

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА І ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

НАУКОВІ ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ
Випуск 7

СУДОВА ВЛАДА В УКРАЇНІ ТА ІНШИХ ДЕРЖАВАХ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ (АСПЕКТИ ПРАВА)

МАТЕРІАЛИ СЬОМОЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНОЇ
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ

www.historylaw.lp.edu.ua
www.lp.edu.ua/idp/naukova-diyalnist-kafedry
www.lp.edu.ua/idp/zbirnyky-naukovyh-internet-konferenci-y-kafedry

25 ТРАВНЯ 2018 Р.

ЛЬВІВ – 2018

УДК 314.151:34 (091) (063)

Рекомендовано кафедрою історії держави і права Навчально-наукового інституту права і психології (ІНПП)
Національного університету «Львівська політехніка» (протокол № 11 від 25 травня 2018 р.).

Адреса оргкомітету:

79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3, кім. 309

тел. 067-9223358

E-mail: i.terlyuk2406@gmail.com

Судова влада в Україні та інших державах:

історія та сучасність (аспекти права): Матеріали Сьомої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції (м. Львів, 25 травня 2018 р.) /
Наук. інтернет-конференції. - Вип. 7 / Терлюк І.Я. (укладач) /
МОН України, ІНПП НУ «Львівська політехніка». –
Львів: Ліга-Прес, 2018. - 290 с.

У збірнику вміщено оприлюднені на інтернет-сторінках : www.historylaw.lp.edu.ua
або www.lp.edu.ua/idp/zbirnyky-naukovyh-internet-konferencyi-kafedry *чи*
www.lp.edu.ua/idp/naukova-diyalnist-kafedry матеріали повідомлень учасників
Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції, проведеної за ініціативою
кафедри Історії держави і права Навчально-наукового інституту права і психології
Національного університету «Львівська політехніка» 25 травня 2018 року.

Матеріали друкуються у редакції авторів. За дотримання авторських прав,
достовірність інформації та коректність висновків відповідальність несуть автори.

Оргкомітет не завжди поділяє думки учасників (авторів).

Усі права захищені.

***При будь-якому використанні матеріалів конференції
посилання на джерело є обов'язковим.***

ISBN 978-966-397-288-2-7

© Кафедра Історії держави і права
ІНПП НУ «Львівська політехніка»,
автори публікацій, 2018 р.

ЧАСТИНА І.

Судова влада: політико-правові питання історії та сучасності

Тарас АНДРУСЯК
e-mail: andrusiak@bigmir.net

СУДДІ-УКРАЇНЦІ В ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК ІЛЮСТРАЦІЯ РОЗПОДІЛУ ВЛАДИ В АВСТРО-УГОРСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Питання реформування судової системи в сучасній Україні є однією з найбільш улюблених та дискусійних проблем щодо вдосконалення та покращення правової системи України та її подальшої розбудови, як демократичної, соціальної, правової держави. А нещодавно проведені вибори до складу Верховного Суду України, мали б стати наочним та переконливим аргументом того, що якщо з якимось органів держави ще й можуть бути будь-які проблеми, то ні ВСУ, ні загалом з судових органів це стосуватися не буде. Наступним кроком у цьому напрямку має стати ще закон та створення антикорупційного суду.

Не аналізуючи функціонування судових органів та шляхів і напрямків їх реформування висловимо декілька ідей, які, як видається залишаються поза увагою і юридичної науки, практики та й загалом освіти й процесу підготовки правників та форм і методів перевірки їхньої професійної підготовки.

Мова йде про базові ідеї, які формуючись протягом століть, врешті решт лягли в основу формування та створення та функціонування державної влади в сучасній європейській державі. Базовою і основною при цьому є теорія розподілу влади на законодавчу, виконавчу та судову, що почалося з праць Джона Лока і Шарля Луї Монтеск'є, які базуючись на історичному досвіді своїх країн прийшли до однозначного та безумовного переконання, що влада зосереджена в одних руках завжди, незалежно від

суб'єктивних даних та властивостей носія влади, може використовуватися на шкоду і небезпечно для суспільства.

Оскільки праці цих мислителів, як і праці їх американських послідовників, які добавили до теорії розподілу влади систему стримувань і противаг, щоб кожна з гілок могла контролювати інші та ні одна не могла б зосередити більше повноважень і можливостей, ніж інші дві, були спрямовані на формування держави, де кожен повинен був сам дбати про забезпечення та захист своїх приватних прав та інтересів, що привело до матеріальної диференціації суспільства та його поділу на групи людей з ворожими та й антагоністичними інтересами. Це, зрештою, привело до появи ідеологій та теорій, які ставили завдання усунення в суспільстві соціальної диференціації та протистояння. Ця ідеологія стала основою для приходу до влади та творення системи влади та території охопленої владою імператора Російської імперії, тобто на становлення та розвиток радянської форми влади. Юридична наука і освіта в цій державі була спрямована на її зміцнення та посилення. Радянська правова система та побудова влади мала свої особливості. Вона не була дієва та ефективна, що привело до розпаду СРСР. В усіх державах, що утворилися на основі республік з яких складався СРСР, значною мірою збереглася радянська правова система та радянське законодавство, як в конституційній основі так і за всіма галузями права, які були створені та врегульовані законодавством цієї країни. Неефективність цього законодавства та його гальмівна та руйнуюча дія легко прослідковується в усіх цих державах, аналіз та порівняння яких є складною проблемою, що вимагає ґрунтовного та всебічного дослідження.

Тому, не зупиняючись на цій проблемі спробуємо проілюструвати те, що чинна Конституція України є повністю та неаналітично скопійована з Конституції СРСР.

Відсутність та несприйняття теорії розподілу влади, яка уможливила перетворення СРСР в тоталітарну державу з одноособовою всевладною правлячою партією спричинили те, що судова система стала тільки одним з елементів механізму забезпечення одноособової влади правлячої партії. Всі судді призначалися виключно з членів партії. Для забезпечення повного і єдиного застосування судових органів, для повного і безперечного виконання судових рішень був створений найвищий орган для всіх судів, які формально створювались та існували як в кожній республіці, так і в усіх адміністративно-територіальних утвореннях. Цей орган, який, по суті, був відділом центрального органу керівництва партії, творився керівництвом партії за принципом партійної приналежності та відданості. Верховний Суд СРСР для забезпечення видимості народовладдя, якою виступала Верховна

Рада СРСР, здійснював законотворчу діяльність. Проте, для того щоб забезпечити точність, неухильність та повну однаковість і одноманітність рішень усіх судових органів всієї країни, зберігаючи вищість законотворчого органу, та видимість найвищої юридичної сили законів у системі Верховного Суду був створений пленум, який нівелював будь-яку можливість різного та самостійного розуміння закону не те що в будь-якому регіоні, а навіть окремим суддею. Для цього Пленум Верховного суду видавав постанови, які давали вичерпне і однозначне пояснення застосування судами будь-якої норми закону.

Ілюстрацією та підтвердженням допоміжної виконавчої функції Верховного Суду є повна невідомість всіх його керівників та їхня допоміжна і другорядна роль, як загалом в країні, так і в кожній республіці. Жоден з суддів від найвищого рівня до Верховного Суду країни не став уособленням юридичної професії, авторитетною та впливовою, на громадську думку та суспільну свідомість, людиною.

Саме тому ми приведемо десяток імен українців, які працювали в судовій системі Австро-Угорської імперії, яка була достатньо далека від повного та всебічного забезпечення свободи всім народам держави. Тут достатньо навести приклад жорстокого та безпідставного державного переслідування якому було піддано Івана Франка та ряд його однодумців, яких «запідозрили в прихильності до соціалізму». Ці люди не тільки працювали в судовій системі влади але й були членами Наукового товариства імені Тараса Шевченка – громадської організації створеної для формування та розвитку української науки. Жодної такої людини з судової системи СРСР не знайдемо за увесь період існування цієї країни.

Всі ці прізвища, взяті з Хронік НТШ, де подавалася інформація про його діяльність та видання та імена його членів. Членство в українській громадській науковій організації означало, що попри зайнятість професійною діяльністю ці люди розуміли роль та значення науки в національному розвитку та всіляко її підтримували. Шукати ці прізвища в сучасних чи радянських виданнях про другу половину та початок ХХ ст. справа марна та безнадійна, про більшість з них просто немає жодних згадок ні в історичних, ні в енциклопедичних дослідженнях. Тут ми обмежимося тільки згадкою цих імен, хоча вивчення та переосмислення їх професійної діяльності та ґрунтовний розгляд життєвого шляху ще чекають свого наукового вивчення та осмислення.

Але окремо треба згадати про українця Михайло Зобківа, який через спротив адміністрації не став викладачем у Львівському університеті але при розвинутій та незалежній судовій владі став президентом сенату Верховного Суду Боснії та Герцеговини. Він же пізніше визначив розвиток

юриспруденції в університеті в Загребі. Михайло Зобків був дійсним членом НТШ, дуже багато зробив і для зміцнення та утвердження судової системи Австро-Угорщини і для розвитку української юридичної науки.

Дійсним членом НТШ був і Петро Стебельський - перший в історії української науки університетський професор, який читав студентам Львівського університету. лекції з кримінального права і процесу українською мовою та написав перший підручник з кримінального права і процесу українською мовою, чим сприяв підготовці та приходу до судової влади ряду українців.

Дійсним членом НТШ викладачем університету та суддею був Володимир Вергановський. Суддею у Львові був і дійсний член НТШ доктор права Роман Ковшевич. Знаковою та показовою постаттю серед українців суддів був Тит Ревакович, який працював суддею у Львові від 40-х до виходу у відставку (пенсію) в 90-х роках XIX ст. При цьому будучи суддею він, і це не суперечило вимогам до судді став одним зі засновників і Наукового товариства імені Шевченка і української громадської організації «Просвіта». При цьому, він ще й до того був правничим радником та опікуном в цих українських організаціях, які так не подобалися представникам інших народів у крайових організаціях Галичини.

Не всі українці, які працювали в судовій владі були членами НТШ, бо були й такі, які там почали працювати ще до появи українського громадянського суспільства зі всім спектром громадських організацій.

Проте, український народ завжди був частиною європейської цивілізації, був у ній повноправним і створював та вдосконалював її, аж поки його з неї не вирвали та не відірвали від неї.

В Австро-Угорській імперії українець Йосип Левицький був суддею Найвищого Суду Австро-Угорської імперії. Він довго працював у системі судових органів і став гофратом при Найвищому Трибуналі у Відні. Крім згаданих осіб членами засновниками НТШ та його членами були також: Володимир Гузар, радник суду в Станіславові. А членами: Василь Бережанський, радник суду в Самборі; Михайло Литвинович, суддя у Вижниці; Осип Чубатий, ад'юнкт суду в Надвірній; Іван Кивелюк радник суду у Львові.

Література

1. *Андрусак Т.* Судді-українці Австро-Угорської імперії та їх внесок у розвиток української правової думки // Судова влада в Україні і світі: історія, сучасність, перспективи розвитку: матеріали XXV Міжнародної історико-правової конференції м. Саки / ред. колегія: І.Б.Усенко (голова). - Київ; Сімферополь: СМД, 2011. - Ч.1. - С.112-119.

МОРАЛЬНО-ПРАВОВА НОРМАТИВНІСТЬ ПОВЕДІНКИ СУДДІВ

Професійна діяльність судді відбувається не просто у системі «людина – людина», а опосередкована передусім системою унормованих правовідносин. Це накладає підвищені вимоги до морально-правової нормативності поведінки судді, яка б поєднувала як його морально-етичні якості, так і правові установки й правосвідомість. Загалом, до компонентів морально-правової нормативності особистості вітчизняні автори відносять методи та засоби досягнення власних цілей людини в суспільстві. Серед компонентів варто наголосити на таких, як: ● ставлення до життя, до використання його можливостей, що характеризується осмисленістю, порядністю, гідністю та правомірністю; ● повагу до закону та законності, ставлення до них як до норм життя, що затверджують та захищають найвищі моральні цінності; ● повагу до свого громадського обов'язку, почуття відповідальності за надані суспільством права і свободи, відповідальне виконання обов'язків у трудовому колективі, сім'ї, стосовно до інших осіб; ● неприйняття корпоративної, групової відповідальності та дружби, коли йдеться про аморальні, протиправні вчинки; ● вибір правомірних методів і засобів задоволення власних потреб, досягнення цілей, реалізації намірів; ● стійкість до спокус та можливостей, які містяться у протиправних шляхах задоволення потреб, легкої наживи та збагачення; ● розвинені почуття гідності, честі, совісті, самоповаги, які не дають змоги здійснювати вчинки, що принижують особистість; ● надання допомоги у зміцненні законності і правопорядку [1].

У п. 10 «Основних принципів, що стосуються незалежності судових органів», схвалених Генеральною Асамблеєю ООН у 1985 р., зазначається, що особи, відібрані на судові посади, повинні мати високі моральні якості та здібності [2, с. 28-31]. Аналогічно й відповідно до Бангалорських принципів поведінки суддів від 19 травня 2006 р., схвалених Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН 27 липня 2006 р. № 2006/23, довіра громадськості до судової системи, до морального авторитету та чесності судової влади займає першочергове місце в сучасному демократичному суспільстві.

За переконаннями представника американської асоціації юристів (РБР/СЕЕІА) з питань проекту правової держави «Правова ініціатива в Східній і Центральній Європі» Ненсі К. Сплейн, юрист повинен

триматися на рівні найвищих стандартів професіоналізму й етики, пропагуючи в такий спосіб принцип верховенства права і формування справедливої державної інфраструктури і правової системи, здатних забезпечити благополуччя і права всього народу [3, с. 51-57].

Це зумовлено тим, що судді мають особливі повноваження щодо захисту інтересів держави, суспільства і громадян від різних посягань на їх права, обов'язки та законні інтереси, що покладає на них велику відповідальність. Отже, до працівників суду ставляться підвищені морально-психологічні вимоги, що зумовлюється особливою довірою до них з боку суспільства й відповідальним характером виконуваних ними функцій. Люди, які вирішують долі інших, що вимагає від них дотримання закону й моралі, повинні мати на це не тільки формальне, службове, а й моральне право.

Тому Міжнародне співтовариство юристів розробило міжнародні стандарти професійної діяльності юриста, якими регламентуються й судді. Ці стандарти містяться у таких документах: «Мінімальні стандартні правила поведінки з ув'язненими» (1955 р.), прийняті на першому конгресі ООН, «Кодекс поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку» (1979 р.), «Основні принципи, що стосуються незалежності судових органів» (1985 р.), «Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою» (1985 р.), «Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя по відношенню до неповнолітніх» («Пекінські правила», 1985 р.), «Деонтологічний кодекс (Кодекс правил здійснення адвокатської діяльності адвокатів Європейського співтовариства», 1988 р.), «Стандарти незалежності юридичної професії . Міжнародної асоціації юристів» (1990 р.), «Основні положення про роль адвокатів», прийняті на VIII конгресі ООН (1990 р.), тощо.

Відповідно ж до ст. 152 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» організаційне забезпечення роботи суду здійснює його апарат, який очолює керівник апарату. Рішенням Ради суддів України від 6 лютого 2009 р. № 33 затверджено Правила поведінки працівника суду з метою встановлення стандартів моральної цілісності та відповідної поведінки, які ґрунтуються на дотриманні особистої, професійної поведінки та організаційної етики задля підтримання авторитету, незалежності та ефективності судової влади, підвищення довіри громадськості до суду [4].

Так, XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 р. Затверджено Кодекс суддівської етики, відповідно до якого суддя повинен бути прикладом неухильного додержання вимог закону і принципу верховенства права, присяги судді, а також дотримання високих стандартів

поведінки з метою зміцнення довіри громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду.

Відповідно до п. 2.1 Правил поведінки працівника суду стандарти етичної поведінки працівника суду ґрунтуються на нормах життя в суспільстві та повазі до гідності людини. Кожен вчинок працівника суду, який принижує гідність людини, може негативно вплинути на його авторитет і довіру до нього у професійній сфері, а також довіру до суду як до конкретної державної установи і як інституту судової влади в цілому.

Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII прийнятий з метою комплексного реформування системи запобігання корупції відповідно до міжнародних стандартів та успішних практик іноземних держав. Його проект був розроблений спільно з експертами громадської ініціативи «Реанімаційний пакет реформ». Закон уведений у дію 26 квітня 2015 р. і замінив собою два закони: «Про засади запобігання і протидії корупції», що діяв з 2011 р., та «Про правила етичної поведінки».

Як бачимо з викладеного, проблема морально-правової нормативності поведінки судді знаходиться на міждисциплінарній межі між судовою психологією та юридичною деонтологією. Варто зазначити, що юридична деонтологія – це філософсько-правова наука про пізнання юристом сутності внутрішнього імперативу службового обов'язку, який створює передумови для формування особистісних норм його професійної поведінки і мотиви їхнього вибору. У свою чергу психологія досліджує зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на формування моральної нормативності та правосвідомості особистості.

Моральна нормативність поведінки зумовлена двома векторами: мораллю як зовнішнім чинником суспільних норм, що так або інакше інтеріоризуються особистістю, та моральністю як особистісною якістю, що проявляється у її екстеріоризації. Зважаючи ж на високу соціальну значущість суддівської діяльності, морально-правова нормативність поведінки як вищий прояв професійно-психологічної готовності має передбачати унеможливлення таких негативних проявів деформації, як протиправні діяння загалом і корупційні посягання зокрема. І якщо морально-правова нормативність сформована успішно, то вона формує імунітет навіть до зовнішніх негативних прикладів або спокус.

Отже, як впливає з наведеного аналізу, для дослідження морально-правової нормативності поведінки як передумови актуалізації професійно-психологічної готовності до соціономічних особливостей суддівської діяльності необхідною є розробка дієвого інструментарію ранньої діагностики осіб із деформованою соціальною свідомістю. Поряд із тим

сучасне становище в експериментальних психологічних дослідженнях морально-правової поведінки особистості характеризується недостатньою розробленістю. Це ускладнює ранню діагностику протипоказань через деформованість морально-правової нормативності поведінки особистості на етапі професійно-психологічного відбору кандидатів на суддівські посади. Тому актуальним завданням є створення дієвих методик ранньої психологічної діагностики схильності особистості до порушень морально-правової нормативності поведінки.

Література

1. Юридична психологія: підручник / Д.О. Александров, В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко та ін.; за ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсєєва. Київ: КНТ, 2007. 360 с.
2. Основні принципи незалежності судових органів. *Права людини і професійні стандарти для юристів*. Амстердам – Київ: Українсько-Американське бюро захисту прав людини, 1996. С. 28–31.
3. Ненсі К. Сплейн. Роль юристів у демократичному суспільстві. Коментарі американського адвоката. *Адвокат*. 1999. № 4. С. 51–57.
4. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
5. Закон України «Про запобігання корупції». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

Марта БАЗАРНИК

e-mail: solukmarta@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ (СУДОВОЇ) ЕЛІТИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Роль еліти надзвичайно важлива в будь-якій державі й особливо актуалізується на етапах становлення або трансформації тієї чи іншої системи. Саме тому дослідження правової еліти особливо цінне в Україні, відносно молодій державі, яка переживає перші етапи розвитку власних політичних інститутів. Незважаючи на численні наукові роботи, присвячені аналізу еліти України, дослідження чинників, що визначають її виміри та функції, здебільшого залишаються поза увагою вчених. Разом з тим вони відрізняються у стабільних, сформованих і тривалий час існуючих системах та в таких, що проходять етапи трансформації.

В Україні, виходячи з особливостей її історичного розвитку, традицій, низки проблем та суперечностей, що накопичилися впродовж довгого часу, сформувався власний набір чинників, які вказують на параметри правлячої правової еліти і, звісно, потребують детальнішого аналізу. Інтегральне поєднання дії всіх чинників призвело до можливості констатації правової еліти України як певного системо-утворюючого ядра політичної еліти і політичної системи загалом. Дослідження цього ядра та оцінка його значущості є ключовими для оцінки стану державності України і ще не отримали належного розгляду. У науковій літературі не висвітлені повною мірою як сама суть того, що таке правова еліта України у досліджуваній період, так і етапи її становлення, розвитку та чинники, що її визначили.

На думку М. Міхальченка, сучасна українська політико-управлінська еліта розподіляється на три групи, це: прихильники ідеалів радянського суспільства; прихильники інтеграції до західного суспільства; новітні політичні діячі, які не пов'язані ні з першими, ні з другими [1].

Отже, роль еліти в політичній діяльності кожного суспільства відображають її функції: 1) еліти відіграють найважливішу роль у визначенні політичної волі соціальних груп, усього суспільства і у виробленні механізмів реалізації цієї волі; 2) еліти покликані формувати політичні цілі своєї групи; 3) еліти регулюють діяльність із політичного представництва групи, дозуючи підтримку, посилюючи або обмежуючи її; 4) еліти є основним резервом керівних кадрів, центром добору й розміщення керівників на різних ділянках політичної діяльності та державного управління.

У процесі модернізації відбувається як перегрупування політичних сил, так і розмежування усередині правової еліти. Не зумівши виконати свою місію розбудови справедливого суспільства на початковому етапі незалежності держави, стара еліта розпалася: одні її представники відійшли від активної діяльності й поринули у бізнес, інші очолили клуби, фонди й асоціації, треті пішли на пенсію. Але значна її частина, квапливо «модернізувавши» свої погляди, залишилася в інститутах судової влади [2].

Як зазначає О. Крюков, успадкувавши від радянських часів генотип ідеократичного традиційного суспільства, українське суспільство всіляко прагне його зберегти, і в таких умовах «закономірним було неприйняття більшістю громадян України на перших стадіях трансформації системи ліберально-радикальних, соціал-дарвіністських методів управління суспільством» [3].

Деякі вітчизняні політологи, соціологи, правники вважають, що сучасна правова еліта, яка виникла після розпаду Радянського Союзу,

сформувалася як «номенклатура», а також має певну «клановість». Д. Видрін так оцінюють українську еліту: «Молода Україна – держава без політичної еліти. Здобувши державну незалежність і суверенітет 1991 р., Україна виявилася, напевне, найбільшою у світі країною, яка не мала політичної еліти. Владний конгломерат із колишніх партійних функціонерів, колишніх політичних дисидентів можна було б назвати перед елітою. Рівень політичної кваліфікації, загальної і правової культури, характер професійного і життєвого досвіду і т. ін. не дозволяють віднести ранній український істеблішмент до класу повноцінної еліти» [4, с. 453]. Важливою ціллю будь-якого сучасного демократичного політичного режиму є прагнення сформувати систему таких базисних цінностей, які б відповідали демократичним нормам, і зорієнтувати на них більшу частину суспільства

Важливою ціллю будь-якого сучасного демократичного політичного режиму є прагнення сформувати систему таких базисних цінностей, які б відповідали демократичним нормам, і зорієнтувати на них більшу частину суспільства.

Таким чином, невідповідність сучасних суспільних цінностей українського соціуму міжнародним демократичним стандартам та несформованість демократичної політичної культури в Україні становить загрозу розбудові демократичного політичного режиму, проголошеної Конституцією державним курсом. Однак, щоб подолати відстань від авторитарного політичного режиму до справжнього народовладдя, необхідно мати правильні орієнтири – контури та обриси майбутнього демократичного суспільства, адже кожен політичний режим – від тоталітарного до демократичного стабільно функціонує лише тоді, коли відповідні засадничі цінності визнаються переважною більшістю громадян та тривалий час залишаються в суспільній свідомості непорушними [5].

Сучасна правова еліта України має ознаки закритої підсистеми, яка є характерною для класичних, авторитарних і тоталітарних суспільств. Під час розпаду Радянського Союзу значна частина сучасної правлячої політико-управлінської еліти залишилась при своїх посадах у центральних та місцевих органах державної влади. Це призвело до прояву так званої «номенклатури», оскільки зміна політичного режиму не призвела до зміни політико-управлінської еліти.

Постійно дається взнаки і те, що як регіональній, так і загальнонаціональній еліті України притаманна надто швидка трансформація за політичними уподобаннями і орієнтаціями. Саме тому політична еліта надто динамічна, часто абсолютно не прогнозовано переходить з одного політичного табору до іншого. Демократичні сили в

Україні за всі роки незалежності так, на жаль, і не спромоглися поставити загальнонаціональні інтереси вище від партійних, поступитися політичними амбіціями на догоду національному інтересу. Перехід від мажоритарної до пропорційної системи виборів ще більше загострив цю проблему і, на нашу думку, консолідації національної еліти аж ніяк не посприяв і не посприє.

У житті кожного суспільства є фундаментальні цінності, співвідношення яких, власне, і має визначати його еліта. Серед таких цінностей особливо виділяються діалектично суперечливі цінності, а саме: свобода і необхідність; держава і ринок. Образно кажучи, чим більше держави, державного регулювання, тим менше ринку і свободи. Це аксіома, хоча стовідсотково відкидати державне регулювання аж ніяк не слід. Принципово важливо, що політична еліта в Україні - це еліта не стільки політична, скільки економічна, еліта ділових кіл [6].

Україна нині не має системної відповіді на кадровий виклик часу і це є однією з причин зростання соціально-політичного напруження в суспільстві. У країні відсутня система національного відбору талановитих кадрів для державного управління на різних рівнях. Натомість створено кланово-корпоративну ротацію. Варіантом виходу з такої ситуації може стати ширше залучення інтелектуальної еліти до управління країною та участі в політичних процесах. Вкрай важливо створити можливості самореалізації для талановитої молоді.

Здобуття незалежності не супроводжувалося явним розривом із попереднім періодом, трансформацією правової еліти, переходом до нового, якісного стану. На рівні еліти спостерігається спадковість, клановість, протекціонізм, перенесення суттєвих старих ознак та норм у політичну культуру та політичну практику сучасної еліти незалежної Української держави.

Протягом перших років незалежності чинився опір колишньої політико-управлінської еліти, справлявся суперечливий, деструктивний вплив на перебіг суспільно-політичних процесів в Україні. У цілому процесу формування української політико-адміністративної еліти ще далеко до завершення, і для неї характерні не тільки глибокі ідеологічні розбіжності між різними прошарками, а й не менш значущі регіональні відмінності. Тільки зміцнення незалежної держави може стати фундаментом сильної національної політичної еліти, здатної мислити і діяти відповідно до сучасних реалій. Важливою умовою демократичного розвитку України є не тільки формування власної, нової, національно орієнтованої еліти, але й узгодження дій еліти й контреліти. Вчасна ротація еліт і контреліт, залучення нових управлінців-професіоналів,

остаточна заміна «радянської номенклатури», модернізація та оновлення правових еліт є одними із базисів утворення професійної політико-управлінської еліти.

Література

1. *Михальченко М.* Пошук лідерів: чесних, талановитих, справедливих. Політ. менеджмент. 2006. Спец. вип. С. 15-22.
2. *Пірен М.І.* Публічна політична діяльність: навч. посіб. К.: НАДУ, 2009. 320 с.
3. *Крюков О.І.* Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення: монографія; За наук. ред. Е.А. Афоніна. К.: Вид-во НАДУ, 2006. 252 с.
4. *Семків О. І.* Політологія: підручник. Львів: Світ, 1994. 592 с.
5. Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в процесі політичної модернізації: монографія / за заг. ред. проф. Е.А. Афоніна, проф. В.В. Лісничого, доц. О.В. Радченка. Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2007. 160 с.
6. Політична еліта сучасної України: регіональний і національний контекст. Політ. менеджмент. 2006. Спецвип. (верес. 2006). URL: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=61&c=1332>

Олександра БЕЛІЧЕНКО
e-mail: beli.alexandra14@gmail.com

ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ Я.І. БАРШЕВА НА ЗДІЙСНЕННЯ СУДОЧИНСТВА В КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

В сучасній вітчизняній правовій науці відбувається переоцінка науково-історичних цінностей. Як результат, відкриваються нові, ще раніше не досліджувані, наукові погляди вчених, багато з яких сприяли реформуванню та встановленню нашої правової науки. Через що вони зберегли свою актуальність та збагатили сучасну правову думку. Звернення до наукових досліджень відомих правознавців ХІХ століття повинно позитивно відобразитися на подальшому розвитку юридичної науки. Одним з теоретиків кримінального судочинства та судового процесу був Я. І. Баршев, який стояв біля витоків такої важливої галузі як кримінально-процесуального права. [1, с. 47].

Значимість дослідження поглядів Я.І. Баршева на кримінальний суд та судочинство зумовлюється необхідністю аналізу становища вітчизняної юридичної думки в складі Російської імперії адже на сьогодні не проводилося комплексних досліджень правових ідей даного вченого. Як

відомо, у XIX столітті вітчизняна юриспруденція поширювалася під впливом та пануванням історичної школи права представником котрої був Я.І. Баршев. На його переконання людське право перебуває в тісному зв'язку з правом божим, і останнє виступає своєрідним фундаментом для всього права. Оскільки вчений отримав духовну освіту, тому формування його правових поглядів зумовлювалося релігійним впливом, а правові ідеї несли в собі клерикальний характер [2, с. 18].

Наука кримінального судочинства Я.І. Баршевим сприймалася як систематичний виклад, вимог та правил ведення кримінального судочинства та суду, що опирається на наукову основу. Предметом теорії кримінального судочинства як науки, на думку вченого, є розкриття самого начала справедливості, яким повинні керуватися законодавець та суддя, а також виклад головних частин кримінального судочинства з дотриманням тих же начал [3, с. 39].

Я.І. Баршев вважав, що склад кримінальних суддів може бути монократним або колегіальним. Потрібно зазначити, що теоретик класифікував кримінальну підсудність за такими типами, як:

а) звичайна, котра відповідно поділялася на два види: – загальну, підставою котрої є місцеперебування обвинуваченого чи його проживання в певному окрузі, що в сучасній науці виступає аналогом територіальній підсудності, загальним правилом котрої є взаємозв'язок місця розгляду справи з місцем з місцем скоєння злочину; також при аналізі загальної підсудності він виділяв підсудність за місцем скоєння злочину – якщо злочинець був затриманий на місці скоєння злочину;

б) надзвичайна особливий або привілейований, характеризується тим, що окремі кримінальні справи виводяться з-під загальної кримінальної підсудності та передаються для розгляду особливим кримінальним судам, які наділені повноваженнями розглядати такі справи. Як приклад, Я. І Баршев відносить до такого типу підсудність військовослужбовців. На сьогодні у вітчизняній судовій системі відсутній інститут воєнних судів, що негативно впливає на загальний правовий стан в умовах війни із зовнішнім ворогом [4, с. 189-192].

До надзвичайної підсудності вченим так само відносилися кримінальні справи, котрі за своєю особливою складністю чи суспільним резонансом, можуть передаватися від нижчих судів до ведення судочинства Верховним судом.

Важливе місце в поглядах Я.І. Баршева займає тактика проведення допиту свідків. Зокрема, з метою отримання показань свідків необхідно, щоб свідок допитувався слідчим суддею тільки в суді й лише у виняткових випадках за місцем проживання. Також допит свідків повинен проводитися

усно, а не в письмовій формі, оскільки тільки при умові усних свідчень можна визначити яким чином було дано свідчення та побачити поведінку й оцінити психологічний стан самого свідка. Свідків необхідно допитувати окремо від інших свідків та процесуальних сторін. Під час ведення допиту повинен вестися протокол, а після закінчення допиту протокол має зачитатися та підписаний як свідком, так і слідчим при тому допускається вносити нові зауваження та доповнення [5, с. 35-48].

При наявності значної кількості свідків необхідно уникати можливостей їх змови між собою відносно свідчень, у разі протиріч в їх свідченнях необхідно в'яснювати дані протиріччя за допомогою повторних допитів чи очних ставок яку вчений вважав основним методом для отримання істинних та справедливих свідчень. Під поняттям очної ставки він розумів дії слідчого чи слідчого судді, за допомогою яких протиставляються один одному особи, що взаємно протирічать у своїх свідченнях для того, щоб отримати роз'яснення цих протиріч. На думку Я.І. Баршева, очну ставку можна проводити між процесуальними сторонами та свідком, або між декількома свідками. Основну умову очної ставки він вбачав у її використанні тільки в тих випадках, коли для отримання показань інші засоби не давали результатів. Незважаючи на те, що рекомендації з ведення допиту та очної ставки постійно допрацьовувалися та змінювалися, ідеї вченого і на сьогодні є актуальними для застосування на практиці [5, с. 59].

Слідчий, писав Я.І. Баршев, повинен передавати матеріали слідства до суду в повному обсязі зі всіма деталями та обставинами що були зібрані та встановлені під час слідчих дій та на підставі яких суд міг винести обвинувальний чи виправдувальний вирок. Такий принцип на сьогодні є фундаментальним у сучасній науці кримінально-процесуального права .

У вченнях про кримінальний вирок Я.І. Баршев виділяв кримінальний процес та подальший його розгляд вищою судовою інстанцією. За своїм змістом кримінальні вирокі він поділяв на виправдувальні, обвинувальні та змішані.

На думку вченого, судовий вирок з кримінальних справ повинен містити виклад справи по суті, закони, на яких базується його рішення та саме рішення, котре викладається доступно та зрозумілою мовою, щоб було видно чи обвинувачений отримав покарання, яке саме та за які злочини, чи міру визнання вини. Судове рішення у кримінальних справах повинне викладатися в письмовій формі [6, с. 18].

Разом з тим, він виступав проти гласності судочинства, наводячи наступні аргументи: «Присутність народу нічого не дає для правосуддя, оскільки в особі суддів судить сам закон. Присутня в суді публіка не

дисциплінує суд і сторони, бо не має достатнього обсягу знань, що дозволяє стежити за правильністю судочинства. Гласність судочинства сприяє укріпленню слідів злочинів, потурає змові підсудних і призводить до того, що серед молоді поширюються відомості про способи скоєння злочинів» [7, с. 186].

Отже, підводячи загальний підсумок можна сказати, що правові погляди Я.І. Баршева містять в собі фундаментальний теоретико-практичний матеріал, який не втратив своєї значущості в сучасній науці про кримінальний процес зокрема, в сучасному законодавстві були втілені такі наукові ідеї Я.І. Баршева, як вчення про обвинувальний вирок, кримінальну підсудність, попереднє слідство, використання тактичних прийомів під час проведення обшуку, огляду місця злочину, допиту, а також методичні рекомендації при проведенні інших слідчих дій.

Література

1. *Стецюк Б.Р.* Становлення і розвиток процесуального права в Україні (X ст. - 20-ті рр. XX ст.): дис. докт. юрид. наук: спец. 12.00.01. - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень // Б.Р. Стецюк. - Х - в, ХНУВС МВС України, 20014. - 442 с.
2. *Баршев Я. II.* Мнение по вопросу о духовно-семейной реформе. - М.: Университетская типография (М. Катков), 1877. - 20 с.
3. *Фельдштейн Г.С.* Профессор С.И. Баршев - «учитель» русских криминалистов. - Я.: типография наследника Э.Г. Фальк, 1908. С. 39-43.
4. *Баршев С. II.* О необходимых гарантиях уголовного суда // Русский Вестник. 1859. Т. 20. С. 185-220.
5. *Баршев С. II.* О личном допросе // Журнал Министерства юстиции 1861. Т. 9. № 10. С. 32-60.
6. *Баршев С. II.* Об апелляции в области уголовного суда // Журнал Министерства Юстиции. 1860. № 2. Т. 3. С. 3-32.
7. *Баршев С. II.* Об устности и гласности уголовного судопроизводства // Русский Вестник. 1857. Т. 10. С. 177-218.

Любов ВАТАМАНЮК

e-mail: lyubof13@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СУДОУСТРІЙ І СТАТУС СУДДІВ: ПРОБЛЕМА ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

Правова система кожної держави є винятковою, функціонує в конкретних історичних обставинах і за визначеного рівня її соціально-

економічного розвитку. Інтеграція національного інституту правосуддя до європейського, а відтак світового правового простору повинно реалізовуватися шляхом ініціювання єдиного правопорядку з обов'язковим урахуванням національної ідентичності. Конститутивно важливо є створити ефективний правовий механізм кореляції національного законодавства про інститут правосуддя відповідно до міжнародних стандартів.

Проголошення Україною незалежності, і пізніше прийняття Конституції України поклало початок транзитивного періоду у всіх сферах суспільства, з того часу й інститут правосуддя перебуває в умовах «перманентної реформи», що обумовлює систематичне оновлення національного законодавства, значні організаційні, концептуальні та правові зміни. Проте, така тенденція українського суспільства відкрито опозиціонує конститутивному принципу верховенства права, невіддільним елементом якого є правова визначеність. Фундаментальною ознакою означеного принципу є правило резонної стабільності та передбачуваності права, що гарантує стійкість правових принципів упродовж тривалого часу, застерігає від тарабарських змін, тобто накладаючи певне табу, зобов'язуючи, у свою чергу, балансу інституту правосуддя та стабільності законодавства про нього.

У межах предмету даної статті зосередимо нашу увагу на практичному аспекті реалізації ідеї єдності як основи гармонізації національного законодавства про судоустрій та статус суддів відповідно до міжнародного стандарту. Правові системи Організації Об'єднаних Націй (ООН), Ради Європи (РЄ), Європейського Союзу (ЄС) виступають по-суті фундаментальними формами правової інтеграції й протегують ефективній реалізації ідеї як європейської, так і світової єдності. Правова інтеграція як невід'ємна складова, а можливо навіть як основна, інтеграційних процесів ґрунтується на регулі об'єднання національних правових систем в монолітний геоправовий простір і процесах їх якісної взаємодії. Правова система, законодавча система та система права виступають одними з визначальних системних категорій в юриспруденції. Правова система, зазвичай, визначається системою права та законодавчою системою. Дослідник Байтін М.І. зосереджує увагу на тому, що окреслення та висвітлення структури правової системи тісно пов'язане з перебудуванням дефініції правової системи із абстрактно-теоретичного у науково-практичний контекст [1].

Правова система – це міцна єдність системи права й системи законодавства, що взаємопов'язані між собою та зіставляються як зміст і форма. Система права є астральною дефініцією (невидимою), адже

віддзеркалює внутрішню будову права, натомість система законодавства є наочно вираженою (видимою), зовнішньою формою система права. Зазвичай, будь-яка правова система та система права окреслюються системою національного законодавства як комплексом взаємозалежних і узгоджених юридичних засобів, правових норм, принципів, що безпосередньо впливає на природу суспільних відносин у державі, формує правосвідомість, значно удосконалює правотворчий процес, в цілому виступає визначальним стабілізуючим та організуючим фактором [2, с. 14].

Відтак, саме тому значна відповідальність за побудову демократичної судової влади в Україні з високим рівнем захисту прав та свобод людини і громадянина, відповідальність за її удосконалення, підвищення прозорості, доступності та продуктивності покладається на нормативно-правову базу. У контексті інтеграційних амбіцій нашої держави екстреним завданням є забезпечення ефективного процесу приведення національного законодавства про судоустрій і статус суддів відповідно до міжнародних стандартів.

Зважаючи на предмет нашої статті важливо є звернути увагу на практичній реалізації механізму імплементації норм і принципів міжнародного права у простір національного законодавства про судоустрій і статус суддів. Так, імплементація застосовується лише у контексті реалізації окремих норм міжнародного права у внутрішньодержавне право та практичну діяльність держави й інших суб'єктів, що навряд чи повною мірою сприятиме досягненню законодавством України про судоустрій і статус суддів відповідності міжнародним стандартам.

Визначальним аспектом імплементації виступає забезпечення державою виконання міжнародних правових норм (норм-принципів, норм-декларацій, норм-дефініцій, уповноважуючих, зобов'язуючих, забороняючих норм тощо), закріплених у міжнародних нормативно-правових актах, які:

- не завжди закріплюють міжнародні стандарти, впровадження яких у практику відкриє можливість Україні в найкоротший термін утвердити справедливий і незалежний суд, якісно підвищити рівень судового захисту, забезпечити побудову правової держави та розвинутого громадянського суспільства;

- не повною мірою слугують узгодженню спільних поглядів і концепцій розвитку національного законодавства;

- характеризуються певною епізодичністю щодо просторових меж, часових рамок, предметної сфери застосування, що зумовлено їх договірним походженням та особливостями національного механізму правозастосування [2, с. 20].

Серйозним є вирішення іншого концептуального питання: чи можуть міжнародно-правові норми використовуватися у сфері внутрішньодержавних відносин безпосередньо, без проголошення міжнародних договорів джерелами внутрішньодержавного права та без їх трансформації у національне законодавство. Беручи до уваги те, що в ст. 9 Конституції України задекларовано, що міжнародний договір стає частиною національного законодавства лише після його ратифікації [3], застосування лише імплементації матиме надзвичайно низьку ефективність у процесі досягнення національним законодавством про судоустрій і статус суддів відповідності міжнародним стандартам.

Проблема практичної реалізації норм і принципів міжнародного права, які стали частиною національних правових систем, також є досить дискусійним. Матеріальні норми міжнародної угоди не завжди можуть бути належним чином реалізовані через чинні галузеві процесуальні норми внутрішньодержавного права, а спеціальних норм, створених для такого випадку, зазвичай просто немає.

Для приведення національного законодавства про судоустрій і статус суддів у відповідність із міжнародними стандартами важливо не лише імплементувати у національне законодавство декларативні положення міжнародних нормативно-правових актів щодо функціонування демократичної незалежної справедливої судової влади в Україні, а, враховуючи необхідність розв'язання цілого комплексу актуальних питань правосуддя, сформуванню ефективної законодавчої бази, спрямованої на закріплення належних організаційних основ національної системи судів загальної юрисдикції, встановлення відповідного порядку формування та функціонування інституту самоорганізації судової влади, оптимізацію статусу суддівського самоврядування в Україні, забезпечення належного кваліфікаційного рівня судді, належного порядку зайняття посади судді суду загальної юрисдикції, порядку застосування до суддів дисциплінарної відповідальності, закріплення порядку належного матеріального та соціального забезпечення суддів, належного судового адміністрування тощо.

Без запровадження мобільних та продуктивних заходів процес приведення національного законодавства у відповідність із міжнародними стандартами ООН, РЄ, ЄС фактично залишатиметься на рівні проголошень і побажань, а приєднання України до міжнародних правових актів, що закріплюють міжнародні стандарти, матиме радше політичний, а не міжнародно-правовий характер.

Отже, з метою ефективного та продуктивного регулювання й реалізації процесу гармонізації законодавства України про інститут

правосуддя, як процесу створення правового режиму у сфері судочинства за допомогою правових норм, заснованих на стандарті, неабияке значення має окреслення змісту міжнародних стандартів судоустрою та статусу суддів, їх класифікація.

Література

1. *Байтин М.ІІ.* Право и правовая система: вопросы соотношения. Право и политика. №4. 2000. URL: http://elib.org.ua/politics/ua_readme.php?subaction=showfull&id=1096455132&archive
2. *Саленко О.В.* Гармонізація законодавства України про судоустрій і статус суддів із міжнародними стандартами. Київ: Алерта, 2016. 276 с.
3. Конституція України. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

Олександр БОВК

e-mail: v0902@ukr.net

СТАТУТ КОРОННОГО ТРИБУНАЛУ ЯК ПАМ'ЯТКА СУДОУСТРОЮ ТА СУДОЧИНСТВА ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ УКРАЇНИ

В сучасній Європі під впливом соціально-політичних процесів відбувається реформування органів юстиції на основі зближення основних інститутів права романо-германської, англо-саксонської й скандинавської правових сімей і створення універсального, міжнаціонального, європейського законодавства у тому числі й процесуального. Наукові кола України беруть в цьому процесі безпосередню участь. Проте реформування судоустрою як на теоретичному, законодавчому так і на практичному рівнях відбувається занадто повільно. Цей процес залежить як від об'єктивних факторів так і від суб'єктивних причин, а його прискорення від належної нормативно-правової бази, яка повинна сформуватись в першу чергу на попередньому історико-правовому досвіді упорядкування вітчизняного судоустрою та судочинства. Дослідження пам'яток права України пов'язаних з історією правосуддя позитивно впливає в першу чергу на інтелектуальну працю сучасних законодавців розвиваючи їх науковий потенціал.

До однієї з таких джерел-пам'яток належить конституція Варшавського Вального сейму Речі Посполитой від 3 березня 1578 р., яка вміщує в собі збірник нормативно-правових актів, відомий під назвою «Статут Коронного трибуналу». Саме цей документ став юридичною основою для проведення судової реформи під покровительством короля Стефана Баторія в новоутвореному державному об'єднанні Речі Посполитій до якої поза все входили українські землі Галичини, Брацлавщини, Волині та Київщини.

Проведення Судової реформи 1578 р. було викликано як економічними й соціально-політичними передумовами так і чисто юридично-технічними причинами. Серед них можна назвати: насамперед часткове складанням з себе королем Речі Посполитої, згідно ще положень Люблинської унії 1569 р., судових повноважень та передача їх шляхетським трибуналам; впровадження нових судових привілеїв шляхетству в умовах Лівонської війни (1558–1583) для підвищення їх станового політичного значення після перемоги над супротивником; підняття відповідальності та збереження авторитету земськими, підкоморськими й гродськими судами за свої декрети перед новими вищими апеляційними судами, які могли їх відмінити; прагнення центральної влади до максимальної централізації судової системи Речі Посполитої при мінімальному збереженні традиційної своєрідності та автономії у судоустрої й судочинстві в литовських, прусських, українських і білоруських воєводствах; наявність неоднакових джерел права та різних чинних збірників законодавства в коронних та литовсько – руських воєводствах; розбіжність в мові та термінах, що застосовувалися при розгляді справ судово-адміністративними органами особливо на Волині, Київщині, Брацлавщини та Литві.

До джерел права, що були використані при підготовці Статуту Коронного трибуналу можна віднести: норми судового звичаєвого права; попередні королівські конституції та привілеї; конституції та ординації Вального сейму; інструкції обласних й повітових шляхетських сеймиків; збірники магдебурзького права; Формула процесу 1523 р. (лат. «Formula procesus») – кодекс судочинства Малої та Великої Польщі; Статут Великого князівства Литовського 1566 р.; постанова Люблинського сейму про унію 1 VII. 1569 р.; судова практика особистого королівського (господарського), сеймового, асесорського, задворного, комісарського та воєводського апеляційних судових органів, що діяли до судової реформи 1578 року. Судовий Статут був надрукований тогочасною польською мовою з чисельними латинськими термінами.

Статут Коронного трибуналу, який започаткував судову реформу 1578 р. структурно поділяють на вступ, дев'ятнадцять розділів та тридцять один умовний артикул [1, с. 182-186]. Назви розділів вказують на їх зміст. У вступі коротко йдеться про політичні мотиви нововведень. Порядок виборів суддів до Коронного трибуналу, місце та час проведення його засідань визначаються статутними статтями 2, 3, 13 та 17. Обрання суддів на місцевих сеймиках Київського, Волинського й Брацлавського воєводств до Луцького трибуналу передбачені статтями 25-27 даного Статуту. В статті 29 затверджується, що апеляції на судові рішення від Пруських воєводств буде розглядати не трибунал, а королівський суд. Про вибори суддів 23 травня 1578 р. до Литовського трибуналу на сеймиках воєводств Великого князівства Литовського зазначено в статті 30. Загальні положення про присягу суддів, підсудність, проведення судового процесу, затвердження судових декретів, записих і протестах, грошова платня суддям тощо, для всіх трьох трибуналів - Коронного, Луцького та Литовського вміщені в статтях 6-12 та 18-24 [2, с. 58-72].

Крім Статуту Коронного трибуналу в тексті конституції Варшавського Вального сейму Речі Посполитої 3 IV. 1578 р., розміщені норми (з 31 по 68 статті), які також відносяться до особливості судоустрою як на польських так і на білоруських, литовських та українських землях, наприклад: побудова суду у Бресті Литовському (ст. 31); про уряди воєводські в Підляшші, Київщині, Волині, Брацлавщині (ст. 55); пояснення уставу воєводської (ст. 60); про строки віча Варшавського (ст. 62); про віче воєводства Підляшського (ст. 65) тощо. А деякі норми стосуються процесуального розгляду поодиноких категорій апеляційних справ: про біглих слуг та селян у воєводствах Київському, Волинському та Брацлавському (ст. 53); про лежнів (ст. 42); про спокій ремісників (ст. 49); про циган (ст. 39) тощо [1, с. 187-190]. Про те слід зазначити, що вказані норми мають бланкетний характер тому мають відсилання або до Литовського статуту 1566 р. або до іншого нормативно-правового акту.

Ухвалення на Варшавському сеймі 1578 р. Статуту Коронного трибуналу мало для розвитку правосуддя в Речі Посполитій взагалі та в українських воєводствах зокрема неоднозначне значення. До позитивних моментів можна віднести - по-перше, з прийняттям Статуту юридично закріплювалась діяльність трьох нових виборних апеляційних судів: Коронного трибуналу (лат. «*Iudicium Ordinarium Generale Tribunalis Regni*») - для Познанського, Сandomirського, Калішського, Плоцького, Мазовецького, Равського, Серадзького, Іновроцлавського, Підляського, Руського воєводств й Велянської, Добринської, Освенцимської та Заторської польських земель [1, с. 182]; Луцького трибуналу - для

Київського, Волинського та Брацлавського українських воєводств [1, с. 185]; Литовського трибуналу – для литовських та білоруських воєводств Великого князівства Литовського [1, с. 186]. Як апеляційна інстанція Коронний трибунал збирався окремо для Великої Польщі у Петрикові і Познані, для Малої Польщі у Любліні й Львові, а Луцький трибунал для Правобережної України справляв судочинство в Луцьку. Головний Литовський трибунал почав функціонувати з 1581 р. та розглядав судові апеляційні скарги засідаючи у Вільно. По-друге, Статут встановлював, що судовий розгляд у воєводствах повинен бути справедливим не відмовляючись від того права посполитого, яка дана земля вживає. По-третє, в тексті конституції закріплюється, що сам Статут (декрет) й трибунальські декрети за своєю важливістю прирівнюються до сеймових та оголошується покарання за їх невиконання. По-четверте, проголошується, що можливість поліпшення діяльності Коронного трибуналу має бути завжди при повній згоді Сейму [1, с. 185]. Тобто законодавець наперед передбачає перспективу удосконалення структури та зміни функцій даного апеляційного судового органу. По-п'яте, текст Конституції Вального сейму 1 III. 1578 р. взагалі та Статуту зокрема для Київського, Волинського та Брацлавського воєводств, був перекладений та «написаний письмом руським», а саме тогочасною староукраїнською мовою. Цей факт свідчить не проте, що українські правники не знали польської та латини, а про земські мовні привілеї для цих земель закріплені Люблінською унією 1569 р.

Недоліком Статуту автор вважає те, що в ньому не були закріплені положення незмінності діяльності Луцького трибуналу та гарантії проти його ліквідації в майбутньому. З документальних матеріалів, які дійшли до нашого часу видно, що Луцький трибунал успішно розпочав свою апеляційну судову практику, яка правда тривала лиш до 1589 р. [3] Науковці вказують на декілька протилежних передумов ліквідації Луцького трибуналу. Проте автор роботи схиляється перш за все до політичних причин, а саме після закінчення Лівонської війни (1583 р.) у нового короля та уряду Речі Посполитої відпадає потреба у надмірному приверненні на свою сторону української шляхти через додаткові, в тому числі, судові привілеї.

Автор роботи підтримує наукову концепцію тих вчених, які стверджують, що правовий спадок Речі Посполитої витворювали усі народи, котрі заселяли її територію з давних давен. Помилковими з однієї сторони, слід вважати польські спроби привласнення цього спадку, а з другої, намагання білоруські, литовські чи українські викреслити його з свого минулого [4, с. 23]. Дане твердження стосується також продовження

дослідження такої пам'ятки правосуддя як Статут Коронного трибуналу 1578 р., що діяв в українських воєводствах, особливо після того як в додаток йому був ухвалений новий звіт правил діяльності судів Речі Посполитої під назвою «Статут і метрика привілеїв коронних» (пол. мов. - «Statuta y metrika przywileiow koronnych») у 1594 р.

Література

1. Volumina legum. / Przedruk zbioru praw staraniem xx. pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782. // Widanego tom II. – Petersburg: Nakladem I drukem Jozafata Ohryzki, 1859. – 482 s.
2. Ясинський М.Н. Къ исторіи апелляціонныхъ судовъ въ Польше и Литве. Луцкій трибунал, какъ высшая судебная инстанция для Волынскаго, Брацлавскаго и Кіевскаго воеводствъ въ последней четверти XVI в. (С приложеніемъ архивныхъ матеріаловъ для исторіи Луцкаго трибунала). – Кіевъ: Типографія Т.Г. Мейнандеръ, 1899-1900. – 72 с.
3. Ясинський М.Н. Матеріали для исторіи Луцкаго трибунала. - Кіевъ: Типографія Императорскаго Университета Св. Владімира, М.Т. Корчак-Новицкаго, 1899. – 34 с.
4. Камінський С.А. Історія Речі Посполитої як історія братніх народів, 1505 – 1795. Громадяни, їхня держава, суспільство, культура. / Анджей Сулима Камінський; пер. з пол. Я. Стріхи. – К.: Наш час, 2011. – 263 с.

Мар'яна ВОВКОВИЧ

e-mail: maryanavovkovuch@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СПРАВАХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Складні, надзвичайно динамічні, соціальні та демократичні перетворення в Україні, які почалися ще з початку 90-х рр. XX ст. і тривають дотепер, безперечно, впливають на тенденції розвитку кримінального законодавства та на кримінальну політику держави, у т. ч., щодо неповнолітніх.

На сьогодні проблема протидії злочинності неповнолітніх у світовій спільноті отримала новий розвиток – повна або часткова заміна репресивного кримінального правосуддя на відновлювальне; утвердження ідей лібералізації та гуманізації при призначенні покарань. Зокрема, окремі аспекти останніх утілилися у двох законах України: «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо

гуманізації кримінальної відповідальності» від 15 квітня 2008 р., № 270-VI [1], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 р., № 4025-VI [2].

Європейський вибір розвитку об'єктивно вимагає від України виважених і послідовних кроків щодо удосконалення та гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу та його країн-членів. Більше того, євроінтеграційний розвиток правової системи України зумовлює формування і розвиток якісно нових правових явищ та процесів. Важливим при здійсненні кримінального провадження щодо неповнолітніх є забезпечення судами точного й неухильного застосування діючого законодавства, своєчасного та якісного їх розгляду із врахуванням практики Європейського суду з прав людини (далі за текстом – ЄСПЛ). Усі названі обставини й обумовили актуальність нашого звернення до аналізу зазначеної теми.

Так, відповідно до п. 1 Листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх» від 18 липня 2013 № 223-1134/0/4-13, при здійсненні кримінального провадження щодо неповнолітніх суди зобов'язані керуватися Конституцією України, Кримінальним кодексом України, Кримінальним процесуальним кодексом України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зокрема Конвенцією ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р., Мінімальними стандартними правилами ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх від 29 листопада 1985 р. («Пекінські правила»), а також враховувати практику Європейського суду з прав людини, запроваджуючи їх положення у вітчизняну правозастосовну практику [3].

Зокрема, показовим у цьому аспекті є рішення ЄСПЛ у справі «Свершов проти України» від 27 листопада 2008 р., де ЄСПЛ констатував порушення вимог ст. 5 Конвенції (право на свободу й особисту недоторканість) стосовно неповнолітнього [4]. У п. 63 цього рішення в обґрунтування порушення ст. 5 Конвенції ЄСПЛ зазначив, що національні суди при розгляді питання продовження тримання під вартою неповнолітнього жодного разу не розглядали можливості обрання альтернативного запобіжного заходу замість тримання під вартою і, посилаючись переважно на тяжкість злочинів, продовжували тримати заявника під вартою на підставах, які не можна вважати «відповідними і достатніми». У п. 64 цього рішення ЄСПЛ, визнаючи наявність порушення п. 3 ст. 5 Конвенції, зазначив, що «взято до уваги й те, що, хоча захисник закликав

враховувати вік неповнолітнього заявника, органи влади, як видно з матеріалів справи, ніколи не приймали до уваги цей факт, коли виносили рішення про тримання його під вартою».

Також порушення вимог п. 3 ст. 5 Конвенції у справі *«Корнейкова проти України»* встановлено з огляду на необґрунтованість постанови Дзержинського районного суду м. Харкова від 21 квітня 2012 р. про обрання заявниці запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, оскільки при її постановленні не було належно враховано стан здоров'я заявниці й те, що вона була неповнолітньою, а, згідно з чинним законодавством, до неповнолітніх такий запобіжний захід міг бути застосований лише у виняткових випадках [5].

Варто зазначити, що національні суди в більшості випадків враховують особливості розгляду справ за участі неповнолітніх, обираючи на стадії судового розгляду таким обвинуваченим запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд, що підтверджується аналізом судової практики. Так, наприклад, у кримінальній справі (Миколаївський районний суд Львівської області) щодо обвинувачення у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 122 КК України до неповнолітнього А. було застосовано запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд [6].

Наступним, не менш важливим моментом, на який звертає увагу ЄСПЛ, є дотримання справедливого розгляду справи незалежним і безстороннім судом у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього. Так, до Європейського суду з прав людини було передано дві справи щодо обставин засудження та ув'язнення двох десятирічних хлопчиків за вбивство дворічної дитини (Справа *«Т. і В. проти Сполученого Королівства»*). Заявники скаржилися, що, з огляду на їхній неповнолітній вік, відкритий судовий процес над ними в Суді корони і каральний характер їхнього засудження, ці обставини спричинили порушення гарантованого статтею 3 Конвенції права не бути підданими нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню. Незважаючи на те, що їхні юридичні представники сиділи, як висловився Уряд, «так близько, що вони могли перемовлятися з ними пошепки», існує занадто мала імовірність того, що перший чи другий заявник почував себе достатньо розкуто в напруженій атмосфері в залі, під пильними поглядами публіки, щоб бути спроможним радитися з ними під час засідання, або що вони, через їхню незрілість та емоційний розлад, були спроможні співпрацювати зі своїми адвокатами поза межами залу судового засідання і надавати їм інформацію з метою забезпечення свого захисту. Звідси випливає, що заявників було позбавлено справедливого судового розгляду, на порушення пункту 1 статті 6 [7].

Переконані: велике значення для профілактики злочинності серед неповнолітніх має ефективна процесуальна діяльність судів, що розглядають справи з кримінальних правопорушень, а правові заходи, які суди застосовують стосовно неповнолітніх, здатні запобігати вчиненню нових злочинів неповнолітніми та сприяти виправленню підлітків. Здійснюючи правосуддя стосовно таких осіб, суди мають максимально забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод як неповнолітнього підсудного, так й інших учасників процесу. Таку правову позицію підтримує є відповідна практика ЄСПЛ.

Література

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності: Закон України від 15.04.2008 р., № 270-VI. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/270-17>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон України від 15.11.2011 р., № 4025-VI. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/4025-17>
3. Про деякі питання кримінального провадження щодо неповнолітніх : Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 18 липня 2013 року, № 223-1134/0/4-13. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/print/127476-list_vssu_vid_16012017_223-6604-17_pro_praktiku_zdiysnennya.html
4. Рішення у справі «Свершов проти України» від 27.11.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/go/974_428
5. Рішення у справі «Корнейкова проти України» від 19.01.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.c50.com.ua/practice/rishennya-shchodo-suti-u-spravi-korneikova-proti-ukrayiny-vid-19-sichnya-2012-roku-styslyi->
6. Постанова судового засідання Миколаївського районного суду у справі №1313/2093/2012 від 04.07.2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/59310265>
7. Рішення у справах «Т. проти Сполученого Королівства» і «V. проти Сполученого Королівства». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIIdx=128>

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ СОЦІОНОМІЧНОГО ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВ

Звертаючись до аналізу соціономічного змісту суддівської діяльності, слід зазначити, що соціономія як така передбачає дослідження соціальних процесів і відносин на різних рівнях соціальної взаємодії фахівця у сфері професійної діяльності. У загальнонауковому сенсі соціономічна діяльність розглядається у соціології, психології, менеджменті, політології, соціальній філософії та інших суміжних галузях як особливий прояв соціальної активності щодо навколишнього світу, що охоплює усе розмаїття професійної діяльності фахівця у соціальній сфері. Так, у працях Г. Абрамової, В. Афанасьєва, В. Бодрова, Є. Климова М. Лукашевич, О. Саннікової, А. Холостової В. Шадрикова та ін. зазначається, що соціономічна діяльність у широкому значенні – це інтегрована в суспільних відносинах управлінська діяльність, спрямована на зміну сукупності умов функціонування і розвитку соціальних процесів із метою досягнення оптимальної їхньої відповідності інтересам та потребам особистості або груп суспільства.

Виходячи з класифікації Є. Климова [1], соціономічні професії можна віднести до класу таких, що передбачають постійну роботу з людьми та постійне спілкування в процесі професійної діяльності, а відтак належать до системи «людина – людина». Ці професії пов'язані з такими сферами, як: медичне обслуговування, навчання і виховання, побутове обслуговування, правовий захист. Іншими словами, як зазначає І. Грицюк, соціономічна діяльність спрямована на актуалізацію життєвих ресурсів особистості та розширення сфери її соціально-психологічних можливостей у подоланні різноманітних проблем, що виникають у системі суспільної взаємодії [2, с. 50-59].

Дійсно, екстраполюючи дані інтегративні ознаки на суддівську діяльність, можна побачити їх повну збіжність. Так, суддівська діяльність відбувається у системі «людина – людина» й опосередкована правовим регулюванням соціальних відносин. Суддівська діяльність повністю регламентована соціально-рольовим статусом судді, має правову регламентованість та наявність владних повноважень. Метою суддівської діяльності є правове врегулювання інтересів суспільства. Здійснюється діяльність саме у формі мовної комунікації в процесі професійного спілкування з об'єктами професійної взаємодії.

Якщо ж аналізувати суто психологічний зміст соціономічних професій типу «людина – людина», то слід зазначити, що вони передбачають діяльність, пов'язану із постійною взаємодією з людьми у формі безпосереднього спілкування. І закономірно, що до фахівців цих професій висуваються підвищені вимоги, оскільки об'єктом праці є інші люди і навіть цілі соціальні системи [3].

Всі ці фахові напрями соціономічних професій об'єднує їх соціальна спрямованість, яка передбачає просоціальну спрямованість їх носіїв та мотивацію, комунікативну компетентність, високий рівень морально-етичних якостей, відповідальності, а також наявність спеціального, так би мовити, психологічного імунітету до психотравмувальних чинників інтенсивної соціальної взаємодії. Окрім того, аналізуючи загальні професійні вимоги до представників усіх соціономічних професій, наголошують, що базовою вимогою є просоціальна спрямованість, яка інтегрує прийняття представниками цих професій цінностей роботи у соціальній сфері, їхні професійну освіченість, володіння психологічними технологіями, уміння і навички креативного виконання професійних завдань, розвинені організаторські та комунікативні здібності та психологічну стійкість до чинників соціального стресу, вигорання і, як наслідок, деформації [4].

Усі зазначені вимоги до представників соціономічних професій та професійно важливі їхні якості акумулюють у собі, як зазначав Б. Ананьєв, прояви цілісного світогляду індивідуальності як вищого рівня інтеграції особистісно-суб'єктних характеристик людини згідно з концепцією, коли людина виступає єдністю і взаємозв'язком її особистісних властивостей як суб'єкта діяльності [5].

Тож навіть побіжний аналіз поняття «соціономія» засвідчує уведення його в контекст так званих соціономічних професій, соціономічних спеціальностей, хоча ці терміни офіційно й не зафіксовані у вітчизняному класифікаторі професій. Тут ми стикаємося з нагальною проблемою необхідності наукового обґрунтування виокремлення соціономічних професій у системі фахової освіти на основі визначення характеристик соціономічних професій у структурі профорієнтаційної роботи.

Як нами вже зазначалося, суддівська діяльність відбувається у складних відносинах у системі «людина – людина», опосередкованих правовою дійсністю. Тому людський чинник безпосередньо впливає на суддю у процесі його інтерактивної взаємодії з іншими учасниками правовідносин і опосередковано впливає і на особистість судді.

Загалом, людський чинник, на думку О. Іванової [6, с. 48], слід розглядати як складне динамічне утворення, що функціонує завдяки

взаємодії соціальних, психологічних і психофізіологічних регуляторів діяльності суб'єкта праці, яким у нашому випадку є суддя, що виступає в цій системі як головний регулювальний та оціночний компонент діяльності. Отже, через соціономічну сутність суддівської діяльності варто зосередитись на характеристиках тих особливостей, які є притаманними для професій системи «людина – людина».

Окрім того, О. Яшенкова стверджує, що соціономія досліджує соціальні процеси і відносини на різних рівнях соціальної взаємодії за допомогою засобів комунікації як цілеспрямованого процесу інформаційного обміну між двома й більше суб'єктами за допомогою певної семіотичної системи [7]. З огляду на це комунікативна компетентність фахівця соціономічних професій зумовлює не лише розвинені комунікативні та організаторські здібності, а й конфліктологічну культуру, пов'язану із уміннями роботи з бар'єрами спілкування, ведення переговорів, посередництва та розвинутою толерантністю.

Виходячи ж із сутності суддівської діяльності, яка спрямована на правове врегулювання та розв'язання правових конфліктів, сам процес спілкування набуває специфічного змісту, адже може бути пов'язаний з труднощами, бар'єрами, що виникають під час реалізації комунікативної діяльності. Таким чином, уміння спілкуватися, встановлювати і розвивати взаємини з людьми багато в чому зумовлює успішність професійної діяльності судді.

Виконавчий аспект діяльності у соціономічних професіях, до яких належить і робота суддів, має певні особливості, що полягають у комунікативності як основному інструменті праці. Отже, можна вважати, що особливістю діяльності судді є необхідність досконалого володіння засобами вербального та невербального спілкування та навичками контактної взаємодії з різними представниками громадськості. Окрім того, правовий зміст діяльності судді вимагає від нього також певного рівня точності та координації законодавчо регламентованих професійних дій.

Важливою характеристикою комунікативної діяльності судді є його вміння встановлювати та підтримувати психологічний контакт та довірчі відносини з об'єктами професійної взаємодії, здатність спілкуватися з різними категоріями населення відповідно до моральних та правових соціальних норм. З наведених характеристик випливає, що протипоказанням до соціономічних професій є некомунікабельність, суттєві дефекти мовлення, нервово-психічна та емоційна нестійкість фахівця.

Можна стверджувати, що суддівська діяльність є класичним різновидом соціономічних професій, адже основним її завданням є

забезпечення законності як актуальної соціальної потреби громадян. Слід зважати й на те, що суддівська діяльність здійснюється у процесі активної взаємодії з людьми з допомогою спілкування, тому комунікація тут є одним з основних інструментів реалізації професійних завдань. Іншими словами, основним психологічним змістом суддівської діяльності у широкому розумінні є здійснення ефективного впливу на громадян з метою дотримання ними соціальних, передусім правових, норм.

Література

1. *Климов Е.А.* Психология профессионального самоопределения: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва: Изд. Центр «Академия», 2004. 304 с.
2. *Грицюк І.М.* Соціальні орієнтації майбутніх фахівців соціономічних професій // Проблеми гуманітарних наук: наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка / ред. кол. Н. Скотна, В. Татенко та ін. Дрогобич: Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2008. Вип. 21: Психологія. С. 50–59.
3. Субъективные критерии эффективности профессиональной деятельности в профессиях типа «человек – человек». URL: <http://www.naukashop.com/mod/shop/productID/26232/>
4. Условия и факторы развития сплочённости групп. URL: <http://www.zi-kozlov.ru/collections/vestnik4-2006.doc>
5. *Ананьев Б. Г.* Человек как предмет познания. Москва: Наука, 2000. 350 с.
6. *Иванова Е.М.* Психология профессиональной деятельности: учеб. пособ. Москва: ПЕР СЭ, 2006. 382 с.
7. *Яшенкова О. В.* Основы теории мовної комунікації: навч. посіб. для самостійної роботи студента. Київ: ВЦ «Академія», 2011. 304 с.

Тарас ГАРАСИМІВ
e-mail: Garasumiv_@ukr.net

МОДЕРНІЗАЦІЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ЕТАПИ ГАРМОНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Сучасними реаліями є постійне реформування вітчизняної системи правосуддя. В контексті світових та євро інтеграційних амбіцій нашої держави поширенням серед політиків, юристів, науковців та громадськості в цілому є дефініція «гармонізація законодавства». Розуміння про сутність, зміст, межі, форми та методи реалізації означеного процесу є значно авансованим. Суттєвим не достатком такої ситуації є відсутність як у

юридичній літературі, так і в нормативно-правових актах України та відповідних міжнародних документах офіційної дефініції цього методу.

Фахові науковці та юристи-міжнародники зосереджують увагу на тому, що саме «гармонізація» еквівалентно відображає сутність процесу створення гомогенного правового середовища в мажах міжнародних/європейських інтеграційних організацій відповідно до моделей, висунутих інституціями ООН, РЄ, ЄС і є значно популярнішим у застосуванні, хоча зміст цього поняття визначається неоднозначно [1, с. 21].

У науковій літературі гармонізація трактується як «узгодження універсальних підходів, концепцій розвитку національних законодавств» [2, с. 75], «створення загальних правових принципів та окремих рішень» [3, с. 184], «один із визначальних напрямів і форм проведення узгодженого правового розвитку держави» [3, с. 28], процес приведення національного законодавства у відповідність до правових систем провідних міжнародних організацій Європи [4, с. 255].

Незаперечною є позиція Отто Люхтерхандта, що дефініція «гармонізація» максимально відображає «узгоджене співіснування і чинність таких норм, як юридичні принципи і приписи, що походять із різноманітних джерел права», а один із аспектів, у якому окреслюється завдання гармонізації, репрезентований відносинами «між різними системами правопорядку, що є принципово самостійними та існують незалежно одна від одної, приміром, між правопорядком міжнародного права або європейського і національним правом» [5, с. 57].

Грунтуючись на теоретичних і практичних дослідженнях з проблеми інтеграційних процесів, варто зауважити, що гармонізація законодавства еквівалентно співвідноситься зі цілеспрямованим процесом зближення, узгодження та взаємодії національних правових систем на основі загальних міжнародних правових стандартів, задекларованих у площині відповідного правового простору, який скеровано на узагальнення правових приписів у певних країнах, досягнення консенсусного законодавства, дотримання міжнародних, європейських та національних правових вимог, елімінацію юридичних колізій методом формування та утвердження цілісної правової політик, спільних юридичних принципів, правил, правових стандартів стосовно різних правових систем, що передбачає узгоджену діяльність усіх суб'єктів держави, яка здійснюється в межах їх компетенції виважено та послідовно [2, с. 29].

Відтак, ефективність і продуктивність правової гармонізації безпосередньо залежить від наявності національно-правового механізму гармонізації, що зумовлюється визначенням її форм, установленням меж, окресленням предмету, етапів/рівнів, методів і засобів реалізації

процесу гармонізації. Форми, межі гармонізації зумовлені приналежністю держави до інтеграційної системи, відтак гармонізація може здійснюватися як на національному/внутрішньодержавному, так і на міжнародному/міждержавному рівні.

Фундаментальність гармонізації законодавства України про інститут правосуддя із міжнародними стандартами безпосередньо залежить від етапів їх реалізації. Дослідниця Пархоменко Н. М. виділяє п'ять етапів гармонізації національного законодавства з європейським і міжнародним правом [6, с. 339-340]. Здійснюючи паралелі та враховуючи досліджену проблематику, а також особливості процесів модернізації судової влади в Україні, пропонуємо виокремити такі етапи гармонізаційних процесів у сфері судоустрою та статусу суддів:

- етап формування національно-правового механізму/програми гармонізації законодавства України судоустрій та статус суддів із міжнародними стандартами. На цьому етапі необхідно: визначитися із питаннями, що вимагають оновленого правового регулювання; 2) окреслити коло міжнародних щодо яких необхідно провести гармонізацію; 3) створити матеріально-технічну базу;

- етап порівняльно-правового аналізу та правової експертизи положень національного законодавства про судоустрій та статус суддів на предмет їх відповідності міжнародним стандартам;

- етап активної модернізації; національного законодавства про судоустрій та статус суддів України із урахування міжнародних стандартів. На цьому етапі необхідно забезпечити розробку та прийняття нових нормативно-правових актів, внесення змін у діюче законодавство, які б максимально відповідали міжнародним стандартам і не порушували унікальності національної правової системи;

- етап реалізації гармонізаційних процесів. На цьому етапі відбувається реалізація гармонізованих актів, здійснюється оцінка досягнутих результатів.

Під час проведення гармонізації національного законодавства про судоустрій і статус суддів із міжнародними стандартами необхідно забезпечити якісний переклад міжнародних правових актів, кваліфіковану підготовку законодавчих положень із врахуванням міжнародних стандартів (законів, підзаконних нормативно-правових актів тощо), цілісність і системність процесу гармонізації, потребу в застосуванні нових законодавчих технологій та форм (комплексні акти, узгоджувальні закони тощо), активну участь судових органів у зближенні правових систем.

Процес гармонізації національного законодавства про судоустрій і статус суддів необхідно будувати на засадах аполітизму, підсилювати

відповідною технічною допомогою (проведення семінарів, навчань, обміном експертами) з метою підвищення рівня професійної правової культури суддів та інших працівників судової системи, здатних до ефективної реалізації приписів міжнародного права, міжнародних стандартів ООН, РЄ, ЄС, здатних брати участь у вирішенні різноманітних проблем у світовому правовому просторі. Дієвим чинником забезпечення незалежності гармонізаційних процесів є контроль відповідних інтеграційних органів, наприклад, Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія), Європейської комісії ЄС) за їх реалізацію.

На національному рівні доречним було б функціонування органу, відповідального за впровадження в законодавство України норм і стандартів ООН, РЄ, ЄС,, функціонування якого доцільно скоординувати відповідно до принципу поділу влади та наділити повноваженнями щодо формування національно-правового механізму/програми гармонізації, активної модернізації національного законодавства, реалізації гармонізаційних процесів, аналізу їх ефективності тощо. Такий підхід забезпечив би принцип незалежності кожної гілки влади в процесі реформування, вдосконалення, досягнення відповідності до міжнародних стандартів тощо.

Отже, з метою ефективного та продуктивного регулювання й реалізації процесу гармонізації законодавства України про інститут правосуддя, як процесу створення правового режиму у сфері судочинства за допомогою правових норм, заснованих на стандарті, неабияке значення має окреслення змісту міжнародних стандартів судоустрою та статусу суддів, їх класифікація.

Література

1. *Опришко В.Ф.* Теоретичні та практичні аспекти механізму гармонізації законодавства України з міжнародним правом. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом: Матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, жовт. 1998 р. К., 1998. С. 11-25.
2. *Тихомиров Ю.А.* Курс сравнительного правоведения. М.: Норма, 1996. 432 с.
3. *Марченко М.Н.* Сравнительное правоведения. Учебник для юридических вузов. М.: Зерцало, 2001. 560 с.
4. *Рабінович П.М.* Законодавство України та норми міжнародного права: критерії відповідності. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом: Матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, жовт. 1998 р. К., 1998. С. 251-256.

5. *Люхтерхандт О.* До проблеми гармонізації законодавства України з Європейською конвенцією про захист прав і основних свобод людини. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом: матеріали науково-практичної конференції Інституту законодавства Верховної Ради України. К., 1998. С. 57-58.
6. *Пархоменко Н. М.* Гармонізація законодавства України з європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види. Часопис Київського університету права. 2012. № 1. С. 338-343. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkur_2012_1_86

Катерина ГЕЙ

e-mail: kate199812@gmail.com

КОРУПЦІЯ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Корупція – глобальна проблема, що привернула пильну увагу міжнародної спільноти у середині 1990-х років. Україна визнала проблему корупції на державному рівні, чим визначила боротьбу з корупцією пріоритетним завданням для української спільноти.

18 жовтня 2006 р. Україна ратифікувала Конвенцію ООН проти корупції, відповідно до якої: «ураховуючи незалежність судової влади та її вирішальну роль в боротьбі з корупцією кожна Держава-учасниця, відповідно до основоположних принципів своєї правової системи й без шкоди для незалежності судових органів, вживає заходів стосовно зміцнення чесності й невідкупності представників судової влади та запобігання будь-якій можливості для корупції серед них» [1].

За даними досліджень Індексу сприйняття корупції, що проводяться Transparency International, українці вважають свою державу однією з найбільш корумпованих у світі. Індекс використовує шкалу від 0 до 100, де 0 – дуже корумпована держава та 100 – держава з відсутністю корупції. 2017 р. індекс України дорівнював 30, що свідчить про низьку продуктивність у вирішенні питання щодо протидії цьому явищу, оскільки у 2016 р. цей індекс становив 29 [2].

Серед загальних причин поширеності корупції в Україні можна визначити наступні: 1) психологічні втрати перехідного періоду у житті суспільства; 2) становлення нових державних інститутів; 3) перерозподіл державної власності; 4) тінізація економіки; 5) кризові економічні явища; 6) незавершеність формування правового поля в Україні; 7) незадовільний стан протидії злочинності; 8) незадовільний стан боротьби з контрабандою на митницях та в зоні проведення військової операції

об'єднаних сил; 9) прорахунки у кадровому забезпеченні інституту управлінської ланки в органах державного управління [3, с. 74–75].

За даними Світового Індексу Правосуддя (World Justice Project - Rule of Law Index), Україна у сфері «відсутність корупції» в судовій системі зайняла 95 місце з 113 проаналізованих країн [4].

Корупція – використання особою, зазначеною в Законі, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній в Законі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [5].

Корупція в судовій системі може бути визначена, як використання судьями й посадовими особами, які здійснюють адміністративне управління судовими органами, своїх організаційних і владних повноважень у супереччя установленим Конституцією й законодавством норм їх функціонування. Вона має свою специфічність, оскільки у випадку одержання неправомірної вигоди в обмін на застосування своїх владних повноважень суддя виносить рішення або вирок від імені держави й таким чином фактично прикривається нормою права. Іншими особливостями корупції в судових органах є її латентність та корпоративність [6, с. 154].

Однією з основних причин руйнування судової влади є невдало реалізована у 2010 р. судова реформа: прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» негативно вплинуло на органи суддівського самоврядування - вони стали повністю залежними від політичної влади. Політичні принципи формування Вищої ради юстиції та нечітко сформульовані підстави для притягнення до дисциплінарної відповідальності призвели до того, що судді фактично втратили гарантії незалежності своєї діяльності. Механізм добору суддів характеризувався зловживаннями з боку органів, відповідальних за цю процедуру [7].

У Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр. сформульовані заходи, що спрямовані на реформування системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів. Зокрема, протидія корупції здійснюється за такими напрямками: підвищення прозорості діяльності суддів та рівня їх відповідальності, а також рівня ефективності роботи судових та правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю та випадками корупції [8].

На сьогоднішній день при формуванні антикорупційної політики міжнародні організації та уряди багатьох країн приділяють дедалі більшу увагу саме ідентифікації та оцінці корупційних ризиків у системі державного управління. Оцінка цих ризиків нерідко розглядається як один з ефективних попереджуючих механізмів протидії корупції і як дієвий спосіб забезпечити відповідність розроблюваних антикорупційних заходів реальним корупційним схемам в країні [9, с. 93].

З метою забезпечення єдиного підходу в органах влади до організації роботи з оцінки корупційних ризиків, що виникають при реалізації ними своїх повноважень, Національне агентство з питань запобігання корупції затвердило Методологію оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади.

Корупційний ризик - ймовірність того, що відбудеться подія корупційного правопорушення чи правопорушення, пов'язаного з корупцією, яка негативно вплине на досягнення органом влади визначених цілей та завдань.

Джерелами отримання інформації для ідентифікації корупційних ризиків є: інтерв'ювання (соціологічне опитування), анкетування (в т. ч. анонімне) працівників органу влади, а також представників громадськості, які взаємодіяли (взаємодіють) з органом влади, зокрема з використанням електронної пошти, мережі Інтернет, телефону тощо; нормативно-правові та організаційно-розпорядчі акти, що регулюють діяльність органу влади; аналіз здійснених заходів щодо усунення виявлених корупційних ризиків за попередні періоди; результати перевірок, аудитів, проведених контролюючими органами, а також внутрішніх перевірок та службових розслідувань в органі влади; публікації в засобах масової інформації та соціальних мережах; інформація з відкритих реєстрів; звернення, що надійшли до органу влади від фізичних та юридичних осіб [10].

Ключовими питаннями під час розробки антикорупційних стандартів для сфери судової влади повинні стати: а) статус судді (кваліфікація та спосіб добору й призначення на посади, термін перебування на посаді, можливості для кар'єрного просування); б) рівень фінансового забезпечення функціонування судів (гарантії належного й своєчасного фінансування судів; індексація та паритетність під час розподілу фінансових ресурсів між гілками влади; виключення одностороннього впливу виконавчої влади під час формування бюджетного запиту на потреби судової влади; підвищення якості умов роботи для працівників апарату суду); в) правова регламентація (удосконалення механізмів притягнення до юридичної відповідальності за вчинення корупційного діяння; мінімізація суддівського розсуду, дискреційних повноважень;

стандарти якості процесуальних рішень суду); г) соціальний контроль (удосконалення роботи Єдиного державного реєстру судових рішень, повноважень представників народу під час здійснення судочинства; відкритість судових слухань для суспільства й преси тощо); д) організація роботи суду (рівномірність та оптимальність навантаження на суддів; удосконалення системи роботи зі справами, документообігом у суді; спрощення процедури звернення до суду; універсализація юрисдикції суду тощо) [11, с. 150].

Намагання України мінімізувати рівень корупції у судовій системі, варто визначити, як одне з найпріоритетніших завдань державної політики. Це зумовлено тим, що судова система посідає вагоме місце серед суб'єктів реалізації правоохоронної функції держави. Водночас, змінити ситуацію в країні неможливо, долаючи прояви корупції лише у судовій системі. Задля суттєвих змін необхідно викорінювати це явище в усіх сферах життя. При цьому варто брати до уваги вітчизняний досвід напрацювання зарубіжних країн, які успішно викоринили проблему корупції, та наукові рекомендації міжнародної спільноти.

Література

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 49. – Ст. 2048.
2. Corruption perceptions index 2017 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.transparency.org>
3. Мовчан А.В. Основні причини поширення корупційних явищ в органах державної влади України / А.В. Мовчан, М.А. Мовчан // Проблеми антикорупційної діяльності в Україні: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18 трав. 2015 р.) / МАУП. – К.: МП «Леся», 2015. – С. 73–76
4. WJP Rule of Law Index 2017–2018 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://worldjusticeproject.org/our-work/wjp-rule-law-index/wjp-rule-law-index-2017-2018>
5. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року // Відомості Верховної Ради України. – № 49. – 2014. – Ст.2056.
6. Москвич Л.М. Корупційні детермінанти в судовій системі України // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. - 2015. - Вип. 3. - С. 153-162.
7. Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки» від 14 жовтня

- 2014 року // Відомості Верховної Ради України. – № 46. – 2014. – Ст.2047.
8. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр.: Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>
  9. *Дмитрієв Ю. В.* Причини виникнення корупційних ризиків у системі державного управління // Інвестиції: практика та досвід. - 2016. - № 4. - С. 92-95.
  10. Про затвердження Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади: Рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 2 грудня 2016 р. № 126 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1718-16>
  11. *Гладій С.В.* До питання запобігання корупції в судовій сфері // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. - 2014. - Вип. 28(3). - С. 147-150.

Адріана ГЕРИЛО

e-mail: : Adriana2009@bigmir.net

СУДОВА ВЛАДА В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ

Вітчизняним науковцям необхідно глибоко осмислити новий етап реформування судової гілки влади в Україні, крім того, є потреба наукового дослідження досвіду судової системи розвинутих, сталих демократій, Європи у порівнянні з вітчизняною судовою системою, на усіх етапах її виникнення, становлення та розвитку.

Взаємодія демократичних держав у міжнародній співпраці нині виходить на якісно новий рівень. Відкритість України для зарубіжного правового досвіду, пізнання його у порівнянні з вітчизняною правовою традицією є дуже важливими умовами для об'єктивної та критичної оцінки національної судової системи, необхідно побачити її переваги та недоліки, спланувати шляхи її подальшого розвитку, розв'язати питання, які вже вирішені в більшості демократичних країн, і все це з метою стати повноправним, повноцінним суб'єктом європейського і світового співтовариства.

Проблема реформування судової влади в Україні на сьогодні виявляє свою актуальність, оскільки найважливішими передумовами розвитку громадянського суспільства мають стати якісне, стабільне законодавство та ефективне, незалежне та неупереджене правосуддя, які здатні реально

забезпечувати надійний захист прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, щоб викоринити корупцію, свавілля і беззаконня. Тому існує необхідність теоретичного супроводу реформування судової системи в Україні, наближення, адаптації її до міжнародних (європейських) стандартів для ефективного вдосконалення та реалізації її на практиці. Теоретичну базу нашого дослідження становлять праці таких вчених, як Л. Винокурова, В. Городовенко, С. Фурса, О. Ярмачі та ін. Проте, неоднозначна оцінка науковцями нового законодавства щодо окремих аспектів судової влади в Україні та головних принципів її побудови, зумовлює необхідність подальшого дослідження зазначеної проблематики [1].

Дуже важливу роль у розвитку та покращенні судової влади в Україні відіграє Українсько-канадський проект «Освіта суддів – для економічного розвитку». Під час зустрічі, яка відбулася 24 липня 2014 р., на якій обговорювалась подальша співпраця Державної судової адміністрації (ДСА) з канадською стороною у межах проекту "Освіта суддів – для економічного розвитку", голова ДСА України Холоднюк, розповідав про ситуацію, що складалася на той момент у судовій системі України, а також запропонував напрями подальшої співпраці.

Цей п'ятирічний Проект фінансується Канадським Агентством міжнародного розвитку та впроваджується Канадським національним інститутом суддівської освіти. Він розроблений з метою сприяння створенню в Україні системи ефективного навчання суддів та кандидатів на посаду судді Національною школою суддів України під керівництвом Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ВККСУ). Основні партнери проекту – ВККСУ, Національна школа суддів України, пілотні суди в Одесі та Івано-Франківську, а також Офіс уповноваженого з федеральних судових справ Канади [2].

Головним завданням Проекту є надання Україні допомоги у сфері покращення ділового середовища за рахунок підвищення ефективності роботи судів, розробки навчальних програм для суддів та впровадження судової медіації. Проект спрямований на вдосконалення роботи ВККСУ, НШСУ, а також досудове врегулювання спорів. Рада суддів України (РСУ) та ДСА України прямої участі в проекті не беруть.

Українсько-канадський проект судової співпраці впроваджувався Канадською агенцією міжнародного розвитку через Офіс Уповноваженого з федеральних судових справ Канади. Другий етап Українсько-канадського проекту судової співпраці розпочато в листопаді 2006 р. та завершено в січні 2011 р. [2].

У рамках Проекту видано та розповсюджено посібник «Сучасне управління в суді», визначено кілька модельних судів Одеської та Івано-

Франківської областей, де була вперше реалізована нова система документообігу суду, введено посади керівника апарату суду, розподілено обов'язки між головою суду та керівником апарату, проведено низку навчальних заходів [2].

Звичайно, основним законопроектом у судовій сфері є Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від червня 2016 р., в ньому ідеться про організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд [3].

Однак, важливим є й Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020»», у ньому накреслені плани реформ не тільки у судовій сфері, а й в інших сферах.

Метою судової реформи є реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів задля практичної реалізації принципів верховенства права і забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд справ незалежним та неупередженим судом. Реформа має забезпечити функціонування судової влади, що відповідає нагальним суспільним очікуванням щодо незалежного та справедливого суду, а також європейській системі цінностей та стандартів захисту прав людини [4]. І це все – у межах євроатлантичної інтеграції України.

Реформа проводиться у два етапи [4] : перший етап - невідкладне оновлення законодавства, спрямоване на відновлення довіри до судової влади в Україні; другий етап - системні зміни в законодавстві: прийняття нової Конституції України та, на основі відповідних конституційних змін, - нових законів, що стосуються судоустрою та судочинства, інших суміжних правових інститутів.

За 27 років незалежності України судова гілка влади «пережила» багато різноманітних змін, причому тут ми навіть не торкаємося пропонованих концепцій, які не стали основою нашого законодавства. Упродовж 2014-2018 р.р. були здійснені найважливіші реформи у судовій владі. Зокрема, 24 липня 2014 р. була проведена дуже важлива зустріч, яка і спрямувала керівну верхівку на суттєві зміни. Таким чином завдяки співпраці України з Канадою сподіваємося, що наша судова гілка влади стане доступнішою до людей, будуть зміцнені принципи верховенства права та відкритості. 24 жовтня 2014 р. Президентом Порошенком була створена Рада з питань судової реформи, що дало можливість реформувати судову владу України за зразком демократичних європейських держав. На даний час Україна робить суттєві зміни у судовій сфері для удосконалення, модернізації судової системи, використовуючи різні форми плідної співпраці на міжнародному рівні. Водночас необхідно ще зробити багато

цілеспрямованих і невідкладних і важливих кроків на шляху до впровадження ефективної новітньої національної моделі судової влади.

Література

1. Бульба О.С. Судова реформа в Україні: сучасний стан та перспективи удосконалення [Текст] [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://aplaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/3-13-2015/item/502-sudova-reforma-v-ukraini-suchasnyi-stand-ta-perspektyvy-udoskonallennia>
2. Українсько - канадський проект "Освіта суддів - для економічного розвитку" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.vkksu.gov.ua/ua/mijnarodne-spivrobitnitstvo/ukrainsko-kanadskiy-proekt-osvita-suddiv-dlya-ekonomichnogo-rozvitku/>
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016. - № 1402-VIII [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
4. Указ Президента України від 12.01.2015. - № 5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020»» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

Юліана ГОРБОВСЬКА
e-mail: julia.wol16@gmail.com

СУДОВА ВЛАДА У ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Становлення України як сучасної демократичної держави нерозривно пов'язано з утвердженням і вдосконаленням функціонування властивих для демократії інститутів, які покликані забезпечувати не лише демократизм державної влади загалом, а й створювати систему гарантій для тих фундаментальних правових цінностей і принципів, які становлять основу демократичної організації публічної влади.

З огляду на це проблема науково-теоретичного дослідження проблем організації і функціонування основних інститутів демократичної держави є важливим актуальним завданням юридичної науки, насамперед таких її галузей, як теорія держави і права, конституційне право, історія вчень про державу і право і відповідає євроатлантичним прагненням Української держави.

Усталене в переважній більшості джерел з теорії держави і права визначення демократичної держави виходить з її тлумачення в термінах

здійснення народовладдя та забезпечення народного суверенітету. Не ставлячи під сумнів плідність та обґрунтованість цього теоретико-методологічного підходу, слід зауважити, що загальне поняття демократичної держави не може бути повністю описано виключно через звернення до інститутів народовладдя, а також до народовладдя як одного з фундаментальних конституційних принципів державного ладу України (про виняткову роль цього конституційного принципу в утвердженні конституціоналізму в Україні та забезпеченні демократичного характеру Української держави писав, до прикладу В. Погорілко [1, с. 61-62]).

З цієї причини в багатьох сучасних дослідженнях поряд з невід'ємними від демократії інститутами народовладдя (зміст поняття народовладдя як категорії конституційного права всебічно розкриває О. Тодика [2, с. 35-46]) також аналізуються й інші інститути та принципи, серед яких важлива роль належить принципу незалежного правосуддя та пов'язаній з ним діяльності судової влади.

Актуальність дослідження ролі судової влади в забезпеченні демократичного розвитку Української держави зумовлюється декількома причинами.

По-перше, сама по собі судова влада та здійснюваний нею судовий захист прав і свобод людини і громадянина є тією ознакою конституційної демократії, без якої унеможлиблюється функціонування всієї системи демократичної організації державної влади. Це положення чітко аргументує С. Шевчук, демонструючи взаємну зумовленість таких понять, як «конституційна демократія» і «судовий захист прав людини» [3, с. 125]. У цьому сенсі будь-які демократичні перетворення в Україні не можуть і не повинні відбуватися поза контекстом вдосконалення організації і діяльності судової влади, що, в свою чергу, значно актуалізує проведення фундаментальних теоретико-правових досліджень судової влади та її ролі в забезпеченні демократизму Української держави.

По-друге, як відомо, демократія – це не лише певний тип організації публічної влади в суспільстві, а й така система, яка гарантує і забезпечує права і свободи людини і громадянина, перетворюючи людину, її добробут та її права на основну соціальну цінність, яка визначає і спрямовує діяльність держави (принагідно нагадаємо, що ця формула майже в такому саме вигляді зафіксована у ст. 3 Конституції України). У цій площині, як справедливо вказує Б. Футей, суди є «найнадійнішим бастионом захисту прав людини, запобігання будь-яким зловживанням владою з боку законодавчої та виконавчої гілок» [4, с. 127], що дає підстави багатьом дослідникам характеризувати здійснюваний судовою владою

захист прав і свобод людини як своєрідну «серцевину» процесу становлення демократичної і правової держави в Україні [5, с. 21].

По-третє, сам досвід функціонування судової влади в Україні переконливо засвідчує, що доволі часто вона відіграє одну з ключових ролей у збереженні демократичних основ державного ладу, стоїть на сторожі демократії і недопущення авторитаризму, узурпації державної влади. У цьому контексті варто згадати не тільки про діяльність органів конституційної юрисдикції, а й інших органів судової влади. Нагадаємо, що під час президентських виборів 2004 р. саме судова влада відіграла одну з ключових ролей у розв'язанні політичного конфлікту, який об'єктивно загрожував конституційним основам демократії в Україні. Адже саме тоді рішенням Верховного Суду України від 3 грудня 2003 р. було визнано дії ЦВК по встановленню результатів повторного голосування з виборів Президента України незаконними, а протокол ЦВК про результати повторного голосування з виборів Президента України від 24 листопада 2004 р. - недійсним.

Наголошуючи на важливості і значенні дослідження судової влади в утвердженні демократизму Української держави, необхідно вказати, що в даному випадку правова теорія фактично осмислює та аналізує ті об'єктивні процеси в Українській державі, які не лише мають місце, а й істотно впливають на організацію і функціонування системи державної влади. Таким чином, ставлячи перед собою таку мету, маємо розв'язати такі дослідницькі завдання: а) обґрунтувати змістовний зв'язок між поняттям демократії та функціонуванням судової влади; б) виявити механізми забезпечення судовою владою демократизму Української держави; в) окреслити перспективи удосконалення організації і функціонування судової влади як важливого чинника демократизації держави.

У працях сучасних дослідників демократії доволі часто можна наголошується на думці, що демократична держава завжди спрямовує свої зусилля саме на забезпечення прав і свобод людини і громадянина, які розглядаються одночасно і як незаперечна цінність, і як мета функціонування держави. Це дає підстави стверджувати про глибокий зв'язок між демократією і правом.

Невипадково, такий відомий вітчизняний юрист, як О. Скрипнюк характеризує право і права людини як специфічну «аксіологію» сучасної демократії [6, с. 273]. Причому мається не увазі не лише формальна вимога правової організації держави та дотримання існуючих правових форм діяльності держави (правові форми діяльності держави являють собою визначений законодавством, юридично оформлений порядок здійснення

юридично значущих дій та операцій, спрямованих на здійснення функцій держави [7, с. 396-397]), а й те, що держава гарантує і забезпечує права людини, які в реальності становлять серцевину загального поняття права.

Утім, сам факт проголошення демократичною державою забезпечення прав людини як однієї зі своїх основних (пріоритетних) цілей, ще не є достатньою гарантією реалізації зазначеної цілі. За цієї причини, як доводить теорія держави і права, повинен функціонувати певний державний механізм, який би дав змогу практично втілювати конкретні дії в частині забезпечення і захисту прав людини.

Як свідчить державно-правовий досвід сучасних розвинених демократичних держав, подібні механізми мають багаторівневу та доволі складну структуру. У цьому сенсі доволі показовою може виступити позиція О. Пушкіної, яка переконливо демонструє складність організації загального державного механізму забезпечення і захисту прав людини в демократичній державі на прикладі України [8, с. 229-317].

Не вдаючись до дискусії щодо конкретної ролі та функцій окремих частин цього механізму забезпечення і захисту прав людини в демократичній державі, вкажемо лише на те, що судова влада цілком справедливо посідає в ньому одне з провідних місць. Справедливість цього положення підтверджується тим, що сама функція забезпечення і захисту прав людини нині вважається головною функцією судів та суддів, які реалізують її шляхом вирішення юридично значущих справ.

Як зазначає І. Марочкін, протягом такої діяльності суд (судді) судить про право, тобто здійснює правосуддя [9, с. 24]. До речі, ця функція чітко відображена не лише в Конституції України, а й на рівні чинного законодавства України. У ст. 2 Закону України «Про судоустрій України» однозначно закріплено положення про те, що суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує захист гарантованих Конституцією України та законами прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави.

У Кодексі адміністративного судочинства України зазначено, що завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в т. ч. на виконання делегованих повноважень (ст. 2). Ст. 1 Кримінального Кодексу України вказує, що кодекс має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля,

конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам.

Для здійснення цього завдання ККУ визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Подібно до цієї норми, у ст. 1 Цивільного процесуального кодексу України вказується, що завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Таким чином, визнаючи, що для демократичної держави однією з пріоритетних цілей є забезпечення і захист прав і свобод людини і громадянина, а також їх законних інтересів, ми тим самим погоджуємося з положенням про виняткову роль судової влади в організації державної влади у демократичній державі, а також в її функціонуванні. В цьому плані не можна не погодитися з позицією авторів підручника «Конституційне право України» (Х., 2008), які доводять, що «демократизм держави визначається її здатністю забезпечувати право на судовий захист усім суб'єктам права» [10, с. 341].

Зазначене дає змогу зробити одразу ж декілька важливих узагальнень щодо досліджуваної нами проблеми. Так, завдяки діяльності судової влади здійснюється одне з базисних завдань демократичної держави, яким є вирішення і врегулювання правових конфліктів. Найбільш загально ця функція може бути описана як функція правосуддя. При цьому, як зазначає В. Нерсисянц, завдяки судовій владі відбувається «самообмеження» та «зв'язування» сили держави як творця права [11, с. 51].

Як писав Л. Дюгі, демократична держава повинна не тільки забезпечувати захист прав приватних осіб, які звернулися до неї по допомогу, а й має діяти виключно в межах виданих нею законів. Таким чином, суддя в інтересах держави не тільки вирішує правові спори, а й постійно забезпечує відповідність власних дій і рішень закону [12, с. 323-324].

Переконані: процес подальшої адаптації судової влади України до європейських стандартів триває і має позитивну перспективу.

Література

1. *Погорілко В.Ф.* Теоретичні проблеми сучасного українського конституціоналізму // Вісник прокуратури. – 2000. – № 2. – С. 61-62.

2. *Тодика О.Ю.* Категорія народовладдя в системі інших категорій конституційного права: співвідношення і взаємозв'язок // Вісник Академії правових наук України. – 2004. – № 2 (37). – С. 35-46.
3. *Шевчук С.* Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. – К., 2007. – 256 с.
4. *Футей Б.* Становлення правової держави України 1991–2001 рр. – К., 2001. – 365 с.
5. *Тесленко М.В.* Судебный конституционный контроль в Украине. – К., 2001. – 29 с.
6. *Скрипнюк О.В.* Демократія: Україна і світовий вимір (концепції, моделі та суспільна практика). – К., 2006. – 295 с.
7. Загальна теорія держави і права: Підручник / За ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – Х., 2009. – 598 с.
8. *Пушкіна О.В.* Система прав і свобод людини та громадянина в Україні: теоретичні і практичні аспекти забезпечення. – К., 2006. – 347 с.
9. Організація судової влади в Україні: Навч. посіб. / За ред. І.Є. Марочкина, Н.В. Сибільової. – Х., 2007. – 320 с.
10. Конституційне право України: Підручник / За ред. В.П. Колісника, Ю.Г. Барабаша. – Х., 2008. – 405 с.
11. *Нерсесянц В.С.* Право – математика свободы. Опыт прошлого и перспективы. – М., 1996. – 101 с.
12. *Дюгі А.* Конституційне право. Загальна теорія держави / Передмова Ю.М. Оборотова. – Одеса, 2005. – 567 с.

Олена ГОРДУЗ

e-mail: tsdominion88@gmail.com

«СУД ПРИСЯЖНИХ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ»

Брак довіри суспільства до системи судочинства має негативні суспільні та політичні наслідки у всіх державах, а також і в Україні. Актуальним в умовах сучасної судової реформи в Україні є питання відкритості судів для громадськості. У зазначеному контексті суд присяжних, який покликаний відновити довіру суспільства до справедливого судочинства та здійснювати правосуддя шляхом без упередженого розгляду справи представниками громади розглядається як альтернативне нововведення на противагу застарілій закритій формі судочинства. Дослідження інституції суду присяжних в зарубіжних країнах отримала чисельну кількість науковців. Зокрема, ними є такі, як Солодков А.А., Бігун В.С., Митрофанова Е.Н., Качур Р.П., Ковалев Н. Н., Вайнарович А.Б., Карпенко М.І., Бандурович А.В. та інші. Деякі науковці хочуть виокремити та затвердити єдину форму (модель) суду присяжних

(англо-американська чи континентальна): Карнозова Л.М., Ковальова М.В., Шишкіна В.І., Банчук О.А., Куйбіда Р.О., Хавронюк М.І.

Мета роботи – дослідити історичні етапи становлення та моделі побудови інституту суду присяжних в Україні та досвід іноземних держав. Оцінити сучасний стан механізму суду присяжних (Україна та зарубіжні держави) та надати пропозиції щодо його удосконалення в Україні.

На наш погляд, сприяння розвитку інституції суду присяжних в Україні постає ретельний розгляд та історичний аналіз його сутності.

Час створення суду присяжних не є точно визначеним. Існує версія про заснування суду присяжних засідателів у Франції, де є докази появи подібного органу в 829 р. нашої ери [1, с. 12]. Згадку про суд, що складався з 12-ти присяжних ми зустрічаємо у «Вірменському судебнику» (1523 р.). Більшість із авторів вважають батьківщиною суду присяжних Англію періоду раннього середньовіччя, де у XVIII ст. він набрав своєї класичної форми [2, с. 128].

На території України реформування судової системи відбувалося за судовими Статутами 1864 р. Російської імперії. Суд присяжних, що ними передбачався, в Україні вводився поетапно. Найперше, у 1867 р., він втілений у практику Харківського, Сумського та Ізюмського судів, найпізніше, у 1880 р., на Правобережній Україні [6, с. 2]. Суд формувався на взірць французького суду присяжних. «Головуюча верхівка» складалася із 3-х членів: судді та 2-х його замісників. Колегія присяжних складалася із 14-ти присяжних засідателів.

Суд присяжних як інститут сьогодні уже має чіткі форми побудови та функціонування у різних державах, однак він потребує подальшого удосконалення. Із часу його становлення до сьогодні в науці прийнято виокремлювати ключові періоди розвитку та певні моделі побудови. Світова історія знає три базових періоди, що характерні для творення цього інституту та відповідні періодам моделі: 1.Період зародження (виникнення в Античні часи; антична модель); 2. Суд присяжних епохи середньовіччя (перехідна модель); 3. Становлення суду присяжних в класичному розумінні (класична модель).

Предтеча такого суду присяжних сягає стародавніх часів. Його прообраз ототожнюється із так званою Античною демократією та впровадженням реформ Солона. Одним із елементів у його реформуванні стало впровадження нових органів державної влади. Тобто, Раду чотирьохсот та суд присяжних. Суд присяжних вважався найбільшим виявом відкритості державної влади часів Афінської демократії правління Солона. Представниками суду присяжних могли стати навіть найбідніші із народу [5].

У наступному періоді (перехідна середньовічна модель) «змагаються» англійці та французи, адже саме на теренах їх держав формується прототип сучасного інституту присяжних. Сучасні науковці в більшості віддають першість у побудові цього інституту саме англійцям. Та існують непоодинокі твердження, що обстоюють право французів зватись «зачинателями» інституту суду присяжних. Об'єднуючою рисою цих двох країн є безпосередню участь громадськості у вирішенні спірного питання. Ідентична назва суду присяжних у Франції того періоду – інститут журата (клятвені завірення). Суть та основні риси: **1)** кількість – 12 чоловіків; **2)** припускалось, що вони можуть знати «події» справи; **3)** спершу у справі вони виступали свідками, згодом (після клятви) приступали до вирішення справи по суті; **4)** у судовому процесі: а) журата виносили вердикт у справі; б) на основі цього вердикту судді ухвалювали рішення по справі. Інститут суду присяжних у Англії характеризувався таким як: 1) Присяга очищення, що стосувалася питання вини обвинуваченого. Було два способи довести свою невинуватість. Першим обвинувачений міг знайти дванадцять осіб, які давали клятву, щоб підтвердити його невинуватість. Другий визначався «судом божим» (ордаліями). 2) Присяжні могли поєднувати роль і присяжного, і свідка по справі. Судді, що здійснювали судову владу на постійній основі працювали із тимчасово залученими суддями із громадськості. Традиція діяльності даного інституту у Франції була упущена. В той же час, в Англії вона була безперервна й інститут суду присяжних функціонує й сьогодні. В Англії існують так зване велике журі (23 особи) та мале журі (12 осіб). Велике журі складалось із представників графства. Мале журі з тих, що жили поблизу до місця злочину або особи обвинуваченого. Найбільше схожості до сучасного виду інститут суду присяжних набув у період формування та функціонування класичної моделі.

Побудова суду присяжних в Україні ґрунтувалась на історичному досвіді світового та вітчизняного зразка. Суд присяжних у законодавстві визначений у: Конституції України (ст. 124-тій, 127-мій, та 129-тій). Якщо характеризувати роль суду присяжних аналізуючи статі Конституції, то: статтею 124 закріплено забезпечення здійснення правосуддя в Україні через безпосередню участь народу, вказано форми такої участі через «народних засідателів» та «присяжних». Стаття 127 теж обумовлюється про існування у здійснення правосуддя «присяжних» та «народних засідателів». Та законодавцем не дається роз'яснень того, кого саме він бачить під такими особами. Не визначено які механізми та структури повинні їх утворювати. Із цих положень Конституції не відомо чи становитимуть вони один правовий інститут. У цій нормі не визначено можливості існування самого суду присяжних; стаття 129 уточнює про те, що судочинство здійснює суддя

(одноособово), колегією суддів чи судом присяжних. У цьому випадку прописана альтернатива вибору. У такому випадку, можна стверджувати, що український законодавець бачить в Україні англо-американську модель функціонування інституту суду присяжних. Та в Україні не передбачено, що судочинство може здійснюватися за відсутності хоча б одного професійного судді [12, с. 98-103].

Таким чином, можна зробити висновок, відштовхуючись лише від положень Конституції щодо питань інституту суду присяжних, ми не можемо сформулювати уявлення про те, як це інститут мав би формуватися та функціонувати, відсутнє основне його призначення. Із першого погляду може видатись, що законодавець, визначивши та не описавши цей феномен інституту присяжних, лише декларативно прагнув ввести хороші новели із іноземного законодавства. Норма про присяжних не мала свого втілення понад 10 років [13]. Та все ж, роблячи висновки із прийняття Закону України «Про судоустрій та статус суддів» із відведеними положеннями щодо суду присяжних, закріплення цього інституту в Конституції було виправданим і сам інститут стоїть на шляху утвердження у механізмі українського судочинства.

Література

1. *Солодков А.А.* Теоретичні основи та практика здійснення провадження в суду присяжних в Україні : дис. канд. юр. наук : 12.00.09 – крим / Солодков Андрій Андрійович. Харків, 2015. 219 с.
2. *Бігун В.С.* Філософія правосуддя: ідея та здійснення: монографія. К., 2011. 303 с.
3. *Мурована І.Я.* Права людини : основи теорії і практики. *Молодий вчений*. 2014. №10. С. 62–65.
4. *Митрофанова Е.Н.* Понятие присяжного заседателя. *Вестник ЮУрГУ*. 2011. №19. С. 38–41.
5. Афінівська демократія. URL:
  1. http://pidruchniki.com/1529052758613/pravo/afinska_demokratiya.
6. Суд присяжних як організаційна форма змагального кримінального судочинства. URL: <http://www.bestreferat.ru/referat-210794.html>.
7. *Качур Р.П.* Ретроспективний огляд становлення суду присяжних в Україні. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. №10. С. 178–181.
8. *Солодков А. А.* Сучасні світові моделі суду присяжних. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. №10. С. 133–135.

9. Ковалев Н. Особенности организации суда присяжных в зарубежных странах. *Вестник клуба присяжных*. 2008. №1. С. 32–39.
10. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О.А. Банчука, Р.О. Куйбіди, М.І. Хавронюка. Х.: Факток, 2013. 1072 с.
11. Вайнарович А.Б. Участь народу в здійсненні правосуддя у кримінальних справах за законодавством України : дис. ... канд. Юрид. наук : спец. 12.00.09. Львів : Львівський націон. Ун-т імені Івана Франка, 2011. 204 с. 32.
12. Конституція України // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. с. 141.
13. Роль суду присяжних у США та Україні. URL: http://yurincom.com/ua/legal_practice/analitichna_yurysprudentsiia/rol_sudu_prysiazhnykh_u_ssha_ta_ukraini-publication/.
14. Карпенко М.І. Бандурович. А.В. Суд присяжних в Україні. *Юридична наука*. 2013. №6. С. 53–58.
15. Кримінальний процесуальний кодекс України / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Назар ГУК
e-mail: vika_ch07@ukr.net

СУДОВА РЕФОРМА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ

Реформування судової системи з огляду на надзвичайно важливі правові, соціальні, економічні, політичні й інші наслідки має бути науково обґрунтованим, системним та продуманим. Судова реформа безпосередньо стосується кожної людини, захисту її прав і свобод. Здійснювані впродовж останніх років заходи щодо реформування судової системи не привели до створення належних умов для функціонування безстороннього, незалежного і справедливого суду. Однією з основних причин цього є здійснення такого реформування без раціонально побудованої стратегії, без чітко визначених цілей, нерідко – на хибних концептуальних засадах. Саме тому реформування має обов'язково ґрунтуватися на адаптації в Україні передового зарубіжного досвіду розробки ефективних моделей справедливого судочинства в контексті побудови європейської моделі правової держави й одночасно – ефективної механізму державного регулювання в системі судової влади.

Питання функціонування судової влади традиційно є актуальними і активно досліджуються вітчизняною та зарубіжною юридичною наукою. Але переважна більшість наукових робіт присвячена спеціальним

проблемам конституційного та процесуального права, питанням судового устрою. Щодо відповідних загальнотеоретичних проблем, то вони й досі залишаються малодослідженими. Це особливо стосується обґрунтування владної природи судової системи, з чого випливають визначення її місця в системі поділу влади та системі державного управління.

Демократична трансформація українського суспільства передбачає перетворення в сфері парламентської, адміністративної, муніципальної, судової діяльності з метою створення умов формування в Україні демократичної, правової держави. Цієї мети можна досягти тільки за умов наявності ефективної державної влади, заснованої на принципі поділу влади. Актуальність даної статті обумовлена тим, що прийняття нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суттєво змінило зміст і напрям діяльності судів зі зміцнення законності в державі, захисту прав і свобод людини в адміністративному, конституційному, господарському, цивільному і кримінальному судочинстві.

Таким чином, Україна одержала унікальну можливість створити таку судову систему, яка, спираючись на позитивний досвід діяльності судових систем інших держав, змогла б ефективно виконати призначену їй роль у суспільстві – стати надійним гарантом захисту прав і свобод людини. Однак специфіка судової влади – однієї із самостійних гілок державної влади – до кінця не усвідомлена ні в суспільстві, ні на рівні державного апарату. Без повноцінної судової влади інші гілки державної влади є неефективні, а це обумовлює й неефективність системи державної влади в цілому.

Одним із основоположних принципів громадянського суспільства, змістом людського буття є соціальна справедливість. Її забезпечення й дотримання у сучасних країнах здійснює судова влада – складова державної влади, що чинить правосуддя уповноваженими на те державними органами (судами) шляхом справедливого розв'язання правових конфліктів між окремими громадянами, між громадянами та органами влади й організаціями. Захист громадянських прав і свобод – визначальна характеристика правової держави [1, с. 256].

Судова влада є невід'ємною частиною механізму державного регулювання суспільних процесів. В юридичній літературі, багатьох офіційних документах судова влада ототожнюється з правосуддям. Однак саме правосуддя тлумачиться і в широкому, і у вузькому значеннях: як будь-яка діяльність, що здійснюється судом і тільки як розгляд справ у судовому засіданні. З цих позицій правомірним є визначення поняття судової влади. Отже, судова влада – самостійна і незалежна гілка державної влади, утворена для вирішення на основі закону шляхом здійснення правосуддя

державними органами – судами в особі суддів і залучених у встановлених законом випадках до здійснення правосуддя представників народу соціальних конфліктів між державою і громадянами, самими громадянами, юридичними особами, контролю за конституційністю законів; захисту прав громадян у їх взаємовідносинах з органами виконавчої влади і посадовими особами; контролю за додержанням прав громадян при розслідуванні; встановленні юридичних фактів.

Правосуддя забезпечує дотримання прав і свобод громадян та захист їх у випадку порушення, є гарантом законності й порядку у суспільстві. Значення судових органів у сучасних державах полягає ще й у тому, що вони виступають своєрідним регулятором відносин у суспільстві, яке складається з різних, часто-густо конфліктуючих груп та індивідів з різними цінностями, сподіваннями, інтересами [1, с. 87]. Система правосуддя має розв'язувати конфлікти, що виникають між окремими громадянами, між групами громадян (асоціаціями, організаціями, об'єднаннями), між окремим громадянином та державою. В. Лемак узагальнює методологічні підходи до розуміння сутності правової реформи у вітчизняній і зарубіжній юридичній науці, виділяє серед них такі: 1) правова реформа зводиться до реформування лише публічно-правової сфери суспільства і в цьому сенсі називається державно-правовою реформою («вузький підхід»); 2) вона спрямована на реформування правової системи суспільства, її структури та окремих компонентів («розширений підхід»). При цьому правова реформа – це державна політика, спрямована на системні перетворення за допомогою юридичних засобів сутності держави, її основних функцій, правових основ стосунків із суспільством та окремими індивідами на основі принципів конституціоналізму та правової держави [2].

Аналіз нормативної бази у сфері судоустрою свідчить про те, що відсутність детально розроблених доктрин (концепцій) судового менеджменту спричиняє нечіткість і непослідовність пропозицій по вдосконаленню системи управління ефективністю правосуддя. Декларативною і відірваною від життя виглядає констатація, що відповідно до принципу поділу влади судові і організаційно-управлінські функції не повинні поєднуватися в рамках судової влади й що «важливо – чітко розмежувати повноваження суддів і органів виконавчої влади». У формулюванні цього концептуального положення міститься кілька методологічних помилок. По-перше, без належних конституційних підстав організаційно-управлінські функції виокремлюються зі складу судової влади. По-друге, усередині самої системи управлінські процеси

жодним чином не перетинаються з повноваженнями виконавчої влади. Тому в такому контексті непотрібно ніяких розмежувань.

Суспільні трансформації, що відбуваються на нинішньому етапі розвитку України, у період становлення й розвитку правової держави, формування громадянського суспільства актуалізуються дослідження сутності судової влади й гарантій забезпечення її незалежності [6]. Незалежність судової влади є однією з вагомих демократичних засад суспільства, реалізація якої – важлива умова побудови правової держави. Проблема незалежності судової влади не обмежується окремою державою, а привертає увагу міжнародного співтовариства, тому можливо говорити про інтернаціоналізацію стандартів у галузі судоустрою. Україна прийняла на себе певні зобов'язання щодо забезпечення незалежності судової влади та її носіїв. Аналіз судової практики зарубіжних країн засвідчив, що з позицій організації діяльності судової влади, судова незалежність – це незалежність судової системи в цілому від виконавчої та законодавчої гілок влади, що передбачає право людини на незалежний суд, право й обов'язок судді бути незалежним у процесі прийняття рішень, включає реальну матеріальну і фінансову незалежність суду й водночас базується на реальному державному механізмі закріплення особливого статусу суддів.

Судова реформа має бути однією з компонентів правової реформи, за якої актуалізується вдосконалення законодавчого процесу, підвищення якості законів, приведення їх у повну відповідність із Конституцією України та міжнародних зобов'язань держави. У контексті формування сучасної парадигми реформування судової системи мають бути передбачені першочергові й перспективні, системні й цілісні, науково обґрунтовані й методологічно виважені заходи й засоби завершення судової реформи в Україні відповідно до потреб правової демократичної держави й громадянського суспільства. Розробка та реалізація ефективних механізмів державного регулювання системи судової влади, спрямованих на реформування судової системи, надасть змогу підготувати та внести у певній послідовності взаємоузгоджені зміни до Конституції та законів України, відтак завершити формування самостійної судової влади в державі, запровадити дієвий неупереджений і незалежний механізм забезпечення прав і свобод громадян, прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Література

1. Академічна юридична думка / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К.: ІнЮре, 1998. 503 с.

2. *Лемак В.В.* Правова реформа в Чехії і Словаччині в умовах постсоціалістичної модернізації: теоретичні і практичні проблеми.: Автореф. дис. д-ра. юр. наук. 12.00.01 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Х., 2003. 40 с.
3. *Святоцький О.Д.* Судова влада в Україні: актуальні питання реформування. *Право України*. 2010. № 5. С. 30–39.

Петро ЗАХАРЧЕНКО

e-mail: z0609@ukr.net

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО СЕНАТУ – ВИЩОЇ СУДОВОЇ ІНСТАНЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (1918 р.)

Діюча на момент гетьманського перевороту 29 квітня 1918 р. в Україні модель судової влади регулювалася Законом УНР «Про утворення Генерального суду» від 2 грудня 1917 р. Проте конструкт судоустрою і процесу П. Скоропадським однозначно пов'язувався із законодавчою спадщиною Російської імперії, адже згаданий закон мав ряд недоліків, які новій владі необхідно було усувати. У зв'язку з цим Міністерство судових справ Української Держави (далі, УД) наголосило на істотних відмінностях між порядком формування, організацією роботи, обсягами повноважень Генерального Суду УНР і Правительствуючого Сенату Російської імперії, вважаючи це великою помилкою своїх попередників. Міністерство, зокрема, наголошувало: «Згаданим законом встановлюється особливий порядок виборів членів Генерального Суду – Центральною Радою, заведена при суді, взамін обер-прокурорського нагляду, прокуратурія, й що має велике значення, обмежена компетенція Генерального Суду тільки справами щодо догляду за судовими установами. Ця остання відміна в заведенню Генерального Суду з самого початку його діяльності породила дуже серйозні труднощі ...» [1, арк. 31]. Слід враховувати й зміну політичної ситуації в Україні. Після приходу до влади гетьмана П. Скоропадського з його несприйняттям політики соціалізації землі, впровадження натомість інституту приватної власності і вільного ринку в земельних відносинах, сповідування принципу «твердої руки» в державному будівництві стало зрозумілим, що зміна структури і організації діяльності судових установ не за горами.

Не викликає жодного сумніву, що з метою комплексної реалізації гетьманської політики у галузі правосуддя, 20 травня 1918 р. Рада Міністрів Української Держави ухвалила постанову про утворення при Міністерстві судових справ окремих комісій, на які покладалися обов'язки щодо

внесення змін до діючої системи судочинства. Постановою, зокрема, передбачалося створення трьох комісій, одній із яких доручалося виробити проект закону про генеральний та апеляційні суди (головою комісії призначено тимчасового виконувача обов'язків товариша Міністра судових справ С. Завадського), другій – напрацювати українську правничу термінологію (комісія складалася із семи осіб, очолював С. Шелухін), третій – переглянути штати установ Міністерства судових справ та Головного тюремного управління (головою призначено Міністра судових справ П. Чубинського) [2, с. 52-53].

25 травня 1918 р. Рада Міністрів схвалила, а гетьман П. Скоропадський підписав два закони, один з яких Закон «Про титул». У ньому наголошувалося, що суд в Україні твориться іменем Української Держави. У такий спосіб гетьман однозначно визначив, що чинними на українських територіях є лише ті суди, про існування яких вказано в законодавстві Української Держави, і жодні інші.

У другому Законі під назвою «Про тимчасове поширення української державної влади», яким визначалася юрисдикція українських судів не лише на території Української Держави, а й на ті, що можуть бути в майбутньому приєднані до неї «за стратегічними чи іншими причинами». Міністру судових справ доручалося особистою владою «приєднати до Окружного суду Української Держави ті із вищезазначених територій, де фактично не існувало Окружних судів колишньої Російської держави; якщо ж на окремій території існували Окружні суди колишньої Російської держави, то приєднати їх українським судовим законом до найближчої судової палати чи апеляційного суду Української Держави і відновити його діяльність» [3, с. 4].

Приписи Закону від 25 травня 1918 р. засвідчують, що гетьман не лише не збирався поступатися більшовицькій РСФРР власними чи спірними територіями, а мав на меті приєднати до України сусідні адміністративні одиниці, на які не поширювалася юрисдикція російської більшовицької влади. Переформатувавши механізм діяльності окружних та апеляційних судів на приєднаних територіях, П. Скоропадський планував відновити тут функціонування національної судової системи на повну потужність.

27 травня 1918 р. гетьманською владою визначено порядок оприлюднення законодавчих актів Української Держави. У відповідності з розпорядженням гетьмана П. Скоропадського, «до реформи Генерального Суду й утворення при Генеральному Суді спеціального часопису для оповіщення законів, оголошення їх припоручається Державній Канцелярії

через «Державний вісник» [1, *арк.* 32]. Забігаючи наперед зазначимо, що втілити в життя цей задум гетьману П. Скоропадському так і не вдалося.

Наступним кроком на шляху реформування судової системи та судочинства в Українській Державі стало видання закону від 2 червня 1918 р., в якому вперше вказувалося на необхідність створення Державного Сенату з функціями, що належали у колишній Російській імперії Правительствующому Сенату. Тимчасово, до видання закону, функції Сенату, включаючи й інститут касації, мав перебрати на себе Генеральний суд. У Законі від 2 червня 1918 р. прямо заявлялося: «Генеральний суд складається з трьох департаментів: цивільного, карного й адміністративного і виконує на цілій території України всі функції, належні до утворення його Правительствующому Сенатові, а також касаційні функції Головного воєнного суду, якщо їх не змінено іншими законами Української Держави» [4, *с.* 92].

Закон від 2 червня 1918 р. мав тимчасовий, перехідний характер. Про це довідуємося з пояснювальної записки до законопроекту «Про утворення Державного Сенату», виявленої у фондах Центрального державного архіву вищих органів державної влади України. Міністерство юстиції Української Держави, як установа з правом законодавчої ініціативи у ній, зокрема, зазначало: «...закон, складений через свою поспішність та тимчасовість лише у загальних виразах, не міг достатньо поповнити виявлені прогалини в організації Генерального суду, тим більше для того, щоб добре функціонувала ця вища установа, крім того, потрібно детально виробити постанови, що визначають поділ функцій поміж департаментами Генерального суду, й утворити органи навзаєм різним «собраніям» та «присутствіям» Сената, що до їх відомства відносилися ті або інші з зазначених вище функцій» [1, *арк.* 32].

Як бачимо, гетьман П. Скоропадський покладав надзвичайно великі сподівання на діяльність Державного Сенату, про що неодноразово наголошував при розмовах із членами Ради Міністрів, послами країн Четверного союзу, у своїх власних спогадах. Перебуваючи в еміграції у Німеччині, він писав: «Я надавав великого значення Сенату, намагався його, наскільки можливо, привести до народної свідомості..., з тим, щоб цей заклад був неначе живою совістю уряду» [5, *с.* 258].

Слова, сказані гетьманом після ліквідації Української Держави і його еміграції за кордон, критично оцінюються сучасними дослідниками історії українського права, адже, як зазначає А. Степанюк, свідчать про недостатній рівень володіння колишнім главою держави азбукою демократії. Судячи з вищенаведеної цитати, принаймні, принципи поділу влади на три гілки задля забезпечення політичного балансу і застереження від узурпації влади

однією із її складових, не були в пошані у гетьмана. Виходячи із висловленого гетьманом, Державний Сенат мав стати «совістю уряду», тобто судова влада мала виражати інтереси виконавчої гілки. Такий підхід, слушно зауважив дослідник, суперечив принципам демократії і жодним чином не кореспондувався із наміром П. Скоропадським, висловленим в «Грамоті до всього українського народу» від 29 квітня 1918 р., «в найближчий час видати закон, який би встановив порядок виборів до Українського Союму». За незначний період правління Українською Державою гетьманська адміністрація не лише не спромоглася підготувати проект такого закону, але й не мала такого наміру. Спогади П. Скоропадського, принаймні, не дають підстав думати інакше [6, с. 73-74].

Натомість, 8 липня 1918 р. П. Скоропадський підписав ухвалений Радою міністрів законопроект «Про утворення Державного Сенату», який запроваджувався в Українській Державі з 1 вересня 1918 р. Того ж дня побачив світ Закон «Про судові палати й апеляційні суди». Законодавчі акти набули чинності після їхнього оприлюднення у газеті «Державний вісник» від 26 липня 1918 р. [7, с. 14].

Отже, гетьман П. Скоропадський у своїй діяльності по реформуванню судової системи, а саме в частині розбудови вищої судової інстанції України оригінальністю не відзначався. Він категорично відмовився від моделі, впровадженої Законом УНР «Про утворення Генерального суду» від 2 грудня 1917 р., натомість, запропонувавши повернутися до перевіреною практикою російського царського законодавства про функціонування Правительствующого Сенату як вищого судового органу країни, щоправда із іншою назвою – Державний Сенат Української Держави.

Література

1. ЦДАВО України. Ф. 2207. Оп. 1. Спр. 1616. Пояснююча записка до законопроектів про утворення Державного Сенату. Арк. 31 – 50.
2. Романюк Я., Іванченко І. Іменем України: становлення судової влади у період Української революції 1917-1921 рр. *Право України*. 2017. №3. С. 46-61.
3. Законодательные акты 1918 года. Законы Украинской Державы (Законы, постановления, инструкции, циркуляры). – Одесса : б.в., 1918. Вып. 5. 31 с.
4. Повідомлення з Ради Міністрів Української Держави. *Державний Вісник*. – 1918. – № 12.
5. *Скоропадський П.* Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. П. Скоропадський. Київ – Філадельфія, 1995. 493 с.

6. *Степанюк А.Г.* Касаційне провадження у Державному Сенаті Української Держави (1918 р.): законодавче забезпечення та судова практика. Дис. канд. юр. наук за спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. К., 2015. 186 с.
7. *Захарченко П.П.* «Короткий звіт про діяльність Міністерства юстиції від 3 травня по 27 липня 1918 р.» як джерело до вивчення проекту реформування судової системи в Українській Державі. *Малий і середній бізнес (право, держава, економіка). Науково-практичний журнал.* 2013. № 1 – 2. С. 14 – 18.

Євген ЗОЗУЛЯ

e-mail: ezoz@ukr.net

РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ : ПЕРШІ ПІДСУМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

В сучасних умовах в Україні здійснюється одна з наймасштабіших реформ – реформування судоустрою та судочинства. Її стартом став указ Президента України від 20 травня 2015 року, яким було затверджено Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки (далі Стратегія). Стратегія визначила пріоритети реформування судової влади як на рівні конституційних змін, так і на рівні прийняття першочергових законопроектів та впровадження невідкладних заходів у галузі правосуддя та дотичних до неї сферах [1].

Реалізація зазначених в Стратегії заходів, повинна призвести до такого стану справ, коли судова система України та суміжні правові інститути працюватимуть, керуючись, насамперед, принципом верховенства права, стануть підзвітними громадянам України, вільними від будь-якого політичного впливу та відповідатимуть європейським стандартам і практикам.

Протягом 2016-2017 рр. здійснено низку вагомих кроків на шляху реалізації визначених Стратегією завдань. Серед найбільш значущих – ухвалення Верховною Радою пакету реформаторських законів, а саме внесення відповідно до Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» змін до розділу «Правосуддя» Конституції України, ухвалення Законів України «Про забезпечення права на справедливий суд», «Про судоустрій і статус суддів» та «Про Вищу раду правосуддя». Зазначений закон передбачив зміни не лише в системі судоустрою держави, але й докорінно змінив підходи до призначення суддів на посади. Прикінцеві та перехідні положення до закону стали

своєрідною дорожньою картою подальших змін у судовій системі, впровадження яких відбувалось протягом 2017 року [2].

Наступним важливим здобутком на шляху реформування судоустрою та судочинства стало ухвалення Закону України «Про Конституційний Суд України», яким запроваджується новітній інститут конституційної скарги — важливої гарантії у механізмі судового захисту основних прав і свобод людини та громадянина. До цього пакету реформаторських законів також увійшов Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». Цим законом запроваджуються нові правила судового процесу в цивільному, господарському, адміністративному судочинстві, вносяться деякі зміни до правил кримінального процесу, впроваджується система «електронного правосуддя», яка спростить комунікацію із судом та зменшить витрати на утримання судової системи. Безумовно, норми закону розширяють способи судового захисту та засоби доказування у судовому процесі, забезпечать його відкритість та прозорість, добросовісність користування процесуальними правами, компенсацію судових витрат, розумні строки розгляду справ та правову визначеність.

Визначаючи значення цього закону для реалізації реформи судоустрою та судочинства в нашій країні слід зазначити, що по-перше новий закон приведе українські правила судового процесу у відповідність із кращою європейською та міжнародною практикою, а по-друге його ухвалення є найбільш комплексним реформуванням процесуального законодавства з моменту створення незалежної України.

Формування нормативно-правової бази реформи супроводжується низкою організаційно-практичних заходів. Серед них — завершення формування на основі проходження кандидатами новітньої процедури — кваліфікаційного оцінювання, оновленого Верховного Суду; утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності та оголошення конкурсу на обіймання 21 вакантної посади цього суду; проведення добору кандидатів на посади суддів місцевих судів; завершення конкурсу на посади приватних виконавців у рамках впровадження реформи системи виконання судових рішень.

В той же час реформа потребує подальших системних і цілеспрямованих заходів, реалізація яких дозволить повністю виконати завдання визначенні Стратегією. Серед них — формування і початок роботи місцевих окружних судів. Як відомо, замість чинних 663 районних, міськрайонних, районних у містах судів планується утворити 266 окружних судів. Це дуже нелегкий процес, адже реорганізація цієї ланки судової

системи потребує суттєвих бюджетних витрат, може призвести до виникнення проблеми дотримання процесуальних строків та ін. Відтак, успішна реалізація цього напрямку реформи потребує належної інформаційної політики у суспільстві, наявності процесуального механізму, налагодження внутрішньої і зовнішньої міжсудової взаємодії.

Наступним завданням є відновлення ефективної діяльності Конституційного Суду України. Перші кроки на цьому шляху вже зроблені – затверджено Регламент КСУ, впроваджено інститут конституційних скарг громадян (що, до речі, в перспективі може стати навіть дієвішим за скарги до ЄСПЛ), прийняті важливі рішення, в тому числі, й таке як рішення про незаконність оподаткування пенсій (№1-рп/2018). Крім того, на початку квітня 2018 року Конституційний Суд вперше відзвітував про свою роботу, затвердивши на своєму засіданні текст щорічної інформаційної доповіді. До речі, у такий спосіб судді КСУ комунікували з країною вперше. «Запровадження практики інформування суспільства про діяльність органу конституційної юрисдикції відповідає основним напрямам євроінтеграційного процесу в Україні, пов'язаного з проведенням соціально-економічних реформ та інституційних перетворень, доповнює систему організаційно-методичних заходів з метою висвітлення його діяльності», – зазначається у вступній частині документа.

У вищезазначеному звіті Суду окреслено основні стратегічні напрями планування діяльності КСУ. Такими напрямами визначено, зокрема, підвищення інституційної спроможності Суду шляхом застосування міжнародних стандартів, принципів та цінностей для ефективного захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина через реалізацію та розвиток інституту конституційної скарги; забезпечення доступності та відкритості конституційного судочинства через сприйняття, розвиток та імплементацію комунікаційної стратегії Суду; впровадження новітніх інформаційних та цифрових технологій у Суді [3].

Серед інших важливих завдань – закінчення проведення повномасштабного кваліфікаційного оцінювання всіх суддів в Україні; початок функціонування утвореного Указом Президента України від 29 вересня 2017 Вищого суду з питань інтелектуальної власності; запровадження діяльності Служби судової охорони; створення Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, що має забезпечити обмін документами в електронній формі між судами, між судом та учасниками судового процесу, між учасниками судового процесу.

Крім того, безумовно, надзвичайно важливим завданням в реалізації судової реформи є утворення у системі судоустрою Вищого

антикорупційного суду, передбаченого Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року. Як відомо, 23 травня 2018 року Верховна Рада України розпочала розгляд у другому читанні законопроекту про Вищий антикорупційний суд, внесений Президентом України Петром Порошенком у грудні 2017 року. До зазначеного Закону, після ухвалення у першому читанні першого березня 2018 року, надійшло 1927 правок. Слід зазначити, що усі неузгоджені правки стосуються однієї теми – повноважень громадської ради міжнародних експертів.

Крім того, для початку функціонування Вищого антикорупційного суду ще повинні законодавчо бути визначені порядок відбору суддів, а також повноваження цього суду згідно Кримінального процесуального кодексу.

Таким чином реалізація завдань судової реформи є свідченням того, що в Україні поступово розпочинається новий етап функціонування судової системи. У свою чергу реформа правосуддя в Україні є ключовим елементом зміцнення правової держави.

Література

1. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015 URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>
2. Монастирський Денис, Ющенко Тетяна. Судова реформа у 2018. URL: <http://hvylya.net/special-projects/ukrainian-institute-future/sudova-reforma-u-2018.html>
3. Конституційний Суд України оприлюднив щорічну інформаційну доповідь. URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/konstytuciynyy-sud-ukrayiny-oprylyudnyv-shchorichnu-informaciyu-dopovid>

Ірина КОЗАК

e-mail: ninatokarsky@gmail.com

КОНФЛІКТ У СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ

Конфлікт у сфері правосуддя складається із ряду компонентів: правових, неправових, моральних, імморальних, політичних, аполітичних, економічних та ряду інших. Авторитетним для нас є визначення конфлікту, на яке ми спиратимемося, – це філософсько-правове тлумачення конфлікту, подане авторами словника «Філософія права» (В. Бачинін, В. Журавський, М. Панов). Отже, їхнє трактування наступне: це 1) зовнішній прояв глибинних морально-правових протиріч; 2)

гранична стадія розгортання морально-правових суперечностей, що виводять їх на рівень відкритих суб'єктно-суб'єктивних зіткнень» [1, с. 161].

Фахівці закономірно визначають наявність кількох стадій конфлікту: це, за Н. Свиридюк, передконфліктна, конфліктна і постконфліктна стадії. Дослідниця поділяє передконфліктну стадію на такі два етапи: перший – полягає у виникненні конфліктної ситуації; а другий – в усвідомленні і сприйнятті конфліктної ситуації [2, с. 118].

Не завжди обидві сторони суб'єктивно спричиняють проблемні зв'язки один з одним. Виникає конфлікт часто незалежно від них, але його розгортання залежить: від обставин, в яких конфлікт розпалюється, від ставлення до нього сторін – безпосередніх учасників протистояння, а також їхніх психологічно-темпорально-просторових змістових сутностей. Подекуди відразу почуте викликає непередбачувано категоричну реакцію, яка на певному часовому проміжку може видозмінюватися. Так само можуть впливати і просторові характеристики стану суперечливості. І вже щонайбільше, як свідчить практика, важить темперамент особи, яка вступає в конфлікт, її психічні дані у т. ч.

Якщо зважати на те бачення загальносоціальних передумов, з яких виникають суперечності, то перелік факторів впливу на людську психіку можна розширити й уточнити за допомогою класифікації передумов соціального конфлікту, виписаних дослідниками:

- наявність суперечностей, зумовлених дефіцитом ресурсу і прагненням як мінімум двох суб'єктів встановити (зберегти) контроль над цим ресурсом;
- формування на рівні індивідуальної і колективної свідомості так званої готовності до конфлікту (психологічної установки на відкрите протистояння і відстоювання власних інтересів);
- наявність нормативної бази, що регламентує конфлікти і закріплює критерії їх юридичної кваліфікації, а також встановлює засоби і методи запобігання і подолання;
- наявність як мінімум двох суб'єктів права, інтереси яких мають суперечливий характер [2, с. 38].

Для правового поля, як засвідчує практика правосуддя, надзвичайно важливою місією в процедурі правосуддя є належний рівень, на якому може бути справедливо розсуджено конфліктні інтереси сторін. П. Рикер сформулював чи не найбільш точну формулу роботи суду, назвавши його «регулюючою формою конфлікту». Він (філософ) вивів синтетичну формулу цієї процедури: насилля замінюється мовним дискурсом, мова торжествує над насильством.

Юридичний конфлікт розв'язується в суді на основі законодавства та процедурою судової системи. Проте варто зауважити іще одну важливу для філософсько-правової методології засадничу деталь: «не кожен конфлікт є юридичним, але практично кожен може завершитися певною юридичною процедурою». Як застерігає правознавець і філософ В. Бігун, «Чимало конфліктів породжуються самим правом. Відтак треба з'ясувати, який конфлікт слід вважати юридичним, і які з них стають судовими конфліктами чи спорами».

Література

1. *Бачинін В., Журавський В.* Філософія права: словник. К.: Ін Юре, 2003. 408 с.
2. *Свиридюк Н.П.* Філософсько-правові засади конфліктів у сфері професійної діяльності юриста: монографія. К.: МП «Леся», 2012. 204 с.

Олена КОЗАК

e-mail: Vika_Ch07@ukr.net

ПОВЕДІНКА СУДДІ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Українське суспільство та держава перебувають сьогодні на надзвичайному етапі свого розвитку. Громадськість висуває всім державним інституціям високі вимоги щодо доброчесності та ефективності діяльності. Суддівський корпус постійно перебуває під наглядом громадськості, адже професія судді є досить специфічною, перш за все, тому, що кожен суддя особисто є уособленням правосуддя в державі, а тому добровільно бере на себе колосальні обмеження щодо своєї поведінки, а отже повинен поводитись бездоганно як під час відправлення правосуддя, так і у позасудовій діяльності. Цього вимагає високий статус судді у суспільстві. Саме бездоганна поведінка в очах громадськості має сприяти формуванню довіри як до окремого судді, так і до судової влади загалом.

Варто говорити про існування так званого морального складника суддівської етики (стосунки судді з учасниками судового процесу, з колегами, з відвідувачами суду та з будь-ким поза межами службової діяльності), що, у свою чергу, вимагає від суддів дотримання правил поведінки, які включають в себе як загальновизнані норми моралі, що існують у суспільстві, так і стандарти, що регулюють службову діяльність, тобто вимоги, встановлені законодавством до професії, та стандарти, що стосуються позаслужбової поведінки й іншої дозволеної діяльності. Лише

високопрофесійна, моральна, етична поведінка судді здатна викликати повагу до суду та забезпечити впевненість учасників судового процесу і відвідувачів суду в неупереджених результатах розгляду справи. При цьому суддя повинен проявляти такі моральні якості, як чесність, об'єктивність, безсторонність, неупередженість, толерантність, добросовісність, справедливість, збалансованість, розумність, розсудливість, стриманість, уважність, ввічливість, повагу до оточуючих.

Стандарти суддівської діяльності загалом і поведінки суддів зокрема випливають із конституційних принципів, міжнародних договорів, до яких приєдналась держава Україна, а також із законів України. Зазначені цінності і є передумовами довіри суспільства до здійснення правосуддя.

У виробленні норм і принципів професійної суддівської етики істотну роль відіграють документи, які у різні роки приймалися міжнародними організаціями. Стандарти етичної поведінки суддів містяться у численних міжнародно-правових актах, які ухвалені уповноваженими органами чи інституціями міжнародних універсальних (ООН) або регіональних (передусім, Рада Європи, Європейський Союз) організацій, а також міжнародними професійними асоціаціями суддів. Так, до основних універсальних міжнародних стандартів діяльності суддів належать Основні принципи незалежності судових органів, прийняті сьомим Конгресом ООН з профілактики злочинності і поводження з правопорушниками у 1985 р. та схвалені резолюціями № 40/32 та 40/146 від 29 листопада 1985 р. та 13 грудня 1985 р. Генеральної Асамблеї ООН, а також Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної ради ООН № 2006/23 від 27 липня 2006 р. До європейських стандартів суддівської поведінки належать Європейська хартія про закон «Про статус суддів», схвалена 10 липня 1998 р., Рекомендація Rec (81)7 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя, а також Рекомендація CM/Rec (2010)12 щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, схвалена Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р.

До стандартів поведінки суддів також варто віднести Загальну (універсальну) хартію судді, схвалену Міжнародною асоціацією суддів 17 листопада 1999 р., Європейський статут судді, затверджений асамблеєю Європейської асоціації суддів 20 березня 1993 р., а також висновки Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи, зокрема Висновки № 3 (2002) «Про принципи та правила, що регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної з посадою поведінки та неупередженості» від 19 листопада 2002 р.

Найбільш цікавими з точки зору закріплення саме норм етичної поведінки судді є Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної ради ООН № 2006/23 від 27 липня 2006 р. Зокрема, закріплюється, що поведінка суддів має включати такі основні встановлення: 1) незалежність як передумову забезпечення правопорядку і основну гарантію справедливого вирішення справи в суді; 2) об'єктивність як умову довіри громадян до судді і системи судочинства в цілому; 3) чесність і невідкупність як умову належного виконання суддею своїх обов'язків; 4) дотримання етичних норм як невід'ємний компонент професійної діяльності судді та його поведінки в позаслужбовій сфері; 5) забезпечення рівності сторін, що беруть участь у процесі, як умову справедливого і неупередженого розгляду справи в суді; 6) компетентність і старанність як умови, в яких знаходять закріплення вимоги, звернені безпосередньо до особистісних якостей судді [1, с. 126]. Отже, міжнародні стандарти суддівської етики та професійної поведінки, з одного боку, містять рекомендації, які прямо адресуються суддям та мають дотримуватися ними через повагу до суддівської професії, з іншого – накладають обов'язки на державу щодо їх інкорпорації у національну правову систему [2, с. 77].

Тому на виконання вказаних міжнародних норм країнами-членами зазначених міжнародних організацій, як правило, розробляються власні правила етичної поведінки суддів. Етичні вимоги до суддів можуть міститися у нормах Конституцій держав, закріплюватися на рівні законодавчих актів, а також на рівні корпоративних актів – спеціально розроблених кодексів поведінки (етики) суддів. Наприклад, у ФРН та Франції не існує спеціального кодифікованого зводу відповідних правил. Вимоги щодо належної поведінки суддів у цих державах мають загальний характер та фіксуються у законі про 198 8/2016 Судоустрій, а частково – у нормах, що регулюють правове становище державних службовців. У США, Італії, Росії діють спеціальні Кодекси честі суддів.

В Україні розроблений і діє Кодекс суддівської етики, який затверджено XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року. Кодекс суддівської етики відповідає міжнародним стандартам суддівської поведінки, забезпечує більшу підзвітність судді, а його прийняття стало важливим кроком до підвищення довіри громадян до судової гілки влади в Україні. У Кодексі увага приділяється таким важливим питанням, як врегулювання поведінки судді під час здійснення правосуддя, заборона позапроцесуального спілкування судді зі сторонами у справі, декларування фінансових інтересів судді та членів його сім'ї, відвід судді, стосунки зі ЗМІ й поведінка судді в неробочий час. Етичні положення, зазначені у Кодексі,

відіграють двояку роль: по-перше, вони дають змогу суддям оцінювати свої дії в повсякденному житті та під час здійснення правосуддя, звіряти їх із вимогами високого престижу своєї професії, а по-друге, вони повинні служити єдиною системою критеріїв для оцінки різних аспектів поведінки судді з боку уповноважених органів у разі оскарження дій судді як таких, що порушують Присягу [3].

Окрім цього, у 2016 році затверджено коментар до Кодексу суддівської етики, положення якого спрямовані на встановлення етичних стандартів, пов'язаних зі статусом судді. Як зазначили в Раді суддів України, запропонований коментар до Кодексу має стати в нагоді суддям для визначення їхньої поведінки в конкретній ситуації.

Як вже було зазначено, велике значення має дотримання суддями етичних стандартів як у своїй професійній діяльності, так і у повсякденному житті. Суддя під час виконання своїх службових обов'язків має не лише подавати особистий приклад своєю поведінкою, але й пропагувати етичну поведінку серед учасників процесу та оточуючих, а також має право вимагати етичної поведінки від інших. Останніми роками найбільша увага суспільства прикута саме до позасудової поведінки судді, його дозвілля, майнового стану. Непоодинокі випадки порушення окремими суддями морально-етичних принципів позасудової поведінки привертають увагу громадськості, знаходять своє постійне висвітлення та обговорення в засобах масової інформації.

Звичайно, в рамках статті розглянути всі аспекти етичної поведінки суддів та працівників суду не уявляється можливим. Основна проблема, яка поки що залишається, – це усвідомлення важливості дотримання правил етичної поведінки самими представниками судової гілки влади. Проте з упевненістю можна констатувати, що результатом високої етичної поведінки судді та працівників суду має стати довіра кожного громадянина і суспільства в цілому до судової системи, окремого суду та певного судді.

Література

1. Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 р. *Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства*, Київ, 2015. 756 с.
2. Тацій А. Етика судді та особливості її нормативної регламентації. *Вісник Національної академії правових наук*. № 1(76). 2014. С. 75–85.
3. Подкопась С. Етичні засади суддівської поведінки: проблеми нормативного регулювання. *Юридичний журнал*. № 2. 2006. С.34-42.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Як відомо, ще з часів перших держав, що саме правосуддя є однією із найголовніших складових їх фундаменту. Саме якісний рівень правосуддя має визначальне значення для іміджу країни на міжнародній арені.

На превеликий жаль, Україна не може похизуватися передовим місцем у світовому, європейському рейтингах, зокрема, із питань правосуддя. Із законністю та справедливістю в українській державі існують певні проблеми. І біда в тому, що вони виникли і з плином часу не нейтралізувалися, а тільки підсилювалися та їхній руйнівний вплив став ще пагубніший. Україна перебуває у важкому стані «гібридної війни» з російським агресором, системної кризи як і в економічному, так і правовому, так і в інших вимірах. Після Революції гідності молода демократія стала на хиткий шлях кардинальних змін. Після тодішніх подій, які стали дуже показовими, народ все ж став більш політично свідомим і щиро прагне справедливого, ефективного та якісного правосуддя. Водночас половинчасті, косметичні реформи, які проводяться українською квазіелітою, випробовують терпіння громадянського суспільства та наших західних стратегічних партнерів. Можна багато говорити про триваючу судову реформу. Вочевидь українську судову систему очікують масштабні зміни. Суди ліквідовуються, створюються нові, а інші реорганізуються. "Більше не буде судів, де є лише три судді, один із яких на лікарняному, друга в декретній відпустці, третій іде у відпустку або в нього закінчилися повноваження - і, як наслідок, у районі відсутнє правосуддя. Тому районні суди укрупнюватимуться, 2-3 райони будуть об'єднані в один окружний суд у середньому зі штатом у 9-12 суддів", - нещодавно заявив О.В. Філатов, заступник голови адміністрації президента.

Водночас він пояснив, що це не означає, що громадянам доведеться їздити в сусідній район. "Вони як зверталися у своєму районному центрі, так і звертатимуться там. Існуватиме приміщення суду, у ньому будуть судді, канцелярія, але юридично це буде суд, об'єднаний із судом або судами сусідніх районів. Таким чином, якщо в конкретному районі з якихось причин у суді не буде суддів, то громадянин хоча б матиме можливість звернутися до суду в сусідньому районі. У районах у містах, думаю, буде по 30-40 суддів. Модель буде ефективнішою, ніж нинішня", - упевнений Філатов.

За його словами, змінюватимуться апеляційні округи: "Їх створення вимагає Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII. Там також відбудеться певна оптимізація. Є, наприклад, у нас деякі апеляційні суди, де дев'ять суддів. Дев'ять суддів для апеляційного суду - це, м'яко кажучи, неадекватна кількість. Виникає питання доцільності існування такого округу й витрат бюджету на нього, як на окремий", - розповів він.

Також будуть внесені і інші суттєві зміни, зокрема, як розповіла у своєму інтерв'ю Ніна Кучерук, адвокат, ось основні із них:

1. «Ребрендинг» Верховного Суду займає ключове місце в судовій реформі реформування найвищого судового органу, який змінить, окрім своєї назви, ще й структуру, повноваження, кількісний та якісний склад. На базі Верховного Суду України створюється новий Верховний Суд, що діятиме у складі Великої палати та чотирьох касаційних судів. Складатиметься Верховний Суд із двісті суддів, двадцять один з яких працюватимуть у Великій палаті. Не можна залишити поза увагою і незвичні для української судової системи повноваження Верховного Суду самостійно переглядати прийняті ним же рішення. Такі повноваження визначені у ст. 45 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», згідно з якою Велика Палата Верховного Суду діятиме як суд апеляційної інстанції у справах, розглянутих Верховним Судом як судом першої інстанції.

2. Вищі спеціалізовані суди Цікавим нововведенням виглядає створення у системі судоустрою двох вищих спеціалізованих судів – Вищого суду з питань інтелектуальної власності та Вищого антикорупційного суду, які розглядатимуть окремі категорії справ як суди першої інстанції. Такі суди, на думку ініціаторів їх створення, нададуть змогу швидко та оперативно розглядати відповідні спори висококваліфікованими суддями відповідної спеціалізації.

3. Оновлений суддівський корпус. З прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» значно змінилися вимоги щодо якісного наповнення суддівського корпусу. Вперше законодавець надав можливість стати суддями не лише особам з досвідом роботи судді, але й адвокатам, науковцям та патентним повіреним. Безперечно, особи з науковим ступенем володіють значним «багажем теоретичних знань», проте слід визнати, що для зайняття посади судді такого багажу, без досвіду практичної роботи, буде недостатньо. Необхідною умовою для здійснення суддею якісного правосуддя у вищих судових інстанціях (апеляційних судах та Верховному Суді) є наявність у нього відповідного досвіду на посаді судді.

4. Громадська рада доброчесності. Однією з новачок судової реформи стало створення Громадської ради доброчесності як органу, покликаного сприяти Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності. На перший погляд видається, що такий орган сформований для здійснення громадського контролю за проведенням кваліфікаційного оцінювання суддів, оскільки складається з представників правозахисних громадських об'єднань, науковців-правників, адвокатів та журналістів.

5. Адвокатська монополія. Окремою новелою судової реформи є поступове запровадження адвокатської монополії на представництво інтересів у судах. Так, вже з 01 січня 2017 р. виключно адвокатами та прокурорами здійснюється представництво інших осіб у Верховному Суді й касаційних судах, а з 01 січня 2018 р. та з 01 січня 2019 р. представництво лише такими особами здійснюватиметься в судах апеляційної та першої інстанцій, відповідно.

6. Обов'язковість досудового врегулювання. Не можна залишити поза увагою конституційні зміни, якими запроваджується обов'язковий досудовий порядок врегулювання спорів у випадках, встановлених законом. Мотивами їх розробки було зменшення навантаження на суди та забезпечення належного підґрунтя для розвитку альтернативних методів врегулювання спорів. Проте, переймаючись завантаженістю судів та розвитком альтернативних методів вирішення спорів, законодавець знівелював значення прав людини, утвердження та забезпечення яких є головним обов'язком держави, відповідно до ст. 3 Конституції України. Хоча Конституційний Суд України не визнав такі зміни неконституційними, очевидно, що вони не відповідають ст. 8, 55 Конституції України щодо права на судовий захист.

7. Електронне судочинство. Серед процесуальних новачок увагу привертає поступовий перехід від «паперового» до «електронного» судочинства. Так, згідно з проектами нових процесуальних кодексів, суди проводитимуть розгляд справ за матеріалами в електронній формі. Лише у разі неможливості такого розгляду з технічних причин допускатиметься розгляд справ за матеріалами в паперовій формі.

Підсумовуючи наведене, можна зробити висновок, що на сьогодні визначена законодавцем «оновлена» судова система перебуває у процесі становлення. Судова реформа не буде завершена, а якісне правосуддя не здійснюватиметься без створення якісної законодавчої процесуально-правової бази у суворій відповідності європейським стандартам.

Література

1. Конституція України, Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР.
2. Про судоустрій і статус суддів, Верховна Рада України; Закон від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII.
3. Видання Цензор.НЕТ, джерело: <https://ua.censor.net.ua/n3043370>
4. Юридична Газета Онлайн, джерело: <http://yur-gazeta.com/>

Лілія КОРИТКО

e-mail: lilia1601@ukr.net

СУДОВА ПРАКТИКА В КОМЕРЦІЙНОМУ ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ (XIX СТ.)

У європейських державах з початку XIX ст. проводилася кодифікація законодавства. Аналіз деяких нормативно-правових актів свідчить, що при їх підготовці всіляко опрацьовувалася і застосовувалася тогочасна судова практика. Такий стан справ мав місце й при регулюванні господарських (комерційних) правовідносин.

Підтверджуючі матеріали судової практики щодо, наприклад, можливого порушення порядку ведення господарської діяльності: торгівлю недоброякісними продуктами харчування, невиконання договірних умов, несвоєчасну оплату за поставлену продукцію, порушення умов договору оренди, і, звичайно, документація про внесення в судовий торговельний реєстр новостворених суб'єктів господарювання, внесення змін до їхніх установчих документів та викреслення з судового реєстру суб'єктів у разі припинення діяльності, знаходимо в доступних документах архівних установ.

Наголосимо, що потреба в нормативних актах, які б регулювали торговельні (комерційні) відносини, в європейських державах визрівала давно. За свідченням професора Віденської комерційної академії Адольфа Бера, комерційні закони в різних державах розвивалися із звичасового права, на підставі встановлених торговельних порядків, які пізніше прийняли форму закону [1, с. 55].

В Європі одним з перших у XIX ст. вступив в силу з 1 січня 1808 року комерційний кодекс, прийнятий у Франції 20 вересня 1807 року. Він складався з чотирьох частин: регулювання торгівлі, регулювання страхування і морської торгівлі, регулювання проведення конкурсів (мова йде про реалізацію майна в процесі банкрутства – *А.К.*), регулювання комерційного судочинства [2, с. 24].

Зазначимо, що в 1876 році Адольф Бер писав про французький комерційний кодекс, що це перша цілісна спроба узаконити новітнє (на той час – Л. К.) комерційне право. Деякі суттєві зміни до нього були внесені тільки в 1838 році, і вони стосувалися конкурсного законодавства. Окрім Франції цей кодекс використовувався в Бельгії з 1835 року, в деяких областях Швейцарії, в Греції, з певними змінами – в Голландії, Іспанії, Португалії, Модені, Сербії [2, с. 24].

З 1856 року проводилася робота з розробки проекту Загального зводу комерційних законів для німецьких союзних володінь. Очевидно мова йде про держави, а це 35 суверенних монархій та «вільні міста» Гамбург, Бремен, Любек і Франкфурт-на-Майні, що входили до Німецького союзу, створеного ще в 1815 році Віденським конгресом після розгрому наполеонівської армії [3, с. 312]. До складу комісії з його розробки входив і президент Віденського торговельного суду доктор Ріттер фон Рауле.

При розробці проекту разом з багатим науковим матеріалом нової епохи взяті до уваги та опрацьовані заяви і пропозиції купецтва, також – рішення німецьких судів, внесені в збірник німецької судової практики та зводи комерційних законів, введені в дію в іноземних державах. Мова йде про Французький звід законів, хоча він мав багато прогалин і недоліків, так само використовувався Голландський звід комерційних законів 1838 року, Іспанський 1829 року, проект зводу комерційних законів для Вюртемберга 1839 року, і нарешті – підготовлений в 1849 році також і для Австрії проект деяких статей комерційного уложення [2, с. 26].

У 1861 році було прийнято Загальнонімецький торговельний закон, який вступив в силу з 1 березня 1862 року в Німеччині. Таким чином «состоялось трудное и важное дело, в истории единственное в своем роде» [2, с. 27]. Значно пізніше, уже в 1925 році О. Питель в своєму підручнику з торговельного права, який складений на підставі лекцій професора Української господарської академії в Чехії Л. Бича, курсів торговельного права професора Г.Ф. Шершеневича та інших науковців, відмітить, що «німецьке торговельне право вплинуло сильно на законодавство других держав» [4, с. 7].

Вищеназваний торговельний закон спирався на найпередовіші економічні і юридичні засади, але, на жаль, економічні інтереси окремих німецьких володінь внаслідок розрізненості держави склалися настільки неоднорідно, що виникла потреба видавати ввідні закони, які повинні були взяти до уваги ці досить суттєві розбіжності. В Австрії 17 грудня 1862 року Францом Йосифом був виданий ввідний закон (Закон про введення Книги торговельного закону), який складався з шістдесяти параграфів.

Сам австрійський Торговельний закон містив загальні положення та чотири книги. Він визначав види торговельної діяльності («торговельні діла»), види торговельних спілок (стоваришень) – *handelzgesellschaft*.

Враховуючи те, що в австрійському загальноімперському Законі про товариства 1852 року була вказана тільки така організаційно-правова форма як акціонерне товариство, необхідно було законодавчо врегулювати інші організаційні форми. Це власне й було вирішено Торговельним законом 1862 року, який визначив правовий статус командитного товариства, командитного товариства з правом випуску акцій, акціонерного товариства, явного (повного – *А. К.*) товариства [1, с. 55].

На підтвердження важливості прийняття Торговельного закону в 1862 році зазначимо, що неодноразово згадуваний вище Адольф Бер писав, що значення нового комерційного статуту (торговельного закону) полягає в тому сильному поштовху, який він надав для розуміння та роз'яснення багатьох понять і подій [2, с.27]. Окрім Австрії, закон діяв у Баварії, Саксонії, Бадені та деяких інших країнах.

Як бачимо, протягом ХІХ ст. в Європі було прийнято низку нормативно-правових актів, якими регулювалися господарські (комерційні) відносини. Такі акти діяли на території багатьох держав, в деяких з незначними змінами чи доповненнями. При розробці проектів цих законів узяті до уваги та опрацьовані рішення судів, внесені в збірники судової практики.

Література

1. *Коритко А.Я.* Організаційно-правові засади діяльності суб'єктів господарювання Східної Галичини та Буковини в складі Австро-Угорщини: монографія. Івано-Франківськ: МІСТО НВ, 2011. 224 с.
2. *Бэр А.* История всемирной торговли / пер. съ нѣмецкаго Э. Циммермана. Часть третья. Издание К.Т. Солдатенкова. Москва: Типографія Грачева И. К., у Пречистенскихъ вор., Д. Шиловой, 1876. 328 с.
3. *Гончар Б.М., Козицький М.Ю., Мордвінцев В.М., Слюсаренко А.Г.* Всесвітня історія: навч. посіб. 3-тє вид., випр. і доп. Київ: Знання, 2007. 694 с.
4. *Питель Ол.* Конспект по торговельному праву / Складений на підставі викладів проф. А. Бича в Укр. Госп. Академії в Ч.- С. Р., курсів торговельного права проф. Г.Ф. Шершеневича та інших. Подєбради: Накладом Укр. Госп. Академії та «Вид. Т-ва при Укр. Госп. Академії», 1925. 260, ХІ с. (Вид-ня «Вид. Т-ва при Укр. Госп. Академії в Ч. С. Р.»; Ч. 143). На правах рукопису.

ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Відповідно до ч. 1 ст. 6 Конституції України державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Це конституційне положення закріплює принцип поділу влади, згідно з яким кожна з гілок єдиної і неподільної державної влади здійснює лише її притаманну функцію, має свою сферу реалізації, відповідну компетенцію. Такий поділ державної влади зумовлений необхідністю забезпечення ефективного функціонування державної влади в інтересах суспільства та створення перешкод для зловживання владою, її узурпації.

Особливе місце судової влади в системі державної влади зумовлене тим, що відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається. Таким чином, жоден інший орган, жодна інша посадова особа не можуть здійснювати правосуддя, а отже й реалізовувати судову владу [1]. Існування судової влади зумовлене потребою суспільства в підтриманні правового та соціального порядку, а її державна природа - обов'язком держави цей порядок підтримувати. Судова влада виникає через необхідність та обов'язок держави трактувати свою волю в тому разі, коли нормативне трактування, яке виражене в нормі закону, суперечить нормативним трактуванням державної волі в процесі індивідуального регулювання. Отже, кожне суспільство має потребу в організації (управлінні), яку здійснюють виокремлені суб'єкти цієї організаційно-управлінської діяльності, що разом складають політичну систему суспільства [2]. Невід'ємною складовою частиною побудови демократичної правової держави є розбудова судової системи. Після проголошення незалежності виникла нагальна потреба її реформування. Необхідно було відмовитися від догм соціалістичного права, провести широкомасштабну його кодифікацію та створити ряд судових інституцій які б відповідали поступу тогочасного суспільства.

Історія розвитку судової системи є складовою частиною історії держави і суспільства в цілому, показником суспільного прогресу та демократизації. На різних етапах державотворення суди відображали її політику, здійснювали її функції та гарантували справедливість, яка була змістовою категорією правосуддя. Варто зазначити, що і сьогодні

справедливість є одним із найважливіших принципів у правозастосовній, зокрема судовій, діяльності. Теорія і практика держави і права виробили думку: здійснення правосуддя - головна функція судової влади. Водночас судова влада є частиною влади державної. Джерелом влади, зокрема і державної, як визначено, наприклад, і в Конституції України, є народ. Тому не випадково в деяких теоретичних і філософських концепціях суди не вважаються частиною держави. Правосуддя постає як сфера врівноваження інтересів. Щоб урівноважити інтереси держави і громадянського суспільства й не допустити децентралізації влади, держава санкціонувала форми представництва народу у формі відправлення так званого правосуддя: суди присяжних, мирові судді, народні засідателі. Отже, правосуддя є феноменом права в його розвитку.

Явище, позначене терміном «правосуддя» має давню історію. Суд як невід'ємний інститут стабільного функціонування будь-якої більш-менш організованої людської спільноти на теренах сучасної України існував з давніх часів. Але саме слово «суд» згадується вперше у Статуті князя Володимира, сина Святослава «О десятинах, судах й людях церковних», поява якого датується приблизно початком XI століття. Тому, доцільно розглядати розвиток судової влади саме з історичної площини Київської Русі. Так, серед судових органів Київської Русі необхідно виділити перш за все суд общини, як найбільш давній судовий орган. Община судила у відповідності зі звичаєвим правом, але зі зміцненням державності все більша кількість справ підлягала князівській юрисдикції. Суди поділялися на публічні (державні) та церковні. Цей поділ було здійснено судовою реформою Володимира Великого. З поширенням великого приватного землеволодіння виникли вотчинні (приватні) суди. Князь судив сам, або через посадників та тіунів. Судовий процес Київської Русі мав змагальний характер, в якому брали участь писар (метальник), слідчі (істці), офіційний обвинувач (ябетник). Для доказів залучалися свідки — послухи, видоки. Основними судовими доказами були: власне зізнання, свідчення послухів і видоків, суди божі, присяга, жереб, зовнішні прикмети. Пошуки злочинця могли проводитися по залишених ним слідах («гоніння сліду»). Форма, в якій виносились судові рішення, була усною. Судові рішення виконували різноманітні княжі агенти і вірники [3].

Наступним історичним періодом розвитку нашої держави є Галицько-Волинське князівство, де судові функції держави не були відмежовані від адміністративних. Вищими судовими інстанціями були князь та Боярська рада. На місцях судові функції виконували воєводи та намісники. Право суду також мали чини центрального та місцевого управління. Поступово право суду над залежними селянами набувають великі феодали. Як і у

Київській Русі, у Галицько-Волинському князівстві існував церковний суд, сфера юрисдикції якого визначалась церковними уставами Ярослава та Володимира Мономаха. Процес носив змагальний характер і мав ті ж елементи, що і в Київській Русі.

У XIV ст. історичні події для Галицько-Волинського князівства розвивались вкрай несприятливо. На північних кордонах остаточно сформувалася Литовська держава, а на південно-західних землях нависла загроза Польщі та Московії. З приєднанням Південно-Західної та Західної Русі до Литви, утворилася велика Литовсько-Руська держава. До кінця XIV ст. суд великого князя литовського був аналогічним суду княжої доби. Вся повнота судової влади належала главі держави та удільним князям. З кінця XIV ст. судова система в державі окреслюється у відповідну структуру - великокнязівський суд, чого не можна було спостерігати у Київській Русі та Галицько-Волинському князівстві. Поруч з великокнязівським судом існував суд панів-ради, проте він так і не сформувався в судову установу. Ще одним різновидом судів Литовсько-Руської держави були домініальні - одноосібні суди пана-шляхтича над підлеглим населенням.

Ще існували громадські суди селян та міщан, які називалися «копними судами». У середині XVI ст. державні суди було реформовано. Утворилися земські шляхетські, городські та підкоморські суди, що були запроваджені в усіх повітах. Судовий процес спочатку мав змагальний характер. Кожен суд поєднував слідчі та судові функції, діяв за звичаєвим правом. З кінця XIV ст. і впродовж наступних двохсот років долю українських земель визначав політичний курс Польщі й Литви. Правовими етапами реалізації польсько-литовської злуки стало укладення трьох уній - Кревської (1385 р), Городельської (1413 р), Люблінської (1569 р), які юридично оформили союз і злиття цих держав в одну - Річ Посполиту.

Судочинство на українських землях цього періоду відповідало становому устрою суспільства. Для нього характерними були залежність судових органів від адміністрації або їх повне злиття з апаратом влади. Для представників вищих верств існував «суд рівних». Також існували сеймові та королівські суди. Помітна роль у здійсненні правосуддя належала возному судовому виконавцеві. Головними суддями виступали керівники місцевої адміністрації — воєводи і старости. Вищою апеляційною інстанцією був коронний трибунал. У самоврядних містах роль суддів виконували магістрати та ратуші. Також у містах діяли поточні, виложені та цехові суди [4].

Після Люблінської унії на українські землі була розповсюджена польська судова система. Своєрідна судова система сформувалась і на Запоріжжі(Січ), що є наступним етапом розвитку української державності. Основні судові функції покладалися на військового суддю,

але найбільш складні справи козаків передавалися на розгляд кошовому отаманові (гетьману) або Військовій раді . Військовий суддя відправляв правосуддя за звичаєвим правом, яке склалося на українських землях протягом століть. Судовий процес не зазнав суттєвих змін, змагальний характер процесу все ще домінував. Характерною ознакою судового процесу доби козацтва є те, що у другій половині XVI ст. вводиться попереднє слідство, яке здійснювали старости , намісники , замкові судді. Судочинство і виконання вироків на Січі було публічним , при винесені вироку судді враховували громадську думку щодо особи злочинця. Після створення Української козацької держави судова система видозмінилася, а саме: польська судова система була скасована. Вищим судовим органом був Генеральний суд. Відповідно до судової реформи 1760 року у кожному повіті було створено земський, городський та підкоморський суди. Судовий процес крім відомого нам змагального набував характер розшукового. Судочинство тепер відбивалось у протоколах, які підписували усі члени суду. До середини XVIII ст. судочинство велося українською мовою, що свідчить про статус української мови як державної. Наступним періодом історії став період, коли українські землі у своїй більшості знаходилися у складі Російської імперії. Тож, на початку XIX ст. існували різні судові системи. Суди першої інстанції були станові суди, а судами другої - губернські. В масштабах губернії існували позастанові установи , так звані совісні та надвірні суди. Варто зазначити, що судова система цього періоду мала ряд серйозних суперечностей. По-перше, суд повністю залежав від адміністрації , яка втручалася у вирішення судових справ. По-друге, суд носив виключно становий характер та був заснований на принципах феодалного права. Важливою подією цього періоду стало прийняття судової реформи 1864, яка була найбільш радикальною, новаторською і технічно досконалою з усіх реформ другої половини XIX ст. У ній проголошувалось відокремлення суду від адміністрації, рівність всіх перед судом . Сам порядок судочинства перебудовувався на основі принципів змагальності, гласності, усності, права на захист. Судові статuti передбачали створення позастанових установ двох типів - загальних та мирових судів. Найвищою судовою інстанцією став Сенат. *Створилась* прокуратура та адвокатура [3].

Судова система початку XX ст. характеризувалася процесом відродження української державності та діяльністю Центральної Ради. Таким чином, програмні цілі Центральної Ради стосовно судової системи найбільш повно визначені в її третьому Універсалі: “ Суд на Україні повинен бути справедливий та відповідний духові народу”. Створився Генеральний суд , який складався з департаментів. Наступний період історії характеризується відсутністю стійкої влади , за рахунок чого , судова

система змінювалась відповідного до зміни керівництва державою. Яскравіше розвиток судової влади ілюструє період радянської державності в Україні. Так, у 1922 році запроваджувалась триланкова система судових установ - народний суд, губернський суд і Верховний суд УСРР. Також судове управління в межах своєї компетенції здійснював Народний комісаріат юстиції УРСР [5].

І на завершення, варто охарактеризувати передумови створення сучасної судової системи. У квітні 1992 р. Верховна Рада схвалила Концепцію судово-правової реформи. Судочинство в Україні мало здійснюватися Конституційним Судом і судами загальної юрисдикції. Сьогодні судоустрій України будується за принципами територіальності та спеціалізації. Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України. Відповідно до закону можуть діяти спеціалізовані суди.

Тож, з викладеного матеріалу слід зробити наступні висновки:

Перше. Судова влада - це передусім різновид (частина, сфера) публічної влади загалом, яка виявляється в сукупності відповідних владних повноважень.

Друге. Судова влада не належить виключно державі. Судова влада, як і державна влада загалом, здійснюється як в інтересах усього суспільства.

Третє. Судова влада здійснюється в спеціальних процесуальних формах. Необхідність таких форм зумовлена передусім важливістю акумулювання в них історичного досвіду ефективного й справедливого судочинства.

Література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р (зі змінами) // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Судова влада в Україні: історичні витoki, закономірності, особливості розвитку / За ред. І.Б. Усенка // К.: Наукова думка, 2014.
3. Музиченко П.П. Історія держави і права України. – Київ, 2006.
4. Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посіб. / Упоряд.: А. С. Чайковський (кер.) та ін. – Київ, 2003.
5. Терлюк І.Я. Історія держави і права України. Навчальний посібник практикум. – К.: Атіка, 1999. – 187 с.

ФІНАНСОВИЙ СУД В РЕСПУБЛІЦІ КАЗАХСТАН: ПОШУК КОНЦЕПЦІЇ

Забезпечення справедливого та своєчасного вирішення фінансових спорів виступає важливим завданням фінансово-правового регулювання. На думку деяких науковців своєрідною панацеєю у вирішенні цілої низки галузевих проблем може стати створення окремої гілки судочинства – фінансових судів. Вочевидь, що до зазначеного висновку вчених спонукає досвід існування подібних судових установ у розвинених державах. Значну роль у формуванні окресленої позиції відіграє, зокрема, позитивний приклад функціонування фінансових судів у Федеративній Республіці Німеччині (земельних (der Finanzgericht) та федерального (der Bundesfinanzhof)). Її судова система – є однією з найбільш деталізованих та спеціалізованих, що обумовлено двома факторами: федеративним устроєм держави та наявністю поряд з судами загальної юрисдикції судів спеціальної юрисдикції [1, с.142-143]. Натомість конструктивні досягнення у сфері фінансового судочинства не виникають на «рівному місці», їх фундаментом, перш за все, слугує «якість» законодавчого регламентування всіх аспектів фінансового судочинства ФРН.

Водночас, деякі правники привертають увагу й до позитивного досвіду створення системи фінансового судочинства у Казахстані, який, на їх погляд, є першим на теренах СНД у цій сфері [2, с.12]. Проте, напевно чи наведена точка зору є такою, що заслуговує на безапеляційне сприйняття й потребує критичної реакції. Дійсно, 5 червня 2006 року Президентом Республіки Казахстан був підписаний Закон РК «Про регіональний фінансовий центр міста Алмати» [3], який передбачав встановлення особливого правового режиму функціонування наведеного центра. Стаття 8 цього Закону визначала, що спори учасників фінансового центру вирішуються спеціалізованим фінансовим судом у відповідності з законодавством Республіки Казахстан (один суд – не система, як стверджує автор). Згідно до Указу Президента РК від 17 серпня 2006 року № 158 «Про створення спеціалізованого фінансового суду в місті Алмати», утворено відповідну судову установу, що прирівнювалася до обласного суду, їй було надано право розглядати у відповідності до законодавства РК цивільно-правові спори учасників регіонального фінансового центра міста Алмати (п.1) [4]. У 2009 році наведений суд був реорганізований, його статус знижений до районного рівня. Наведена судова установа є першою на території СНД у назві якої містився термін «фінансовий». Проте, одна

справа формальна назва суду, інша справа, який зміст законодавець вкладає у категорії, що при цьому використовуються. І це саме той випадок, коли термін «фінансовий» у назві суду вводить в оману, принципово змінюючи сталі підходи. Адже, вирішення фінансово-правових спорів не належало до компетенції цього судового органу, судовий процес регулювався ЦПК РК. Тобто природний «ареал впливу» спеціалізованого фінансового суду – це приватно-правовий блок. Таким чином ключовий термін «фінансовий» трактувався зовсім в іншому, не публічно-правовому ракурсі. Необхідно також наголосити, що створення зазначеного фінансового суду певним чином порушило цілісність судової системи Казахстану. В свій час питання щодо відповідності Конституції РК функціонування цієї судової установи навіть було предметом розгляду Конституційного Суду РК. Адже п.4 ст.75 Конституції РК не припускає утворення спеціальних та надзвичайних судів під будь-якою назвою.

В 2014 році окреслений суд було ліквідовано [5]. Таким чином експеримент завершився, напевне, як такий, що не виправдав покладені сподівання.

Водночас, через рік Президент Республіки Казахстан повернувся до цього питання і видав Указ від 19 травня 2015 р. №24 «Про Міжнародний фінансовий центр «Астана» (зі змінами та доповненнями від 25 грудня 2015 р.), пункт 1 передбачав створення Міжнародного фінансового центру (далі – Центр) на території міста Астани. Задля реалізації цього завдання Президент доручав Уряду Республіки Казахстан разом з Національним Банком Республіки Казахстан до 1 вересня 2015 р. подати на розгляд Мажіліса Парламенту Республіки Казахстан проект Закону Республіки Казахстан спрямований на забезпечення та функціонування Центру. Зазначений Закон повинен був передбачити регулювання відносин між учасниками Центру на основі стандартів провідних світових фінансових центрів, принципах і нормах англійського права з використанням англійської мови у діловодстві Центру, в тому числі судочинстві. Окремо наголошувалося на необхідності створення в Центрі фінансового суду з залученням іноземних суддів для розгляду спорів, в тому числі з правом розгляду інвестиційних спорів (п.3) [6]. Відповідно, 7 грудня 2015 року було прийнято Конституційний закон Республіки Казахстан №438-V «Про Міжнародний фінансовий центр «Астана» [7]. Стаття 9 зазначеного закону до органів Центру відносить і суд Центру. Як бачимо (в силу різних об'єктивних та суб'єктивних причин) пропозиції Президента РК не знайшли повного сприйняття Парламенту у цьому питанні і зазнали певної трансформації, зокрема, з назви суду було виключено термін «фінансовий».

Стаття 13 Закону передбачає, що Суд Центру складається з двох інстанцій (суду першої інстанції та апеляційного суду), є незалежним у своїй діяльності та не входить до судової системи держави. Він не здійснює кримінальне та адміністративне судочинство та має виключну юрисдикцію щодо розгляду та вирішення спорів: а) що виникають між учасниками Центру, його органами та (або) їх іноземними працівниками; б) що стосуються будь-якої операції, яка здійснюється в Центрі та підкорюється праву Центра; в) що передані суду Центру згідно до угоди сторін. Чинне право Республіки Казахстан Судом Центру застосовується тільки в частині, що не врегульована окресленим Конституційним Законом та актами Центру. Водночас, ч.3 ст.4 цього закону надає право Органам Центру видавати акти, які регулюють фінансові відносини між учасниками Центра і (або) органами Центру, між учасниками Центру та (або) їх працівниками. Наведена теза провокує деяких науковців до оперування у контексті діяльності Суду терміном «фінанси» та похідними від нього. Так, А.Дідікін наголошує, що фінансовий суд Центру по правовій природі є судом зі спеціальною юрисдикцією, що обмежена фінансовими правочинами та іншими спорами в сфері компетенції органів Центру [8, с. 151]. Яким чином Суд Центру буде тлумачити цю норму, чи можуть торкатися ці фінансові відносини публічного сегменту покаже час. В будь-якому разі, зараз визначення Суду Центру як фінансового не є коректним.

На наш погляд, створення в Україні подібної екстериторіальної судової установи (навіть у перспективі) не є виправданим. Зокрема, нам більше до вподоби пропозиція М. Бліхар щодо введення у систему судоустрою України Вищого суду з питань інвестиційної діяльності як вищого спеціалізованого суду (поряд з Вищим антикорупційним судом та Вищим судом з питань інтелектуальної власності) для розгляду спорів у сфері інвестування [9, с. 7]. Саме така судова установа допоможе забезпечити комплексність правового регулювання в цій сфері без втрати (навіть часткової) суверенітету, поєднати предметну спеціалізацію та універсальність охоплення (у територіальному розрізі).

Література

1. Судебные системы западных государств / Отв. ред. В.А. Туманов. – М.: «Наука», 1991. – 240 с.
2. Ковтун В.М. Фінансово-правова відповідальність за Податковим кодексом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. – Ірпінь, 2015. – 19 с.
3. САПП РК. – 2006. – № 28. – Ст.299.
4. Ведомости Парламента РК. – 2006. – № 10. – Ст.51.

5. Указ Президента Республики Казахстан от 4 апреля 2014 года № 785 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31552488.
6. САПП Республики Казахстан. – 2015. – №29-30. – ст.192.
7. Информационно-правовая система нормативных правовых актов РК «Әділет» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [hrr://adilet.zan.raz/rus/doas/Z1500000438](http://adilet.zan.raz/rus/doas/Z1500000438).
8. Дидикин А.Б. Правовой статус и перспективы формирования международного финансового центра «Астана» со специальной юрисдикцией // Евразийский юридический журнал. – 2017. – №7. – С.150 – 152.
9. Бліхар М.М. Правова природа інвестиційних відносин: фінансово-правове регулювання: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07. – Львів, 2018. – 35 с.

Іван ЛИТВИН

e-mail: tereshe4k@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ НОВИХ ВИДІВ ПРОВАДЖЕНЬ ПРИ РОЗГЛЯДІ ГОСПОДАРСЬКИХ СПРАВ

Україна, обравши шлях європейського розвитку, створює всі необхідні умови, які б сприяли цьому. Однією з вимог, яка була встановлена європейською спільнотою це якісне реформування судової системи з метою забезпечення справедливого та неупередженого судочинства в державі. Тож в останні роки йде інтенсивна робота, щодо реформування вітчизняного законодавства, правоохоронної та судової систем.

Судова реформа поетапно реалізується, у результаті чого перед науковцями та юристами як практиками постає чимало питань. Зокрема, із набранням чинності нових редакцій процесуальних кодексів на обговоренні юридичної спільноти продовжує перебувати регламентація порядку розгляду справ. Чи не найбільших змін, у порівнянні із іншими видами судочинства, зазнав господарський процес, адже загальновідомо, що розгляд справ господарськими судами був найменш формалізованим [1].

Метою дослідження є аналіз новел щодо проваджень розгляду господарських спорів, визначення нових видів та встановлення особливостей.

Як відомо, у грудні 2017 року було прийнято новий Господарсько-процесуальний кодекс (надалі ГПК), який запровадив нові форми господарського судочинства. Це досить значима подія для вітчизняної

юриспруденції яка має основну мету – удосконалити вітчизняну судову систему та привести її до найефективніших міжнародних стандартів.

Так, новелою господарського процесу є новий вид провадження, а саме, наказне провадження. Право вибору звернення до суду про вимогу в наказному чи спрощеному позовному провадженні законодавець надав особі – позивачу. Заява про видачу судового наказу подається до суду першої інстанції за загальними правилами підсудності, встановленими для подання позовної заяви. Із заявою про видачу судового наказу може звернутися особа, якій належить право вимоги. Заявником та боржником у наказному провадженні можуть виступати юридичні особи та фізичні особи – підприємці.

Судовий наказ є особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог про стягнення грошової заборгованості за договором, укладеним у письмовій (в тому числі електронній) формі, якщо сума вимоги не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (у 2017 р. – 160 000 грн.). Судовий наказ надсилається сторонам і може бути оскаржений протягом 15 днів, а набирає чинності в разі не оскарження протягом 20 днів. Судовий наказ підлягає виконанню за правилами, встановленими законом для виконання судових рішень. На думку законодавців, введення інституту наказного провадження має на меті спростити розгляд незначних безспірних вимог на загальну вартість до 160 000 грн [5].

Зокрема, юрист А. Дацьків вважає, що навряд чи цей інструмент стане широко вживаним з огляду на спірний (як правило) характер проблем у господарських правовідносинах, які генерують звернення до суду. Юрист підкреслює, що наслідком проведення нескладних юридичних формальностей стане скасування судового наказу і звернення до суду в позовному порядку. А це не тільки не спростить, а навпаки, затягне розгляд спірного питання. Найбільше уваги фахівці приділили аналізу нової форми господарського процесу. За законом, спрощене позовне провадження призначається для розгляду малозначних справ, справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи. Кодекс визнає малозначними справами: 1) справи, в яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб і 2) справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [2].

Клопотання про вирішення справи у спрощеному провадженні подається позивачем одночасно з поданням позову. У порядку

спрощеного позовного провадження може бути розглянута будь-яка інша справа, віднесена до юрисдикції господарського суду, за винятком справ: про банкрутство; за заявами про затвердження планів санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство; у спорах, які виникають з корпоративних відносин, та спорах з правочинів щодо корпоративних прав (акцій); у спорах щодо захисту прав інтелектуальної власності, крім справ про стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; у спорах, що виникають з відносин, пов'язаних із захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму в господарській діяльності, захистом від недобросовісної конкуренції; у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних такою посадовою особою юридичній особі її діями (бездіяльністю); у спорах щодо приватизації державного чи комунального майна [5].

Суд розглядає справу в порядку спрощеного провадження без повідомлення учасників справи за наявними у справі матеріалами, за відсутності клопотання будь-якої із сторін про інше. За клопотанням однієї із сторін або з власної ініціативи суду розгляд справи проводиться в судовому засіданні з повідомленням (викликом) сторін.

Закон передбачає можливість участі при розгляді справ у малозначних спорах в якості представника не адвоката, а особи, яка досягла вісімнадцяти років і має цивільну процесуальну дієздатність. Однак, на думку В. Короленка, який є представником адміністрації Президента України, на перших етапах формування судової практики, скоріш за все, необхідність залучення адвоката буде обов'язковою у всіх формах проваджень.

Спрощене позовне провадження має тривати не більше п'ятдесяти днів з дня відкриття провадження у справі. Підготовче засідання у спрощеному позовному провадженні не проводиться, а перше засідання призначається не пізніше 30 днів. Судові дебати у такому провадженні не проводяться, і не викликаються свідки.

Рішення по малозначним справам не підлягають касаційному перегляду за винятками, якщо: а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики; б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи; в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу; г) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково [3].

Поділяючи позитивні аспекти оптимізації судочинства запровадженою новелою щодо спрощеного провадження, частина юристів вбачають у ній певні небезпеки. Зокрема, юрист А. Дацьків вважає, що спрощене провадження накладає певні обмеження на учасників провадження, наприклад, щодо строків вчинення процесуальних дій тощо. Також, на його думку, критерії віднесення справ, які можуть розглядатись у порядку спрощеного провадження, є нечіткими та оціночними. Відтак, наголошує юрист, існують ризики зловживань, а також потенційне скасування винесених рішень у спрощеній процедурі вищими судами суто з формальних міркувань.

На цьому ж зауважено і в експертному висновку Головного юридичного управління Верховної Ради України. Недоліком кодексу вважається те, що визначення «критеріїв та складності справи» віднесено на розсуд суду. Експерти наголошують, що такі критерії повинні встановлюватися в самому ГПК [4].

Отже, враховуючи усе вище зазначене, ми дійшли висновку, що усі новели, які введені до нової редакції ГПК покликані в першу чергу більш якісно захищати права господарюючих суб'єктів та їх майнові інтереси. Так, ГПК має певні недоліки, проте на шляху України до євроінтеграції це надзвичайно важливий момент, оскільки у вітчизняному суспільстві мають бути створені такі умови, щоб кожен громадянин міг захистити гарантоване державою право, а відповідна процедура такого захисту в обов'язковому порядку повинна бути регламентована у нових, більш якісних процесуальних кодексах.

Література

1. *Безнощенко К.* Основні новели реформи господарського процесу України / К. Безнощенко [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://jurblog.com.ua/2018/01/osnovni-noveli-reformi-gospodarskogo-protsesu-ukrayini/>
2. *Олійник Ю.* Коротко про головне в новому господарському судочинстві, практичне порівняння / Ю. Олійник [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://blog.law-firm.org.ua/>
3. *Дацьків А.* Зміни до процесуального законодавства. Що потрібно знати? / А. Дацьків [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2017/12/19/167310.htm>
4. *Демидова М.О.* Господарський процес: все геніальне просте. Чи слід ускладнювати? / М.О. Демидова [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://uajcc.org/hoz_proc_genial_prosto/

5. *Закірова С.* Можливості та ризики нового Господарського процесуального кодексу України / С.Закірова [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3337:m_ozhlivosti-ta-riziki-novogo-gospodarskogo-protsesualnogo-kodeksu-ukrajini-2&catid=71&Itemid=382

Володимир МАКАРЧУК
e-mail: mvs6043@ukr.net

АДВОКАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РОСІЙСЬКОГО РЕВОЛЮЦІОНЕРА В. ЛЕНІНА

Започаткована т.зв. Великими реформами 1860-х рр. російська імперська (1864-1917 рр.) адвокатура була явищем далеко не однозначним. Внаслідок Судової реформи 1864 р. на основі Судових статутів, датованих тим же роком, започатковано суд присяжних, вільний від станової обмеженості, а також сформовано адвокатський корпус, для якого був встановлений т.зв. моральний ценз (майже такий же, як для тогочасних суддів).

Пробував свої сили в російській адвокатурі й на тоді маловідомий випускник юридичного факультету Петербурзького університету Володимир Ульянов, більше відомий нам під партійним псевдонімом Владімір Ленін. У подальших анкетах як дореволюційного, так і післяреволюційного часу він вказував, що до грудня 1895 р. працював помічником присяжного повіреного (адвоката), і лише згодом став професійним революціонером.

Що стосується професійних успіхів майбутнього «вождя пролетаріату» на адвокатській ниві, то тут думки істориків кардинально розходяться. Одні пишуть про «кілька дріб'язкових справ, блискуче ним програних». Інші, переважно радянські та російські пострадянські, навпаки, наполягають на тому, що молодий екстерн Петербурзького університету мав усі шанси з часом стати світилом російського адвокатського корпусу.

Спробуємо розібратися.

Для прикладу, наш прокомуністичний сучасник – такий собі Дмитрій Покров (РФ) стверджує, що (аби не бути звинуваченим в упередженості перекладу, подаю цитату мовою оригіналу): «Довольно расхояя ложь, которую очень любят толстопузые адвокаты толстопузых буржуев и бандюганов. Им трудно примириться с тем, что кто-то в 22 летнем возрасте, без мзды (мається на увазі Ленін. – *Авт.*), мог довольно успешно защищать людей в суде. Притом защищал Ленин не олигархов и не

бандитов, а крестьян, т.е. то самое «быдло», вызывающее окривление лиц чистоплюев.

Нам хорошо известен только самарский период (5 марта 1892 – 12 мая 1893) адвокатской практики Ленина от которого сохранилось 18 дел. Практически все они были выиграны Ильичем – подсудимые либо признавались не виновными, либо получали самое минимальное наказание (,) предусмотренное «Уложением о наказаниях». В качестве примера можно привести самый первый процесс с участием молодого Владимира Ульянова.

5 марта 1892 года слушалось дело портного Василия Муленкова, который обвинялся по 180 статье «Уложения о наказаниях». Преступление для того времени было тяжким: обвиняемый в публичном месте (бакалейная лавка) *«ругал поматерно бога, богородицу, святую троицу, затем государя императора и его наследника, говоря, что государь неправильно распоряжается»*. Что ждало Муленкова за это? Ничего хорошего, а точнее лишение всех прав состояния и ссылка на каторжные работы на время от 6 лет. Что получил богохульный портной благодаря стараниям Ульянова, который смог доказать, что его подзащитный был пьян, а значит имеются смягчающие вину обстоятельства? Один год тюрьмы. Можно ли считать проигранным процессом? По-моему нельзя» [1].

Усе б нічого, та стаття 180 «Уложения о наказаниях уголовных и исправительных» 1866 р., на яку посилається ленінський апологет Д. Покров, встановлювала (повний текст, за сучасною російською орфографією, аби не возитися з «ятями». – *Авт.*): «Если будет доказано, что дозволивший себе в публичном месте произнести слова, имеющие вид богохуления, или поношения Святых Господних, или же порицания веры и церкви православной, учинил сие без умысла оскорбить святыню, а единственно по неразумению, невежеству или пьянству, то он подвергается: *заклучению в смирительном доме на время от восьми месяцев до одного года и четырех месяцев* (курсив наш – *Авт.*), с потерей, на основании статьи 50 сего уложения, особенных прав и преимуществ, или *заклучению также в смирительном доме, без ограничения в правах и преимуществах, на время от четырех до восьми месяцев, или наконец, заклучению в тюрьме на время от четырех месяцев до одного года и четырех месяцев*» [2, с. 140 – 141]. *Кінець цитати.*

Тим самим бачимо, що Д. Покров безпідставно пересмикує факти – не була ст. 180 Уложения «тяжкою» й тим більше не карала 6-річною каторгою. «Мінімальне покарання» становило 4 (чотири!) місяці виправного будинку, а не 1 рік тюрми. До того ж, враховуючи, що пиячок Муленков свій проступок учинив уперше, застосування найважчого з

переліку покарань – тюремного ув'язнення (а не поміщення до виправного будинку) – цілком можна вважати «програмим процесом» на совісті адвоката.

Російська історична наука висловлює глибокий жаль з приводу того, що «В архиве петербургского адвокатского сословия была папка с документами об «адвокате В.И. Ульянове», включавшая и (...) отношение министерства юстиции. Но в первые дни революции 1917 г., во время пожара окружного суда, сгорел архив адвокатского сословия, в том числе и упомянутое дело» [3]. При цьому «знавець» адвокатської практики В. Леніна А. Кіржніц стверджує, що : «Само собою разумеется, что стремление В.И. Ульянова получить право быть присяжным поверенным было не самоцелью. Нужно было официальное прикрытие для нелегальной революционной работы».

Втім, достовірно відомо, що 22-х річний екстерн В. Ульянов уперше став на адвокатську стежу у м. Самарі (а не С.-Петербурзі) помічником присяжного повіреного А.Н. Хадріна, який «співчував соціалістам» [4]. До тріумфу свого асистента як вождя Жовтневого збройного перевороту А. Хадрін не дожив майже 8 років; більше запам'ятався сучасникам як ... шахіст, а не метр адвокатської справи.

Тут у Самарі, якщо вірити офіційним історіографам, В. Ульянов самостійно провів 2 цивільні справи та 14 кримінальних: «Оба гражданских дела (о наследстве и торговом споре) Ульянов выиграл в пользу своих клиентов. В 14 уголовных делах (Ульянов часто выступал защитником сразу нескольких подсудимых в одном деле) у него были такие результаты:

- по восьми подзащитным Ульянова, суд не согласился с доводами защиты, но все они получили наказание меньше, чем запрашивало обвинение;

- для девяти подзащитных Ульянов добился сокращения объема первоначальных обвинений или изменения их квалификации на более мягкую статью, и соответственно более мягкого наказания;

- одно дело было прекращено по примирению сторон;

- пяти подзащитных Ульянова суд присяжных оправдал.

Перечислять, что это были за дела, смысла нет – в основном мелкие кражи, непотребное поведение, нанесение побоев и богохульство. Конечно, по мелким уголовным делам суд почти всегда даёт меньше, чем запрашивает обвинение, но общий итог для начинающего адвоката был совсем неплох» [4].

Ми вже бачили, наскільки можна вірити інформації про «виграні» В. Ульяновим процеси.

З провінційної Самари В. Ульянов перебрався до столичного С.-Петербургу, де без особливих проблем був зарахований помічником присяжного повіреного М.Ф. Волькенштайна (Волькенштейна).

В грудні 1895 р. Ульянова уперше затримала поліція за політичну діяльність. Його роботодавець М. Волькенштайн на прохання матері затриманого поручився за свого працівника та ратував за його звільнення до суду. Втім, коли В. Ленін прийшов до влади М. Волькенштайн не став випробовувати долю й негайно емігрував до Естонії. У 1934 р. повністю осліп та покінчив життя самогубством, не бажаючи бути тягарем для близьких. Мав на той час 73 роки [5].

У лютому 1897 р. молодого революціонера відправили на заслання за політичною статтею, що автоматично потягло позбавлення права займатися адвокатською діяльністю.

А. Кіржніц ці два періоди – самарський і петербурзький об'єднує, надаючи таку версію припинення адвокатської практики: «Самого же тов. Ленина вся эта история практически не интересовала. Он не занимался адвокатской практикой и даже не думал о ней. Тогда уже он весь ушел в подпольную революционную работу (...) Из сословия присяжных Ленин вышел автоматически — после того как он в течение положенного времени не выполнил обязанностей адвоката: не представил в совет отчета о своей адвокатской практике, не выступил на обязательных процессах, не уплатил членского взноса и т. п.» [3].

Під скромним «і т.п.» приховується та обставина, що вибув В. Ульянов з адвокатського стану дійсно «автоматично» – не тільки внаслідок того, що не виконував професійного обов'язку протягом певного терміну, не подав місцевій Раді присяжних повірених звіту про професійну діяльність, не сплатив членських внесків, але й тому, що не виступив на обов'язкових процесах (на захист неіснуючих – «бидла», за визначенням Д. Покрова).

У підсумку вкажемо на ту обставину, що образ корифея усіх наук, пізніше успішно приміряний на себе послідовником В. Леніна Й Сталіним, на адвоката Ульянова поширити важко. Залишаючи у стороні питання про Леніна як революціонера - управлінця, політолога, філософа, економіста тощо, можемо стверджувати, що видатних здібностей адвоката молодий екстерн столичного юридичного факультету не виявив. Вивчати нащадкам тут нічого.

Література

1. Покров Дм. Ленин был никудышний адвокат! // <https://leninism.su/lie/4108-lenin-byl-nikudyshnyj-advokat.html>

2. *Таганцев А.С.* Уложение о наказаниях уголовных и исправительных по изданию 1866 года. – С. Петербург: Издание книжного магазина для иногородних, 1873. – 783 + XI с.
3. *Киржниц А.* Ленин адвокат // <http://leninism.su/books/4312-sbornik-statej-o-yuridicheskoy-deyatelnosti-lenina.html?showall=&start=4>
4. Об адвокатской практике Ульянова (Ленина) // <https://oadam.livejournal.com/380035.html>
5. Волькенштейн, Михаил Филиппович // https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%B5%D0%BD%D1%88%D1%82%D0%B5%D0%B9%D0%BD_%D0%9C%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%B8%D0%B_%D0%A4%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%BF%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87

Костянтин МАРИСЮК

e-mail: marysyuk@i.ua

СУВЕРЕННА РАДА ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСТАННЬОЇ З ВИЩОГО ПРЕДСТАВНИЦЬКОГО ОРГАНУ КАНАДИ У ПРОТОТИП ПЕРШОГО ВЕРХОВНОГО СУДУ (1663-1666 рр.)

Час появи першого прототипу нинішнього Верховного Суду на території Канади датується березнем 1663 р. Саме тоді Компанія сотні акціонерів надіслала до короля Франції лист про свою ліквідацію та передала Канаду під пряме королівське управління. Внаслідок цього було ліквідовано і всю адміністративну структуру Компанії. Поряд з іншими перестала існувати й Управлінська та Наглядова Рада. Нова державна система Канади формувалась за типом інших французьких провінцій, і до неї входили генерал-губернатор, інтендант і Суверенна рада.

Будучи значно нижчою за правовим статусом, ніж губернатор та інтендант, Суверенна рада (Sovereign Council) була заснована королівським декретом 1663 р. Саме її, щоправда з певною натяжкою, можна назвати продовжувачем традицій Управлінської та наглядової ради. Її повноваження були значною мірою подібні до тих, які мали парламенти (parlements) у Франції, відповідно до яких вона й моделювалась.

Суверенна Рада реєструвала та оголошувала укази і закони королівства, виступала в ролі апеляційного суду й упродовж певного часу, як перша інстанція в цивільних та кримінальних справах, приймала закони для потреб колонії. Спочатку її членами були генерал-губернатор, інтендант, єпископ, міністр юстиції та п'ять радників. Згодом, щоб справитись із обсягом справ, який зростав пропорційно до збільшення

населення, кількість радників було збільшено до 7 осіб, а пізніше – до 12. Радників спочатку призначали спільно генерал-губернатор та єпископ, які також мали право зміщувати їх із посади; але 1675 р. Корона вирішила перетворити радників у членів королівської адміністрації, внаслідок чого вони обіймали посади за королівською, а не за губернаторською волею.

Однак інтендант все-таки, залишився домінуючою фігурою в Суверенній раді. Як її голова, він був відповідальний за «збирання голосів» радників, а після того проголошував вирок або визначав долю законопроекту. Збирання голосів полягало не лише в їх підрахунку. Це означало, що після проголошення всіма радниками, починаючи з наймолодшого, думок з приводу запропонованого питання, інтендант був зобов'язаний розробити і запропонувати Раді варіант рішення, який би задовольнив усіх. У важливій сфері поліцейської юрисдикції він мав право приймати правила незалежно від Ради[1, с. 4].

У травні 1664 р. король Франції Людовик XIV під впливом першого міністра Франції Кольбера створив Компанію Західної Індії (*La Compagnie des Indes Occidentales*) і передав їй Нову Францію у повну власність. Ще раз колонія потрапила під вплив сеньйоральної адміністрації, хоч і в послабленій формі. За статутом Компанії, король залишав за собою прерогативу давати доручення генерал-губернаторам і службовцям Суверенної ради, які призначались та обирались Компанією. Остання мала право призначати всіх інших посадових осіб. Губернатора призначав король, а пізніше – й інтендантів, а генерал-губернатори та інтенданти, в свою чергу, призначали радників.

Внаслідок цього, весь адміністративний механізм колонії було ліквідовано за 10 років. Суверенна рада передала до Компанії нагляд за хутряною торгівлею, регулювання комерції, призначення суддів, працівників судових органів та нотаріусів, а також контроль за колоніальними фінансами; лише повноваження у сфері фінансів та у сфері дотримання правопорядку, які, до того ж, перехресчувались з повноваженнями генерал-губернатора та Компанії, відрізняли Суверенну раду від тогочасних парламентів у Франції.

У свою чергу, сам генерал-губернатор у сфері військових справ став, по суті, агентом Компанії, чия виключна юрисдикція було затверджено Статутом 1664 р. Зрештою, судді, працівники судів і нотаріуси могли більше не зазначати в суді свої королівські титули з метою підтвердження повноважень. Відтак адміністрація юстиції ще раз потрапила під сеньйоральний режим, тобто – під вплив місцевої влади.

Цю систему державних органів ще не було повністю прийнято у Квебеку на момент прибуття туди першого інтенданта Нової Франції

Жана Талона, якого призначив король Франції на цю посаду 23 березня 1664 р., і з яким пов'язувалась можливість встановлення певної збалансованої системи адміністрації в колонії. Однак інтендант, відповідальний за юстицію, правопорядок та фінанси, мав настільки різноманітні й обширні повноваження, що тією чи іншою мірою обмежив дану систему загалом, підпорядкувавши її своїй владі.

Сфера громадської адміністрації також не уникла цього. Відповідаючи за юстицію та будучи останньою апеляційною інстанцією, інтендант, по суті, контролював Суверенну раду, частиною якої він був сам, а також призначав її членів, що робило Раду повністю йому підвладною. В сфері правопорядку, його функція громадського адміністратора й обсяг повноважень наділили його величезною владою, внаслідок чого інтендант міг вже не рахуватися з генерал-губернатором та Радою, на яких також було покладено ці функції. Фінанси, ще недавно контрольовані компанією за консультацією з Радою, відтепер входили тільки до його відання. Іншими словами, все, що не виходило за межі його повноважень, тобто всі питання, за винятком військових і релігійних, він міг вирішувати особисто, за власною волею, пояснюючи це необхідністю служити королю. Водночас, Суверенна рада все більше перетворювалась у судовий орган, позбавлений будь-яких адміністративних повноважень [2, с. 50].

Внаслідок вищевказаних причин, а також конфліктів між місцевими правителями, Суверенна рада взагалі не скликалась між 6 липня 1664 р. та кінцем 1665 р., в результаті чого, певною мірою, було паралізовано судову (але не адміністративну систему колонії), що чітко виявило роль Суверенної ради у системі органів державної влади Нової Франції. І хоча 6 грудня 1666 р. було здійснено спробу її реорганізації на засадах реформи 1663 р., однак це зовсім не змінило роль Суверенної ради, яка вже повністю перетворилась в аналог нинішнього Верховного суду, що не має жодних повноважень поза сферою юстиції [3, с. 222].

Отже, незважаючи на те, що 1666 р. фактично було ліквідовано перший представницький орган державної влади на території нинішньої Канади, проте цей рік фактично став визначальним у формуванні перших зародків суверенної судової системи цієї держави, внаслідок чого було сформовано перший вищий судовий орган – Суверенну раду, яка за своїми повноваженням була позбавлена законодавчих та виконавчих функцій.

Література

1. *Zoltvany Y.F. The Government of New France: Royal, Clerical or Class Rule?.* – Scarborough: Prentice-Hall of Canada ltd., 1971. – 434 p.

2. *Vachon A.* The Administration of New France. 1627-1760. – Toronto: University of Toronto Press, 1970. – 87 p.
3. *Lanctot G.* A History of Canada. - Harvard University Press, 1963, - Vol.1. – 460 p.

Микола МАРЧУК
e-mail: marchuk_m_i@ukr.net

СТРУКТУРА СУДОВОЇ ВЛАДИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

У Польщі, як і у більшості демократичних держав, влада здійснюється на принципах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Судову владу у Польщі здійснюють вільні та незалежні суди (Верховний Суд, суди загальної юрисдикції, адміністративні суди, військові суди), а також трибунали (Конституційний Трибунал і Державний Трибунал). Конституція Республіки Польща [1] (ч.2 ст. 175) також допускає можливість створення під час дії військового стану Надзвичайних судів. При цьому влада судів та трибуналів є відокремленою і незалежною від інших влад.

Загальне керівництво судовою системою республіки Польща здійснює Міністр юстиції. Він приймає рішення щодо структури конкретних судів, територіального розміщення окремих відділів конкретних судів, здійснює контроль за фінансовим забезпеченням судів та їх фінансовою діяльністю.

Нагляд за правильністю винесення вироків судами загальної юрисдикції та військовими судами здійснює Верховний Суд у порядку визначеному чинним законодавством. Верховний суд – це головний судовий орган у Республіці Польща. Відповідно до Закону «Про Верховний Суд» від 8 грудня 2017 р. [2] він поділяється на Палати: 1) Цивільну; 2) Кримінальну; 3) Праці та соціальних страхувань; 4) Надзвичайного контролю і публічних справ; 5) Дисциплінарну.

Органами Верховного Суду є Перший Голова Верховного суду, Голова Верховного суду, Генеральна асамблея суддів Верховного суду, асамблея суддів палати Верховного суду та колегіум Верховного суду.

Згідно зі ст. 1 Закону від 27 липня 2001 р. «Право про устрій судів загальної юрисдикції», до судів загальної юрисдикції можна зарахувати районні, окружні та апеляційні суди.

Районний суд – це базова одиниця правосуддя, яка ухвалює рішення. Він створюється для однієї або декількох гмін з населенням щонайменше 50 000 осіб і розглядає у першій інстанції судові, цивільні, кримінальні,

сімейні та опікунські справи, а також справи, що стосуються сфер економіки, трудового права і права на соціальне страхування.

Суди загальної юрисдикції поділяються на відділи. Зокрема до складу районних судів входять: 1) цивільний відділ; 2) кримінальний відділ.

Крім того у районних судах можуть створюватися: 1) відділ родини і неповнолітніх; 2) відділ праці 3) відділ соціального забезпечення; 4) господарський відділ; 5) відділ кадастрових книг.

У випадку відсутності у певному районному суді окремого відділу, який повинен займатися конкретною категорією вказаних справ, Міністр юстиції передає дану справу іншому районному суду у якому даний відділ існує.

Наступним рівнем у системі судів загальної юрисдикції у Республіці Польща є окружні суди. Вони створюються для території юрисдикції принаймні двох районних судів. Дана територія у подальшому має назву «судового округу». Окружні суди складаються з наступних відділів: 1) цивільний відділ; 2) кримінальний відділ.

Крім того у районних судах можуть створюватися: 1) відділ праці; 2) відділ соціального забезпечення; 3) господарський відділ; 4) відділ контролю за телекомунікаційними, поштовими та Інтернет даними.

Для вирішення господарських справ а також справ зі сфери господарського і цивільного права, що віднесені до юрисдикції господарських судів на підставі положень окремих законів, віднесених до юрисдикції окружного суду, у якому не було створено відповідного відділу для цих справ, Міністр юстиції передає іншому окружному суду у межах одного апеляційного округу.

В окружному суді запроваджується також посада Координатора зі справ медіації, що забезпечує належний стан взаємовідносин між судьями і медіаторами, а також медіаторами, котрі працюють на постійній основі, а також тими, що співпрацюють із судами при організації інформаційних зібрань.

Крім того, в окружному суді створюються посади й Координаторів у справах міжнародної співпраці і прав людини у цивільних справах та у справах міжнародної співпраці і прав людини у кримінальних справах, котрі надають інформаційні, контрольні (щодо якості інформації та її відповідності міжнародним стандартам) та аналітичні послуги судді чи його помічникові (за вимогою) з означених напрямків.

Апеляційний суд створюється на території дії юрисдикції щонайменше двох окружних судів. Дана територія отримує назву «апеляційний округ».

Апеляційний суд поділяється на наступні відділи: 1) цивільний відділ; 2) кримінальний відділ; 3) відділ праці та соціального страхування.

В даних судах можуть створюватися й інші відділи, відмінні від вказаних.

Відповідно до ст. 2 Закону від 25 липня 2002 р. «Право про устрій адміністративних судів» [3] до адміністративних судів віднесено: Вищий Адміністративний суд та воєводські адміністративні суди. Воєводські адміністративні суди є судами першої інстанції для розгляду справ, що віднесені до компетенції адміністративних судів.

Військові суди згідно із законом від 21 серпня 1997 р. «Право про устрій військових судів» [4], здійснюють правосуддя у Збройних силах Республіки Польща у кримінальних справах, а також виносять рішення в інших справах, переданих на їх розгляд окремими законами. Крім того у випадках, передбачених чинними законами юрисдикція військових судів може бути поширена й на осіб, які не належать до Збройних сил.

До числа військових судів віднесено військові окружні та військові гарнізонні суди. Створюються та ліквідуються військові суди Міністром національної оборони, за погодженням з Міністром юстиції та після консультацій з Національною радою суддівства.

Державний Трибунал разом із Конституційним Трибуналом займають особливе місце у системі органів судової влади та утворюють другу, наряду із судами, гілку даного сегменту влади.

Конституційно-правовий статус Державного Трибуналу визначається положеннями ст.ст. 198-201 Конституції та Законом «Про Державний Трибунал» 1982 р. [5]. Відповідно до даних нормативно-правових актів, Державний Трибунал є колегіальним органом, до складу якого входять 19 осіб. При цьому 18 із них (16 членів і 2 заступники Головуючого) обираються Сеймом на першому засіданні із числа осіб, що не входять до депутатського корпусу (ч.1 ст.199 Конституції Республіки Польща). У той же час Головуючим Державного Трибуналу, відповідно до польської державницької традиції, стає Перший Голова Верховного Суду (ч. 2 ст. 199 Конституції Республіки Польща).

Конституційний Трибунал, як і інші конституційні суди, є класичним прикладом гібридної інституції. Згідно з ч. 1 ст. 194 Основного Закону Польщі Конституційний Трибунал складається із 15 суддів, які обираються Сеймом на 9 років із числа осіб, які вирізняються юридичними знаннями.

З огляду на реформування окремих рівнів судової системи у Польщі існує потреба узгодження та, можливо, навіть відповідної кодифікації законодавчої бази з питань регулювання організації та діяльності судової влади у Республіці Польща. Крім того відкритим залишається питання

здійснення подальших реформ зокрема щодо віднесення до судової гілки влади органів прокуратури.

Література

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dziennik Ustaw, 1977. Nr 78. poz. 483.
2. Ustawa «O Sądzie Najwyższym» z dnia 8 grudnia 2017 r. Dziennik Ustaw, 2018. poz. 5.
3. Ustawa «Prawo o ustroju sądów administracyjnych» z dnia 25 lipca 2002 r. : tekst jednolity. Dziennik Ustaw, 2018. poz. 3.
4. Ustawa «Prawo o ustroju sądów wojskowych» z dnia 21 sierpnia 1997 r. : tekst jednolity. Dziennik Ustaw, 2012. poz.952.
5. Ustawa «O Trybunale Stanu» z dnia 22 marca 1982 r. Dziennik Ustaw, 2002. Nr 101. poz. 925 ze zm.

Олеся МИСИК

e-mail: mysykolesia100@ukr.net

СУДОВА РЕФОРМА: ПЕРЕДУМОВИ, СУЧАСНИЙ СТАН СУДОВОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Реформи різних сфер життя суспільства є однією із найважливіших проблем розвитку демократичної держави. Розвиток нашої держави ґрунтується на встановленні у відповідності до європейських стандартів якісно нових приписів та принципів функціонування системних утворень. Передумовою поступового розвитку є проведення необхідних реформ в інтересах усіх українців.

Тема проведення реформ є актуальною сьогодні, адже українська держава та її правова система переживають період комплексних реформ, зумовлених потребою у виробленні нових підходів до розвитку права й законодавства. Особливої уваги та правильного законодавчого оформлення вимагає гілка судової влади, яка відповідає за здійснення правосуддя, тобто забезпечує встановлення законності та справедливості між різними суб'єктами, для забезпечення загальної безпеки та правопорядку.

Питання правосуддя широко досліджують вчені, такі як: В. Бігун, І. Бойко, Т. Бондарук, О. Гавриленко, А. Іванищук, Н. Квасневська, М. Козюбра, О. Михайленко, О. Самойленко, М. Сірий, І. Усенко, С. Штогун та інші.

Питання ефективної судової влади та здійснення незалежного правосуддя цікавили здавна видатних мислителів. За поглядами Джона Локка та Шарля Монтеск'є найважливішим у механізмі функціонування державної

влади є принцип її поділу, відповідно до якого для правильного та ефективного функціонування держави мають існувати незалежні одна від одної законодавча, виконавча та судова гілки влади. Цей принцип у надалі було втілено у Конституції США 1787 р., згідно з приписами якої три гілки влади не лише розділені, а й контролюють одна одну через так звану систему стримувань і противаг [1, с. 20]. Особливе місце судової влади в системі державної влади зумовлене тим, що відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами [2].

С. Кулик висловлює думку, що судово-правова реформа – це реорганізація судової гілки влади в самостійну гілку державної влади, основною метою якої є створення нового механізму діяльності суду, який повинен відповідати загальносвітовим принципам та стандартам, що визначені в міжнародно-правових документах, ратифікованих Україною в різні історичні періоди [3].

Н. Красневська вважає, що метою реформи є створення, науково обґрунтованої системи правосуддя в Україні [4].

На думку С. Штогуна однією із головних завдань судової реформи в галузі судоустрою є створення європейської трьохланкової судової системи [5].

Безумовною передумовою проведення судової реформи є прийняття нових Законів України: «Про відновлення довіри до судової влади в Україні», «Про забезпечення права на справедливий суд», «Про Конституційний суд України», «Про прокуратуру» та ін.

Реформування органів судової влади відповідає Рекомендаціям міжнародного судово-правового форуму, які зосереджують нашу увагу на найважливіших аспектах. Результатом реформи має стати доступний, простий і зрозумілий для кожної людини в нашій державі суд, а модель судової системи повинна забезпечити громадянам реалізацію права на справедливий розгляд справи у розумні строки [6, с. 13]. При реформуванні прокуратури та адвокатури, необхідною умовою залишається удосконалення шляхів доступу до правосуддя найменш забезпеченим верствам населення країни, а також забезпечення захисту кваліфікованими адвокатами, які складуть монополію представництва у судах, спочатку вищого рівня (ВСУ), а пізніше і в інших ланках. Окрім того, бажаним є якісне удосконалення суддівського відбору, шляхом встановлення додаткових вимог.

Крім того, судовою реформою передбачено, як зазначає О. Баланда, реорганізацію місцевих загальних судів, а саме утворення 205 окружних судів шляхом злиття районних, міських та міськрайонних судів [7].

Науковим дискусіям підлягає й питання, регулювання діяльності Вищих спеціалізованих судів, якими стали: Вищий суд з питань

інтелектуальної власності; Вищий антикорупційний суд. Зокрема, якщо розглянути основу діяльності останнього, то очевидним стає той факт, що корупційні діяння є злочинами і підпадають під юрисдикцію кримінальних судів, проте законодавець вирішив об'єднати цю категорію справ для розгляду одним єдиним судом.

Відповідно до ст. 37 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» до складу Верховного Суду входять судді у кількості не більше двохсот. У складі Верховного Суду діють: 1) Велика Палата Верховного Суду; 2) Касаційний адміністративний суд; 3) Касаційний господарський суд; 4) Касаційний кримінальний суд; 5) Касаційний цивільний суд [8].

Вважаємо, що ВСУ за новими законодавчими положеннями має дещо універсальний характер, так як його надповноваження пов'язані із впливом на судову владу в Україні загалом. Одним із прикладів такої універсальності, є його можливість у випадках, визначених процесуальним законом, діяти – як суд першої або апеляційної інстанції, в порядку, встановленому процесуальним законом, як до цього був ВАСУ, що розглядав справи адміністративного спрямування. Попри те, основним змістом його діяльності є – касаційна інстанційна діяльність, а додатковим – реалізація різного роду повноважень (надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину та інше).

Окрім того, у 2017 році Верховна Рада прийняла нове процесуальне законодавство – новий Господарський процесуальний кодекс, Цивільний процесуальний кодекс та Кодекс адміністративного судочинства, які набули чинності одночасно із перезавантаженням Верховного Суду.

Перспективою розвитку судової реформи є впровадження справедливого та неупередженого розгляду справ, у тому числі й антикорупційних. Жернаков висловлює слушну думку, що вся судова система повинна бути антикорупційною. Щоб такий суд діяв, необхідно ввести спеціальний добір суддів за окремою системою, зі спеціальним фільтром та залученням міжнародних експертів. З практики видно, що антикорупційні відомства, як НАБУ і САП ефективно працюють, тому є перспективи і в Антикорупційних судів [9]. Створення ефективної системи антикорупційного спрямування дасть можливість відновити та розширити належний рівень гарантій справедливого суду в Україні.

Під час науково–практичної конференції, присвяченої актуальним проблемам судової реформи в Україні, яка відбулася в Інституті законодавства Верховної Ради України особливий інтерес та жваву дискусію викликали питання законодавчого врегулювання організації судової системи, призначення суддів на адміністративні посади, ліквідації

вищих спеціалізованих судів та утворення нових, фінансування та матеріально–організаційне забезпечення судів, реалізації антикорупційної політики в судочинстві тощо [10].

В. Бігун, І. Бойко, І. Усенко (керівник колективу) та інші у своєму монографічному дослідженні зазначають, що судова влада стає легітимною, якщо її спосіб формування і діяльності збігається з існуючими в суспільстві нормами й цінностями, а результати діяльності хоча б приблизно відповідають підвищеним соціальним очікуванням. Тому для забезпечення легітимності судової влади необхідне дотримання кількох умов.

По-перше, потрібен демократичний спосіб формування судової влади, що забезпечуватиме її здійснення незалежними та безсторонніми судами, утвореними згідно із законом. *По-друге*, мають бути забезпечені форми та засоби контролю над судовою владою з боку інших гілок влади та суспільства. *По-третьє*, необхідна матеріальна незалежність судової влади, яка включає як належне фінансування судової системи та забезпечення виконання її процесуальних завдань, так і достатнє матеріальне забезпечення суддів. *По-четверте*, мають бути чітко окреслені предметна сфера діяльності судової влади, її компетенція, виключність повноважень. *По-п'яте*, органи судової влади при здійсненні правосуддя мають дотримуватися законодавчих приписів та духу права. *По-шосте*, необхідно забезпечити обов'язковість виконання рішень суду [1, с. 500–501].

Отже, судова реформа, є необхідною умовою для реалізації принципів законності та верховенства права, а ще для забезпечення справедливого та неупередженого правосуддя. Ліквідація одних судів (на місцевому рівні), реорганізація (ВСУ) та створення інших (Вищий суд з питань інтелектуальної власності; Вищий антикорупційний суд) свідчить про те, що законодавець бажає належним чином вплинути на розвиток судової системи, та забезпечити належний рівень здійснення правосуддя. Сьогоднішні дискусії серед науковців щодо питань ефективності чинної судової системи, сподіваємося, сприятиме встановленню в нашій країні європейського рівня здійснення правосуддя.

Література

1. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку: Монографічне дослідження / І.Б. Усенко (керівник колективу) / «Наукова думка» НАН України. – К.: Наукова думка, 2014. - 506 с.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996 [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

3. Кулик С.В. Історико–правові аспекти реформування судової системи України / С.В. Кулик // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2016. – №1. – С. 16-20.
4. Квасневська Н.Д. Загальні проблеми реформування судової системи України / Н.Д. Квасневська // Південноукраїнський правничий часопис. – 2015. – № 2. – С. 242–245.
5. Судова реформа чи косметичний ремонт системи судової влади? / С.Г. Штогун // Часопис Національного Університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14): [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16sshssv.pdf>.
6. ВСУ / 3–й Міжнародний судово-правовий форум «Судова реформа в Україні: європейський вектор» // Вісник ВСУ № 5 (177). – 2015. - С. 4–13.
7. Баланда О. Україна та судова реформа: підсумки року, що минув / О. Баланда // Українське право. – 2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukrainepravo.com/news/ukraine/tsnualra-khaftsessa-uyechsupa-tkeftspny-usnts-s-pyrazh/>
8. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
9. Жернаков М. Про судову реформу та її перспективи в Україні / М. Жернаков // 24 телеканал. – 19 вересня 2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://24tv.ua/pro_sudovu_reformu_ta_yiyi_perspektivi_v_ukrayini_intervyu_z_mihaylom_zhernakovim_n866404
10. Інститут законодавства Верховної Ради України / Судова реформа: реалії та перспективи // Голос України: газета ВРУ – 25.11.2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/279811>

**Олена МІТИНА,
Катерина РУДОЙ**

e-mail: olenamitina@ukr.net
e-mail: alinaodu@gmail.com

СИСТЕМА АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

В процесі судової реформи Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [3], що набрали чинності 30.09.2016р., відповідно до яких в Україні встановлена триланкова система судів: місцеві суди, апеляційні суди та Верховний Суд.

Відповідно до Закону України «Про Вищу раду правосуддя» [4], який набрав чинності 05.01.2017р., визначено повноваження Вищої ради правосуддя, зокрема: внесення подання про призначення судді на посаду; повноваження щодо розгляду скарги на рішення відповідного органу про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді; ухвалення рішення стосовно порушення суддею вимог щодо несумісності; ухвалення рішення про звільнення судді з посади; надання згоди на затримання судді чи утримання його під вартою; ухвалення рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя.

Судоустрій в Україні будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності. Найвищим судом у системі судоустрою є Верховний Суд України [5].

Систему судоустрою складають: місцеві суди; апеляційні суди; Верховний Суд України.

Для розгляду окремих категорій справ відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (в новій редакції) в системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди. Верховний Суд України є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Верховний Суд України здійснює правосуддя як суд касаційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, - як суд першої або апеляційної інстанції, в порядку, встановленому процесуальним законом; здійснює аналіз судової статистики, узагальнення судової практики; надає висновки щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою; надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я; звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України; забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом; здійснює інші повноваження, визначені законом.

До складу Верховного Суду України входять судді у кількості не більше двохсот.

У складі Верховного Суду діють: Велика Палата Верховного Суду; Касаційний адміністративний суд; Касаційний господарський суд; Касаційний кримінальний суд; Касаційний цивільний суд.

До складу касаційного адміністративного суду входять судді відповідної спеціалізації та утворюються судові палати з розгляду адміністративних справ. У Касаційному адміністративному суді обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ щодо: 1) податків, зборів та інших обов'язкових платежів; 2) захисту соціальних справ; 3) виборчого процесу та референдуму, а також захисту політичних прав громадян.

Інші палати у касаційному адміністративному суді можуть створюватися за рішенням зборів суддів касаційного суду.

Апеляційні адміністративні суди переглядають судові рішення місцевих адміністративних судів (місцевих загальних судів як адміністративних судів та окружних адміністративних судів), які знаходяться у межах їхньої територіальної юрисдикції, в апеляційному порядку як суди апеляційної інстанції. Перегляд судових рішень здійснюється колегією у складі трьох суддів. Адміністративні справи, підсудні Київському апеляційному адміністративному суду як суду першої інстанції, розглядаються і вирішуються колегією у складі трьох суддів. Верховний Суд діє як суд першої інстанції у певних, визначених КАС України випадках[2], а також переглядає судові рішення місцевих та апеляційних адміністративних судів у касаційному порядку як суд касаційної інстанції. В системі адміністративних судів утворено 9 апеляційних адміністративних судів: Вінницький, Дніпропетровський, Донецький, Житомирський, Київський, Львівський, Одеський, Севастопольський, Харківський. Повноваження апеляційних адміністративних судів поширюються: ● Вінницький апеляційний адміністративний суд – Вінницька, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька області; ● Дніпропетровський апеляційний адміністративний суд – Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області; ● Донецький апеляційний адміністративний суд – Донецька, Луганська області; ● Житомирський апеляційний адміністративний суд – Волинська, Житомирська, Рівненська області; ● Київський апеляційний адміністративний суд – Київська, Черкаська, Чернігівська області та місто Київ; ● Львівський апеляційний адміністративний суд – Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська області; ● Одеський апеляційний адміністративний суд – Миколаївська, Одеська, Херсонська області; ● Севастопольський апеляційний адміністративний суд – Автономна Республіка Крим, м. Севастополь; ● Харківський апеляційний адміністративний суд – Полтавська, Сумська, Харківська області.

Місцевими адміністративними судами є місцеві загальні суди як адміністративні суди та окружні суди. Останні утворюються в округах відповідно до указу Президента України.

Місцеві адміністративні суди діють як суди першої інстанції. У місцевому загальному суді, як адміністративному суді, суддя, який розглядає справу одноособово, діє як суд. В окружних судах адміністративні справи розглядаються і вирішуються колегією у складі трьох суддів. Місцевим загальним судам як адміністративним судам підсудні [2]: **1)** адміністративні справи, у яких однією зі сторін є орган чи посадова особа місцевого самоврядування, посадова чи службова особа органу місцевого самоврядування, крім тих, які підсудні окружним адміністративним судам; **2)** усі адміністративні справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності; **3)** усі адміністративні справи щодо спорів фізичних осіб з суб'єктами владних повноважень з приводу обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат, соціальних виплат непрацездатним громадянам, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, виплат та пільг дітям війни, інших соціальних виплат, доплат, соціальних послуг, допомоги, захисту, пільг. Окружним адміністративним судам підсудні адміністративні справи, у яких однією зі сторін є орган державної влади, інший державний орган, орган влади Автономної Республіки Крим, обласна рада, Київська або Севастопольська міська рада, їх посадова чи службова особа, крім справ з приводу їхніх рішень, дій чи бездіяльності у справах про адміністративні проступки та справ, які підсудні місцевим загальним судам як адміністративним судам. З 1 січня 2005 року в системі адміністративних судів утворено 27 окружних адміністративних судів, відповідно територіального поділу на області, Автономну Республіку Крим, міста Київ і Севастополь. Апеляційні адміністративні суди утворюються у апеляційних округах відповідно до указу Президента України.

Отже, з метою забезпечення ефективного механізму захисту прав, свобод і законних інтересів особи від порушень з боку органів державної (публічної) влади в Україні законодавцем «оновлена» система адміністративних судів в Україні, яка перебуває у процесі становлення.

Література

1. Конституція України Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

2. Кодекс адміністративного судочинства від 06.07.2005 № 2747-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII Редакція від 15.12.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
4. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>
5. Гончарук С.Т. Адміністративне судочинство: навчальний посібник / С.Т. Гончарук, О.А. Гусар, І.О. Розум. – К.: НАУ, 2016. – 238 с.

Наталія МУЧІЙ
e-mail: talischkaa@gmail.com

МІЖНАРОДНИЙ СУД ООН ТА ЙОГО РОЛЬ У РОЗВ'ЯЗАННІ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ МИРНИМ ШЛЯХОМ

За сучасних умов розвитку міжнародних відносин та впливу глобалізації є досить складним питання регулювання відносин між учасниками на міжнародній арені у міжнародному праві. Складність у вирішенні питань полягає у різному баченні ситуації, в якій кожна зі сторін має власні інтереси, що не відповідають поглядам іншої сторони, тому не завжди сторони знаходять спільну мову.

Кожен з учасників, виходячи з різних поглядів, обирає найбільш прийнятну для себе форму вирішення спору чи конфлікту [1, с. 389-393].

Частина 1 ст. 33 Статуту ООН передбачає, що сторони в спорі повинні насамперед намагатися розв'язати спір шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів та угод. Головним судовим органом усього міжнародного співтовариства, безперечно, є Міжнародний суд ООН [2].

Ідею створення постійного міжнародного суду висунув ще в XVII в. Ян Коменський. Вперше міжнародний суд був створений у 1921 р. в рамках Ліги Націй. Ним стала Постійна палата міжнародного правосуддя. У ст. 14 Статуту Ліги Націй так були визначені її основні функції: «Ця палата буде відати всіма спорами міжнародного характеру, які сторони передадуть їй. Вона буде також давати консультативні висновки з усіх питань, які будуть внесені до неї Радою Ліги Націй або Асамблеєю». Постійна палата міжнародного правосуддя складалася з постійних суддів, які представляли головні правові системи світу і обиралися Радою та

Асамблеєю Ліги. Судді Постійної палати міжнародного правосуддя обиралися строком на дев'ять років. Спочатку суд складався з 11 суддів і чотирьох заступників, потім число суддів було доведено до 15. Останні вибори в Постійну палату відбулися в 1930 р. Хоча Палата була створена і фінансувалася Лігою Націй, проте вона не була частиною Ліги, і її Статут не був частиною Статуту Ліги Націй. Діяльність Постійної палати міжнародного правосуддя була досить успішною. Та ця діяльність була перервана Другою світовою війною [3].

У квітні 1946 р. Постійна палата міжнародного правосуддя була формально розпущена, а Міжнародний Суд ООН на першому засіданні обрав у якості свого Голови суддю Жозе Густаво Герреро (Сальвадор), останнього Голову Постійної палати міжнародного правосуддя. Фактично Міжнародний суд ООН став правонаступником Постійної палати міжнародного правосуддя, отримавши її архіви та повноваження. Перші судді Міжнародного суду ООН були обрані 6 лютого 1946 р. на першій сесії Генеральної Асамблеї ООН та Ради Безпеки ООН.

Міжнародний Суд ООН складається з п'ятнадцяти осіб, що утворюють колегію суддів, обраних незалежно від їхнього громадянства з числа осіб високих моральних якостей, що відповідають вимогам, існуючих у їхніх державах для призначення на вищі судові посади, або які є юристами з визнаним авторитетом у сфері міжнародного права. Суд обирає Голову та Віце-голову на строк три роки з правом їхнього переобрання.

Всього за час діяльності членами Суду було обрано 114 осіб, серед яких від колишнього СРСР з 1961 р. по 1970 р. функції судді здійснював видатний український юрист-міжнародник Володимир Михайлович Корецький, який з 1967 по 1970 і рр. був його віце-головою.

Відповідно до Статуту існують два способи порушення справи у Міжнародному Суді ООН:

- 1) нотифікація спеціальної угоди, укладеної між сторонами у справі;
- 2) подання односторонньої письмової заяви Секретареві Суду.

Прийняття Міжнародним Судом рішень відбувається в закритому засіданні та зберігається у таємниці. Всі питання вирішуються більшістю голосів присутніх суддів. У випадку поділу голосів порівну, перевага надається голосу Голови або судді, що його замінює. Якщо рішення у цілому або в окремій його частині не виражає одностайної думки суддів, то кожен суддя має право надати свою окрему думку.

Рішення є остаточним та не підлягає оскарженню. У випадку суперечки про зміст або обсяг рішення, Суд здійснює його тлумачення на вимогу однієї із сторін. Перегляд рішення можливий лише за наявності нововиявлених обставин, які за своїм характером можуть вплинути на

результат справи і які при винесенні рішення не були відомі ні Суду, ні стороні, що звертається про перегляд, за умови, що така непоінформованість не була наслідком недбалості.

Своєю судовою практикою Міжнародний Суд ООН окреслює рамки існуючого міжнародного права та надає поштовх для його розвитку. Рішення суду підтверджує наявність звичасвих норм міжнародного права. Водночас, суд не став «світовим судом», який приймає рішення з будь-яких крупних конфліктів. На сьогоднішній день обов'язкову юрисдикцію Суду визнає лише третина існуючих держав світу, і це визнання супроводжується суттєвими застереженнями. Помірковане ставлення до юрисдикції Суду частково може бути пояснено принциповим неприйняттям ідеї міжнародної юрисдикції колишніми соціалістичними державами. З одного боку, і після ліквідації соціалістичної системи держав у 1989–1990 рр. ставлення багатьох держав до Суду залишається обережним [4, с. 341-347].

Вважається, що основні досягнення Міжнародного Суду мають багатопланове значення. Серед них варто зазначити такі. Насамперед, Суд виклав чітке та однозначне розуміння взаємних прав і обов'язків держав, що випливають із найважливіших загальновизнаних принципів і норм сучасного міжнародного права (*jus cogens*): незастосування сили та погрози силою, невтручання у внутрішні справи інших держав, суверенна рівність, право народів і націй на самовизначення, свобода міжнародного судноплавства. Він підтвердив гуманістичний потенціал міжнародного права, провівши розмежувальну лінію між застосуванням сили у міжнародних відносинах і актами агресії, уточнивши зміст і межі прав держав на самозахист. Суд вносить істотний внесок в закріплення та вдосконалення джерельної бази сучасного міжнародного права – ним була сформульована концепція паралельної дії звичайної і договірної норм міжнародного права. Міжнародний Суд сприяв зміцненню міжнародно-правового режиму, що передбачає заборону на випробування ядерної зброї. Він безпосередньо вплинув на становлення деяких основних положень міжнародного морського права у їхньому сучасному розумінні, що знайшло відбиття у Конвенції ООН з морського права 1982 р. Суду належить заслуга у формуванні основ міжнародного права делімітації континентального шельфу і розмежуванні морських просторів [5, с. 411-418].

Отже, роль Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй у розв'язанні міждержавних спорів, підтриманні міжнародного правопорядку є досить високою та зберігається тенденція до її посилення. Дослідивши природу та особливості діяльності Міжнародного Суду ООН, вважаємо, що правове регулювання юридичної процедури його діяльності є досить

ефективним. Тенденція збільшення кількості звернень до міжнародних судових установ для вирішення правових спорів, реформи внутрішньої організації, спрямовані на поліпшення якості їхньої роботи – все це свідчить про те, що міжнародні суди будуть відігравати усе більш помітну роль у міжнародних відносинах.

Література

1. *Терещенко О.В.* Вирішення спорів міжнародними судами / О.В. Терещенко // Часопис Київського університету права. - 2011. - № 4. - С. 389-393.
2. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945р. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>
3. *Колосов Ю.М., Кривчикова Е.С.* Міжнародне право: підручник / відп. ред. А.Н. Вилегжаніна. - М.: Вища освіта, Юрайт-Іедат. – 2009. - 1012 с.
4. *Савчук К.О.* Міжнародний суд ООН як засіб мирного розв'язання міжнародних спорів у сучасному міжнародному праві / К.О. Савчук, О.І. Мельничук // Часопис Київського університету права. - 2013. - № 4. - С. 341-347.
5. *Пасічник Я.С.* Діяльність Міжнародного Суду ООН на сучасному етапі розвитку міжнародного права / Я.С. Пасічник // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право. - 2011. - Вип. 2. - С. 411-418.

Софія ОЛЕКСИШИН

e-mail: oleksyshyn.sofia@gmail.com

РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ТЕСТ ДЛЯ ВЛАДНОЇ КОМАНДИ

Переконані: кожен пересічний громадянин нашої держави погодиться з тим твердженням, що судова система України потребує реформування. Проте, для більшості громадян це залишається лише черговою декларацією влади, яка не містить реалістичних конкретних ідей та способів вдосконалення та поліпшення. Саме тому, на нашу думку, перед юристами - практиками та науковцями постає завдання осмислення даної проблеми та займатися пошуками можливих ефективних шляхів її розв'язання. Не слід також забувати й про необхідність політичної волі у владній еліті (Президента, народних депутатів, уряду).

Вочевидь, постійні зміни в суспільних відносинах вимагають відповідних змін і у регулюванні роботи органів державної влади, зокрема, судової системи. Безсумнівно, діяльність судів повинна здійснюватись на

таких загальнодемократичних принципах, як законність, справедливість, гласність тощо. Разом з тим, для забезпечення максимально ефективного функціонування системи варто враховувати як внутрішньодержавну ситуацію, так і зарубіжний досвід передових держав світу, передусім європейських.

В демократичній державі судова система, з одного боку, повинна сприяти дотриманню законності, а з іншого - забезпечити справедливе та відповідне покарання за проступки та злочини. І лише налагодження виключно чесної та незалежної професійної діяльності буде сприяти прихильності і збільшенню довіри громадян до судових органів.

Відповідно до останнього щорічного соціологічного дослідження «Барометр світової корупції» Transparency International за 2017 р., що було оприлюднено на офіційному сайті 21 лютого 2018 р., Україна посідає 130 місце з 180 можливих, розділяючи його з Гамбією, Іраном, М'янмою та Республікою Сьєрра-Леоне. Дане актуальне дослідження дає можливість визначити рівень корупції в державі, суспільну думку щодо корупції, готовність з нею боротися тощо. Так, на думку українців, найкорумпованішими є державні службовці (65 %), парламент (64 %), працівники податкової сфери (62 %) та судді (61 %) [3].

Впродовж останніх років в Україні проводяться певні реформи, зокрема й ті, що так чи інакше стосуються судової гілки влади. Проте, як показує досвід і результати відповідних досліджень, практично жодна з них не змогла досягнути вражаючих результатів. На нашу думку, причиною цього залишається постійний тиск на судову систему з боку зацікавлених осіб, а особливо в тих справах, що стосуються корупції. Це залишається об'єктивною причиною того, чому суспільство не задоволене існуючою судовою владою, а правопорушники та злочинці традиційно уникають реального покарання. Саме тому, є необхідність створення спеціалізованого органу (Антикорупційний суд), який розглядав би справи, слідство у який проводиться Національним антикорупційним бюро України. Однак відповідний законопроект прийнятий ВРУ лише у першому читанні.

Створення в Україні спеціалізованих антикорупційних судів є однією з рекомендацій Організації Економічного Співробітництва і Розвитку (ОЕСР) у контексті аналізу антикорупційних реформ в країні та є однією з вимог надання Україні чергового траншу фінансової допомоги від МФВ [2].

Водночас, Закон України “Про судоустрій і статус суддів” від 2 червня 2016 р. передбачає створення Вищого антикорупційного суду. У меморандумі з МВФ від 2017 р. кінцевим терміном створення суду було зазначено кінець березня 2018 р.

На сьогоднішній день проект Закону про Вищий антикорупційний суд № 7440 від 22 грудня 2017 р. готується на друге читання, крім цього існували і альтернативні законопроекти, зокрема проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо антикорупційного суду № 7440-1, проект Закону про Вищий антикорупційний суд № 7440-2, проект Закону про Вищий антикорупційний суд № 7440-3, проект Закону про Вищий антикорупційний суд № 7440-4 [1]. Попри все, владна верхівка протискає такий варіант закону, який відповідає її інтересам.

Суспільство неоднаково висловилося щодо ідеї створення Вищого антикорупційного суду: одні наводять аргументи за, інші - проти. Та зважаючи на сьогоднішню ситуацію в Україні, даний процес є невідворотнім, враховуючи вимоги з боку західного демократичного співтовариства. І навіть в цьому випадку можемо спостерігати, як штучно затягується прийняття відповідного закону, аж до президентських виборів 2019 р.

Оскільки вже існує Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) і воно наділене виключною компетенцією щодо випадків високопосадової або ж значної корупції, то підсудність Вищого антикорупційного суду потрібно визначати, виходячи саме з цих положень.

Отож, прийняття Закону «Про Вищий Антикорупційний суд» є нагальною потребою для завершення формування довершеної антикорупційної системи боротьби з топ-корупцією: НАБУ - САП - Антикорупційний суд. Ця спеціалізована система має зіграти роль фермента для очищення та оздоровлення усієї влади, яка має працювати виключно в національних інтересах суспільства та держави, громадян. До того ж, необхідно проводити активну роботу щодо підвищення правової свідомості та культури громадян, адже корупція — це величезна загроза суспільній безпеці, державі, а вирішення цієї проблеми починається, зокрема, з кожного з нас.

Література

1. Проект Закону про Вищий антикорупційний суд [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63218
2. *Слюсар А.* Антикорупційний суд в Україні: передумови утворення та гарантії ефективності [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://ti-ukraine.org/news/2175/>

3. CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX 2017 [Електронний ресурс] // Transparency International – Режим доступу до ресурсу: https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017

Анна ОЛЬХОВСЬКА
e-mail: anna2178@rambler.ru

УСПІШНЕ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ В УКРАЇНІ – ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОСТІ УСІХ ІНШИХ РЕФОРМ

Необхідність системного реформування системи правосуддя сьогодні є однією з найважливіших потреб Української держави. Розуміння такої необхідності присутнє на всіх щаблях громадянського суспільства, можновладці, натомість, хотіли б і надалі контролювати судову систему, керувати суддями в ручному режимі. Рівень суспільної довіри до судової гілки влади в Україні уже традиційно є дуже низьким і за деякими даними є найменшим серед усіх інших гілок державної влади. Необхідність проведення судової реформи в Україні підтримує більшість українських громадян, причому 46% вважають, що ця реформа – одне з найбільш нагальних завдань і має розпочинатися якнайшвидше [1, с. 97].

Звернення до цієї теми буде ще довго актуальним, поки не буде сформовано в Україні ефективної судової влади, яка б відповідала загальним європейським стандартам.

Право на судовий захист та справедливий суд гарантується ст. 7 нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка регламентує, що доступність правосуддя для кожної особи забезпечується відповідно до Конституції України та в порядку, встановленому законами України [2].

Законом внесені зміни в систему судоустрою України, що мають безпосередній вплив на реалізацію права на судовий захист та подальший розвиток процесуального законодавства [1, с. 98].

Так, відповідно з положеннями ст. 124 Конституції України – правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються [3]. У свою чергу, ст. 17 відповідного закону зазначає, що судоустрій України будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності. Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою. Оптимальну триланкову систему судоустрою складають місцеві суди, апеляційні суди, Верховний Суд. Для розгляду окремих категорій справ в системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди [2]. Питання судової реформи є у полі зору та під

пильним контролем міжнародної спільноти, наших західних партнерів і водночас стало своєрідним індикатором, за яким вимірювався рівень реальних демократичних процесів в Україні [4, с. 7]. Ми вважаємо, що від якісного рівня правосуддя в державі залежить загальний рівень розвитку, зрілості громадянського суспільства. Саме тому законодавець повинен докласти максимальних зусиль для того, щоб докорінно реформувати відповідну сферу, правда для цього потрібна політична воля можновладців. Реформування судової влади відбувається з метою реальної реалізації права кожної людини і громадянина на справедливий і незалежний розгляд його справи. Шляхом досягнення даної мети є очищення судової системи від непрофесійних, корумпованих і політично заангажованих суддів, так і через реформування судової системи та підвищення рівня правової культури громадян України [1, с. 97].

На наш погляд, у результаті кардинальної реформи правосуддя судді мають стати справді незалежними і неупередженими, має зникнути корупція в судах, що, в свою чергу, забезпечить суттєве відновлення довіри суспільства, насамперед, до судової влади.

Перехід до трирівневої судової системи фахівці пояснюють тим, що це давня рекомендація Венеціанської комісії і пов'язана вона з тим, що доволі штучна, попередня чотирирівнева система, запроваджена за часів президенства В. Януковича, забирає значно більше часу для остаточного вирішення тієї чи іншої справи. Між цими інстанціями справи можуть гуляти багато років. Відповідно, це порушує розумні терміни розгляду проваджень, а також це доволі дорого як для самої особи, так і для держави, яка змушена утримувати ці чотири рівні судів [1, с. 98].

Цілком слушно зауважував І.В. Бобрик: ускладнення системи судоустрою ускладнює й судочинство, що негативно впливає на його ефективність та реалізацію права на судовий захист. Тому чотирьохінстанційна система судочинства однозначно є більш складною і менш ефективною, ніж триланкова. Спеціалізація ж судової діяльності забезпечує належну якість правосуддя, є невід'ємною ознакою сучасної судової влади [4, с. 10].

Принциповим нововведенням є зміна порядку призначення і переведення суддів, тоді як раніше суддів призначав на посаду спочатку на п'ять років Президент України, а потім обирала безстроково Верховна Рада України, реформою передбачено призначення суддів одразу безстроково. При цьому Президент України тільки призначатиме на посаду і не матиме жодного стосунку до подальшої кар'єри судді – так само, як і парламент. Судді призначатимуться виключно за результатами публічного конкурсу та кваліфікаційного оцінювання. За задумом авторів

реформи, це дозволить служителям Феміди не потрапляти в будь-яку залежність від політичних структур певного державно-правового режиму.

Рішення про звільнення судді тепер прийматиме Вища рада правосуддя, яка утворюється замість Вищої ради юстиції. Це значно прискорить час звільнення. Раніше, наприклад, ми мали ситуацію, коли на розгляді Президента України чи Верховної Ради України впродовж багатьох місяців чи, навіть, понад рік перебували заяви суддів про звільнення їх з посади або подання Вищої ради юстиції про звільнення суддів за порушення присяги і впродовж тривалого часу ці подання, на жаль, не розглядалися. Аналізований нами Закон створює сприятливі умови для суттєвого оновлення суддівського корпусу і для підвищення незалежності суддів, а також їхньої відповідальності [1, с. 99].

Ще однією важливою складовою судової реформи, яка чи не найбільше стосується безпосередньо громадян, які захищають свої інтереси у судових спорах, є поступове впровадження адвокатської монополії на представництво в судах. Це означає, що адвокати-професіонали отримали виключне право представляти сторони в суді [5, с. 45].

Разом з тим, вважаємо, що нинішній стан нашої адвокатури, на жаль, не набагато кращий, ніж стан усієї судової системи. Адвокатура й надалі доволі централізована, а також є питання з доброчесністю і мотивацією багатьох адвокатів. Окрім того, в нас існує виключно одна асоціація – Національна асоціація адвокатів України, яка фактично диктує адвокатам, що їм робити, а що ні. Тобто ситуація складається така, що не вселяє оптимізму [5, с. 46].

Разом з тим, зменшити негативний вплив подібних чинників можна, якщо провести реформу адвокатури.

По-перше, її треба децентралізувати і надати можливість адвокатам вільно обирати собі асоціації, які би формували відповідні кваліфікаційні органи і видавали відповідну ліцензію, тому що на сьогодні є ризик, що торгівля адвокатськими ліцензіями перетвориться у ще більший бізнес, ніж нині.

По-друге, потрібно унормувати систему доступу до правничої професії, в тому числі й до професії адвоката, щоб свідоцтва бездумно не видавалися і ними не торгували, а щоб можна було отримати будь-яку правничу професію: судді, адвоката, прокурора чи нотаріуса тільки після складання зовнішнього незалежного оцінювання на рівні держави, як це відбувається практично у всіх розвинених, демократичних країнах [1, с. 100].

Підсумовуючи доходимо висновку, що правосуддя в Україні перебуває на етапі складного реформування. Очевидно, від ефективного функціонування судової гілки влади залежить, насамперед, загальний

рівень розвитку громадянського суспільства. Зокрема, для того, щоб оновлена судова система якісно функціонувала, потрібно також привести у відповідність з європейськими стандартами процесуальні кодекси та інші нормативно-правові акти, загалом адаптувати українське законодавство до європейського. Успішність судової реформи означатиме успішність й інших реформ в Україні.

Література

1. Чудик Н.О. Реформування судової влади в Україні // Актуальні проблеми правознавства. – 2016. – № 4. – С. 97–100.
2. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» №1402-VIII від 2 червня 2016 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2016. – № 41–45. – Ст. 545.
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. зі змінами та доповненнями. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>
4. Бобрик В.І. Спеціалізація судів та диференціація процесуального законодавства: проблеми оптимізації цивілістичного правосуддя // Юрид. наука: наук. юрид. журн. – 2015. – № 3. – С. 7–13.
5. Бородін М. М. Інститут апеляційного перегляду рішень у цивільних справах: сучасний стан, перспективи розвитку та вдосконалення // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 5. – С. 43–47.

Ірина ПАВЛОВСЬКА
e-mail: pavlovska_ira@ukr.net

ПРАВОВІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОГО СУДОЧИНСТВА ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Створення ефективної системи судочинства, котра б відповідала європейським канонам наразі є одним з головних завдань, які стоять перед Україною. Комплексний підхід до вирішення цього питання вимагає критичного аналізу та ґрунтовного вивчення також історичного досвіду нашої держави, в тому числі й періоду 1917–1921 років, коли українці намагалися вибудувати власну державність в умовах значної соціальної напруги та воєнної інтервенції. З огляду на це, особливу цікавість становить питання формування системи військового судочинства в УНР Центральної Ради, Гетьманській державі П. Скоропадського та УНР Директорії.

Створення 29 листопада 1917 року Генерального секретаріату судових справ Центральної Ради ознаменувало початок структурного формування судової системи. Зокрема, передбачалось, що до скасування спеціальних судів саме даний орган виконуватиме функції головного воєнного суду [1, с. 1]. Значний вплив на формування судової системи УНР Центральної Ради справило її функціонування фактично в умовах військових дій. Адже така обстановка вимагала якнайшвидшого врегулювання питання ведення судочинства в військових умовах. Про необхідність запровадження єдиної системи військового судочинства йшлося в «Статуті Осібної Армії УНР», оприлюдненому 10-11 лютого 1918 року в Житомирі. Це мало сприяти наведенню ладу серед українських військових формувань [2]. А з 14 лютого 1918 р. було введено посади головних губерньських комендантів, котрим надавалися повноваження утворювати військові революційні суди. Вже 5 березня 1918 року було видано Інструкцію військовому революційному судові. Нею передбачалося що названі судові установи здійснюють судочинство стосовно військовослужбовців, а також цивільних громадян УНР у випадках вчинення ними вбивства, підпалу, згвалтування, грабежу, розбою [3]. Організація військових судів була закріплена наказом Центральної Ради «Про військові суди» від 23 квітня 1918 року. Відповідно до нього утворювались Вищий Військовий Суд у м. Києві та у м. Катеринославі. У межах же дислокації дивізій для розгляду злочинів військовослужбовців утворювались штабові та вищі штабові суди, що мали діяти як суди першої інстанції [4].

З приходом до влади гетьмана П. Скоропадського змінюється форма держави та розпочинається реформування всіх галузей державного будівництва, в тому числі і системи судочинства. Варто відзначити, що система військового судочинства була розроблена досить детально. Так, вже у травні 1918 року було створено Головне військово-судове управління і складено реєстр з 206 осіб, яких планувалося призначити на військово-судові посади [5]. Підсудність військових судів визначалась законом «Про військову підсудність» від 30 травня 1918 року. До компетенції військових судів відносились справи стосовно військовослужбовців та цивільних осіб в разі їх неявки за призовом для відбуття військової повинності, навчальних зборів з мобілізації, а також їм були підсудні справи щодо мешканців військових територій, захоплених під час війни у разі, якщо на даних територіях відсутні загальні суди [6]. В розвиток даного нормативного акту було прийнято закон «Про організацію військово-судових інституцій та їх компетенцію». Згідно з його положеннями, військові суди поділялися на вищі і штабові. Вищими судами були Київський і Катеринославський. До компетенції Київського вищого військового суду відносились справи, що порушувалися на території

Правобережної України та Чернігівщини, а Катеринославського – ті, що порушувалися на території Лівобережної України. Штабні суди діяли при штабах дивізій, корпусів і Головному штабі [7]. Тобто, дані положення фактично не відрізнялись від положень, зафіксованих у відповідному законі Центральної Ради.

За мирних часів до компетенції вищих судів мали належати справи військових не нижче командира окремої частини; справи, за якими винуватцям загрожувала кара, пов'язана з позбавленням або обмеженням загальних громадянських прав. Також у межах виняткової підсудності вищі військові суди могли розглядати справи військовослужбовців іноземних армій, які несли службу в українському війську, священнослужителів та інших належних до війська цивільних осіб.

Нормативною базою діяльності всіх військових судових установ мало бути колишнє російське законодавство в даній сфері в тій частині, в якій воно не суперечить законам Української держави [8, с. 86-87].

Відзначимо також таку особливість функціонування системи військового судочинства часів Гетьманату Скоропадського як існування німецьких та австро-угорських військово-польових судів. Нормативно їх компетенція на Україні встановлюється ще в кінці квітня 1918 року. Викликано це було колапсом української судової системи, яка на той час фактично припинила своє існування. Проте, з відновленням діяльності органів української юстиції, відбувається обмеження діяльності даних органів [8, с. 88].

Падіння Гетьманату та прихід до влади Директорії знову поставило на часі питання реформування судової системи.

Напруженість військово-політичної обстановки стала чинником, що спонукав Директорію до створення військово-польових судів, які були започатковані наказом від 22 листопада 1918 р. Відповідно до нього при всіх військових частинах утворювалися військово-польові суди в складі 2-х старшин, 2-х козаків, прокурора й секретаря [9, с. 57]. А вже через місяць, 20 грудня 1918 р. було створено «дев'ятку» – позасудовий орган в складі 9 членів. Створювався цей орган для термінового розгляду справ усіх супротивників нової влади [10, с. 86]. 26 січня 1919 р. військово-польові суди на території УНР було скасовано, натомість Директорія прийняла закон «Про надзвичайні військові суди». Передбачалося, що діяти дані судові установи будуть лише в місцевостях, де оголошено військовий стан. Хоча, варто зазначити, що двома днями раніше військовий стан було оголошено на всій території УНР. Вироки таких судів виносилися за спрощеною процедурою, вони не підлягали оскарженню і негайно виконувалися. Хоча, особи, засуджені до страти, мали право протягом

шести годин звернутися з проханням про помилування [11, с. 105]. Значні недоліки в роботі військових судів були пов'язані з низькою кваліфікацією суддів, а часом і з їх відсутністю. З огляду на це ряд судів було розформовано, а від 5 липня 1919 р. всіма справами мав займатися суд при Штабі діючої армії [10, с. 88]. Проте, дана установа просто фізично не могла розглянути таку кількість справ; до того ж, переміщення підозрюваних у вчиненні злочинів з усіх військових частин до центру тягнуло за собою значні фінансові витрати. Тому наказом Головної Управи Війська УНР від 12 вересня 1919 р. були засновані Військові Штабові Суди [12].

Таким чином, можна зробити висновок, що в період Української революції система військового судочинства розроблялася на всіх її етапах. Особливості діяльності даних судових установ полягали у тому, що всім їм доводилося діяти в умовах військового часу та при недостатній нормативно-правовій базі, котра б становила основу їх діяльності. Наслідком цього стало використання російського імперського законодавства, а також спрощеність процедури судового розгляду. Швидка зміна влади на території України, наслідком чого ставала і зміна форми державності, призводила до того, що не встигала повністю якісно сформуватися система військового судочинства однієї держави, як її змінювала система судочинства вже нового державного утворення. Відзначимо і той факт, що систему військового судочинства періоду Української революції навряд чи можна назвати демократичною. Адже, відсутність попереднього слідства та апеляційних інстанцій, спрощений порядок ведення справ, досить широке застосування смертної кари, хоч і диктувалося вимогами військового часу, проте нівелювало принципи гуманізму.

Література

1. Вісник Генерального Секретаріату. – 1917. – 9 груд. – С. 1.
2. ЦДАВО України. – Ф. 1076. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 2-3; Спр. – 15. – Арк. 58.
3. Інструкція військовому революційному судові: за станом на 5 бер. 1918 р. / Рада народних Міністрів УНР : офіц. вид. // Вістник Ради Народних Міністрів УНР. – 1918. – № 17. – С. 2-4.
4. Про Військові Суди: наказ ; за станом на 23 квітня 1918 р. / Центральна Рада : офіц. вид. // Державний вістник. – 1918. – № 14. – С. 2.
5. Вовк Ю. Організація військових судів у період гетьманату // Вісник Львівського університету. – Сер. юрид. – 2000. – № 35. – С. 101.

6. Про військову підсудність : Закон ; за станом на 30 травня 1918 р. / Рада Міністрів УНР : офіц. вид. // Державний вістник. – 1918. – № 11. – 7 черв.
7. Про організацію військово-судових інституцій та їх компетенцію : Закон ; за станом на 21 червня 1918 р. / Рада Міністрів УНР : офіц. вид. // Державний вістник. – 1918. – № 20. – 5 лип.
8. Румянцев В. Судова система в Українській державі гетьмана П. Скоропадського // Вісник академії правових наук України. – №2 (25). – С. 77–88.
9. Українське державотворення: не витребуваний потенціал: Словник-довідник / За ред. О. М. Мироненка. – К.: Либідь, 1991. – 560 с.
10. Румянцев В. Судова система в Україні за часів Директорії // Вісник Академії правових наук України. – №4 (27). – Ст. 84 – 94.
11. Історія держави і права України. У 2-х част. Ч. 2 / За ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренка. – К., 2003.
12. ЦДАВО України. Ф. 1075. Оп. 2. СПр. 4. – Арк. 250.

*Микола ПОЛІКОВСЬКИЙ,
Дарина АВРАМИШИН
e-mail: davramisina@gmail.com*

ПРОЦЕС СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ: ЕТАПИ РОЗВИТКУ

На сьогоднішній день Україна перебуває в процесі активного реформування всіх сфер життя, однак не завжди послідовного і ефективного. Судова система не стала виключенням. Питання про реформування судової гілки влади є доволі актуальним, адже правосуддя, довіра людей до суддів та стабільне законодавство є своєрідними передумовами для нормального розвитку громадянського суспільства. Зумовлено це тим, що зазначені аспекти здатні реально забезпечувати захист та реалізацію основоположних прав, свобод та інтересів людини, як окремого індивіда, так і суспільства в цілому. З огляду на критичний аналіз нинішньої ситуації у судовій сфері, ми дійшли думки, що існуюча судова система України потребує кардинального реформування. Законодавець повинен якомога ефективніше сформувати судову систему, звертаючи увагу на сучасний розвиток держави, громадської думки та міжнародні, передусім європейські стандарти. Актуальність теми, до якої ми звернулися у тезах, не викликає сумнівів.

Трохи історії. Становлення судової гілки влади в Україні розпочалось з моменту здобуття незалежності держави і з того часу не припиняється перманентний процес її реформування. 28 квітня 1992 р. Верховна Рада

України видала Постанову № 2296-XII «Про концепцію судово-правової реформи в Україні», якою встановлювались головні принципи і напрями проведення судово-правової реформи [1]. В ній вказувалося на необхідність формування судової влади як самостійної сили, незалежної від законодавчої та виконавчої влади і здатної здійснювати правозахисну функцію в правовій державі [2]. Однак реалізувати дану Концепцію повною мірою не вдалося. На нашу думку, однією із причин цього стала невідповідність положень документу реальній, складній і строкатій картині суспільного і державного життя.

Відповідно до ст. 9 Конституції України міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, є частиною національного законодавства [3]. Виходячи з цього, варто зазначити, що нині головними документами для України, які закріплюють право кожної людини на справедливий суд та рівність усіх перед судом, є Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, а також Конвенція Ради Європи – Про захист прав людини та основоположних свобод [4, с. 4].

Посилаючись на положення згаданих міжнародних документів у 2006 р. Указом Президента України була затверджена Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів [5]. Завданням цієї Концепції була реалізація демократичних принципів та ідей правосуддя, вироблених світовою практикою і наукою.

Варто зазначити, що 2010 р. для судової гілки влади не був сприятливий, адже внаслідок так званої «судової реформи» суди і судді стали залежними від авторитарної політичної влади, а найбільше від Адміністрації Президента [6, с. 1]. З висновку Венеціанської комісії: дана проблема виникла в результаті невідповідності, на той час, нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. Конституції України. Адже обов'язковою умовою забезпечення незалежності суддів є наявність чітких конституційних положень, які гарантовано запобігатимуть політичним зловживанням інших гілок влади, а відповідно положення Основного закону у попередній редакції не задовольняли зазначені вимоги [7, с. 9]. Унаслідок чого реформа 2010 р. виявилася невдалою та фактично лише збільшила залежність суддів від політичної влади.

Станом на сьогодні, проведення якісної судової реформи є одним із найважливіших і актуальних завдань держави. Причому, як й наші стратегічні партнери – розвинуті західні демократії, у цьому переконані не тільки органи державної влади, але й більшість громадян, про це зазначає Фонд «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва», який наприкінці 2014

р. провів соціологічне дослідження на замовлення Центру політико-правових реформ. Результати такого дослідження показали, що 46 % респондентів переконані, що судова реформа є одним із найбільш актуальних і нагальних питань і тому має бути розпочата негайно [6, с. 1].

Президент Всеукраїнської незалежної суддівської асоціації, М.Д. Савенко має іншу точку зору з приводу проведення судової реформи. Він переконаний, що проведення судової реформи має відбуватися в період політичної та економічної стабільності у державі. Лише за таких умов можна розраховувати на її результативність, досягнення визначеної мети, виконання поставлених перед нею завдань, створення надійного механізму забезпечення незалежності суддів. За політичної нестабільності владні політичні сили намагаються всіляко і різними засобами, в т. ч. і через відповідні правові форми, закріпити свою пріоритетність у владарюванні, механізми впливу на певні сфери суспільного життя, функціонування суспільства та діяльності державних інституцій, зокрема і на органи судової влади [8, с. 8].

З цього випливає, що проведення судової реформи є надзвичайно складним процесом, якому необхідні додаткові організаційно-правові зусилля для підвищення продуктивності суду та покращення якості правосуддя.

Сучасний етап проведення судової реформи розпочався у 2016 р. з прийняття Верховною Радою України Закону № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та Закону № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» (нова редакція), які набрали чинності 30 вересня 2016 р. Новели судової реформи спрямовані на деполітизацію та забезпечення незалежності судової влади, створення чесного, прозорого, доступного і справедливого суду для всіх громадян. Зазначені закони відкривають реальні конституційно-правові можливості для проведення фундаментальної судової реформи в Україні, заснованої на власному досвіді та європейських стандартах правосуддя [9, с. 38].

Важливим питанням проведення судової реформи на теперішньому етапі є досягнення справжньої незалежності судової влади. Тобто суди, в обличчі суддів зобов'язані відповідати принципу неупередженості при здійсненні професійної діяльності. Судді при винесенні судових рішень повинні бути безсторонніми, вільними від будь-яких зв'язків, прихильності чи упередження, що впливає або може сприйматися як таке, що впливає, на здатність судді приймати незалежні рішення.

Відповідно до вище зазначеного, варто наголосити на ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [10], в якій регламентується право кожної особи на незалежний і безсторонній суд.

Забезпечення цього права роз'яснюються у практиці Європейського суду з прав людини та в стандартах Ради Європи, визначених у міжнародних документах, і виступає як обов'язок держави – члена Ради Європи [7, с. 7].

Досвід Європейського суду з прав людини на прикладах порушень права на незалежний суд роз'яснює статтю 6 Конвенції. Так, відповідно заслуговує уваги висновок Суду по справі «Агрокомплекс проти України» [11], в якій він постановив, що національні суди, які розглядали справу, не можна вважати незалежними або безсторонніми з огляду на кричуще втручання вищих органів державної влади у хід провадження. Крім того, було порушена ще одна вимога, а саме вимога тривалості провадження у справі. Адже, відповідно до ч. 1 ст. 6 Конвенції зазначено: «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення...» [10].

Отже, безперечно, проведення комплексної судової реформи є необхідним, логічним і закономірним етапом становлення Української держави. Необхідність кардинальних змін, спрямованих на збільшення довіри суспільства до судової системи, її ефективності є головним завданням сьогодення. Законодавець, повинен докласти значних зусиль для повноцінного правового забезпечення реформаторської діяльності в системі правосуддя, в результаті сформувати судову гілку влади у відповідності до європейських стандартів, в дусі європейської інтеграції України, для ефективного розв'язання спорів та інших юридичних конфліктних ситуацій. Проблему пов'язану із системним порушенням принципу незалежності суду, на нашу думку, варто вирішити наступним чином: впровадити раціональну систему відповідних засобів, які включали б в себе як політичні так і морально-етичні заходи забезпечення здійснення справедливого правосуддя.

Література

1. Про концепцію судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної Ради України від 28 квітня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 30. – Ст. 426.
2. *Шуцький І. Б.* Про окремі проблеми судової реформи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/E30D>

3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № – 30. Ст. 141.
4. Міжнародні документи про право людини на справедливий суд та інститути, що його гарантують і захищають / Судова реформа в Україні: поточні результати та найближчі перспективи // Інформаційно-аналітичні матеріали до Фахової дискусії на тему «Судова реформа 2010 р.: чи наближає вона правосуддя в Україні до європейських норм і стандартів?». – К.: Центр Разумкова, 2013. – 130 с.
5. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України від 10 травня 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. - № – 361/2006.
6. *Куйбіда Роман*. Сучасний етап судової реформи: передумови, ключові події і виклики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravo.org.ua/files/Curent_situation.pdf
7. Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні: щорічна доповідь за 2017 р. / Досягнення справжньої незалежності судової влади – завдання судової реформи, що нині відбувається в Україні. – К., 2018. – 227 с.
8. *Савенко М.Д.* Питання судової реформи та незалежності суддів в Україні // Вісник Центру суддівських студій – № 12. – К.: Поліграф-Експрес, 2009. – с. 32.
9. *Шемшученко Ю.С.* Судова влада в Україні: сучасна доктрина, механізм та перспективи реалізації // Вісник НАН України. – № 2. – К., 2017. – С. 37-47.
10. Конвенція про захист прав людини та основних свобод (Рада Європи, 1950) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
11. «Агрокомплекс проти України». Рішення Європейського суду з прав людини від 9 грудня 2013 р. (№23465/03). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_973

Микола ПОЛІКОВСЬКИЙ,
Юлія ВОЛОВЕЦЬ
e-mail: yvolovecz@gmail.com

СУДОВА РЕФОРМА В УКРАЇНІ ЯК СКЛАДОВА РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

На сьогоднішній день триває низка кардинальних реформ, які розгортаються в Україні. На нашу думку, однією із основних проблем

правової реформи є питання реформування саме судової системи. Оскільки Україна перебуває на шляху докорінних змін, перебудова судової системи відіграє важливу роль, зокрема, у зв'язку з процесом євроінтеграції, який набирає сили.

Потреба такого реформування, в першу чергу, пов'язана із недовірою людей до суду. Хоча це один із важливих аспектів формування та побудови реальної правової держави. Ми вважаємо, що необхідно провести аналіз функціонування судових систем зарубіжних держав – розвинутих демократій та внести певні зміни у наше законодавство. Звісно, законодавець повинен формувати норми відповідно до реального становища та можливостей держави, але відповідно до європейських стандартів.

Тому, як бачимо, це питання є досить актуальним на сьогодні. Існує багато дискусій серед вчених, політичних діячів як саме повинна функціонувати судова система в Україні, яка обрала курс на євроатлантичну інтеграцію.

Розбудова України як правової держави передбачає реалізацію принципу верховенства права, відповідно до якого головним напрямом діяльності держави є забезпечення прав і свобод людини, а діяльність її органів регламентується Конституцією та законами України. У такій державі суд, здійснюючи правосуддя на засадах законності, об'єктивності та неупередженості, вирішує конфлікти в усіх сферах суспільних відносин, тому має чітко визначати відповідальність держави та її органів перед громадянами. Створення ефективної судової гілки влади, яка б відповідала букві закону, є важливим завданням, що стоїть перед будь-якою державою. Незалежне та неупереджене правосуддя є передумовою існування демократичного суспільства, що керується верховенством права. Звідси постає гостра необхідність проведення комплексної судової реформи шляхом внесення змін до Конституції [1, с. 235].

Отже, як бачимо, судова влада, як одна із гілок державної влади, відіграє надзвичайно важливу роль для розвитку нашого суспільства та побудови саме правової держави.

На виконання норм, що зазначені в Конституції України та з метою визначення правових засад організації судової влади, статусу суддів, системи судів загальної юрисдикції та забезпечення діяльності судів, законодавчим органом державної влади – Верховною Радою України було прийнято низку законів, зокрема «Про Конституційний Суд України», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про судоустрій і статус суддів» тощо [2, с. 29].

Для чого ж потрібне реформування судової системи? Ми вважаємо, що воно проводиться, в першу чергу, з метою забезпечення права людини на справедливий суд. Досить вдало, на нашу думку, зазначає І.Бондаренко, що для того, щоб ця мета була досягнута необхідно позбутися непрофесійних, корумпованих і політично заангажованих суддів, через рішуче реформування судової системи, а також підвищення правової культури громадян України [3, с. 38].

Як бачимо, автор обґрунтовано виокремлює декілька серйозних проблем, які сьогодні існують в Україні у судовій сфері.

На думку С. Кулика, судово-правова реформа – це реорганізація судової гілки влади в самостійну гілку державної влади, основною метою якої є створення нового механізму діяльності суду, який має відповідати загальносвітовим принципам та стандартам, що визначені в міжнародно-правових документах [4, с. 20].

На сьогодні перебіг судової реформи викликає вагомий суспільний інтерес. Відповідно до соціологічних досліджень, внаслідок опитування населення, абсолютна більшість громадян вважають найважливішою проблемою в країні забезпечення справедливого та незалежного судочинства. Найбільшими проблемами судів ті, хто до них звертались, вважають занадто довгий судовий процес (10,4%), безвідповідальність суддів (9,7%), недостатню поінформованість громадян (9,5%), дорогі послуги адвокатів (9,3%). Ті, хто не звертався до суду (населення), також вважають основною проблемою судів занадто довгий судовий процес (16,1%), занадто великі офіційні витрати (12,9%), необхідність платити неофіційно хабарі (12,8%), несправедливі рішення судів (12%), неефективне виконання судових рішень (11,5%) [5].

Звичайно, від того моменту, коли Україна стала незалежною і до сьогодні проводилось ряд реформ у судовій сфері. Ми вважаємо, що доцільно звернути увагу на зміни, які відбулися у 2016 р. внаслідок внесення змін до Конституції України в частині правосуддя, а також введено в дію новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року. Це стало одним із важливих кроків для подальшого реформування судової системи [6].

Важливою складовою судової реформи є поступове впровадження адвокатської монополії на представництво в судах. Це означає, що адвокати отримали виключне право представляти інтереси сторони в суді. Відбуватиметься це не одразу з 30 вересня 2016 р., а впродовж трьох років - із 1 січня 2017 р., 2018 р. і 2019 рр. у Верховному суді, в апеляційних і місцевих судах [2, с. 29].

Одним із значних нововведень є запровадження інституту конституційної скарги, що дає кожному право звернутися до Конституційного Суду України зі скаргою щодо конституційності закону України, якщо особа вважає, що Закон України, застосований в остаточному судовому рішенні у її справі, суперечить Конституції України.

Також спостерігається перехід від паперового до електронного судочинства, хоча цей процес дещо розтягнутий та потребує удосконалення. Хоча, на нашу думку, створення електронної форми судочинства є досить доцільним нововведенням, оскільки це сприятиме економії часу та спростить доступ до правосуддя. Хоча тут є і свої недоліки, наприклад, несвоєчасне отримання документів на електронні адреси тощо.

Підсумовуючи наведене, можна зробити певні висновки. Як бачимо, судова система в Україні зазнала деяких позитивних змін, але те, що вона оновлена ми не можемо сказати, оскільки вона перебуває у стані становлення та удосконалення, а реформаторські кроки не дають миттєвого позитивного результату.

Зрозуміло, що будь-яке реформування потребує часу і зусиль. Питання реформування судової системи для України на сьогодні є одним із основних. Варто звернути увагу на такі проблеми, як корумпованість, непрофесійність та політичну заангажованість суддів. Законодавець повинен докласти усіх зусиль для того, щоб зміни, які відбуваються у судовій владі обов'язково давали позитивний результат, оздоровлювали суспільно-державну практику, працювали в національних інтересах, інтересах громадянського суспільства та кожного громадянина.

Література

1. *Шутович В.* Генезис судової реформи в Україні як складова розбудови правової держави / В. Шутович, Н. Бесєдіна // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2010. – № 1. – С. 235-242.
2. *Бардакова Д.О.* Реформування судової системи: проблеми та шляхи вирішення / Д.О. Бардакова, І.М. Гришко // Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23-24 березня 2018 року – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018 – 120 с.
3. *Бондаренко І.* Судова система України та її реформування у сучасних умовах // Право України. – 2008. - № 8. – С. 37-41.

4. Кулик С. В. Історико-правові аспекти реформування судової системи України // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2016. – № 1. – С. – 16-20.
5. Аналітичний звіт за результатами дослідження "Корупція та надання послуг у судовій системі України" // КМІС. – 2006. – С. 46-20.
6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

Богдан СЛИВКА

e-mail: tfp2014@i.ua

СУДОВО-ЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ У ХРИСТИЯНСТВІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Відомо, що виховання – це процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. У широкому розумінні виховання – це вся сума впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському й культурному житті суспільства [1, с. 53]. У процесі виховання різними засобами, дитині прищеплюються моральні норми, природні погляди, формується природний світогляд і т.д. Одним із засобів християнського виховання є судова етика.

Молода особа, яка вже може зрозуміти мораль, яку демонструє суд першої інстанції, стикається із поняттям справедливості. До цього ще додається моральна культура особи судді, яка впливає на остаточний результат. Тобто впливає поняття судово-етичне виховання.

На нашу думку, судово-етичне виховання – це мимовільний моральний процес впливу на молоду людину заборон і дозволів, які продукує суд, та оцінка його з позицій природної справедливості. Моральні процеси, які виникають у судовому засіданні належним чином оцінюються суспільством. У випадку аморальних процесів можливе виникнення свавілля, громадської непокори. Важливо звернути увагу на розвиток судової системи, яка існувала в княжій Україні і була підтримувана Церквою у зв'язку з наявністю справедливості. Світське (княже) і церковне судочинство демонструвало належний рівень судово-етичного виховання.

Початковий етап формування вітчизняної судової системи охоплює період Київської Русі. Суд у Київській державі не відокремлювався від адміністрації. Суддею насамперед ставав князь, який важливі справи розв'язував спільно зі своїми боярами. У столиці, зокрема, він очолював суд

і вершив будь-які справи, які вважав потрібними. Арабський історик Ібн-Русте відзначав, що сторона, що відкрила справу, кликала відповідача «на суд до царя». Останній вислуховував аргументацію сторін і їх «сперечання», після чого, зваживши всі «за й проти», приймав вирок [6, с. 202].

Судові функції виконували також представники місцевої адміністрації – посадники у містах і волостелі у волостях, їхніми помічниками були тіуни, вірники та ін. [5, с. 25].

Загалом усі суди Київської Русі можна об'єднати в три групи: державні, приватні та церковні.

Церковні (або духовні), існували в митрополії (митрополічч) та єпископствах, які підлягали єпископам та очолювалися ними. Юрисдикція церковного суду охоплювала духовенство та їхні родини, церковну прислугу (їхні правопорушення як проти релігії, так і цивільні та карні), а також всіх християн-віруючих, якими опікувалася церква (віра, подружжя). Здійснювалися при монастирях і керувалися церковними статутами та нормами візантійського канонічного права, які містилися у «Номоканоні» (інша назва - Книги Кормчі), «Еклозі», «Прохіроні» [3, с. 78-79].

Після хрещення Русі у 988 р. київські князі визнавали церковне судочинство обов'язковим [7, с. 11]. Церковні суди існували при єпископствах і перебували під значним впливом і тиском єпископів. Юрисдикція цих судів поширювалася на духовенство священиків, монахів і церковних людей (родичів священиків, церковну обслугу і осіб, які перебували під опікою церкви). Духовенство та церковні люди в усіх справах були підсудні тільки церковному суду, однак, якщо злочин проти церкви вчинила світська особа, то справа розглядалася на спільному засіданні за обов'язкової участі князя та єпископа. Крім того, до юрисдикції церковного суду належали справи про злочини проти віри, предметів релігійного культу, моралі тощо. Головним джерелом права для вказаних судів були князівські церковні устави та Номоканон, до складу якого внаслідок рецепції низки норм візантійського права, увійшли правила апостолів, отців церкви та вселенських соборів, а також закони візантійських імператорів у церковних справах [7, с. 12].

Уже на перших порах організації судової діяльності з'ясувалася необхідність в особах, які б виконували допоміжні функції – доставляли злочинців до суду, іноді збирали докази, підтримували порядок та дисципліну у суді, виконували рішення суду. Такими особами стали: вірники – судові виконавці, які збирали грошові штрафи та передавали їх до князівської скарбниці; мечники, головний обов'язок яких полягав у підтриманні порядку в суді; ябедники – посадові особи, які приймали скарги від населення та передавали їх за призначенням [2, с. 68-69]. Подальшому

розвитку українського державотворення сприяло створення у південно-західній частині сучасної України Галицько-Волинського князівства.

Новий державно-політичний центр виник у 1199 р. завдяки об'єднанню князем Романом Мстиславовичем Володимиро-Волинського та Галицького князівств у єдину Галицько-Волинську державу [4, с. 39]. Крім світських судів, у Галицько-Волинському князівстві діяли і церковні (звичайно, поділ умовний), до юрисдикції яких належали справи, пов'язані з порушенням церковних законів та обрядів, шлюбно-сімейні та інші цивільні справи стосовно церковного майна. Галицько-Волинський судовий процес у період XII-XIII ст. мав такі ж риси, як і за часів Київської Русі, і ґрунтувався в основному на нормах «Руської Правди» [7, с. 15].

Отже, судово-етичне виховання, хоча й має ознаки мимовільності, проте ефективно впливає на християнське суспільство, на державу та її авторитет у міжнародних відносинах.

Література

1. *Гончаренко С.У.* Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
2. *Греченко В. А., Гавриленко О. А.* Київська Русь: державність, культура, право / В.А. Греченко, О.А. Гавриленко. – Харків, 2000. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://ukrhist.at.ua/publ/37-1-0-292>
3. *Заруба В.М.* Держава і право Київської та Галицько-Волинської Русі (кінець VIII ст. – початок XIV ст.): Навчальний посібник / В.М. Заруба. – К.: Істина, 2007. – 128 с.
4. *Козюба В.К.* «Двір» в історико-юридичних пам'ятках Давньої Русі / В.К. Козюба // Укр. історичний журнал. – 2003. – № 1. – С. 36-49.
5. *Кульчицький В.С., Тищик Б.Й.* Історія держави і права України: Навчальний посібник / В.С. Кульчицький, Б.Й. Тищик. – К.: Атіка, 2001. – 320 с.
6. *Меленко С. Г.* Суд і процес у Давньоруській державі / С.Г. Меленко // Незалежний суд – гарантія захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина [Текст]: Мат. Всеукр. наук.-практ. конференції, 30 травня 2009 року. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. – С. 200-205.
7. *Сердюк В. В.* Верховний Суд України: Витоки, сучасність, перспективи: Монографія / В.В. Сердюк. – К.: Істина, 2008. – 304 с.

ОРГАНІЗАЦІЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В АНГЛІЇ ПІСЛЯ НОРМАНСЬКОГО ЗАВОЮВАННЯ

До норманського завоювання Англії в країні була відсутня централізована правова система. Місцеві звичаї патріархальних англосаксонських племен і співтовариств відображали право цього періоду. Суди у своїх рішеннях могли спиратися лише на норми місцевих звичаїв і традицій. Система права в цей період була примітивною, оскільки вона, в першу чергу, захищала інтереси землевласників та купців. Звичаї, які існували в цей період, суттєво різняться між собою [1, с. 60].

Норманське завоювання посилює процес централізації країни, виникла потреба у вирішенні спорів і посилюється роль суддів. Завойовавши землі англосаксів, прибульці на перших порах відкрито не відкинули і не відмінили право англосаксів. Зокрема, Вільгельм Завойовник доклад достатньо серйозних зусиль, щоб зберегти правові звичаї завойованих ним земель. Однак, ці зусилля були марними, так як відродити звичне англосаксонське право не вдалося.

З посиленням ролі централізованого права, що застосовувалося королівськими суддями, значення звичаєвого права, права місцевого і архаїчного зменшилося. Причини заміни англосаксонських правових звичаїв нормандським правом були суто практичними. Річ у тім, що земельна власність, саме управління державою і правосуддям, були сконцентровані в руках завойовників-норманів. У ці часи всі представники правової еліти (нормани) мали пряме відношення до здійснення правосуддя і до управління, але враховували при цьому місцеві звичаї [1, с. 62].

Також слід зазначити, що у створенні єдиної національної системи права Англії провідну роль відігравав не парламент, а королівські судді та суди. Підтвердженням цієї тези є те, що система королівського суду виникла на ціле століття раніше, ніж з'явився прообраз сучасного парламенту [2].

Нормани ввели новий орган управління – Королівську Раду (Curia Regis). Він перевіряв правильність сплати податків, а також мав судові і законодавчі функції. Можливо, цей орган слід розглядати як певний прообраз того, що пізніше стало сучасним англійським парламентом і судовою системою. За Генріха I (1100–1135 рр.) курія поступово перетворилася на вище казначейство країни, що виконувало, до того ж, судові функції. Фактично це був перший головний королівський суд, введений на противагу місцевим судам.

У XII – XIII ст. у системі королівського суду з'явилися нові судові органи. Вони функціонували поряд з місцевими судами, які не належали до королівських судів [1, с. 67].

До нових королівських судових органів входили:

– Суд казначейства (Court of Exchequer) спочатку складався із підрозділів Королівської Ради (Guria Regis) і займався податками та зборами. Згодом цей судовий орган почав вирішувати фінансові суперечки і податкові справи. Суд казначейства приймав до розгляду справи лише в тому випадку, коли вони не могли бути вирішені в Суді загальних позовів [3]. Назву Палата шахової дошки він отримав тому, що його лави накривали білими і чорними шкірами, вони були подібні на шахову дошку.

– Суд ассизів (Court of Assize) розглядав справи на виїзних засіданнях. Країна була розділена на райони, які називалися окретами. Судді, роз'їзжаючи по цих окретах, проводили засідання суду в кожному місті. Спочатку ассизи розглядали цивільні позови і кримінальні обвинувачення. З часом ці суди почали займатися лише кримінальними справами.

– Суд загальних позовів (Court of Common Pleas) було створено для вирішення суперечок майнового характеру між приватними особами. Це були справи, що не стосувалися інтересів монархії і монарха. Суд було створено відповідно до обіцянок, які дав король у Великій Хартії вольностей (Magna Carta).

У 1215 р. запроваджено спеціальний окремий суд для загальних позовів. Звернення в цей суд було надзвичайно дорогим. Суд перебував у Лондоні і в основному займався питаннями, що стосувалися земельних суперечок і земельних володінь.

– Суд королівської лави (Court of King's Bench) спочатку був створений як орган з розгляду публічних справ і питань, що стосуються інтересів держави. Засідання цього суду відбувалося під головуванням короля [4]. Звернення до суду передбачало певну близькість до короля, оскільки судова процедура могла бути ініційована за особливим наказом, який можна було отримати тільки через цей суд (так звані прерогативні накази – prerogative orders). У Суді королівської лави розглядали переважно справи про земельну власність, надалі – кримінальні і цивільні [1, с. 67–68].

Отже, судова система Англії часу після норманського завоювання посилює процес централізації влади і формування єдиного загального права для всієї країни. Також, як зазначають дослідники, поряд із королівським судом в Англії існували і місцеві суди общин, які використовували норми загального права, і суд барона (феодала). В містах і сільській місцевості були свої суди. Кожен суд керувався звичаями тієї місцевості, на яку поширювалася його юрисдикція. Звичай в містах були прогресивніші, ніж у селах. Вони

орієнтувалися на потреби товарного виробництва, що зароджувались, і на торгівлю. Звичай в сільській місцевості, навпаки, тяжіли до патріархальності і натурального господарства.

Також, окрім світського суду, жителі середньовічної Англії зверталися в церковний суд, який керувався положеннями і вимогами канонічного права. В основному церковні суди вирішували питання, що стосувалися шлюбно-сімейних і спадкових відносин. Офіційно в Англії ці сфери були вилучені із церковного правосуддя спеціальними актами парламенту – Законом про суди з прав про спадкування і Законом про суди з матрімоніальних справ (1857 р.). Аналіз цих законодавчих актів свідчить, що загальне право Англії сприйняло багато положень, які виробило канонічне право, перш за все, в галузі спадкового права. Це стосується головним чином положень, що регламентують питання заповіту особистого майна [1, с. 68–69].

Варто зазначити, що формування певних категорій судів та подальше запровадження єдиної судової системи спричиняло централізацію права, а також формування прецедентного права.

Література

1. Романов А.К. Правовая система Англии: учеб. пособие / А.К. Романов. – М.: Дело, 2000. – 344 с.
2. Берман Г Дж. Западная традиция права эпоха формирования – М. Изд-во МГУ Инфра-М-Норма, 1998 – С. 79.
3. Марченко М.Н. Судебное правотворчество и судебское право. - [Электронный ресурс] / Марченко М.Н. - М.: Проспект, 2017. - <http://www.studmedlib.ru>.
4. Порівняльне правознавство: підручник / В.Д. Ткаченко, С.П. Погребняк, Д.В. Лук'янов; За ред. В.Д. Ткаченка. - Х.: Право, 2003. - 274 с.

Павло СТЕПАНОВ

e-mail: pavel.stepanov.1979@gmail.com

ПЕРШІ ЗГАДКИ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ КОНФЛІКТІВ: ЗАРОДЖЕННЯ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ

Подальше поширення застосування альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів продукує вдосконалення процедури їх застосування. Складовими цього процесу є усунення прогалин діючого кримінального процесуального законодавства та узгодження норм

матеріального права з процесуальним, що становлять базу для здійснення відновного правосуддя у вітчизняному законодавстві.

Дослідження автором історичного підґрунтя альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів та витоків реалізації відновного правосуддя має за мету сприяти подальшому нормотворчому процесу і ефективності правозастосовної практики втілення ідей гуманістичної політики держави у сфері кримінального судочинства.

Історично-правовому аналізу норм інституту, що розглядається, присвячували свої роботи такі вітчизняні і закордонні вчені, як: Х. Д. Алікперов, А. О. Горова, К. Т. Гріфітс, О. О. Житний, Р. Г. Коваль, М. В. Костицький, Б. А. Леко, О. В. Савкін, С. М. Туркота, Г. О. Усатий та інші.

Про можливість вирішення кримінально-правового конфлікту шляхом відшкодування завданого збитку вже говорилося в одному з найдавніших пам'яток законодавства, у законах із Ешнунни, маленької держави Стародавнього Сходу, що була розташована неподалік від Вавилону, існування якої датується XX ст. до н.е. За цим законом, якщо людина буде упіймана при викраденому рабі або рабині, то вона повинна пригнати раба за раба, рабиню за рабиню [1, с. 9].

Виходячи з даного положення можна зробити висновок, що віддати схопленим крадієм раба за раба, рабиню за рабиню було навіть не альтернативним, а основним видом вирішенням конфлікту.

Про можливість альтернативного вирішення конфлікту згадується у середньоасирійських законах, що датуються II тис. до н. е. У них сказано, чоловік у разі невірності дружини міг піддати її караючій силі закону або в разі примирення її простити [2, с. 87-88]. Закони царя Вавилону Хаммурапі мали положення, за яким суди могли звільнити від покарання коханця дружини, якщо дружину вибачить чоловік. Якщо ж примирення не відбулося, то на дружину і її коханця чекала смертна кара через утоплення. Також закони Хаммурапі передбачали, що якщо в результаті діяння було завдано тільки матеріальний збиток, то єдиним засобом покарання, яке можливо застосувати до винної особи, було саме відшкодування завданого збитку. Це видно з такої норми закону як, якщо особа поліниться закріпити греблю свого поля, і в разі того, що гребля не була закріплена або в її греблі станеться прорив, а водою буде затоплена земля, що обробляється общиною, то особа, в греблі якої стався прорив, повинна відшкодувати хліб, який вона загубила [1, с. 14].

Елементи гуманізму спостерігаємо у законодавстві Стародавнього Китаю. Як зазначає В.Г. Графський [3, с. 118-119], характерним є те, коли європейці вперше познайомилися з давніми законами, вони дійшли висновку: каральна політика і законодавство у Китаї були на вищому рівні,

ніж у цей же період у країнах Європи. У китайського народу існувала особлива ієрархія норм: за традицією спір чи конфлікт інтересів повинен вирішуватись насамперед на почутті гуманізму, потім, спираючись на основні вимоги ритуалу (етикету), далі – розуму і лише потім – зверненні до вимог права. Тобто проблемні питання доцільності та необхідності притягнення до відповідальності вирішувались за китайським законодавством не тільки з урахуванням формальної (нормативної) ознаки, а й за допомогою пошуків оптимального вирішення кримінально-правового конфлікту [4, с. 46-47].

Відшкодування шкоди, завданої злочином, як засіб залагодження конфлікту між винною особою і потерпілим, знаходить своє відображення й у Хетських законах. Прикладом цього була норма, яка визначала: якщо хто-небудь підпалить хлів, (то) він повинен годувати його (потерпілого) скотину, а наступної весни він повинен дати відшкодування. Він повинен також повернути хлів. Якщо у ньому не було соломи, то він повинен побудувати хлів [5].

Норми, що заохочують до активної, позитивної післязлочинної поведінки винної особи мають місце й у текстах основного закону християнства – Біблії. У Старому Заповіті сказано, що той, хто приховує свої злочини, не буде мати успіху, а хто зізнається і залишає їх, той буде помилуваний [6, с. 615]. Значення каяття демонструється в Євангелії від Луки. Один зі страшних розбійників, розп'ятих разом з Ісусом, одержує повне прощення і вічне життя в раю в нагороду за те, що в момент страти покався перед Богом у вчинених злочинах: “Ми засуджені справедливо тому, що гідне у справах наших прийняли... І сказав йому Ісус: “Нині ж будеш зі мною в раю” [6].

У праві Давнього Риму, зокрема Законах XII таблиць, передбачалося звільнення від покарання, якщо винний примириться з потерпілим. У таблиці VIII зазначається що, якщо спричинить “членоушкодження” і не примириться з потерпілим, то нехай і йому самому буде спричинено те ж саме [1, с. 52].

З огляду на проаналізовані історично-правові джерела, необхідно акцентувати, що альтернативним засобам вирішення кримінально-правових конфліктів (водночас відновлюючи порушені злочинним діянням права та заощаджуючи при цьому на кримінальній репресії) приділялась значна увага з ХХ ст. до н.е. Отже, закономірно-актуальним є питання подальших наукових пошуків спрямованих на нормо збагачення матеріального і процесуального забезпечення реалізації відновного правосуддя в Україні.

Література

1. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права: учеб. пос. / Сост. В.Н. Садиков / Под. ред. проф. В. Черниловского. – М., 1996 – 413 с.
2. История государства и права зарубежных стран: учеб. для вузов. / [под. ред. проф. Н.А. Крашенинковой, проф. О.А. Миркова]. – Ч. 1. – М., 2000. – 626 с.
3. *Графский В. Г.* Всеобщая история права и государства: учеб. для вузов / В. Г. Графский. – М., 2000 – 744 с.
4. *Лесниевски-Костарева Т.А.* Дифференциация уголовной ответственности. Теория и практика. – 2-е изд., перераб. и доп. / Т. А. Лесниевски-Костарева. – М.: НОРМА, 2000. – 400 с.
5. Хеттские законы // Хрестоматия по истории Древнего Востока. – Ч.1. – М., 1997. – С. 271.
6. Библия. – М., 1995. – 1123 с.

Богдан СТЕЦЮК

e-mail: bohdan1702@ukr.net

ПОНЯТТЯ СУДОВОГО ВИРОКУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ГЕТЬМАНЩИНИ

Проводження судової справи у судах першої інстанції, як правило, закінчувалося в кримінальних справах присудом. У процесуальній практиці періоду Гетьманщини ця юридична норма називалася «декретом», «приговором», і «вироком» [1, с. 26, 236]. Також трапляються найменування «судове рішення», «судове сказання» та «сентенція». У другій половині XVIII століття термінологія видозмінюється: так, судова постанова у кримінальних справах починає називатися «мнение» Одна сторона, яка виграла процес, оправдовувалася і отримувала «оправу», а інша сторона, при програві процесу «впала» або була «обвинена». Учасника спору, який програв, так само «ставав переконаний правом» [2, с. 168].

За видом присуди поділялися на ті, що були видані відразу після закінчення розправи. Вони конкретної назви не мали. Заочні присуди це були судові рішення, що приймалися тій стороні, яка не з'явилася до суду в призначений термін без поважних причин. Суд у такому випадку брав до уваги тільки аргументи присутньої сторони та видавав заочний присуд [3, с. 192]. Його правова сила була такого ж рівня, як і звичайного присуду. Незважаючи, що заочний присуд мав повну юрисдикцію проте, як говориться в «Процессе кратком приказном», відсутня сторона має більш вагоме право подавати на апеляцію [4, с. 145].

Крім остаточних присудів, що видавалися після розправи, в практиці використовувалися процесуальні рішення, які приймалися під час самого розгляду справи. Це робилося з метою, щоб вирішувати частину спору відносно окремих запитів. В основному до цього роду присудів належали ті, що стосувалися доказового судочинства. Суд, як правило, признавав докази однієї із сторін і на підставі цього признання сторона разом із свідками складала присягу про їх правдивість. На підтвердження такого доказу суд приймав рішення або «декрет» [5, с. 31].

Щодо форми та змісту самого присуду, то «Процесс краткий приказной» поділяє їх на два типи: короткі й довгі. В коротких фіксується тільки один зміст вироку, а в довгому - чи як його ще називали - обширному, крім змісту присуду вказувалося на докладне з'ясування перебігу самого процесу та мотиви прийняття такого рішення [Там же. - С. 34].

Після завершення процесуальної частини, суд виносив вердикт відносно достатності доказів та, згідно писаного права, готував присуд. Для цього писар, за дорученням судді, сам готував виписку з цілої справи. З цим документом знайомилися процесуальні сторони і, якщо з їх сторони не було ніяких заперечень, вони ставили підпис [6, с. 184].

Коли ж сторона не погоджувалася з чимось у формулюванні вироку, тоді суд зобов'язував її внести поправки або доповнити відповідно до судових ухвал. Після цього писар до виписки додавав постанови, що стосувалися зазначеної справи, і, поставивши свій підпис, подавав суддям. Після чого судді, згідно нормативних вимог, протягом трьох днів повинні були сформулювати текст судового вироку [7, с. 97]. Судова колегія після закінчення розгляду справи переходила в окрему кімнату на нараду та на підставі судових матеріалів обмінювалася думками і кожен висловлював свою думку стосовно вироку. Його приймали більшістю голосів; якщо була однакова кількість голосів, тоді вирішував голос головуєчого судді. Коли тривалий час присуду не оголошувалося, суддя протягом того часу мав право відкликати свій голос, але для цього потрібне було належне обґрунтування [Там же, с. 190-191].

У випадках, коли суд не міг прийняти відповідного рішення чи дати правову кваліфікацію, що склалася між процесуальними сторонами, тоді він звертався з проханням до вищої судової установи. Відповідно до «Інструкції...» Д. Апостола, при видачі вироків потрібно опиратися на правові кодекси, що функціонували в цей час на території Гетьманщини, а при відсутності відповідної статті в писаному праві звертатися до норм звичаєвого права, «прихилияучись до большей справедливости, по совести своей ... тое отправляют и судыть имеют». І коли після того виникає проблема з прийняття рішення, суд повинен звернутися до вищої інстанції за консультацією [8, с. 139-154]. Стандартної форми присуду не було. Суд

сам міг складати текст вироку в довільній формі. Так, на початковому етапі функціонування процесуальної системи Гетьманщини судова постанова не відокремлювалася від загального судового протоколу і вписувалася до нього. За своєю структурою вона складалася із вступу, описово-мотивувальної і резолютивної частин в якій робилося посилення на норму права [9, с. 68]. В окремих судових постановах у резолютивній частині суворе рішення виносилося відповідно до норм права, але суд відображав свою думку, відразу її аргументуючи. Наприклад, у справі Лохвицького ратушного уряду у вироку говориться, що за вбивство він повинен був присудити злочинця до смертної кари, але зважаючи на прохання матері вбитого його замінюють матеріальним відшкодуванням «...тільки за душу небожчиківську, абы было що з ім'яні его дано» [10, с. 21]. На початку XVIII ст., коли під впливом російського процесуального права все більше з'являлося формалістики в судочинстві Гетьманщини, суди повинні були писати свої постанови.

Надалі суди все частіше почали виписувати обширні присуди. В протоколах судових вироків траплялося, що посилення на правові постанови знаходилися у викладі змісту присуду. Часто в його структурі була відсутня логічна послідовність відповідно до встановленого порядку. Траплялося, що зміст викладеного та з'ясування фактичного й правового стану справи подавалися вперемішку, при цьому не було можливості уточнити, що є власним змістом, а що мотивами присуду, котрі за своїм обсягом досягали кількох сторінок [11, с. 80]. Через це у «Правах...» чітко було розписано і сформульовано вимоги до написання судового присуду. На початку він містив короткий виклад спірної справи, заяв сторін у суді, вказувалися докази, подані сторонами, і суд взяв їх до своєї уваги, правові норми, на які опиралися під час прийняття рішення та резолюцію суду в остаточній формі [12, с. 89].

Присуд підписувався і видавався в будні дні перед обідом, у важливих кримінальних справах дозволялося проводити цю процедуру і в святкові дні. Підписували присуд усі судді та писар ставив печатку суду. Останній складав присуд самостійно, а не під диктовку суддів, і був у тому цілком вільний.

Після ухвали присуду його офіційно оголошували. Проте якщо суд видавав його відразу після закінчення процесу, тоді присуд не оголошувався. Термін для оголошення не мав перевищувати більше трьох днів після закінчення розправи [13, с. 98]. Оголошуючи присуд, суддя в більшості випадків його зачитував з написаного. Для оголошення присуду призначалося окреме засідання суду, на якому обов'язково повинні були присутні обидві сторони. В окремих правознавчих джерелах вказується за

неявку сторін на грошовий штраф або під загрозою програшу справи [*Там же*, с.59, 193].

Після оголошення присуду суддя записував його зміст в актову книгу суду, та один його примірник видавався стороні, яка виграла процес, а на прохання іншої процесуальної сторони, могла вручатися копія [14, с. 124-125].

Отже, в кримінальному судочинстві Гетьманщини оформлення та винесення судових вироків мала особливі риси, що були характерними для судових систем європейських країн і відповідали передовим принципам тодішнього судочинства.

Література

1. Ділова і народнорозмовна мова XVIII ст. (Матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України). - К.: Наук. думка, 1976.
2. *Левицкий О.* Очерки народной жизни в Малороссии во второй половине XVIIст. - К.: Киевская старина, 1902. - 311с.
3. Права, по которым судится малороссийский народ /Под ред. проф. *А.Ф. Кистяковского.* - К.: Университетские известия, 1879. - 1069с.
4. *Василенко М.П.* Матеріали до історії українського права. - Т.1 (1722-1764). - К., 1929.
5. Актовая книга Стародубского городского уряда 1693 года / Под ред. В.Л. Модзалевского. - Чернигов: Издательство Черниговской губернской ученой архивной комиссии, 1914. - 137с.
6. *Левицкий О.* Очерки народной жизни в Малороссии во второй половине XVIIст. - К.: Киевская старина, 1902. - 311с.
7. Права, по которым судится малороссийский народ /Под ред. проф. *А.Ф. Кистяковского.* - К.: Университетские известия, 1879. - 1069с.
8. Инструкция гетьмана Данила Апостола малороссийским судам. Сообщ. А.А. Федотов-Чеховский // Киевская старина. - 1887. - Т.17. - Кн.1. - С.139-154.
9. Отрывки из Стародубской мьской книги за 1664-1673 гг. / Под ред. В.Модзалевского. - Чернигов, 1911. - Вып.8 - 37с.
10. Лохвицька ратушна книга др. пол. XVII ст.: Збірник актових документів / Підготував до видання О.М. Маштабей та ін. - К., 1986.
11. *Лазаревський А.* Акты по истории монастырского землевладения в Малороссии (1636-1730 гг.) // Чтения в историческом обществе Нестора летописца. - К., 1890. - Кн.IV. - Отд.III. - С.110-130.; 1891.- Кн.V. - Отд.III. - С.49-52.
12. Права, по которым судится малороссийский народ /Под ред. проф. *А.Ф. Кистяковского.* - К.: Университетские известия, 1879. – 1069 с.

13. *Василенко М.П.* Матеріали до історії українського права. - Т.1 (1722-1764). - К., 1929.
14. *Стороженки.* Фамильный архив. Книги третье мьськіе Ператинськіе, споряженіе в р. 1683 мьсяця июня, осмого надесять дня. - К., 1908. - Т.6. - XVIII+798 (на правах рукописи).

Мирослав СТИНСЬКИЙ
e-mail: Miroslavstinskiy@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ТА СУДОЧИНСТВА В КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Давньоруські закони вимальовуються як добре створене законодавство, яке суворо карає за злочин проти особи, власності. Сама ж система права Київської Русі відповідала розвинутому суспільству, та мала досить багато джерел для розвитку процесуального права.

Варто розпочати з того, що процес зародження вітчизняного права тривав впродовж більш як пів тисячоліття - від перших зародків державності у східних слов'ян і принаймні до XI століття. Розвиток процесуального права у східних слов'ян розпочався ще з звичаєвого права, саме звичаї були основними джерелами права. Тогочасне право не знало жодних форм систематизації, а тим більше поділу на галузі. Проте для державотворення східних слов'ян як, зрештою, й інших народів, характерна помічена закономірність: чим більш ранні стадії формування державності, тим більш повно у праві виражений кримінальний аспект.

Домінування кримінально-правових норм на початкових етапах розвитку державності має причинно-наслідковий зв'язок із обставинами появи права як системи норм. Останнє формувалося спочатку внаслідок необхідності забезпечення захисту соціальних колективів (родів, общин, сімей), а згодом - охорони носіїв встановленої влади [4, с. 3].

Проблема кримінально-процесуальної політики України була об'єктом пильної уваги вчених-правознавців, соціологів, політологів, філософів, істориків, діячів політичних партій, викликаючи гострі оцінки та дискусії. Не дивлячись на те, що проблеми кримінально-процесуального законодавства, кримінального судочинства, судової системи на українських землях в період Київської Русі неодноразово досліджувалися в різних її аспектах, проблема кримінально-процесуальної політики Київської Русі багато в чому залишається недостатньо вивченою [1, с. 10].

Спеціальних установ, які безпосередньо займалися судочинством, у Руській державі не існувало. Судові функції виконували представники центральних і місцевих органів влади. Суд не був відділений від адміністрації.

Судовий процес у Руській державі мав назву «тяжба». Сторонами виступали як юридичні (церква, верв), так і фізичні особи. Не могли бути свідками жінки й закупи. Процесуальні сторони називалися істцями, сутяжниками або суперниками. Відомості про непрофесійних адвокатів датуються XI—XII ст. [2, с. 15].

Я. Падох судівництво періоду княжої доби поділяє на декілька видів:

- Княжий суд чинив сам князь як зверхній суддя краю, або його урядовці. Судова влада належала до основних прерогатив княжого уряду, а обов'язок судити громадян вважався повним обов'язком володаря.

- Вічовий суд вирішував справи політичні, кримінальні і цивільні, а згодом став обмежуватися до справ, що мали загальне, особливо важнее значення.

- Громадський суд, або суд народний, діяв з найдавніших часів, спершу як єдиний судовий орган, згодом побіч державних княжих судів. Основним видом цього суду був вервний суд, тобто суд у межах судової громади – Верви.

- Приватні суди, тобто панські, або домініальні, справували пани у відношенні до підчиненого їм населення, а саме своїх невільників, хлопів і роб і почасти – до часово поневолених – закупів.

- Суди духовні (Церковні) існували в Україні – Русі ще до загального хрещення краю. Тоді вони мали характер необов'язуючий і їм підлягали лише християни [5, с. 11-13].

Говорячи про суд та його систему варто описати самий процес, а саме що у ході судового розгляду позивач повинен був довести висунене проти кого-небудь звинувачення, а відповідач – свою невинуватість. У судовому всі сторони мали рівні права. Право Давньої Русі передбачало рівний обов'язок сторін доводити свою правоту. Яскраво виражена диспозитивність процесу, коли сторони могли вільно розпоряджатися своїми матеріальними і процесуальними правами, забезпечувала умови для справедливого їх змагання, тобто принцип рівності сторін.

Основне завдання сторін на суді зводилося до того, щоб переконати суддів у правоті своїх домагань. Докази представлялися самими сторонами процесу. Слідчих органів держава не мала. Існували лише приватні особи, що професійно займалися розшуком, – соки або ябетники.

Общинний і вічовий суди не просто здійснювали провадження у тій або іншій справі, але й активно брали участь в розшуку злочинця, пошуку доказів у справі. Крім того, становлення і розвиток князівської і церковної юстиції викликало до життя нову форму процесу – розшукову 410 (інквізиційну). Саме у цих судах уперше проявилася можливість виявлення і дослідження злочину без наявності позивача [3, с. 406,409].

Основним джерелом для процесуального права Київської Русі була “Руська правда”. Вона нам відома як перший кодифікований збірник давньоруських юридичних норм вона найповніше зберегла давні положення звичаєвого права Русі-України, і може служити.

Вільним людям чи князівським слугам закон гарантував охорону честі й гідності. “Руська правда” особливу увагу надавала охороні феодальної честі. За образу честі (“за обиду”) Коротка редакція передбачала високі штрафи (12 гривень). Це у чотири рази більше, ніж за дрібне каліцтво чи за побої, або більш як у два рази більше, ніж за вбивство княжого рядовича, смерда чи холопа [4, с.5].

У Руській Правді згадується “речовий доказ”, тобто надання краденої речі, виявленої у самого злодія. Суду пред'являлися “сліди” (“знаки”, “знамення”), наприклад, синці, садна. Але їх вимагалось підкріплювати й іншими доказами. “Руська Правда” порівняно з Договорами Русі з Візантією, відбила істотні зміни в положенні позивача і відповідача, котрі з'явилися в процесі переходу до сусідської общини [3, с. 407].

Також варто зазначити що ще одним джерелом для процесуального права та загально “Закону Руського” слугували русько-візантійські договори (911, 944 і 971 рр.), які представляють собою одні з перших міжнародних письмових документів і збереглися у складі староруського літопису “Повість временних літ”. Їх аналіз показує, що в них, в тому числі, були закріплені витoki кримінально-процесуальної політики, оскільки, “у X (а можливо і в XI) столітті вже існував суд як державний орган. Він не був, звичайно, відокремлений від адміністративних органів” [1, с. 13].

Як висновок можна сказати, що дослідження процесуального права Київської Русі стає більш актуальним, оскільки, аналіз зовнішньополітичної історії Староруської держави цього періоду свідчить про розвинуті форми між-народної правової практики і про високий рівень правового мислення правителів Русі при дипломатичному регулюванні міждержавних відносин.

Таким чином, незважаючи на досить жорстку ізоляцію від країн Європи, процесуальне право Київської Русі базувалося на важливих засадах змагального процесу і розвивалося у відповідності до загальних тенденцій, які були притаманні для кримінально-процесуальних політик європейських держав. “Руська Правда” зберігала свою чинність впродовж кількох століть, набагато пережила Київську Русь, у якій вона народилася, до того ж стала одним із основних джерел при створенні російських і литовських кодифікаційних актів XVI- XVII ст.

Література

1. Кримінально-процесуальна політика Київської Русі / О.Б. Загурський // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. - 2010. - Вип. 23. - С. 10-21.
2. *Захарченко П.П.* Історія держави і права України: підручник / П.П. Захарченко. – Київ: Атіка, 2005. – 367, [1] с.
3. *Стецюк Б.Р.* Функціонування судового процесу в Київській Русі / Б.Р. Стецюк // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. - 2015. - № 824. - С. 405-411.
4. *Терлюк І.Я.* Огляд історії кримінального права України. Навчальний посібник. / І.Я. Терлюк. - Львів: Ліга-Прес, 2007. – 92 с.
5. *Падох Я.* Суди і судовий процес Старої України. – Нью-Йорк; Львів, 1990.

Василь СТРОЇЧ

e-mail: stroichvv@gmail.com

ПРОБЛЕМА КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Пріоритетним напрямом розвитку України є реалізація ідеї правової держави, головним обов'язком якої є забезпечення прав і свобод громадян. Проте зараз корупція в судовій системі України є однією з найгостріших проблем українського суспільства, а також предметом особливої уваги до України щодо цього з боку міжнародної спільноти. Досвід європейських країн свідчить, що всі права й свободи людини стають реальними настільки, наскільки вони ефективно захищені. Одним із важелів такого захисту є судовий захист прав і свобод людини та громадянина, передбачений Конституцією України (ст. 8). Конституція України закріплює незалежність суддів та основні засади судочинства (ст. 129) [1]. Однак згідно з даними досліджень Київського інституту проблем управління ім. Горшеніна з року в рік суди посідають перші місця за корумпованістю державних органів в Україні [2, с. 73]. Отже, розгляд сучасного стану корупційної злочинності в Україні в сучасний період не буде повним без з'ясування ролі судових органів у цьому.

З наявних соціологічних даних можна стверджувати, що корумпованість працівників судових органів дискредитує саму суть державної системи правосуддя та формує негативне ставлення до неї значної частини населення. Неправомірні вчинки і злочини, які скоюють представники судової гілки влади, завдають серйозної шкоди ефективній протидії злочинності. Між тим міжнародні організації та іноземні інвестори судять про рівень розвитку України за реальними фактами, які спостерігаються в її

судовій системі. Так, у ст. 13 Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи від 19 квітня 2007 р. № 1549 «Функціонування демократичних інститутів в Україні» засуджується той факт, що судова система України систематично використовується неналежним чином іншими гілками влади, і високопосадовці не виконують рішень судів, що свідчить про руйнування цієї ключової демократичної інституції. Наголошується, що незалежне та неупереджене правосуддя є передумовою існування демократичного суспільства, яке керується верховенством права [3].

Аналіз судової практики та матеріалів журналістських розслідувань свідчить, що основними видами корупційних зловживань у судовій гілці влади в Україні є: **1)** зловживання, пов'язані з корисливою зацікавленістю судді, насамперед, хабарництво (неправомірна вигода), тобто отримання суддею грошей чи інших матеріальних благ в обмін на використання суддею своїх владних повноважень з метою виконання прохання особи, що дає хабара. Існує також «корупція за правилами», коли суддя внаслідок усталених традицій (презумпція необхідності «подяки») отримує «хабар» за «належне» (згідно із законом) виконання обов'язків (ухвалення за хабар законного судового рішення чи вироку); **2)** зловживання, прямо не пов'язані з корисливою зацікавленістю судді, а саме: *а)* зловживання «під тиском обставин» – порушення закону (ухвалення свідомо неправосудного рішення чи вироку, навмисні процесуальні правопорушення), що вчиняються суддею на прохання особи, від якої суддя певним чином залежить у службових питаннях (народні депутати, посадові особи органів виконавчої влади, члени кваліфікаційних комісій суддів, голова суду) без винагороди або в обмін на отримання матеріальних благ, передбачених судді за законом (обрання на посаду, надання житла, оплата санаторно-курортного лікування тощо); *б)* зловживання з особистих міркувань – використання суддею своєї посади для отримання особистих немайнових благ, як-то отримання інформації, до якої законодавчо встановлено обмежений доступ, безкоштовне сприяння родичам та знайомим; **3)** опосередковані форми корупційної поведінки суддів, які зустрічаються в реальному житті: *а)* «суддя-утриманець» – суддя, який отримує щомісячно певні кошти або інші блага від будь-кого на випадок допомоги при виникненні проблем, що потребують судового «втручання»; *б)* «суддя-саджанець» – використовуючи недосконалість процедур призначення суддів на посаду, народні депутати, бізнесмени, інші особи сприяють проходженню на посаду суддів залежних від них осіб, які в майбутньому впливають на прийняття «потрібних» судових рішень. Кар'єра таких суддів може бути доволі швидкою, а дії для захисту інтересів осіб, що забезпечили їхню службову кар'єру, досить активними; *в)* налагодження тісного зв'язку між суддями різних судових інстанцій з метою впливу на

прийняття потрібного рішення, зменшення контролю за судовими рішеннями тощо; *г*) домовленість суддів із будь-ким із зацікавлених осіб про спрямування коштів на рахунки різних громадських фондів, об'єднань громадян тощо як спосіб оплати за прийняте судове рішення. Найпростіша схема в цьому випадку така: зацікавлена особа з'ясовує, з якою адвокатською чи юридичною фірмою суддя «підтримує стосунки». Укладаючи договір з цією фірмою, зацікавлена сторона у справі формально сплачує представницькі послуги, що насправді включають у себе завуальований хабар, який суддя потім отримує «чорною» готівкою. Статистика свідчить, що виявити докази судової корупції в таких випадках практично неможливо: прямих доказів майже немає, оскільки вони є в сторони, яка перемогла в суді, й ця сторона не зацікавлена в розкритті своїх «методів»; *д*) отримання корпоративних прав у суб'єктів підприємницької діяльності як каналів сплати суддям винагороди; *е*) домовленість між суддею і стороною у справі про законне вирішення справи на її користь за надання послуг: отримання відповідної фінансової допомоги для ремонту кабінету, приміщення суду, оновлення комп'ютерної техніки, мобільного зв'язку, ремонту автомобіля як свого, так і службового тощо [4].

Зовнішні прояви корупційної поведінки можуть існувати в таких формах: відмова канцеляріями в прийманні заяв, скарг та інших звернень, посиляючись на необхідність надсилання їх поштою; порушення послідовності проходження кореспонденції, що надходить поштою; позбавлення заявника права вести справи через представника шляхом позбавлення представника можливості здійснювати передбачені законом дії без постановлення судом ухвали; незаконна відмова у прийнятті позовів до розгляду за надуманими формальними підставами («надмірний формалізм»); неналежне проведення досудової підготовки до справи і виклик сторони відразу в судове засідання, що виключає можливість заявити заперечення і подати свої докази; необґрунтована перерва у судовому засіданні, після чого процес переноситься на інший день або не поновлюється, що позбавляє сторону можливості заявити клопотання, подати докази і взагалі унеможливорює доступ до правосуддя; втрата судами доказів у справі та самих справ; неявка суддів у призначений ними день проведення судового засідання; відвід законних клопотань і скарг без постановлення про це ухвали; упереджене використання суддею «внутрішнього переконання»; постановлення рішень або ухвал у незаконному (неповному) складі суду; порушення таємниці дорадчої кімнати; фальсифікація ухвалених судових рішень, постанов, ухвал та вироків шляхом зміни їх змісту після судового засідання; відсутність підписів членів колегії, неоформлення судових протоколів, рішень,

постанов, ухвал, у результаті чого їх не можна оскаржити до вищої інстанції; відмова в наданні належним чином засвідчених копій ухвал та рішень із мотивацією, що вони не набули чинності до затвердження вищою інстанцією; незаконна відмова у прийнятті апеляційної чи касаційної скарги за формальними ознаками; порушення строків розгляду, невинновдане затягування розгляду шляхом постановлення безпідставних ухвал про залишення справи без руху і без розгляду, перенесення слухання справи на іншу дату.

Найпоширенішими проявами корупційних правопорушень серед суддів також є: незаконне одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг у зв'язку з реалізацією функцій із здійснення правосуддя (прийняття рішень щодо звільнення від кримінальної відповідальності, призначення м'якших покарань, ніж це передбачено кримінальним законодавством, звільнення з-під варті підозрюваних та обвинувачених, обрання щодо них запобіжних заходів, не пов'язаних з обмеженням волі, сприяння в організації побачень, зустрічей з адвокатами, безпідставне скасування постанов про порушення кримінальних справ); втручання в законну діяльність працівників правоохоронних органів з метою перешкодити їм у виконанні службових обов'язків; сприяння суб'єктам господарювання, з використанням службового становища, у здійсненні підприємницької діяльності, в тому числі шляхом реалізації «рейдерських» схем незаконного заволодіння міноритарними акціонерами або сторонніми комерційними структурами підприємств; незаконна відмова в наданні або надання завідомо недостовірної інформації (насамперед судових рішень) на запити правоохоронних, державних органів, суб'єктів підприємництва та громадян з метою перешкодити їм у виконанні службових обов'язків, реалізації особистих прав і свобод [5].

Наше дослідження свідчить, що впродовж останніх десяти років рівень корумпованості судової гілки влади та суспільної підтримки діяльності українських судів загалом демонстрував тенденцію постійного зростання і на сьогодні досяг критичної позначки. Можна стверджувати про доцільність використання «люстрації» суддівського корпусу як засобу протидії корупції. Для цілей «люстраційного» закону сформулюємо поняття «порушення присяги» як учинення суб'єктом «люстрації» корупційних правопорушень, відповідальність за які передбачена КК України та КУпАП, порушення ним норм процесуального та матеріального права, морально-етичних засад, конвенційних документів Ради Європи щодо захисту прав людини і основоположних свобод тощо.

Література

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. 2.
2. Бусол О. Ю. Проблема корупції в судовій системі України. Центральньо-український правничий часопис Кіровоградського юридичного інституту ХНУВС: зб. наук. праць. 2010. № 2. С. 73–81.
3. Хавронюк М. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до чинного законодавства України щодо прав громадян в боротьбі з корупцією та зловживанням владою» (№ 4607 від 31 березня 2014 р.). Центр політико-правових реформ. URL: <http://www.pravo.org.ua/protydiia-koruptsii/zakonodavstvo-ta-komentari/1633-vysnovok-na-proekt-zakonu-vavppro-vnesennia-zmin-do-chynnoho-zakonodavstva-ukrainy-shchodo-prav-hromadian-v-borotbi-z-koruptsiiei-ta-zlovzhyvanniam-vladoiu.html>.
4. Корупція в Україні: 2004 рік (погляд з 2008 року) : аналітичний звіт. За заг. ред.: М. В. Буроменський, О. В. Сердюк]. Харків: Яшма, 2008. 223 с.
5. Генеральної прокуратури України від 10 листопада 2009 р. № 06/0-308. Справа МНДЦ. 2010. № 15. С. 17–27.

Ірина ТАТУЛИЧ

e-mail: i.tatulych@chnu.edu.ua

УМОВИ УХВАЛЕННЯ ЗАОЧНОГО РІШЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Діючий Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) містить інститут, що спрямований на забезпечення ефективності й своєчасності цивільного судочинства, дотримання оперативності судового розгляду, запобігання недопустимості зловживання процесуальними правами, дисциплінування несумлінних учасників справи, які своїми діями чи бездіяльністю перешкоджають здійсненню судочинства з цивільних справ, а саме мова йде про інститут заочного рішення у цивільному процесі [1]. Заочний розгляд справи спрямований на розширення диспозитивних засад у цивільному судочинстві, є додатковою процесуальною гарантією захисту прав позивача, що звертається до суду з вимогою до відповідача, який не з'являється в судові засідання.

Інститут заочного рішення відповідає положенням та спрямований на виконання Рекомендацій № R (84) 5 від 28.02.1984 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо реалізації принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення судової системи. Тому заочне провадження тривалий час застосовується в таких країнах як Франція, США, Англія, Білорусь, Литва та ін.

Розділом 3 главою 11 ЦПК України закріплено заочний розгляд справи, який можливий за одночасного існування наступних умов : відповідач належним чином повідомлений про дату, час і місце судового засідання; відповідач не з'явився в судове засідання без поважних причин або без повідомлення причин; відповідач не подав відзив; позивач не заперечує проти такого вирішення справи (ст. 280).

Вважаємо за необхідне зупинитися на аналізі перелічених умов. Так, щодо першої з них, то суд має впевнитись в тому, що відповідач володіє інформацією про час та місце судового засідання. У матеріалах справи повинні бути належні докази, що його належним чином повідомлено. За їх відсутності відповідач не може вважатися повідомленим, а тому підстав для заочного розгляду справи не існує. Наприклад, наявність розписки, відмітки у поштовому повідомленні, перегляд повідомлення через мобільний зв'язок тощо. Враховуючи те, що в діючому процесуальному законодавстві передбачено декілька способів виклику учасників справи до судового засідання, в тому числі і відповідача, є можливість стверджувати, що всі вони мають шанс вчасно з'явитися до суду. До речі, строк вручення повістки про виклик змінився в порівнянні з попередньою редакцією ЦПК України, зокрема, судова повістка про виклик повинна бути вручена не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання.

На наш погляд, слід звернути увагу на п. 2 ч. 1 коментованої статті, де чітко зазначено «відповідач не з'явився в судове засідання...», тобто виходить, що мова йде про першу неявку відповідача до суду. В той час як ч. 4 ст. 223 ЦПК України визначає, що у разі повторної неявки в судове засідання відповідача, повідомленого належним чином, суд вирішує справу на підставі наявних у ній даних чи доказів (постановляє заочне рішення). Бачимо явну невідповідність норм у процесуальному законодавстві. Виходячи з цього, пропонуємо внести зміни, зокрема в п. 2 ч. 1 ст. 280 ЦПК України доповнивши її наступним терміном «відповідач повторно не з'явився в судове засідання...».

При аналізі вказаної умови з приводу відсутності відповідача хочемо звернути увагу на ті моменти, які виникають в судовій практиці, що унеможливають проведення заочного розгляду справи. Так, за участі у справі кількох відповідачів, заочний розгляд справи можливий у випадку неявки в судове засідання всіх відповідачів (ч. 2 ст. 280 ЦПК); необхідно враховувати, що неявкою відповідача є його особиста відсутність, а також відсутність його представника, тому у разі присутності у судовому засіданні представника відповідача – заочний розгляд справи неможливий; у випадку, якщо відповідач надіслав до суду заяву про розгляд справи за його відсутності – справа розглядається за загальними правилами цивільного судочинства; за умови присутності відповідача в судовому засіданні до якого

суд застосовував заходи процесуального примусу (попередження, видалення із залу судового засідання), суд ухвалює звичайне судове рішення, оскільки відповідач був присутній спочатку, але через свою активну поведінку був позбавлений права бути присутнім у судовому засіданні; неявка відповідача в судове засідання після оголошеної перерви, зупинення провадження у справі та поновлення її слухання не дає підстав для ухвалення заочного рішення, оскільки відповідач брав участь у попередніх засіданнях, йому роз'яснювали його права та обов'язки, він висловлював свою думку і ставлення до позовних вимог; у разі зміни позивачем предмета або підстави позову, зміни розміру позовних вимог суд відкладає судовий розгляд для повідомлення про це відповідача (ч. 3 ст. 280).

Заслуговує на увагу п. 3 ч. 1 цієї ж статті, оскільки мова йде про запровадження нового для законодавства спеціального права відповідача – подача відзиву на позовну заяву, де викладаються заперечення проти позову. Неподання такого відзиву є наступною умовою ухвалення заочного рішення. Проте, якщо проаналізувати строк подачі такого процесуального документу, то він не може бути меншим п'ятнадцяти днів з дня вручення ухвали про відкриття провадження у справі. Окрім того, учасники справи мають отримати відзив не пізніше першого підготовчого засідання у справі (ч. 7 ст. 178 ЦПК). Виходить, що учасники справи мають право подавати всі письмові заяви (відповідь на відзив, заперечення, письмові пояснення) до закінчення підготовчого провадження, про що чітко зазначено в ст. 199 ЦПК України. Отже, якщо відповідач і подасть відзив, то це буде на другій стадії цивільного процесу. А ми говоримо про ухвалення заочного рішення тоді, коли відповідач повторно не з'являється саме в судове засідання, тобто на третю стадію. Тому стосовно третьої умови заочного розгляду справи ще варто замислитись і обміркувати її реалізацію на практиці.

Крім того, на аналіз заслуговує п. 4 ч. 1 цієї ж норми, стосовно тієї умови, що позивач не заперечує проти такого вирішення справи. Звідси, цілком виправданим є заочний розгляд справи та ухвалення рішення. Однак, уявімо ситуацію, коли позивач не дає такої згоди. Які в цьому випадку будуть дії судді? Законодавець і на цьому етапі не є послідовним. Вважаємо, що за такої ситуації, суд має розглядати справу у загальному порядку за відсутності відповідача і ухвалювати звичайне рішення, про що аналогічно має зазначатися в ч. 3 ст. 223 ЦПК України.

Також заслуговує на увагу питання чия ініціатива береться до уваги з приводу заочного розгляду справи? Адже виходячи із п. 4 ч. 1 ст. 280 ЦПК, розуміємо, що необхідною є згода позивача. Однак, суд перед цим роз'яснює позивачеві його права та обов'язки, зокрема, право на заочний розгляд справи, процедуру ухвалення заочного рішення, наслідки, які

виникатимуть у зв'язку з його проведенням. Тому суд є ініціатором такої пропозиції, але в законодавстві ця послідовність чітко не виписана. Ми вважаємо, що в діючому ЦПК України має міститися норма, де чітко повинно бути зазначено, що суд з власної ініціативи може дійти висновку про ухвалення заочного рішення за згодою позивача. Саме тому ми підтримуємо думки науковців, які вважають, що дане право належить судові [2, с. 48; 3, с. 216].

Таким чином, врегулювання тих чи інших питань в законодавстві, що стосуються процедури ухвалення заочного рішення, забезпечить доступ сторін до спрощених та оперативних форм судочинства, захистить їх від судової тяганини, а суд – від порушення строків розгляду справи, принципів цивільного процесуального права, що в майбутньому сприятиме ефективності цивільного судочинства.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповн. станом на 1 березня 2018 р.: (Офіційний текст). – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2018. – 268 с.
2. Гражданский процесс: Учебник для юридических вузов / Под ред. М.К. Треушникова. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Новый Юрист, 1999. – 400 с.
3. *Черных И.И.* Заочное производство в гражданском процессе / И.И. Черных. – М.: Городец, 2000. – 128 с.

Іван ТЕРЛЮК

e-mail: i.terlyuk2406@gmail.com

ЕВОЛЮЦІЯ СУДОВОГО УСТРОЮ ІМПЕРСЬКОЇ АВСТРІЇ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Проведена кількома роками раніше судова реформа не вичерпує проблеми вдосконалення судової системи, а тому сьогодні в Україні реформа судочинства залишається одним з пріоритетів державної політики. Питання створення спеціальних судових органів та органів суддівського самоврядування, впливу громадянського суспільства на їх формування, а також ухвалення нового процесуального законодавства – лише дециця з тих проблем, які викликають потребу уважніше придивитись до історико-правових аспектів функціонування та еволюції судової системи на території сучасної Української держави. З огляду на європейську перспективу України, як нам видається, важливо простежити перебіг структурних змін у системі судоустрою на західноукраїнських

землях – Галичини, Північної Буковини і Закарпаття - у період їх перебування у складі імперської Австрії.

Найменше структурних змін в організації суду було в період останньої чверті XVIII – середини XIX ст. [Див. докл.: 3, с. 227-231]. У той період майже без змін зберігалася попередня судова система. Судочинство й далі спиралося на засади станового суспільства і не відокремлювалося від адміністрації. Шляхта судилась у шляхетських – земських і городських (діяли на постійній основі) судах. Міщани самоврядних міст – у магістратських, в яких *суд ради міста* розглядав цивільні справи, а *війтівсько-лавничий* – кримінальні справи, земельні та спадщинні суперечки. Для духовенства існували особливі – єпископські суди, юрисдикція яких поширювалася також на кримінальні справи духовних осіб [2, с. 99-100]. Для сільського населення судами першої інстанції стали вотчинні (панські) чи домініальні суди. Щоправда, в судовій практиці з 1774 р. стало обов'язковим використання австрійських правових актів. Усі рішення державних судів виносилися від імені імператора. Кожному надавалося право оскаржувати рішення судів до губернатора (*верховний губернаторський суд*), а смертні вироки виконували лише після перевірки справи губернатором.

Певні зміни у судоустрій західноукраїнських земель внесла перша (від часу приєднання) австрійська судова реформа (1782 р.), яка за декілька років адаптувала судову систему краю до загальноавстрійської [4, с. 127].

Найперше реформуванню підлягав *домініальний* суд. Для здійснення правосуддя поміщики повинні були скласти іспит на право судити або ж спеціально для цього утримувати особу – *юстиціарія*. Сільські громади діставали право на «*плєніпотентів*» – адвокатів. Домініальні суди зберігалися до середини XIX ст. Рішення домініального суду, зокрема на Закарпатті, могло бути оскаржено у комітатському суді.

Також зазнало змін церковне судочинство. Зокрема, від 1784 р. компетенція *єпископських* судів обмежувалася тільки духовними (канонічними) справами. Кримінальні злочини, вчинені представниками духовенства, розглядались у світських судах. Проте перед тим єпископський суд позбавляв злочинця духовного сану.

Крім того, подібно до інших австрійських провінцій, у Галичині й на Буковині існували окремі суди з розгляду цивільних і кримінальних справ (від 1787 р. до середини XIX ст.). Було утворено чотири цивільних та 19 кримінальних судів. Функції останніх здебільшого виконували магістратські суди. А до компетенції Львівського магістратського суду входив розгляд політичних справ усього краю. Для Галичини та Буковини вищою інстанцією став створений 1784 року у Львові *апеляційний суд*.

Судовий нагляд над усіма судами краю здійснювала *Верховна судова палата* у Відні.

Зміни до системи судоустрою Австрійської імперії було внесено й під впливом революційних подій 1848–1849 рр. Вони, зокрема, здійснювались у напрямі впровадження буржуазних принципів у судочинство, і від 1850 року поширилися на територію Галичини та Буковини. Тоді було ліквідовано домінальний суд. Більш того, з ліквідацією останнього - відмовилися від *станового суду* взагалі. Створювалися *судові повіти* (у межах староства як адміністративної одиниці було по кілька судових повітів). Уводилися *суди присяжних*, *повітові суди* (у кожному судовому повіті) й *повітові колегіальні суди* (розглядали важливі кримінальні справи за участі не менше трьох повітових суддів) [4, с. 131]. На найголовніше - суди проголошувалися відокремленими від адміністрації.

Нова реорганізація судового устрою, що розпочалася 1852 року, спрямовувалася на часткову відмову від буржуазних принципів у судочинстві та повернення до старої, феодальної системи. Повітові суди, яким були підсудні цивільні та дрібні кримінальні справи, підпорядковували адміністрації повіту, а суди присяжних і повітові колегіальні суди було ліквідовано. Відтоді усі суди поділялися на *крайові* (Львівський вищий крайовий суд обслуговував Східну Галичину та Буковину), *окружні* (виступали як суди першої інстанції в окремих цивільних і серйозних кримінальних справах) та *повітові* (поділялися на цивільний і кримінальний відділи). Стосовно повітових судів окружні були судами другої інстанції, а крайовий суд був другою інстанцією для окружних і третьою, останньою, – для повітових судів у цивільних справах.

Незначні структурні зміни в системі організації суду, які, однак, стали суттєвими за значенням, було запроваджено в умовах дуалістичної держави.

Після прийняття австрійської конституції (1867), судовій владі було присвячено окремий конституційний закон (21 грудня 1867 р.). За ним знову запроваджувалися *повітові суди*, і цього разу судова влада остаточно відокремлювалася від адміністративних органів. Уводився принцип *незмінюваності суддів* (довічно призначались імператором), проголошувались їхні самостійність і незалежність. Суддею міг стати австрійський громадянин чоловічої статі, який мав вищу юридичну освіту і після трирічної практики успішно склав письмовий та усний судові екзамени. У національному аспекті склад суддів був здебільшого неукраїнським. Українці допускалися до судової роботи переважно в судах нижчих інстанцій [1, с. 46-47]. Відновлювалися *суди присяжних*, на розгляд яких покладалися тяжкі злочини, політичні справи, а також питання про пресу.

Суд присяжних (інша назва - лава) складався із *сенату* крайового суду і 12 присяжних засідателів; присяжні виносили *вердикт* про вину, а постійні судді визначали міру покарання. Списки присяжних засідателів щороку визначалися адміністративними органами, а суд у порядку жеребкування вибирав потрібну йому кількість для розгляду конкретної справи. Найвищими судовими інстанціями залишалися *вищий крайовий суд* і *Верховний судовий і касаційний трибунал*.

Отже, організація судоустрою в Галичині й на Буковині (меншою мірою – на Закарпатті) упродовж австрійського (австро-угорського) панування зазнавала неодноразових більших чи менших змін. Останні були наслідком зокрема суспільно-політичних перемін в історії Австрійської імперії, мали структурний характер, проте загалом демонстрували поступ на шляху демократизації судової системи імперії. Найсуттєвіші, за значенням, зміни у системі судоустрою імперії були запровадженні в умовах існування Австро-Угорської монархії. Тоді остаточно на конституційному рівні закріплювалися буржуазні принципи судочинства, які залишалися чинними, в т. ч. і на території західноукраїнських земель, до кінця існування імперської Австрії.

Література

1. *Кульчицький В.С.* Державний лад і право в Галичині в другій половині XIX - на початку XX ст./ В.С. Кульчицький. - Львів, 1965. – 63 с.
2. *Настасяк І.Ю.* Організація управління Галичиною і Буковиною у складі Австрії (1772-1848 рр.): Монографія / І.Ю. Настасяк. – К.: Атіка, 2006. - 160 с.
3. *Терлюк І.Я.* Історія держави і права України : [навч. посіб.]. – Вид. 3-тє, перероблене / І.Я. Терлюк. – К.: Атіка, 2013. – 628 с.
4. Учреждения Западной Украины до воссоединения ее в едином Советском социалистическом государстве. Справочник. – Львов: Изд-во ЛГУ, 1955. – 180 с.

Олексій ТЕРЛЮК

e-mail: oleeksiy2807@gmail.com

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВЕ ПРАВОСУДДЯ: ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНОЮ ГАРАНТІЙ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Право на справедливе правосуддя посідає особливе місце серед загальновизнаних прав людини, тому що за умов його неналежної

реалізації втрачається можливість захисту від порушення всього переліку гарантованих прав. Сьогодні для 47 європейських країн-членів Ради Європи найбільш впливовим і дієвим механізмом із забезпечення прав людини й справедливого правосуддя є *Європейський суд з прав людини* (далі - ЄСПЛ), що функціонує на підставі *Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод* (далі – Європейська Конвенція) 1950 року [Див.: 1]. 6-та стаття останньої є нормативною основою права на справедливий суд, оскільки гарантує право на справедливе й публічне судочинство незалежним, безстороннім й встановленим законом судом, впродовж розумного строку, при визначенні цивільних прав і обов'язків чи при розгляді пред'явленого особі кримінального звинувачення.

З прийняттям Конституції України та ратифікацією 17 липня 1997 року Європейської Конвенції, остання у нашій державі набула статусу частини національного законодавства. Разом з іншими міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, сьогодні Конвенція та ратифіковані Протоколи до неї - вагомий інструмент зміцнення демократії та верховенства права в Україні. За цим міжнародно-правовим документом Україна також взяла на себе зобов'язання організувати свою правову систему таким чином, щоб забезпечити реальне гарантування передбаченого Конвенцією права на справедливий суд. Важливу роль у цьому процесі відіграє ЄСПЛ, судова практика якого широко враховується в українському національному законодавстві. Чимало рішень ЄСПЛ призвели до внесення суттєвих змін у національне законодавство, судову чи адміністративну практику в багатьох сферах.

Також рішення Європейського Суду в Україні забезпечуються через прийняття спеціальних законів.

Так, у прийнятому 23 лютого 2006 р. Законі України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [2] було визначено фундаментальні для правової системи України положення. Суди мають застосовувати при розгляді справ практику Європейського суду з прав людини як джерело права (курсив наш - О.Т.). Законом фактично пропонувалося враховувати прецедент. Але тут слід зауважити, що на думку науковців, прецедентне право – це не все рішення в цілому, а лише та його частина, що має назву *ratio decidendi* (вирішальний доказ, аргумент, принцип, на якому воно ґрунтується) [3, с. 78].

Відповідно до чинного законодавства, а саме положень Конституції України та Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», прецедентна практика Європейського суду є: а) джерелом права і б) джерелом правових норм,

зорієнтованих на забезпечення верховенства права через застосування міжнародного права на території суверенної держави. Отже, норми, які застосовуються, незважаючи на те, щодо якої країни винесене рішення, мають більшу юридичну силу, ніж самі закони України, але за умови, якщо такі норми не суперечать Конституції [2].

Європейський суд підтверджує свій статус щоразу, коли стан речей відповідає його рішенням. Згода держави виконувати рішення Європейського суду свідчить про те, що держава зазнає великих репутаційних втрат через їх невиконання. Це, у свою чергу, сприяє усвідомленню державами-учасниками того факту, що Європейський суд має великий вплив [4, с. 59].

Другим важливим нормативним актом для забезпечення рішень ЄСПЛ та в цілому справедливого судочинства є нещодавно - 12 лютого 2015 р. - прийнятий Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» [5], який у засобах масової інформації закон трактують як основний законодавчий акт судової реформи Президента України Петра Порошенка.

Прийнятий з метою реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів задля практичної реалізації принципів верховенства права і забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд справ незалежним та неупередженим судом [6].

Закон передбачає досягти мети впровадивши низку новацій у процес судочинства. Зокрема такими є:

- розширення повноважень Верховного Суду щодо самостійного прийняття справ до провадження у т.зв. IV інстанції та підстав перегляду справ;
- надання судам права відступати від правових позицій Верховного Суду з одночасним наведенням відповідних мотивів у рішенні;
- змінення порядку формування Вищої ради юстиції;
- більш відкритий доступ до судових рішень;
- зміна порядку розгляду Верховною Радою питань про звільнення суддів;
- викладення в новій редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів»;
- запровадження первинного кваліфікаційного оцінювання, іншими зобов'язано усіх суддів пройти перекваліфікацію;
- передбачено необхідність створення апеляційних округів загальних судів та у дворічний термін обладнати необхідну кількість залів судових засідань [5].

Попри критику Закону, що в основному стосувалася відсутності серйозного громадського обговорення проекту прийнятого Закону, розмитими підставами щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, посиленням впливу Президента України на судочинство тощо [7], Венеціанська комісія Закон про забезпечення права на справедливий суд оцінила загалом позитивно.

Насамперед позитивно було оцінено передбачені законом заходи, що полягають у посиленні ролі Верховного Суду як гаранта єдності судової практики. Позитивом для Венеціанської комісії виявилось положення про формальний характер на початковий термін пріоритетної ролі Президента у призначенні суддів, запровадження переліку підстав для відповідальності за «порушення присяги» для виключення надмірно широкої дискреції дисциплінарних органів, введення шкали санкцій дисциплінарної відповідальності, яка дозволяє застосовувати санкції пропорційно, і докладні положення про кваліфікаційний оцінюванні суддів перед призначенням безстроково або підвищенням [8].

Статтею 15 Європейської Конвенції передбачено випадки відступу Держави від зобов'язань під час надзвичайної ситуації (війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації). Зазначається, що будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом. Це положення не може бути підставою для відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від статей 3, 4 (пункт 1) і 7 [8].

Будь-яка Висока Договірна Сторона, використовуючи це право на відступ від своїх зобов'язань, у повному обсязі інформує Генерального секретаря РЄ про вжиті нею заходи і причини їх вжиття. Вона також повинна повідомити Генерального секретаря РЄ про час, коли такі заходи перестали застосовуватися, а положення Конвенції знову застосовуються повною мірою.

21 травня 2015 року Верховна Рада України прийняла Заяву «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» [9]. Зокрема, відступ за Конвенцією зроблено у відповідності зі статтею 15 та стосується відмови України від своїх зобов'язань за статтями 5, 6, 8 та 13. Відступ діє на період до повного припинення збройної агресії Російської Федерації, а саме до моменту виведення усіх незаконних збройних формувань, керованих, контрольованих і фінансованих РФ, російських окупаційних військ, їх

військової техніки з території України, відновлення повного контролю України за державним кордоном України, відновлення конституційного ладу та порядку на окупованій території України.

Згідно із заявою, у зв'язку з анексією та тимчасовою окупацією РФ невід'ємної частини території України – Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, здійсненої внаслідок збройної агресії проти України, повну відповідальність за дотримання прав людини і виконання відповідних міжнародних договорів на анексованій та тимчасово окупованій території України несе РФ [9].

Отже, з прийняттям Конституції України Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод у нашій Державі набула статусу частини національного законодавства. Разом з іншими міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, Конвенція сьогодні є вагомим інструментом зміцнення демократії та верховенства права в Україні. Важливу роль у цьому процесі відіграє Європейський суд з прав людини, судова практика якого широко враховується в українському національному законодавстві. А також рішення Європейського Суду в Україні забезпечуються також через прийняття спеціальних законів.

Література

1. *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод*. [Електронний ресурс] Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950. Чинна ред. - Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477-IV. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 30, ст.260. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
3. Published by the OSCE Office for Democratic Institutions, Legal Digest of International Fair Trial Rights, pp.264. Available at <http://www.osce.org/odihr/94214?download=true>
4. Дотан ІІІ. Судова тактика в Європейському суді з прав людини / ІІІ. Дотан // Європейське право. – 2013. – № 1-2. – С. 58–83.
5. Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12.02.2015 № 192-VIII. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 18, № 19-20, ст.132. - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/192-19/ed20150212>
6. «Про Стратегію сталого розвитку «Україна — 2020»: Указ Президента України № 5/2015 від 12 січня 2015. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/>

7. *Портнов А.* Аналіз окремих положень президентського законопроекту «Про забезпечення права на справедливий суд» [Електронний ресурс] / Андрій Портнов. - Режим доступу: <http://portnov.com.ua/analiz-okremyh-polozhen-prezydents/>
8. Венеціанская комиссия положительно оценила Закон о справедливом суде [Електронний ресурс] // Юрліга. - Режим доступу: http://jurliga.ligazakon.ua/news/2015/3/24/126043.htm?utm_source=eSputnik-promo&utm_medium=email&utm_campaign=Novshestva_26.03.2015&utm_content=31846863
9. «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод»: Верховна Рада України; Постанова, Заява від 21.05.2015 № 462-VIII. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/462-19>

Ірина ТРАЧ
e-mail: irina.trach@ukr.net

РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: НАГАЛЬНА ВИМОГА ЧАСУ

Необхідність реформування судової системи сьогодні є однією з актуальних і найважливіших потреб Української держави. Революційні події 2013-2014 рр. («Революція Гідності») стали своєрідним поштовхом до кардинальних змін у всіх сферах суспільного життя. Внаслідок цих подій відбулись зрушення, які забезпечили зміни у функціонуванні судових органів. Великою проблемою українського судочинства є низький рівень довіри громадян до суду та наявність корупції. Усе це й обумовлює звернення до цієї гостроактуальної теми.

Метою реформи судової системи України є очищення судової системи від непрофесійних, корумпованих суддів, та суддів, які перебувають під політичним впливом, ефективна реалізація права кожної людини і громадянина на справедливий суд і незалежний розгляд судових справ.

Із метою визначення пріоритетних напрямів та упорядкування цього процесу указом Президента України від 20 травня 2015 р. було затверджено Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки. Стратегія передбачає здійснення уже перезрілого реформування у два етапи. *Перший* полягає в оновленні законодавства, спрямованого на відновлення довіри до судової влади та суміжних правових інститутів, а *другий* – у системних змінах до

Конституції України та комплексній побудові інституційних спроможностей відповідних правових інститутів.

До Конституції було внесено зміни у розділ «Правосуддя», ухвалено Закони України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про Вищу раду правосуддя».

Можна виділити кілька основних напрямів, передбачених судовою реформою. Насамперед, це перетворення *чотирирівневої* судової системи на *трирівневу* (місцеві/окружні суди – апеляційні суди – новий Верховний Суд). Вищий господарський суд, Вищий адміністративний суд, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ були ліквідовані, але певна спеціалізація судочинства залишилася. Так, у складі нового Верховного Суду України діють такі інституції: ● Велика Палата Верховного Суду; ● Касаційний адміністративний суд; ● Касаційний господарський суд; ● Касаційний кримінальний суд; ● Касаційний цивільний суд.

Крім того, створення Вищого антикорупційного суду – це одна з головних вимог громадянського суспільства, впливових міжнародних стратегічних партнерів, які надають Україні кредити взамін на проведення реформ у відповідності до європейських демократичних стандартів. Для того, щоб такий суд запрацював потрібен окремий закон, але створення цього суду, завдяки зусиллям можновладців, перетворилось на гостросюжетний детектив, який тягнеться з 2016 року. У Верховній Раді України було внесено два законопроекти «Про Вищий антикорупційний суд», проте вони були відкликані, оскільки не відповідали вимогам рекомендацій Венеціанської комісії та деяким законодавчим нормам. У грудні 2017 р. Президент П. Порошенко нарешті вніс до Верховної Ради України законопроект «Про Вищий антикорупційний суд». Згідно з документом, на посаду судді Вищого антикорупційного суду претендент обирається за конкурсом: ним може бути призначений громадянин України віком не менше ніж 35 років, зі стажем роботи на посаді судді не менш ніж 5 років, з науковим ступенем у сфері права чи пропрацювавши в науковій галузі щонайменше 7 років, з адвокатським досвідом. Проте низка антикорупційних організацій, західні стратегічні партнери закликали Президента України П. Порошенка відкликати цей законопроект і доопрацювати його, заявляючи, що окремі положення документа не відповідають рекомендаціям Венеціанської комісії. Президент цього не зробив, перекававши відповідальність за доопрацювання законопроекту на ВРУ.

1 березня ц.р. було підтримано президентський законопроект «Про Вищий антикорупційний суд» у першому читанні, проте деякі його

положення викликають слушні запитання у поважних експертів і громадськості, а саме: ● незалежні міжнародні експерти не мають права вето для обґрунтовано сумнівних кандидатів у судді; ● Антикорупційний суд буде однозначно завалений справами Національної поліції та Державного бюро розслідувань, що завадить зосередитись на топ-корупції; ● нереалістичні, ускладнені вимоги до кандидатів у судді.

Відтак, текст законопроекту буде допрацьовуватись у парламенті у другому читанні. Тим часом, Міжнародний валютний фонд, все ще терпляче чекає від України створення справді незалежного і професійного Антикорупційного суду, який би ознаменував реальну і ефективну боротьбу з корупцією на державному рівні.

Важливою новацією є *зміна порядку призначення і переведення суддів*, оскільки раніше суддів призначав на посаду спочатку на п'ять років Президент, а потім обирала безстроково Верховна Рада України, реформою ж передбачено призначення суддів одразу безстроково. При цьому Президент України тільки призначатиме на посаду і не матиме жодного стосунку до подальшої кар'єри судді – так само, як і парламент. Судді призначатимуться виключно за результатами публічного конкурсу та кваліфікаційного оцінювання. За задумом авторів реформи, це дозволить служителям Феміди не потрапляти в залежність від політичних структур. Також закон підвищує вік кандидата на посаду судді – з 25 до 30 років, при цьому кандидат має бути не старше шістдесяти п'яти років. Він повинен мати вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права не менше п'яти років. Рішення про звільнення судді тепер прийматиме *Вища рада правосуддя*, яка утворюється замість Вищої ради юстиції.

Ще одним нововведенням, є те, що виключно *адвокати* мають право здійснювати судове представництво. Слід зазначити, що таке нововведення закріплене не лише у новому законі, а у змінах до Конституції. Тобто, якщо виникнуть негативні наслідки такої законодавчої зміни, скасувати таку норму буде набагато важче.

Суддівська недоторканність згідно реформ обмежується. Вища рада правосуддя замість ВРУ даватиме згоду на арешт суддів у разі вчинення злочину ще до вироку суду. У разі затримання судді під час або одразу після вчинення тяжкого злочину ніякої згоди взагалі не буде потрібно.

Отже, законодавчі зміни, які стосуються судової реформи є ґрунтовним зрушенням в очищенні судової влади від непрофесійних, корумпованих суддів. Реформування судової системи в Україні все ще триває, тому рано стверджувати про ефективність реформи. Переконана, що такі зміни будуть позитивними за умови їх добросовісної, якісної, відповідальної реалізації.

На даному етапі важливим і актуальним залишається питання про Антикорупційний суд, який за оцінкою спеціалістів у 2018 р. очевидно ще не запрацює (до виборів 2019 р.).

Завдяки створенню *Вищої ради правосуддя* буде значно пришвидшено процес звільнення суддів з посади. Передбачено нову підставу для звільнення судді з посади, якої раніше в законодавстві не було, – якщо суддя не зможе довести легальність походження свого майна, тобто якщо його статки перевищують легальні доходи. Дана позитивна зміна є ще одним кроком до формування корпусу доброчесних суддів, які і надалі потребуватимуть жорсткого контролю, особливо з боку громадянського суспільства. У таких законодавчих змінах достатньо положень для створення несприятливої для корупції ситуації, проте одних лише законодавчих норм недостатньо і, звісно ж, усе залежить від того, як ці прогресивні положення будуть реалізовані на практиці, чи буде *політична воля* у можновладців на проведення кардинальних реформ.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 [Електронний режим] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 7-8, ст.50 [Електронний режим] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 31, ст.545 [Електронний режим] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
4. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: Указ Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015 [Електронний режим] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>

Софія ФІЦІК

e-mail: grabalv@gmail.com

В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПІНСЬКИЙ ПРО СУДОВУ ВЛАДУ У КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ

В'ячеслав Липинський, як мислитель, політик та громадський діяч став відомим серед українців відносно недавно. Засудження крайніх підходів до питань національної ідентичності сприяло зростанню

зацікавленості його працями різними науковцями, які намагалися знайти в них певні принципи, за якими можна б було розбудувати Україну в сучасних умовах.

Найбільш детально почали вивчатися погляди В. Липинського та перспективи їх реалізація в умовах сучасної України. Зокрема, проблемні питання пов'язані із стосунками з сусідніми державами, створенням державних інститутів, правовим закріпленням соціальних норм та створення незалежної та справедливої судової гілки влади.

Актуальність теми полягає у здійсненні політико-правового аналізу проблемних питань державного устрою, які заважали у змаганні за незалежність України. Саме визначення цих питань дозволить нам простежити вплив поглядів В. Липинського про державу і право на сучасні складні і неоднозначні процеси державотворення в Україні.

Українську державницьку ідеологію В. Липинський будував на давніх народних традиціях, зокрема на державному досвіді гетьмансько-козацьких часів і високій етнічній культурі хліборобської спільноти. При цьому державність бачилася йому як спадкоємна монархія, очолювана гетьманом.

В. Липинський намагався обґрунтувати такий державний устрій. Він вважав, що парламентаризм при однопалатній системі із загальним виборчим правом як форма правління чужої духом та інтересами буржуазної демократії для хліборобського класу і загалом хліборобської країни не підходить. В. Липинський виходив з того, що ні одна нація не розпочала і не може розпочати свого існування від демократії і що демократичні нації можуть існувати тільки там, де була чи є своя власна національна держава, власне незалежне судочинство, або там, де вже були і правила певні класократичні або охлократичні аристократії.

Оскільки держава була вузловим питанням у концепції В. Липинського, то він намагався пояснити роль соціальних верств у політичному житті народів. В. Липинський вважав, що здатність держави до життя залежить від форми її суспільної організації. В. Липинський розглядав державність як фактор національної інтеграції. «Тільки власна Українська держава, - зазначав він, - дасть нам той об'єднуючий дух, котрий усіх нас, хліборобів, в один міцний, твердий український хліборобський клас міцно зв'яже. Бо тільки в ім'я власної Української держави і спільної національно-державної культури зможемо ми знайти спільну мову з іншими українськими класами і необхідний для тривкого державного ладу компроміс з ними заключити» [1, с. 234].

По суті, В. Липинський закликав, до об'єднання всіх політичних сил у змаганні за незалежну Україну. Всі ми як християни хочемо Царства Небесного і так само всі ми як українці - українські комуністи, соціалісти,

демократи, консерватори, ліберали - хочемо України. Але як християни ми йдемо до Царства Небесного через ту чи іншу Церкву, так само як українці до України ми можемо дійти тільки через ту чи іншу громадську політично-національну організацію, якої внутрішня сила і здатність довести своїх вірних до мети залежатиме від її більшої внутрішньої моралі, від її кращих, розумніших, більш раціональних та більш моральних методів спільної акції і спільного громадського життя.

Окреслюючи політичні перспективи для майбутньої незалежної України, В. Липинський зазначив, що сам по собі фактор протистояння Австро-Угорщини і Росії позитивно впливатиме на досягнення Україною суверенітету. Водночас, за його словами, на боці останньої будуть як нейтральні країни, котрі бажатимуть ослаблення двох імперій, так і Румунія, Сербія, Балканський союз, для яких «нейтральна українська держава дасть найкращий вихід при ліквідації австро-російської війни». Передбачаючи можливість лише часткової перемоги у боротьбі за незалежність, В. Липинський схилявся до думки, що виявлення політичних амбіцій України вплине на те, що з нею «будуть рахуватися ті держави, в межах котрих ми опинимось». У разі повної поразки цієї боротьби він провіщав піднесення «виразної української політичної ідеї, не засміченої ні русофільством, ні австрофільським намулом [2, с. 36-37].

Значний інтерес викликають розроблені В. Липинським політичні й соціально-економічні підвалини розвитку майбутньої незалежної держави. У меморіалі він підтвердив оприлюднену на львівській таємній нараді 1911 р. концепцію конституційної монархії в Україні, беручи до уваги різні можливості комбінації правлячої династії, остаточне вирішення яких мало бути закріплене конституційним органом [2, с. 35].

Соціально-економічні перспективи розвитку майбутньої української незалежної держави, розроблені В. Липинським у меморіалі, конспективно відображали сповідувані ним принципи територіального патріотизму, незалежного судочинства, релігійного плюралізму (при посіданні православною церквою найбільш вагомого місця) та спадкового приватного землеволодіння, тобто були головними тезами його майбутньої концепції української трудової дідичної монархії. На думку В. Липинського, шлях виконання цієї програми полягав у організації «Союзу українських державників (імперіалістів)» - «Союзу визволення України», який мав розпочати в разі вибуху російсько-австрійської війни літературно-пропагандистську діяльність із втілення в життя запропонованого ним плану, а також увійти у блок з тими партіями, котрі «на підставі спільної мінімально соціальної програми згоджуються підняти масовий рух за політичну незалежність України» [2, с. 37].

У 1917 р. на Полтавщині В. Липинський разом з С. Шеметом, як він сам згадував, «політично організовував хліборобські консервативні елементи». На відміну від українського громадянства в підросійській Україні, яке підтримувало програму автономії у складі федерації, В. Липинський відстоює ідею незалежної української держави. Його позиція не просто викликала нерозуміння українських громадсько-політичних діячів, а сприймалася як «політичне божевілья». В листі до В. Гнатюка вже в еміграції В. Липинський згадував, що його називали «вар'ятом», коли «нашій інтелігенції я говорив про українську державність» [3, с. 312].

Слід відмітити, що Вячеслав Липинський став одним із засновників і автором політичної програми Української демократично-хліборобської партії, виданої у жовтні 1917 р. У цьому документі В. Липинський значно розширив політичні та економічні програмові засади діяльності УДХП, прийняті при заснуванні партії у травні 1917 р. Новими стали положення про необхідність формування провідної верстви суспільства з державницькою свідомістю, співіснування орендної та приватно-власницької форм землеволодіння, встановлення державного контролю за національним господарством [4, с. 253-266].

Отже, згідно з концепцією В. Липинського, саме держава повинна об'єднати мешканців території в органічну цілість. Цей організм як наслідок спільного життя та спільних інтересів породжує колективну свідомість і раціональне бажання суспільного самовираження у формі власної нації. Передумовою цього самовираження є існування держави, оскільки, на думку В. Липинського, ідея бажання, кінцевою метою якого є створення нації, може реалізуватися тільки в матеріальних формах держави.

Аналізуючи політико-правову діяльність В. Липинського можна дійти до висновку, що державу слід будувати опираючись на діяльність провідної верстви або аристократії. В понятті «аристократії» В. Липинський вбачав існування саме тих людей, котрі здатні своїми діями побудувати незалежну та процвітаючу Україну. Також В. Липинський акцентує нашу увагу на тому, що без незалежної та справедливої судової влади не може бути незалежної України. Адже тільки ця гілка влади здатна захистити своїх громадян, тільки справедливі суди здатні врегульовувати відповідальність тих чи інших осіб, за порушення чинних норм на території України. Тому незалежність кожної держави прямо залежить від судової системи цієї держави, недосконалість якої може призвести до підриву державної політики та демократії.

Література

1. *Андрущенко В.П.* Політологія: історія та методологія / В.П. Андрущенко, В.Г. Антоненко, Л.О. Ануфрієв. За ред. Ф.М. Кирилюка. – К.: Здоров'я, 2000. – 234 с.
2. *Жук А.* Як дійшло до заснування «Союзу визволення України» (Спомини у 20-ліття «Союзу»). Календар-альманах «Дніпро» за звичайний рік 1935. - Львів, 1935. - С. 35-37.
3. *Липинський В.* Повне зібрання творів, архів, студії: Архів. Листування, Т. 1. – 312 с.
4. *Липинський В.* Матеріали до програми [Української демократичної хліборобської партії]. Передмова. Нарис програми української демократичної хліборобської партії. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. Київ-Філадельфія, 1994. - С. 253-266.

Соломія ЦЕБЕНКО

e-mail: smombd@ukr.net

ЗАСТОСУВАННЯ І ВИКОНАННЯ ВЕРХОВНИМ СУДОМ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Верховний Суд, відповідно до Конституції України, є найвищою судовою інстанцією в Україні. Він розпочав свою роботу 15 грудня 2017 року у складі Великої палати та чотирьох касаційних Судів. Призначення суддів до Верховного Суду відбувалось повністю за новою процедурою у відповідності до Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Нововведенням було те, що крім спеціального конкурсу на зайняття посади судді Верховного Суду (до якого допустили осіб, які мають юридичну освіту і відповідний стаж роботи у сфері юриспруденції, а не тільки суддів, як це було раніше) також була і перевірка на доброчесність кандидатів у судді (хоч і рішення Громадської ради доброчесності і не були обов'язковими, а мали рекомендаційний характер). Все це сприяло тому, що Верховний Суд зараз працює вже в оновленому складі.

Крім того, у цей день набули чинності зміни до основних процесуальних кодексів України – це Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України), Господарський процесуальний кодекс (далі – ГПК України) та Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС України). У всіх цих трьох кодифікованих актах закріплено положення про те, що суди у своїй діяльності керуються практикою Європейського суду з прав людини. А саме, у ст. 10 ЦПК України і ст. 11 ГПК України закріплено положення про те, що Суд, при розгляді справ застосовує Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод

1950 року (далі ЄКПЛ) і протоколи до неї та практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) як джерело права [1; 2]. Щодо КАС України, то саме такої норми, як зацитовано вище, не міститься, однак, в ч. 2 ст. 6 КАС України закріплено, що Суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини [3]. А вже в ст. 7 КАС України, передбачено норму, яка говорить про те, що Суд вирішує справи у відповідності до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а у разі невідповідності норм міжнародного акта ч національного законодавства, то застосовуються правила міжнародного договору України [3].

Ці норми у кодифікованих процесуальних актах є прийняті на підставі та у відповідності до ст. 9 Конституції України та ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», в якій закріплено те, що ЄКПЛ та практику ЄСПЛ суди в Україні застосовують як джерело права [4].

Прикладом застосування практики ЄСПЛ може бути Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 07.02.2018 р. № 813/3490/14. Для обґрунтування свого рішення судді звернулись, зокрема, до п. 40 рішення ЄСПЛ від 03.04.2008 (заява № 3236/03), у справі «Пономарьов проти України», звернувши увагу на те, що одним із фундаментальних аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності, який передбачає повагу до принципу *res judicata* – принципу остаточності рішень суду. Це означає, що жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового рішення суду просто тому, що вона має на меті добитися нового слухання справи та нового її вирішення. Навіть можливість існування двох точок зору на один предмет не є підставою для нового розгляду. Хоча винятки із цього принципу можуть бути за наявності підстав, обумовлених обставинами важливого та вимушеного характеру [5].

Крім того, у ст. 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» закріплено норму про обов'язковість рішень ЄСПЛ [4]. Слід зазначити, що ЄСПЛ у своїх рішеннях може вказати на необхідність вжиття заходів загального та/або індивідуального характеру. Одним з основних заходів індивідуального характеру є відновлення попереднього стану, наскільки це можливо. Це, зазвичай, здійснюється, шляхом повторного розгляду справи чи відшкодування заборгованості за рішенням національного суду [6].

Проаналізувавши процесуальне законодавство, слід звернути увагу на деякі його норми. Зокрема, п. 2 ч. 3 ст. 423 ЦПК України, п. 2. ч. 3 ст. 320 ГПК України, п. 3. ч. 5 ст. 361 КАС України закріплено, що однією з

підстав для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами є встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом [1; 2; 3]. Тобто рішення ЄСПЛ проти України є підставою для перегляду рішень національних судів. Проте не всі справи підлягають перегляду. Перегляд справи Верховним Судом можливе за умови, коли ЄСПЛ у своєму рішенні констатує порушення Україною певної статті ЄКПЛ. Не підлягають перегляду, зокрема, ті рішення національних судових інстанцій, коли ЄСПЛ констатував порушення конвенційних прав у зв'язку з тим, що недотримані розумні строки розгляду справ у національних судах чи невиконання (несвоєчасне виконання) рішень національних судів. У цьому випадку основним заходом індивідуального характеру є відшкодування справедливої сатисфакції.

Тобто, основною метою повторного розгляду справ є відновлення порушених прав заявника. І він можливий тільки тоді, коли є для цього відповідні підстави, зокрема рішення ЄСПЛ [6].

Слід звернути увагу на те, що, відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 424 ЦПК України, п. 5 ч. 1 ст. 321 ГПК України, п. 6 ч. 1 ст. 363 КАС України, заява до Верховного Суду про перегляд рішення ЄСПЛ подається особою, на користь якої постановлено рішення, не пізніше тридцяти днів з дня, коли така особа дізналася або могла дізнатися про набуття цим рішенням статусу остаточного [1; 2; 3]. Така заява розглядається у складі Великої Палати Верховного Суду, а судовий збір за її подання та розгляд – не сплачується [1, ст. 34, 322, 425; 2, ст. 33, 321, 322; 3, ст. 34, 364, 365]. Відповідно до ч. 4 ст. 429 ЦПК України, ч. 4 ст. 325 ГПК України, ч. 1 ст. 369 КАС України Верховний Суд, за наслідками розгляду заяви про перегляд рішення ЄСПЛ, приймає постанову [1; 2; 3].

Можна негативний і позитивний приклад показати щодо виконання рішення ЄСПЛ.

Для України показовими з негативної сторони є рішення ЄСПЛ у справах «Бочан проти України» та «Бочан проти України (№2)». Річ у тім, що у першому рішенні від 03.12.2007 р. ЄСПЛ постановив, що відбулося порушення прав заявниці на справедливий суд, вказавши на право заявниці на повторний розгляд справи національним судом, оскільки Україною було порушено ст. 6 ЄКПЛ. Проте держава не виконала була цього рішення так, як це було зазначено ЄСПЛ, оскільки, Верховний Суд України (на той момент найвища судова інстанція) відмовив у задоволенні вимог заявниці про перегляд справи за винятковими обставинами, мотивуючи тим, що ЄСПЛ дійшов висновку про законність та

обґрунтованість судових рішень і стягнув грошову компенсацію у розмірі 2 тис. євро лише за порушення судами України «розумних строків» розгляду справ. Через це пані Бочан змушена була знову звернутись до ЄСПЛ і вже у другому рішенні від 05.02.2015 р. у справі «Бочан проти України (№2)» ЄСПЛ повторно встановив порушення права на справедливий суд, зазначивши, що обґрунтування Верховного Суду України можна тлумачити лише як «грубе свавілля» або «відмову у правосудді». На виконання вже цього рішення ЄСПЛ Верховний Суд України скасував рішення судів попередніх інстанцій та направив справу на новий розгляд до суду першої інстанції [6].

Позитивним же прикладом застосування заходу індивідуального характеру та виконання рішення ЄСПЛ є Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28.02.2018 р., справа № 2-1/07, провадження № 14-9свц18 на виконання рішення ЄСПЛ від 23.06.2016 р. у справі «I.N. v Ukraine» № 28472/08. Переглядаючи рішення національних судових інстанцій у зв'язку з виключними обставинами, Велика Палата Верховного Суду визнала заяву особи обґрунтованою і задовольнила її частково, скасувавши ті рішення і в тій частині, що не відповідали рішенням ЄСПЛ, а саме ухвалу Верховного Суду України від 12 лютого 2008 року та рішення Северодонецького міського суду Луганської області від 13 серпня 2007 року й ухвали Апеляційного суду Луганської області від 29 листопада 2007 року в частині відмови у задоволенні позовних вимог про визнання неправомірними дій Багатопрофільної лікарні м. Северодонецька Луганської області з примусового поміщення та утримання позивача в лікарні у період з 19 березня 2000 року до 21 березня 2000 року і Луганської обласної клінічної психоневрологічної лікарні з примусового поміщення та утримання особи в лікарні у період з 21 березня 2000 року до 7 вересня 2000 року, а також про відшкодування моральної шкоди, завданої цими поміщеннями й утриманнями [7].

Ця Постанова є першою, коли Велика Палата Верховного Суду скористалася повноваженням скасувати судові рішення й ухвалити нове про часткове задоволення позову, намагаючись відновити, наскільки це можливо, попередній юридичний стан заявника, та присудження відшкодування моральної шкоди, яка склала в сукупності 99 тисяч грн., про які просив сам заявник, хоча, насправді компенсація могла б бути і значно вищою, враховуючи те, що відновити своє право заявник намагався протягом 18 років.

Однак це рішення ЄСПЛ є однією з небагатьох справ про захист прав постраждалих від примусової госпіталізації до психіатричних закладів.

Отже, національні судові інстанції, відповідно до законодавства України зобов'язані керуватися у своїй діяльності ЄКПЛ та протоколами до неї, а також практикою ЄСПЛ. Верховний Суд, крім того, що він застосовує ці акти і рішення як джерело права, є також інстанцією, яка, після прийняття ЄСПЛ рішення проти України, за заявою особи, на користь якої воно постановлено, може переглядати рішення національних судів у зв'язку з виключними обставинами.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України : від 18.03.2004 р. ; в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
2. Господарський процесуальний кодекс : від 06.11.1991 р. ; в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
3. Кодекс адміністративного судочинства України : від 06.07.2005 р. ; в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
5. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 07.02.2018 р., справа № 813/3490/14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72088915>.
6. *Кобець І.* Виконання рішень ЄСПЛ: застосування заходів індивідуального характеру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/vikonannya-rishen-espl-zastosuvannya-zahodiv-individualnogo-harakteru.html>.
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28 лютого 2018 р., справа № 2-1/07, провадження № 14-9свц18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72757030>.

Вікторія ЧОРНОПИСЬКА

e-mail: Vika_Ch07@ukr.net

ПРОБЛЕМА РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ У КОНТЕКСТІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ: ТЕОРЕТИКО-НАУКОВИЙ ДИСКУРС

В умовах становлення української державності з'явилася об'єктивна можливість правдивого та наукового висвітлення проблем минулого, якими би важкими вони не були, і особливо по відношенні до тих

громадян, що зазнали необґрунтованих репресій з боку комуністичної тоталітарної держави.

Цим заходам сприяло формування певної нормативно-правової бази, відповідних законодавчих актів, насамперед, Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій» (17 квітня 1991 р.), Постанови Верховної Ради України «Про тлумачення Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій» (24 грудня 1993 р.) та програми Кабінету Міністрів України щодо увічнення пам'яті жертв політичних репресій, якою передбачена реалізація довгострокових програм на місцях.

Актуальність дано питання полягає у тому, що в період визначення шляхів розбудови української державності, формування правових засад демократичної України нам необхідно неупереджено аналізувати історичні події, адже ми не маємо права на повторення помилок, які мали місце у тоталітарному суспільстві минулого з його негативними наслідками.

Процес реабілітації жертв тоталітарного режиму виклика вшироку підтримку громадськості, в першу чергу, науковців істориків та правників, які зацікавлені у відновленні історичної правди, висвітлення важких наслідків беззаконня і свавілля репресивних органів.

У всій сукупності аналізу реабілітаційний процес по даний час залишається маловивченим. Підставою для такого стану була закритість джерельної бази та ідеологічний тиск державного та партійного апаратів, що не дозволяли науковцям займатися проблемами деполітизованого історичного дослідження. Зокрема, під заборорою майже до другої половини 1980 рр. перебувало вивчення історичних процесів у роки беззаконня, свавілля та сталінського терору.

В офіційній вітчизняній літературі про цей надзвичайно складний та страшний час, який забрав у небуття тисячі громадян нашої держави не прийнято було вести полеміку. Справедливо оцінюючи дії наших дослідників Р.Конквест відмічає, «радянський історик не міг провести подібних досліджень у зв'язку з тим, що існувала заборона на факти. Тільки іноземець спроможний був виконати цю роботу і залишитися живим» [1, с.139.].

Західні вчені мали тоді перевагу в тому, що могли посилатися на незалежну від державної влади СРСР джерельну базу. І як результат, західна наука розпочала розробку проблем реабілітаційних процесів, в яких відобразила специфіку політичного розвитку Радянського Союзу в 50-60 рр. XX століття.

Початок вивчення процесу політичної реабілітації в СРСР започаткував американський соціолог Л.Лабедз, який вперше у 1963 р. у праці «Відродження і занепад» визначив реабілітацію юридичну,

політичну та публічну. Юридична реабілітація давала можливість зняти обвинувачення чисто кримінального характеру і призводила до припинення кримінальної справи, як правило, проводилася негласно. Політична реабілітація надавала можливість поновлення в партії і зняття заборони про згадку імені реабілітованого у пресі та науковій літературі. У свою чергу, публічна реабілітація давала можливість отримати через засоби масової інформації повідомлення про припинення кримінальної справи або відсутність складу злочину, а також здійснювалася через вихід у світ бібліографічних або ювілейних статей раніше репресованих «ворогів народу».

Дж. Шاپіро, досліджуючи причини реабілітації у праці «Реабілітаційна політика після Хрущовського керівництва» стверджує, що даний процес проводився як антисталінська кампанія, яка допомагала здійснити контроль і обмежити вплив органів безпеки та домогтися успіхів М.С. Хрущову в його боротьбі за владу і лише в деякій мірі дані заходи проводилися під впливом громадськості = старих більшовиків, родичів та друзів репресованих, істориків [2].

Аналізуючи радянську пресу Б. Левицький, частково розділяв погляди Дж. Шاپіро, вважаючи громадськість, зокрема істориків, ініціаторами політики реабілітації, що згуртувалися навколо журналу «Вопросы истории». Головною і єдиною причиною політики реабілітації, яку після довгих вагань розпочав проводити М.С. Хрущов, була боротьба за владу між ним і його суперниками [3].

Як стверджує В. Левицький, прагнення М.С. Хрущова прискорити процес реабілітації визвало у 1957 р. гостру реакцію у вищих ешелонах влади, яка проявилася у спробі змістити його з посади. Після поразки так званої «антипартійної групи» процес реабілітації відійшов на другий план через висунення ряду економічних реформ у хрущовській політиці.

На думку С. Оппенгейма, реабілітація виявилася єдиним впливовим засобом для руйнування колишнього образу Сталіна через те, що хрущовське керівництво не збиралося відмовитися від основних напрямків його політики індустріалізації та колективізації. Десталінізація була необхідна для того, щоб відмовитися від політики терору та забезпечення особистої безпеки верхів [4].

Ван Гаудоувер вважає, що окрім тактичної мети процес реабілітації мав стратегічне завдання «створити враження, що партія повністю змінює своє відношення до терору» [5]. На основі аналізу союзної і республіканської преси Ван Гаудоувер стверджує, що самотійної компанії, приуроченої реабілітації не було, а вона визначалася комплексом внутрішніх і зовнішніх політичних причин.

В історії вітчизняної наукової думки дослідження реабілітаційних процесів розпочали правники, виходячи із аналізу нормативно-правової бази вирішення майнових і соціальних прав та розробки теоретичних проблем реабілітації. Вперше проблеми реабілітаційного характеру були викладені у статті В.Савицького «З приводу кримінально-процесуальних гарантій прав невинного на реабілітацію», яка була опублікована в 1965 р. [6]. Дана публікація започаткувала у наукових виданнях розгляд проблем, які мають місце в ході вирішення питань реабілітаційного характеру. Автор окреслює коло проблем та необхідні напрямки дослідження реабілітаційних заходів. Намагається розглянути причини реабілітації та значення цих процесів, виходячи з існуючих положень законодавства, яке обумовлює її проведення. Наукові обґрунтування висвітлюють не лише майнові проблеми відновлення прав реабілітованих, але їх захист честі, гідності, ділової репутації та доброго імені.

Правові проблеми реабілітації можна відшукати у наукових статтях В.Т. Безлеспіна, які опубліковані у 1978-1979 рр. [7]. Автор аналізує нормативну базу, шляхи та методи реалізації цього процесу за радянським законодавством. Публікації окреслюють лише теоретичні основи вирішення проблем реабілітованих і про жертви політичних репресій в них мова не ведеться, але ідеї викладені у наукових розробках переконливо засвідчують, що саме ця категорія реабілітованих стала предметом наукового дослідження.

Теоретичні розробки правових проблем, які були спричиненні реабілітацією знайшли своє місце у працях правників Г.Н. Коблая [8] та М.Ф. Полякова [9], але в їх наукових дослідження відсутня чітка конкретизація категорій реабілітованих.

Зазначені малочисельні наукові дослідження правових проблем реабілітації носили суто теоретичний характер і відображали надзвичайно обмежене коло їх проблем, а вітчизняних історичних досліджень процесів реабілітації жертв політичних репресій 20-50-х років у зазначений період не було проведено. Перешкодою у проведенні наукових досліджень стали особливості радянської політичної системи та ідеологічні підходи до періоду політичних репресій, які виключали можливість широкого розголошення та узагальнення наукового аналізу оцінюваних подій в історії радянського суспільства.

Науковці в умовах жорсткої цензури, не маючи доступів до закритих фондів без дозволу владних структур не могли публікувати ідеологізовані роботи. Лише у «сам видавничій» літературі появлялися інформації про репресії та долі репресованих в умовах тоталітарного режиму, проте ці

матеріали були надто обмежені і носили в основному публіцистичний характер і принципового значення на мали.

Література

1. *Конквест Р.* Большой террор. *Нева*. 1989. № 12. С. 137-143.
2. *Shapiroj. P.* Rehabilitation Policy Under Post Khrushchev Leadership. *Soviet Studies*. 1969. V. 20. № 4.
3. *Levytsky B.* The Stalinist Terror in the Thirties: Documentation from the Soviet Press. Stanford, 1974.
4. *Oppenheim S.* Rehabilitation in the Post Stalinist Soviet Union. *The Western Political Quarterly*. 1967. V.20. № 1
5. *Van Goudoever A.P.* The Limits of Destalinization in the Soviet Union. Political Rehabilitations in the Soviet Union since Stalin. L.; Sydney. 1986. 216 p.
6. *Савицкий В.М.* По поводу уголовно-процессуальных прав невиновного на реабилитацию // Советское государство и право. 1965. № 9. С. 48-56.
7. *Безлепкин Б.Т.* Возмещение имущественного вреда реабилитированному // Советское государство и право. 1978. № 4. С. 103-113.
8. *Кобляя Г.Н.* О гарантиях реабилитации невинного // Советское государство и право. 1972. № 7. С. 80-88.
9. *Полякова М.Ф.* Реабилитация невинных: гарантия чести и достоинства личности. Советское государство и право. 1976. № 10. С. 121-124.

Роман ШАК

e-mail: Vika_Ch07@ukr.net

РОЛЬ СУДОВОЇ ВЛАДИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Принцип верховенства права є неодмінним елементом сучасних концепцій правової держави і демократії. Саме на цій засаді будуються уявлення про судову владу, призначення якої – захист прав і основоположних свобод людини. В умовах триваючої судово-правової реформи вказаний принцип набуває особливої актуальності. Верховенство права є загальноправовою цінністю, яка досліджуються переважно філософами і теоретиками. Враховуючи значний обсяг ґрунтовних наукових праць з цієї тематики, ми не будемо вдаватися до їх детального вивчення, а зосередимо наше дослідження на аналізі ролі судової влади в забезпеченні принципу верховенства права.

Дореволюційний російський вчений А.С. Алексєєв уважав, що однією з важливих умов верховенства права має бути наявність «правильного»

суду. «Правильний суд» – це правовий, справедливий, безсторонній і незалежний суд, який чиниться чітко, узгоджено та ефективно, діє в законодавчо встановлених демократичних процесуальних формах судової системи [1, с. 15]. Саме із утвердженням судової влади як незалежної й самостійної гілки влади пов'язано становлення принципу верховенства права у вітчизняній юриспруденції.

Початок 90-х років пов'язаний з активним упровадженням ідей пріоритетності прав особи в усіх сферах суспільного буття, правової держави, принципу поділу влади і взаємних стримувань її гілок, а також утвердженням нової ролі судової влади як самодостатньої та незалежної з одночасним значним розширенням її повноважень. Розвиток процесуальних галузей права був ознаменований розширенням диференціації судочинства, а також гарантій осіб, які беруть участь у справі. Правова реформа провадилася під загальним гаслом сприйняття загальновизнаних міжнародних гарантій прав особи, зокрема у сфері судочинства.

Прийняття Конституції України 1996 р. стало вирішальним моментом як для державотворення в цілому, так і для визначення нової ролі судової влади. Основний Закон України закріпив принцип верховенства права. Зазначається, що Конституція України має найвищу юридичну силу. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується (ст. 8 КУ). У постанові пленуму ВС України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 1 жовтня 1996 р. № 9 роз'яснено, що «виходячи із принципу верховенства права і гарантування Конституцією судового захисту конституційних прав і свобод, судова діяльність має бути спрямована на захист цих прав і свобод від будь-яких посягань шляхом забезпечення своєчасного та якісного розгляду конкретних справ» (абз. 2 п. 1). У п. 2 вказується, що «... судові рішення мають ґрунтуватися на Конституції, а також на чинному законодавстві, яке не суперечить їй» [2].

Нове галузеве процесуальне законодавство також містить посилення на принцип верховенства права. Так, відповідно до ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Згідно ст. 8 КАС України, яка закріплює вказану засаду, суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого зокрема людина, її права та

свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського Суду з прав людини.

Звернення до адміністративного суду для захисту прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується. Забороняється відмова в розгляді та вирішенні адміністративної справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини [3]. Варто зауважити, що на законодавчому рівні в Україні поки ще не сформовано умов для того, щоб судді у своїй професійній діяльності могли вільно керуватися верховенством права, зокрема в цивільних, кримінальних, господарських справах. Адже цей принцип навіть не включений у ч. 3 ст. 129 Конституції України до переліку засад судочинства.

Отже, становлення принципу верховенства права у судочинстві пов'язано як із визначенням ролі суду як основного гаранта прав особи, так і з утвердженням примату Конституції України як основного закону держави. У цьому контексті вирішальними є конституційні положення про те, що нормативно закріплені права і свободи людини і громадянина не є вичерпними (ч. 1 ст. 22), універсальність юрисдикції суду (ч. 2 ст. 124) [4], а також діяльність Конституційного Суду України, якого наділено широкими повноваженнями щодо перевірки конституційності актів вищих органів державної влади та їх інтерпретації.

З цього приводу не можна оминути висновки експертів Венеціанської комісії стосовно ролі суду в забезпеченні верховенства права, які відзначили наступні елементи даної засади в судочинстві: (а) кожен повинен мати можливість оспорювати дії державних органів і рішення, несприятливі з точки зору його прав та інтересів; (б) судова має влада встановлювати, які закони мають застосовуватися у справі для вирішення питань факту, і застосовувала їх до фактів відповідно до належних, тобто, прозорих і передбачуваних методів тлумачення; (в) судова влада має бути незалежною і неупередженою; (г) слухання мають бути справедливими і відкритими, а справа має бути розглянута і вирішена протягом розумного терміну, а в окремих випадках необхідно забезпечувати безоплатну правову допомогу; (д) повинен існувати орган або організація-прокуратура, яка також незалежна від виконавчої влади, і яка гарантує, щоб у разі порушень законів, справа була представлена до суду, навіть якщо коли жертва не подає відповідну скаргу; (е) рішення судів повинні ефективно виконуватися, і не повинно бути можливості (за винятком виключних випадків) перегляду остаточних судових рішень (дотримання принципу *res judicata*) (пункти 53–58) [5].

Верховенство права є фундаментальним принципом, на якому будується демократична правова держава і функціонування судової влади в ній. Верховенство права – це панування права в суспільстві, яке відображається у судочинстві шляхом інституалізації низки визнаних міжнародним співтовариством вимог: (1) права на оскарження дій та рішень органів державної влади; (2) вільній оцінці судом обставин справи; (3) незалежності й неупередженості суддів; (4) належній судовій процедурі, яка включає такі складові, як справедливість, відкритість, розумний строк розгляду справи, доступність правової допомоги; (5) наявності незалежної прокуратури, яка здійснює захист прав людини в судочинстві; (6) обов'язковості судових рішень.

Роль суду в забезпеченні верховенства права полягає насамперед у захисті загальновизнаних прав і свобод людини. Суду надані широкі повноваження щодо оцінки відповідності законів Конституції України, а підзаконних нормативних актів – законам і Конституції України. Суди здійснюють правозастосовну діяльність, під час якої відбувається інтерпретація норм права, і утворення нових правових положень. Правотлумачення притаманне діяльності судів першої та апеляційної інстанцій, суди ж вищих інстанцій створюють прецедентну практику, яка виконує подвійну функцію: (а) роз'яснення порядку застосування законодавства (постанови Пленумів вищих судів) і (б) спрямовування розвитку судової практики шляхом видання рішень прецедентного характеру (Верховний Суд України).

Література

1. *Алексеев А.С.* Начала верховенства права в современном государстве. Вопросы права. Журнал научной юриспруденции. 1910. Кн. 2. С. 11-18.
2. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Пост. Пленуму Верхов. Суду України від 01.11.1996 р., № 9. Зб. постанов Пленуму Верхов. Суду України у кримінальних справах: 1973–2006 рр. - Х.: Одиссей, 2007. С. 450–461.
3. Кодекс адміністративного судочинства України [Текст] // Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.
4. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Доклад о верховенстве права: Венецианская комиссия: принято на 86 пленарном заседании Венецианской Комиссии (Венеция, 25–26 марта 2011 года). URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-rus](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-rus)

ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ УКРАЇНИ

Поняття інформаційно-аналітичного забезпечення адміністративних судів України є одним із найважливіших видів управлінської діяльності, що забезпечує реалізацію судами своїх функцій та їх якісне виконання, а також охоплює всі етапи діяльності адміністративних судів України, яка у свою чергу контролює збір, обробку, аналіз отриманої інформації, а також надає рекомендації щодо використання підготовлених суддівських рішень.

Слід зазначити, що окремі аспекти інформаційно-аналітичної роботи в юридичній літературі розглянуто у працях: В. Захарової, Л. Філіпової, В. Барбара, О. Нестеренко та ін.

Але, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених сфері інформаційно-аналітичної діяльності органів влади, багато теоретичних і практичних питань, щодо особливостей інформаційно-аналітичного забезпечення адміністративних судів в Україні, залишаються недостатньо дослідженими.

Значення інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності адміністративних судів України усіх рівнів обумовлюється тим, що її результатом повинно бути окреслення не тільки основних засад якісного вирішення адміністративних справ та відправлення правосуддя, а й конкретних шляхів усунення існуючих недоліків під час їх розгляду.

Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності адміністративних судів України – це органічна єдність роботи щодо раціональної організації процесу систематизації та обробки необхідної інформації (будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді – ст.1 Закону України «Про інформацію») для провадження ефективного адміністративного судочинства. За допомогою інформаційно-аналітичного забезпечення узгоджується, координується та кооперується робота судів щодо визначення завдань і досягнення загальної мети у вирішенні адміністративних справ. Слід зазначити, що зі створення інформаційно-аналітичної системи в адміністративних судах України (Судова реформа 2017 року, де вводиться єдина система електронного судочинства – автоматизована система управління) відсутня потреба у наборі додаткового персоналу, а й звільняє суддів від виконання функцій, які є для них не властивими. У сучасних умовах, коли постійно зростають вимоги про скорочення термінів і підвищення якості розгляду адміністративних

справ, сучасні інформаційні системи здатні забезпечити швидкий доступ суддів до банків законодавчих даних та до узагальнених матеріалів судової практики. Вони дозволять автоматизувати, а отже, уніфікувати судове діловодство, забезпечити якісний розгляд адміністративних справ [1].

Варто зазначити, що адміністративний суд України, як суб'єкт владних повноважень, є суб'єктом відносин у сфері доступу до публічної інформації, а отже є розпорядником інформації, який зобов'язаний оприлюднювати інформацію; систематично вести облік документів, що знаходяться в його володінні; мати спеціальні структурні підрозділи, надавати та оприлюднювати точну, достовірну та повну інформацію та нести відповідальність за правила її використання та розповсюдження [2].

До основної функції системи інформаційно-аналітичного забезпечення адміністративних судів України належить: своєчасне надання суддівської інформації, яка має відповідати вимогам своєчасності, повноти даних для прийняття та виконання рішень з адміністративних справ. Основними завданнями функціонування системи інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності адміністративного судочинства в Україні є: ● можливість оперативного отримання інформації у повному обсязі; ● систематизованому стані для зручного використання в процесі розгляду та вирішення тих чи інших адміністративних справ.

Однією із найважливіших складових інформаційно-аналітичного забезпечення адміністративних судів України є накопичення необхідної інформації, а також організація роботи зі службовими документами.

Варто наголосити, що вагомим результатом інформаційно-аналітичного забезпечення стали об'єктивні висновки і конкретні рекомендації з поліпшення роботи судів. Водночас треба зважити, що на цей процес останнім часом значний вплив має застосування нових інформаційних технологій та методів інформаційно-документаційного забезпечення адміністративного судочинства України.

Інформаційно-аналітичне забезпечення адміністративних судів України базується на цілісній та несуперечливій інформації в інфраструктурі обліків інформаційно-пошукової системи, яка повинна бути задіяна шляхом використання типового програмного забезпечення, єдиної технології обробки та обміну даними, типової структури даних та правил їх застосування [3].

Більшість вчених вважають, що інформаційно-аналітичне забезпечення має містити у собі не лише підготовку, а й реалізацію інформаційних ресурсів як засобів і методів використання усієї інформаційної бази, способів організації нормативно-довідкової

інформації, побудови банків даних, зокрема побудови і ведення інформаційної бази тощо.

Так, наприклад, у структурі Вищого адміністративного суду України є Управління вивчення судової практики та судової статистики, який у свою чергу виконує завдання щодо:

- сприяння судовим палатам, Пленуму Вищого адміністративного суду України у здійсненні узагальнення судової практики, наданні на його основі адміністративним судам методичної допомоги з метою однакового застосування норм Конституції та законів України, рекомендаційних роз'яснень з питань застосування законодавства під час вирішення справ адміністративної юрисдикції;

- ведення та аналіз судової статистики;
- інформаційно-аналітичне забезпечення адміністративних судів;
- контроль за єдністю судової практики застосування законодавства під час розгляду та вирішення адміністративних справ.

До складу управління вивчення судової практики та судової статистики, як допоміжні органи, входять:

- відділ вивчення судової практики;
- відділ аналітично-статистичної роботи [4].

Кожне управління, відділ чи відділення займаються лише тими проблемами і питаннями, що відносяться до їх компетенції.

Взагалі інформаційно-аналітичне забезпечення адміністративних судів України є відносно новим поняттям в юридичній літературі і в діяльності суду України, за допомогою якого дані збираються в цілісну картину про події які відбувалися або відбуваються для прогнозування перспективи дії різних факторів, структур та груп інтересів. Так як з розвитком інформаційних технологій з'явилася потреба в організації єдиної системи забезпечення правосуддя та якісного його відправлення.

Принципами, якими повинні керуватися управління, відділи та відділення під час здійснення інформаційно-аналітичної діяльності є: своєчасність - тобто своєчасне отримання; аналіз та обробка інформації, системність – принци, який полягає у комплексному підході до аналізу проблеми дослідження; цілеспрямованість; достовірність даних; повнота використання всієї наявної інформації; обґрунтованість; безперервність, що закладається у постійному моніторингу щодо тієї чи іншої проблеми, яка виникає в інформаційно-аналітичній діяльності та чіткість викладу висновків – доступність і простота викладеного аналітичного матеріалу [5].

Отже, інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності адміністративних судів України – це комплекс заходів, щодо збору,

опрацювання та використання інформації, яка є необхідною і достатньою для вирішення і досягнення загальної мети під час вирішення адміністративних справ, організація та систематизація процесу діяльності суду, а також, обробка, аналіз та комплексне дослідження інформації, яка надійшла до відділу, для провадження ефективного адміністративного судочинства.

Література

1. *Барбара В.* Використання комп'ютерних технологій у судочинстві / В.П. Барбара // Вісн. Верхов. Суду України. – 2006. – № 1. – С. 36–39.
2. Про доступ до публічної інформації: Закон України// [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
3. Основи інформаційно-аналітичної діяльності: навч. посібник / І.В. Захарова, Л.Я. Філіпова – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 336 с.
4. Положення про Вищий адміністративний суд// [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://vasu.gov.ua/structure/>
5. *Нестеренко О.В.* Основи побудови інформаційно-аналітичних систем органів державної влади / О.В. Нестеренко.— К.: Наук. думка, 2005. – 628 с.

Світлана ЯРЕМЧУК

e-mail: vitaliy_yar@ukr.net

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ У СУДДІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Судова система України перебуває на етапі реформування, що обумовлено розвитком нашої держави відповідно до передових світових тенденцій. На даний час судова гілка влади все більше переймає західну модель правосуддя з вагомою долею вітчизняних традицій, які склались у цій сфері.

У структурі вихідних засад представленої сфери юридичної діяльності один із головних принципів – уникнення конфлікту інтересів, посідає первинне і чи не головне місце. Ця засада має двоякий характер оскільки стосується як організаційної частини роботи судді, так і етичної. Окрім цього, актуальність дослідження принципу уникнення інтересів у суддівській діяльності полягає у наявності суміжного правового явища у антикорупційному законодавстві. По суті, представлена засада має окремий суб'єктний склад, існує у доволі вузькій правовій сфері, а також характеризується рядом інших особливостей, що обумовлює доцільність її вивчення.

У словниковій літературі термін «конфлікт» визначено як зіткнення протилежних інтересів, думок, поглядів; серйозні розбіжності; гостра суперечка; сутичка, ускладнення відносин [1, с.570].

Що стосується правового конфлікту, то В. Кудрявцев, наприклад, вважає, що представлене явище пов'язане з правовідносинами сторін (їх діями, що мають юридичні наслідки або стани), відповідно суб'єкти, мотивація їх поведінки або об'єкт конфлікту мають правові ознаки, а сам конфлікт тягне за собою юридичні наслідки [2, с.7].

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» не дає офіційного визначення поняття «конфлікту інтересів» у суддівській діяльності. Стаття 58 закону доволі поверхнево регламентує наявність такого явища у руслі суддівської етики [3].

На нашу думку, конфлікт інтересів у суддівській діяльності є суперечністю між особистими інтересами судді та його професійними правами і обов'язками, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання суддею його професійних обов'язків, а також на вчинення чи не вчинення ним дій під час здійснення суддівської діяльності.

Аналізуючи сутність конфлікту інтересів слід відзначити, що дане явище притаманне не лише сфері суддівської діяльності та законодавству, яке її регулює, але й відносинам та законодавству, пов'язаних із державною службою та службою в органах місцевого самоврядування, а також із протидією корупції.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», конфлікт інтересів – наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень. У законі розрізняються потенційний та реальний конфлікти інтересів, а саме: потенційний конфлікт інтересів – це наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень; реальний конфлікт інтересів – суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень [4].

О. Лемєнов зазначає, що конфлікт інтересів нове поняття для України. Підтримуючи офіційне визначення вказаного поняття у

законодавстві України, дослідник зазначає, що конфлікт інтересів – це отримання будь-якої приватної вигоди (не лише матеріальної) через прийняття певних рішень на тій чи іншій посаді на державній службі [5].

У Методичних рекомендаціях з питань запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та порівняних до них осіб, підготовлених Національним агентством з питань запобігання корупції спільно з експертами Програми розвитку ООН в Україні, конфлікт інтересів визначено як конфлікт між публічно-правовими обов'язками і приватними інтересами державної посадової особи, за якого її приватні інтереси, котрі впливають з її положення як приватної особи, здатні неправомірним чином вплинути на виконання цією державною посадовою особою її офіційних обов'язків або функцій [6]. Іншими словами, конфлікт інтересів – це ситуація, при якій службова особа, виконуючи свої обов'язки, має приватний інтерес (особисту заінтересованість), який хоча і не обов'язково призводить до прийняття неправомірного рішення або вчинення неправомірного діяння, але здатний до цього призвести.

У Рекомендаціях звернено увагу на потенційний конфлікт інтересів, який виникає, коли державна посадова особа має такі приватні інтереси, в силу природи яких конфлікт інтересів з'явився б, якщо посадовій особі треба було б виконувати відповідні офіційні обов'язки в майбутньому (тобто такі, які конфліктують з приватними інтересами).

На нашу думку, при наявності реального конфлікту інтересів, коли приватний інтерес фактично вже скомпрометував належне виконання посадовою особою її офіційних обов'язків, що вплинуло на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень це необхідно розглядати як приклад неправомірної поведінки або «зловживання службовим становищем», як факт корупції, а не як «конфлікт інтересів». Необхідність уникнення конфлікту інтересів у суддівській діяльності вимагає нагальної потреби вдосконалення правового врегулювання цього основоположного принципу діяльності суддів.

Конфлікт інтересів у суддівській діяльності не позбавлений і етичного моменту. Підтвердженням цього є Кодекс суддівської етики (далі – Кодекс), затверджений XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року [7] та коментар до Кодексу суддівської етики, затвердженого рішенням Ради суддів України від 04 лютого 2016 р. №1 [8]. Зокрема, у ст. 2 Кодексу прописано, що суддя не має права використовувати своє посадове становище в особистих інтересах чи в інтересах інших осіб. Він повинен

уникати будь-якого незаконного впливу на його діяльність, пов'язану зі здійсненням правосуддя, та бути незалежним від своїх колег у процесі прийняття рішень. З метою дотримання всіх процесуальних норм, суддя повинен уникати взаємовідносин з одним із учасників процесу або його представником у справі за відсутності інших учасників процесу.

Законодавство, яке регулює суддівську діяльність, не прописує термін «приватний інтерес», хоча вказує, що суддя повинен враховувати, що сімейні, соціальні взаємовідносини чи будь-які інші стосунки та втручання з боку органів державної влади не мають впливати на його поведінку чи ухвалення судових рішень (ст. 19 Кодексу).

Слід відмітити, що у законодавстві про державну службу та антикорупційному законодавстві йдеться про «приватний інтерес», який визначено як будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, у тому числі зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, у тому числі ті, що виникають у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях. Однозначно, поняття «приватного інтересу» включає не лише особисті прагнення, пріоритети, захоплення особи, але й інші аспекти її життя, які можуть вплинути на належне виконання такою особою її професійних обов'язків. Такі аспекти обумовлюються сімейними, дружніми чи іншими стосунками особи. Головним критерієм тут є можливість впливу таких стосунків на стан виконання особою своїх професійних обов'язків.

Враховуючи усі наведені аргументи, можемо стверджувати, що конфлікт інтересів в суддівській діяльності може бути викликаний сімейними, соціальними взаємовідносинами, впливами з боку державної влади на поведінку судді чи ухвалення судових рішень. В таких випадках, передбачених законодавством, суддя має право заявити самовідвід у разі наявності упередженості щодо одного з учасників процесу, а також у випадках, якщо судді з його власних джерел стали відомі докази чи факти, які можуть вплинути на результат розгляду справи (ст.15 Кодексу).

Таким чином, з точки зору етичної прийнятності, виключення конфлікту інтересів повинно бути для судді пріоритетним питанням. Однак в практичному середовищі цим аспектом нехтують, що, на жаль, несе реальну загрозу чесному правосуддю.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – С.1728.

2. *Кудрявцев В.М.* Юридический конфликт: сферы и механизмы / В.М. Кудрявцев. – М.: Юрист. – 1994. – 171 с.
3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (ВВР), 2016, № 31, ст.545 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
4. Закон України «Про запобігання корупції» (ВВР), 2014, № 1700 – VI // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
5. *Леменов О.* Конфлікт інтересів: українська традиція чи привид минулого? / О. Леменов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2016/12/konflikt-interesiv/index.html>.
6. Методичні рекомендації питань запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та порівнянних до них осіб // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kr-admin.gov.ua/Corruption/Ua/metod_rekomendaciyi.pdf.
7. Кодекс суддівської етики, затверджений XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](https://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1).pdf).
8. Коментар до Кодексу суддівської етики, затвердженого рішенням Ради суддів України від 04 лютого 2016 р. №1. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: rsu.gov.ua/ua/events/komentar-do-kodeksu-suddivskoi-etiki.

ЧАСТИНА II.

Асоційовані питання

Ірина АНДРУСЯК

e-mail: aip2604@ukr.net

ЮРИДИЧНА АРГУМЕНТАЦІЯ: ДОКАЗ В ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Логічна модель теорії аргументації пов'язана з дослідженнями Аристотеля в області аналітики. В корпусі творів Аристотеля, вперше зібраному Андроніком Родоським, логічні праці були об'єднані загальною назвою *Organika biblia*. Пізніше ця частина Корпусу стала називатися просто «Органон». В неї увійшли наступні трактати: «Аналітика» («Перша Аналітика, книга перша і друга; «Друга Аналітика», книга перша і друга»), «Категорії», «Про витлумачення», «Топіка» і «Про софістичні спростування» [1]. Завдяки цим працям аргументація посіла унікальне місце як в логіці, так і в інших науках. Теорія аргументації включає в себе мистецтво діалогу, розмови і переконання.

Головним поняттям в класичній, так і неklasичній теорії аргументації є поняття аргументу та аргументації. «Аргументами в логіці називають судження, що формулюються для підтвердження або заперечення іншого судження. Тобто, аргумент – це форма думки з певною функцією» [2, с. 8]. Аргументацією є процес, в якому здійснюється підтвердження одного судження за допомогою іншого. І.В. Хоменко вважає, що обґрунтування може бути здійснене різними способами. «По-перше, положення можуть бути обґрунтовані шляхом безпосереднього звертання до дійсності (експеримент, спостереження тощо). По-друге, обґрунтування може бути здійснене за допомогою вже відомих положень (аргументів) шляхом побудови певних міркувань (доказів)» [3, с. 219].

Аргументація є однією з найважливіших умов наукового знання. Більшість наукових істин не дані безпосередньо нашому сприйняттю. «Є ряд наук і галузей знання, в яких, через самий характер цих наук і цих галузей знання, багато доказів завжди мусять лишитися всього тільки генетичними, тобто доказами за джерелом походження суджень. В усіх історичних науках для доказу величезної кількості встановлених в них істин немає інших шляхів, крім як пересвідчитися в тому, що джерела, з яких ми почерпнули ці істини, заслуговують на довіру, не можуть нас обманювати або вводити в оману. Такі істини виправдовуються шляхом доказу за джерелом походження наших суджень – через вивчення, зіставлення, критичну перевірку і порівняльну оцінку офіційних документів, повідомлень, доповідей і т. д.» [4, с. 371]. Однак той факт, що наші узагальнення будуть схильні до помилок і лише ймовірнісними доти, поки ми не досягнемо всезнання і не будемо знати усього майбутнього, є беззаперечно істинним.

Аргументація як мовленнєва дія включає систему тверджень, призначених для виправдання чи спростування якоїсь думки. Аргументація завжди виражена в мові, має форму написаних або виголошених тверджень. Теорія аргументації досліджує взаємозв'язки цих тверджень. Аргументація є цілеспрямованою діяльністю: вона має на меті підсилення чи ослаблення чийось переконань. «Впливати на переконання слухачів можливо не тільки за допомогою мови і словесно виражених доведень, але й багатьма іншими способами: жестами, мімікою, наочними образами і т. п. Навіть мовчання в окремих випадках виявляється достатньо вагомим аргументом. Ці способи впливу вивчаються психологією, теорією мистецтва, але не входять до сфер дослідження теорії аргументації» [5, с. 29]. Слід зазначити, що аргументація є соціальною діяльністю, оскільки вона направлена на іншу людину чи людей, передбачає діалог і активну реакцію іншої сторони на надані доведення. Аргументація припускає розумність тих, хто її сприймає, їхню здатність раціонально зважувати аргументи, приймати їх або заперечувати.

Юридична аргументація вимагає поєднання знання логічної форми та юридичного змісту. Міждисциплінарний характер юридичної аргументації визначає об'єднання знань логіки та правознавства і юридичної практики. Основним видом аргументів у судовому пізнанні є фактичні дані (факти). «Розкрити злочин і викрити злочинця – означає виявити і зібрати факти, котрі з достовірністю відтворюють злочинну подію, особу, що її скоїла, та її винність. Доказом у судовій справі може бути будь-яке явище, подія, предмет чи річ, все, що оточує людину і складає об'єктивну реальність» [5, с. 207]. Для аргументованого доказу не завжди достатньо наявності фактів,

які підтверджують те чи інше положення. Факт може бути спростований якщо виявиться інший факт, який суперечить доказу положення (алібі у підозрюваного – І.А.). «Факти можна підібрати, але одиничні, взяті самі по собі, відірвані один від одного, від конкретної дійсності вони не здатні служити аргументованим доказом. Отже, факти тільки тоді стають надійним доказом, коли вони беруться не ізольовано, не поодиночці, а розглядаються у взаємозв'язку і сукупності, як факти, які є істинним відображенням тих чи інших явищ і процесів у природному і соціальному середовищі» [6, с. 161].

Важливим елементом юридичної аргументації є закони. Ми можемо розділити їх на дві групи: закони природи (закони фізики, астрономії та ін.) та закони суспільства (закони соціології, економіки, права). Дія закону є обов'язково неминучою, тому посилання на закон є завжди переконливим. Юридичні закони є особливим видом аргументів. «Щоб встановити причетність підозрюваного до злочину ми повинні зібрати докази по цій справі. Але самі докази поза правовою нормою не дають можливість зробити відповідні висновки. Лише тоді, коли факти співставляються з юридичною нормою вони можуть стати аргументами. Іншими словами, у ході слідства і судового процесу, висновки логічно спираються на факти дійсності і на відповідні статті закону» [7, с. 286].

Юридична аргументація виступає в якості однієї з основних логічних складових юридичної техніки в практичному значенні. Саме ця складова забезпечує здійснення правозастосування за певними логіко-юридичними нормами. Поєднання формально-логічних теорій загальнотеоретичного значення зі змістовними завданнями правознавчої теорії та юридичної практики лежить в основі сучасної теорії юридичної аргументації.

Література

1. *Аристотель*. Сочинения в четырех томах. Т. 2. - Москва: Наука, 1978. - 687 с.
2. Юридична аргументація: Логічні дослідження. Колективна монографія / О.М. Юркевич, В.Д. Титов, С.В. Куцепал та ін.; За заг. ред. проф. О.М. Юркевич. – Х., 2012. – 211 с.
3. *Хаменко І.В.* Логіка – юристам: Підручник. - К.: Четверта хвиля, 1997. – 392 с.
4. *Асмус В.Ф.* Логіка: Підручник. – К.: Українське видавництво політичної літератури, 1947. – 410 с.
5. *Івин А.А., Никифоров А.А.* Словарь по логике – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. – 384 с.
6. *Жеребкін В.Є.* Логіка: Підручник. – 10-те вид. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2008. – 255 с.

7. *Ортинський В.А.* Логіка – правоохоронцям: Навчальний посібник. - Львів: Апріорі, 2004. – 248 с.
8. *Конверський А.Є.* Логіка: Підручник для студентів юридичних факультетів. - К.: Центр навчальної літератури, 2008. - 304 с.

Тетяна БАРАШКОВА,
Микола ПОЛІКОВСЬКИЙ
e-mail: tetiana.b2702@gmail.com

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ПРАВА НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ

Головним завданням будь-якої сучасної і правової демократичної держави є захист прав та свобод людини, їх утвердження та забезпечення. Серед основних прав людини, передбачених Конституцією України, одним з найважливіших є право на отримання кваліфікованої правової допомоги, що є суттєвою складовою здійснення правосуддя. Вивчаючи історію держави і права ми бачимо, що інститут захисту прав громадян виник на найнижчих ступенях суспільного розвитку, задовго до виникнення правових держав. Цей інститут пройшов довгий і тернистий шлях свого становлення у всіх народів світу, перш ніж сформувався у тому вигляді, яким ми знаємо його сьогодні [1].

Реалізація права на надання правової допомоги у суді для сучасного громадянського суспільства стає все більш поширеним явищем, що і обумовлює актуальність даної теми. Саме тому вважаємо за доцільне звернутися до коренів цього правового явища з метою виявлення закономірностей його формування у різних країнах, зокрема і в Україні.

В юридичній науці питання історичних аспектів становлення права на правову допомогу та української адвокатури, яка є спеціалізованою структурою з надання правової допомоги, в свій час розглядалися в працях таких авторів, як: Гловацький І. Ю., Шкарупа В. К., Медведчук В. В., Михеєнко М. М., Кудрявцев В. А., Варфоломєєва Т. В., Гончаренко В. Г., Гончаренко С. В. та інші.

Процес становлення права на правову допомогу почався з часу зародження інституту своєрідних ораторів у королівствах зулусів і бечуанів, що могли мислити і промовляти на захист не своїх, а чужих інтересів”. У кафрів (Південно-Східна Африка) позивач приходив до суду зі своїми родичами, які і здійснювали функцію захисту. У Китаї родичам та друзям обвинуваченого також дозволялося захищати його інтереси. У Туреччині були так звані муфтії – знавці ісламського права, обов’язки яких полягали в наданні юридичних порад зацікавленим особам. Священним обов’язком вважалося надання правової допомоги будь-ким у стародавніх іудеїв:

«Робіть добро, прагніть до справедливості, допомагайте пригнобленим, віддавайте право сиротам і захищайте вдів» [2, с. 21–22].

Першу пам'ятку про правову допомогу можна знайти, зокрема, в Біблії: «Въ Библии находимъмы главу где сильный и знающій законы человекъ отстаиваетъ права вдовъ, сиротъ и неимущихъ людей». Автор вказував на пряму залежність між відношенням до людини в державі і виникненням інституту правової допомоги [3].

Досить яскравим прикладом надання правової допомоги можуть бути Стародавні Греція та Рим. Уже у VI-IV ст. до н.е. в Афінах визнавалося право обвинуваченого мати захисника, у зв'язку з цим виникла необхідність у тих підготовлених особах, які б добре знали звичаї та закони і могли надати правову допомогу. Це були логографи та диктографи, обов'язки яких полягали у збиранні матеріалу, що був потрібний для попередньої перевірки справи, а також у виборі найбільш вигідного виду скарги. Логографи писали промови для клієнта, вивчали суть справи і оголошували перед судом [1].

Саме у римському праві сформувався й наступний етап розвитку інституту захисту – *інститут патронату*. На цьому етапі вже слід вести мову про правовий інститут, оскільки відносини клієнта і патрона (захисника) вже не обмежуються родинними відносинами, а базуються на взаємних послугах та їх оплаті. На перших етапах розвитку інституту патронату, патрон надавав допомогу в суді без винагороди, але з часом діяльність патрона стала професією, за здійснення якої бралася плата, часто надто висока. І реакція держави не забарилася: заборона отримувати таку винагороду встановлювалася законом Марка Цінція (204 р. до н.е.), що слід розглядати як захист тих, хто звертався по допомогу у веденні справ у суді [1].

Що стосується коренів правової допомоги в Україні, то за часів Київської Русі інститут захисту розвивався в особливих історичних умовах общинного співжиття, тобто функції захисту, обвинувачення та покарання виконували общини. Спостерігалось прагнення вирішувати суперечності між общинами шляхом судового розгляду, а не війною, що викликало необхідність появи державних органів судової влади. При такому підході судове представництво ще не мало законодавчого закріплення, оскільки функції представників визначалися на певному рівні розвитку звичаєвого права. Проте, зазначено, що вже на цьому етапі відчувалася активна участь держави у захисті потерпілої сторони, яка полягала в забороні потерпілій особі звільняти правопорушника від покарання за мировою згодою [4].

Прослідковується тенденція приділення доволі значної уваги питанням правової допомоги у Статутах Великого князівства Литовського 1529, 1566, 1588 років.

Наступний період розвитку права в Україні пов'язаний з появою проекту кодексу українського права під назвою «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., якого так і не було прийнято царським урядом, проте він мав широке застосування на практиці, оскільки значна увага у ньому приділялася аспектам надання правової допомоги у кримінальному процесі. У цей час, зокрема у великокняжих – господарських, а також у земських судах, з'являється новий тип професійного юриста – *«прокуратора або речника»* – до яких висувались певні вимоги. Ними могли бути чоловіки без будь-яких відхилень, повнолітні, християни, розумово й фізично дужі, світського походження. Необхідно підкреслити, що для убогих людей, вдів і сиріт, які не могли себе захищати самотійно, передбачався спеціальний урядовий захисник [1].

У Російській імперії право на правову допомогу виникло із Судовими Статутами 1864 р. Судова реформа 1864 р. започаткувала основи компетентної та самокерованої організації захисників, що поділялися на дві групи: присяжних повірених, що забезпечували захист на професійній основі, і приватних повірених, що займалися такою практикою індивідуально [5, с. 7].

На відміну від присяжних повірених, що мали право виступати в будь-якому суді Російської імперії, приватні повірені могли виступати тільки в судах, що видали їм такий дозвіл [1].

12 вересня 1928 р. колегією Нарком'юсту УСРР було прийнято постанову «Про реорганізацію колегій захисників», згідно з якою робота членів колегій захисників переведена на колективні форми організації, а приватна практика ліквідована [1]. Завдяки колективним методам діяльності колегій захисників було розширено коло громадян, яким надавалася юридична допомога, сконцентровано роботу державних установ і організацій щодо правового обслуговування громадян. Фактично така система діяла до 90-х років XX ст [1].

Подальший розвиток права на правову допомогу відбувався і відбувається вже за часів існування незалежної України. Він пов'язаний, зокрема, із взяттям Україною на себе міжнародних зобов'язань та прагненням нашої держави удосконалювати своє законодавство у відповідності із законодавством найбільш розвинутих країн світу, передусім європейських, у зв'язку з євроатлантичною інтеграцією.

Підсумовуючи, можемо констатувати, що первинною формою правової допомоги є родинна форма захисту, яка поступово переходить до сторонніх осіб і отримує державне гарантування.

Література

1. *Корищенко А.В.* Генеза права на правову допомогу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2013/statji_n4_29_2013/Koroshenko_23.pdf
2. Адвокатура України: Навч. посіб. / В.К. Шкарупа, О.В. Філонов, А.М. Титов, Ю.Я. Кінаш; за ред. В.К. Шкарупи. – 2-ге вид., випр. – К.: Знання, 2008. – 398 с.
3. *Богма А.В.* Історичний аспект становлення та розвитку безкоштовної юридичної допомоги в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC2
4. *Личко В.С.* Поняття і види правової допомоги в Україні: загальнотеоретичне дослідження: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1840/%D0%9B%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%BE%20%D0%92.%20%D0%A1..pdf?sequence=1&isAllowed=y>
5. Історія адвокатури України / [Ред.: В.В. Медведчук та інші]. Вид. 2-ге. – К., видавництво «СДМ – Студіо», 2002. – 286 с.

Людмила БІЛІНСЬКА

e-mail: ludabilinska201085@ukr.net

НЕОБХІДНІСТЬ КОНСОЛІДАЦІЇ ЗУСИЛЬ У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Одним із негативних соціальних явищ, яке потребує глибокого наукового вивчення та аналізу є корупція. З огляду на те, що більшість негараздів, які час від часу вражають різні сфери нашого суспільства, особливо це стосується невдалого вирішення деяких економічних проблем, кризових ситуацій, що відбувалися і відбуваються на фоні політичного протистояння у країні, певною мірою пов'язують із впливом на ці процеси явища корупції. Актуальність вивчення цього явища полягає у його феноменальній спроможності існувати у кожній країні незалежно від історичного розвитку, рівня економіки, соціального розвитку та наявності законодавчої бази, яка повинна протидіяти цьому. Унікальність його полягає у здатності постійно розвиватися, перетворюватися у різноманітні нові форми прояву, вдосконалюватися, пристосовуватися до наявної правової бази та співіснувати поряд із обов'язковими принципами, які притаманні правовій, демократичній державі: законності, верховенства права, рівності всіх перед законом, дотриманням прав і свобод громадян.

Особливості тієї чи іншої країни у цьому плані обумовлюються, з одного боку, станом, структурою та динамікою корупції (корупція неоднорідна в різних країнах – в одних вона частіше за все пов'язана з розкраданням державної власності з використанням посадового становища, в інших – одержанням хабарів тощо), з іншого – змістом заходів щодо протидії цьому злу. Останнє включає в себе три основні складові успішної протидії корупції: 1) належне антикорупційне законодавство; 2) ефективну правозастосовну діяльність у боротьбі з корупцією; 3) наявність політичної волі щодо протидії корупції.

В останні роки Україну сприймають у світі як державу, де корупція набула надзвичайного поширення. Своєрідний рекорд у «рейтингу корумпованості» нашої країною було встановлено у 2000 р. – за результатами щорічного дослідження, приведеного серед 90 країн Transparency International (ТІ), Україна з індексом корумпованості 1,5 визнана найкорумпованішою країною серед країн колишнього СРСР і третьою за рівнем корупції у світі [1].

Корупція – не просто соціальне, а й політичне явище. Політичний аспект корупції обумовлюється тим, що корупція і політика – явища взаємопов'язані. Корупція безпосередньо пов'язана із здійсненням публічної влади в усіх сферах соціального життя, таким чином впливаючи на підготовку і реалізацію політичних рішень. У свою чергу політика, яку проводить держава у сфері протидії корупції та в інших сферах, впливає на стан, структуру і динаміку корупції.

Корупція як явище не може існувати за межами влади. Похідним моментом корумпованих відносин є наявність у суб'єкта корупції владних повноважень.

У функціонуванні держави і реалізації публічної влади корупція, образно кажучи, ставить все з ніг на голову: влада, носієм і єдиним джерелом якої є народ, використовується не в інтересах всього суспільства, не в інтересах народу, а в інтересах окремих осіб чи певної групи осіб. Іншими словами, корупція передбачає експлуатацію публічної влади в приватних інтересах. При цьому, на мій погляд, для корупції як соціальної корозії влади не має суттєвого значення, яким чином (мається на увазі спосіб зловживання владою) здійснюється «роз'їдання» цієї влади. Принципово важливим є інше: влада перестає бути владою, втрачаючи своє первісне призначення, вона перестає бути способом захисту громадян і перетворюється у носія небезпеки для них.

При високому рівні корумпованості державних органів корупція стає системним елементом державного управління. За таких обставин управління державою суттєво віддаляється від демократичних принципів і

значно спрощується для корумпованих представників влади, для яких притаманний спрощений погляд на владу, на її сутність і суспільне призначення, на власне посадове становище, що розглядається як засіб задоволення особистих інтересів.

Соціальний аспект корупції проявляється також у тому, що вона є одним із основних чинників роздвоєння суспільства – умовно кажучи, на офіційне і неофіційне (частково кримінальне).

Внаслідок цього в рамках суспільства паралельно співіснують дві соціальні підсистеми: одна з них орієнтується на правові та моральні норми, інша – на використання протиправних засобів.

Сформована протиправна обстановка, загрозлива національній безпеці та економічному розвитку нашої країни, не може тривати нескінченно. Нині українське суспільство найсерйозніше потурбувалося про вирішення проблеми боротьби з корупцією.

Не так давно прийнято низку надзвичайно важливих Законів України, спрямованих на протидію цьому негативному явищу, а саме: «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 року, «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 року, «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року [2; 3; 4].

Однак ті заходи, що вживаються тільки однією державою, найчастіше лише в особі його керівників, є явно недостатніми – необхідно до цього процесу підключити практично всі інститути громадянського суспільства, а також усіх справжніх громадян України. Саме від безпосередньої участі громадян залежить досить багато. Щоб не стати жертвою корупції, а також хабародавцем, кожен громадянин повинен чітко знати правила поведінки при спілкуванні зі службовцем органу влади й управління, ставити перед собою чіткі і реальні завдання, не провокувати корупційної ситуації і тим самим не сприяти корупції.

Література

1. Україна – третя в мире по коррупции // Сегодня. – 2000. – 15 сентября.
2. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 7 квітня 2011 року // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 40. – Ст. 404.
3. Про очищення влади: Закон України від 16 вересня 2014 року // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 44. – Ст. 2041.
4. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 47. – Ст. 2051.

ПОГЛЯДИ НА ВІТЧИЗНЯНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО В ЧАСИ РАДЯНСЬКОЇ КОДИФІКАЦІЇ (20-ТІ РР. ХХ СТ.)

Історичний розвиток Української держави в 20-х р. ХХ століття відбувався бурхливо і непередбачувано. До 1922 року продовжувався процес створення нової союзної держави – СРСР, до якої і увійшла більша частина території сучасної України на правах Української Соціалістичної Радянської Республіки, яка проіснувала майже 70 років. У 1922 – 1927 рр. в Україні була проведена кодифікація всіх галузей права. Вітчизняна наука «історія держави і права» свідчить про закріплення в Україні 1920-х років радянської державності. Щодо перших кодифікаційних робіт в УСРР, то це спричинилося до якісного скачка у розвитку системи радянського права. Проведення таких робіт об'єктивно було викликано, передовсім, необхідністю зафіксувати правові форми нових суспільних відносин. Крім того, з метою ліквідації виявлених у законодавстві істотних суперечностей та прогалин появилась необхідність проведення в УСРР кодифікації законодавства, що зумовлювалася потребою узагальнення його розвитку в попередній, декретний період і, відповідно, систематизацією правових норм.

Проблеми науки процесуального права в період радянської кодифікації були предметом дослідження таких вчених як Абрамов С.А., Гурвич М.А., Клейнман А.Ф., Рейхель М.О., Суло Д.С., Ясинюк М.М., Грищенко І.С., Колесніков А.Н., Єлістратов О.І., Бойко І.Й., Стецюк Б.Р., Терлюк І.Я.

Дослідники характеризуючи процес кодифікації радянського законодавства в Україні, обґрунтовано поділяють його на кілька етапів – на першу і другу половину 1920-х років. Найбільш активні кодифікаційні роботи розпочалися наприкінці 1921 р. і припадають на першу половину 1920-х р. [1, С. 744].

І. Б. Усенко зазначає, що для того, щоб розпочати процес кодифікації існував цілий ряд об'єктивних передумов. *По-перше*, цей період вважався одним з кращих періодів мирного будівництва. *По-друге*, для такого правового процесу, як кодифікація, була обов'язковою стабілізація суспільних відносин, консолідація суспільно-політичних умов, що мало місце в УСРР на той час. *По-третє*, основи усіх галузей права на той час були закладені [2, с. 120].

Ривман В.Д. зауважив, що процес вдосконалення кримінально-процесуального законодавства, як і будь-який процес такого роду, безперервний. І це зрозуміло, бо будь-який закон встановлює і фіксує свої рамки, точніше, зберігає друк конкретного періоду часу, а життя ніколи не зупиняється і не фіксується. Кожен новий період часу висуває нові завдання, на які далеко не завжди можна знайти відповідь навіть в самому законі. Якщо ж прийнятий закон потребує поправок, їх необхідно вносити без будь-яких труднощів. Прикладом цього може служити законодавча діяльність в період мирного будівництва після закінчення громадянської війни в нашій країні. Тільки за 17 місяців після прийняття першого Кримінально-процесуального кодексу УРСР в нього було внесено понад 60 вельми істотний уточнень і доповнень. Приймалися вони і в наступні роки. Не всі з них були рівноцінні за своєю історичною значимістю, але кожне відповідало духу своєї епохи, служило зміцненню соціалістичної законності і правопорядку в країні, кожне вносило певний внесок у формування соціалістичного законодавства [3, с. 85].

За працями Мельника Р. кримінально-процесуальне право радянської України в перший період свого існування і розвитку не знає особливого спрощеного порядку розгляду справ в трибуналах і встановлює єдиний порядок як для народного суду, так і для революційних трибуналів. В цьому відношенні найбільш важливим є перший законодавчий акт, який визначив основи кримінального судочинства для судів УРСР, а саме «Тимчасове Положення про народні суди і революційні трибунали» від 20 лютого 1919 р.. Як і всі майже законодавчі акти того часу, Положення 1919 року містить у собі вказівку тільки на основні моменти, що визначають порядок дослідження та розгляду кримінальних справ; тим не менш, при всій стислості Положення, воно абсолютно чітко проводить ту думку, що в області меж дослідження і участі сторін в цьому дослідженні, – немає яких-небудь істотних відмінностей між народним судом з одного боку і революційним трибуналом з іншого [4, с. 258–266].

Отже, потрібно зазначити, що кримінально-процесуальне право має довгу та важку історію. У часи радянського кримінального процесу багато дослідників вирішували дану проблему. Вчені-юристи у своїх працях систематизували норми, що регулюють кримінальні правовідносини, описали досудове розслідування та визначили, що КПК був кодифікованим актом, який допомагав громадянам захищати свої інтереси.

Клейнман А. зазначає, що радянське цивільне процесуальне право найтіснішим чином пов'язано з іншими галузями права. Радянське цивільне процесуальне право є частиною радянського судового права як

науки про соціалістичне правосуддя, яке містить вчення про судоустрій і судочинство.

Наука цивільного процесуального права - це вчення про цивільний процес як галузь права, об'єднане в систему понять, категорій, думок, концепцій, теорій; система знань про закономірності цивільного процесуального правового регулювання певних суспільних відносин, що виникають у зв'язку із здійсненням правосуддя в цивільних справах.

Найбільш повно окреслити усю систему вчення про цивільно-процесуальне право радянської України дає нам змогу тогочасна література та вчені, які займалися цим питанням. Хоча дана тема була добре досліджуваною та все ж таки був відсутній аналіз певних аспектів.

Потрібно звернути особливу увагу, передусім, на винесення судом заочного рішення. Цей інститут зустрічався на території України ще з середини ХІХ століття, уперше запроваджений Статутом цивільного судочинства у процесі судової реформи 1864 року. Інститут заочного рішення здобув своє відображення і у ЦПК 1924 року [5, с. 95–99].

Запровадження інституту заочних рішень мотивувалося тим, що необхідність такого інституту зумовлена як теорією, так і вимогами життя. Та як відомо, інститут заочного рішення проіснував до 1929 року тому, що не було виправдано тих сподівань, які від нього очікувалися [6, с. 28].

Радянський період розвитку цивілістичної процесуальної думки характеризується спробами наповнення новим, відмінним від класичного, змістом понятійно-категоріального апарату процесуальної науки, виявленням якісної своєрідності цивільних процесуальних правовідносин, які складаються між радянським судом і особами, які беруть участь у справі, обґрунтуванням специфічної моделі правосуддя в цивільних справах [7, с. 109].

Фішман Л.І. зазначав, що ЦПК по ряду питань потребує більш докладної розробки (деталізації), а особливо гостро ця потреба відчувається при ознайомленні з главою п'ятою «Про виконання судових рішень».

Наука радянського адміністративного процесу бере свій початок з процесу становлення та розвитку радянської держави і права 1917-1920-х років ХХ століття. У радянський період наука адміністративного права стала формуватися з виникненням державного управління та адміністративного права, як галузі права, що регулює управлінські відносини. Разом з тим її розвиток в перші роки радянської влади не був достатньо активним.

Гурвич Г.С., спочатку дійшов висновку, що тодішній Адміністративний Кодекс потрібно назвати Кодексом Радянського

Управління, також він повинен був вміщати увесь правовий матеріал, що регулює управління у всіх його галузях та сторонах [8, с. 26-28].

Архіпов К. на рахунок цього писав, що дана сфера адміністративного права узагалі не повинна претендувати на те, щоб її кодифікували та ще й отримати назву «адміністративний кодекс». Йому здавалася ця думка як практично, так і теоретично не доцільною [9, с. 32-37].

В УРСР в дані часи паралельно із РРФСР також велися активні роботи із створення Адміністративного Кодексу, які на відміну від АК РРФСР дали позитивний результат. Ці роботи мали напружений характер, оскільки Адміністративний Кодекс ще не був прийнятий у жодній країні, окрім Португалії.

Отже, кодифікація процесуального права стала найважливішим засобом приведення законодавства до вимог життя громадян у даний період. Нове законодавство УРСР мало чим відрізнялося від законодавства РСФСР. Вчені активно досліджують дані питання і в сучасні часи, що дає зрозуміти важливість вчення про радянське процесуальне право.

Література

1. Терлюк Я.І. Історія держави і права: Навчальний посібник / Я.І. Терлюк. – К.: Атіка, 2011. – 744 с.
2. Усенко І.Б. Первая кодификация законодательства Украинской ССР / И. Б. Усенко // К.: Наукова думка. – 1989. – С. 120.
3. Ривман В.Д. Некоторые вопросы изучения личности и поведения потерпевшего от преступления / В.Д. Ривман // В кн.: Преступность и ее предупреждение, 1971. – 85 с.
4. Мельник Р. Новий погляд на стару статтю (до аналізу наукової спадщини М. Карадже-Іскрова) / Р. Мельник // Право України. – 2010. – № 2. – С. 258-266.
5. Луспеник Д. Д. Заочне рішення: його цілі, процедура, проблеми та шляхи їх вирішення / Д.Д. Луспеник // Право України. – 2004. – № 5. – С. 95–99.
6. Удальцова І. Моделі заочного розгляду справи у цивільному судочинстві / І. Удальцова // Право України. – 2011. – № 10. – С. 28.
7. Курило М.П. Наука цивільного процесу на межі століть: нарис розвитку ідеї єдності процесу / М.П. Курило // Судова апеляція. – 2015. – № 3. – С. 109.
8. Гурвич Г.С. К составлению Административного кодекса / Г.С. Гурвич // Власть Советов. – 1923. – № 3. – С. 26-28.

9. *Архипов К.* Организация советского управления (Первая часть "административного кодекса") / К. Архипов // Власть Советов. – 1923. – № 3. – С. 32-37.

Діана ВОЙТКО

e-mail: dianavojtko526@gmail.com

ІСТОРИКО-ПРАВОВА ОЦІНКА ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

Безпосередня близькість у географічному розташуванні України та Росії зумовила те, що на протязі усього свого існування вони мали дружні або конфліктні відносини між собою. Особливо гостро питання міжнародно-правової взаємодії між двома державами постало після розпаду Радянського союзу і одержання кожною з них державної незалежності. Таким чином, неможливо вказати, що саме на даний час це питання набуло актуальності, оскільки, актуальним у більший чи менший мірі воно було завжди.

Однак особливо глобальної актуальності міжнародно-правові відносини між Україною та Російською Федерацією набули після початку Росією у 2014 році агресивної війни на українських територіях. Адже питання розвитку цих відносин та їх впливу на сучасну міжнародну безпеку постало дуже гостро для світового співтовариства.

За весь період існування таких відносин велись безперервні дискусії між українськими та російськими вченими, юристами, політиками щодо найрізноманітніших аспектів цих взаємин. Залежно від етапів українсько-російських відносин змінювались і етапи наукової думки щодо них.

Основними етапами розвитку цієї наукової думки були такі:

1 етап – думки науковців та політиків щодо закладення основ міжнародно-правового співробітництва між двома сусідніми колишніми радянськими республіками – Україною та Росією;

2 етап – думки щодо необхідності законодавчого регулювання міжнародних відносин двох незалежних держав та їх подальшого партнерства;

3 етап – думки науковців щодо розвитку міжнародно-правових відносин між Україною та Росією у всіх сферах їх суспільного життя;

4 етап – думки науковців щодо причин та наслідків погіршення відносин між державами в 2005-2013 роках;

5 етап — думки науковців щодо конфлікту на сході України, його причини та наслідки для обох держав і всього світу, стратегії подальших дій у цьому конфлікті.

На кожному з цих етапів найпоширенішими дискусійними питаннями у даній темі були і залишаються такі: ● Чи здатні Україна та Російська Федерація побудувати такі взаємини, при яких вони були би рівноправними партнерами? ● Як впливають на даному етапі міжнародно-правові відносини України та Росії на внутрішнє і зовнішнє життя обох держав? ● Чи мають вплив і який саме ці відносини на загальну ситуацію у світі? ● Що принесе більше користі Україні: співробітництво з Росією чи з Євросоюзом? ● Чи можливо для України одночасно підтримувати дружні відносини з Європейським Союзом і Російською Федерацією? ● Які існують ризики для України та Росії при існуванні та відсутності дружніх відносин між ними?

Для об'єктивного та неупередженого дослідження даної теми варто розглянути думки та погляди обох сторін дискусії щодо відповідей на ці запитання.

На думку українського науковця, юриста та політика Олександра Вікторовича Задорожнього, міжнародні відносини між незалежною Україною та Російською Федерацією являлись ключовими не тільки для них самих, але й для усього пострадянського простору. А оскільки, після розпаду СРСР вони стали ще й найбільшими державами Європи, то їх вплив поширювався також на увесь євро-азіатський регіон.

Як зазначає Задорожній О.В., незважаючи на те, що внаслідок припинення існування СРСР зруйнувалось багато зв'язків, встановлених між ними в складі Радянського союзу, відносини в економічній, політичній та соціальній сферах збереглися. Не зміг розпад СРСР розірвати також наукові, культурні та міжособистісні стосунки. Зважаючи на вищенаведене, перед обома новоутвореними державами постало нове ключове завдання — зберегти та розвинути ці відносини в якісно нових умовах — умовах докорінної зміни суспільного ладу, переходу від авторитарної форми політичного режиму до демократичної, від адміністративно-командної економічної системи до ринкової [1].

Враховуючи думку вченого, водночас хочеться зауважити, що для побудови якісних та міцних міжнародно-правових відносин між Україною та Росією у всіх сферах їх суспільного життя необхідно взаємоузгоджене і паралельне прагнення обох держав до однієї цілі. Неможливо також побудувати такі взаємини, якщо одна держава буде використовувати демократичні методи, а інша авторитарні, оскільки, зрозуміло, що остання буде постійно пригнічувати першу.

В той же час російський політолог Сидорова Надія Павлівна зазначає, що зміцнення і розвиток дружніх взаємин та стратегічного партнерства з Україною Росія розглядає в якості одного із центральних зовнішньополітичних пріоритетів. Це зумовлено тим, що Росії надзвичайно важко досягати позитивних результатів у європейській політиці і мати позитивний авторитет на міжнародній арені без підтримки українського партнера. На її думку, оптимальним напрямком виходу з кризи, в якій опинились обидві держави може бути лише відновлення старих та побудова нових українсько-російських міжнародно-правових взаємин [2].

Зважаючи на вищенаведене, стає зрозуміло, що обидві держави усвідомлюють гостру потребу одна в одній в основних сферах суспільного життя, але жодна з них не хоче поступатися своїми принципами та інтересами, а часто і йти на компроміс, що і спричиняє періодичні конфлікти між ними.

Очевидно, що коренем вищенаведених проблем став «державний егоїзм», оскільки як Україна, так і Росія прагнуть задовольнити лише свої інтереси, нехтуючи при цьому інтересами сусіда. Виходить, що коли їхні інтереси не співпадають, а ще і натикаються один на один, це неминуче призводить до міждержавних проблем.

Як вважає доктор історичних наук України Євген Камінський, найбільшою помилкою для України стала неправильна оцінка сприйняття Російської Федерації як нової незалежної держави. Згодом вона посилилась різким послабленням авторитету Росії у світі. Саме помилкове віднесення Росії до групи нових учасників міжнародної системи стало основною причиною її несподіваного відродження після приходу до влади В. Путіна. З погляду сьогоденного історичного досвіду можна з впевненістю стверджувати, що якби Україна та світ із самого початку помітили різку відмінність між новими незалежними державами та Росією як спадкоємницею царської імперії та Радянського союзу, то їм вдалося б не допустити чисельних помилкових рішень і дій, що призвели до негативних наслідків [3, с.55].

Так зване «лицемірство» і слабкість Росії після розпаду СРСР ввели в оману не лише Україну, а й увесь світ. І в той момент, коли держави спокійно вирішували свої внутрішні проблеми, керівництво Росії виношувало імперські плани по відновлення минулої величі і ще більшого розширення своїх територій. Саме ці плани вилились у конфлікт, який почався у 2014 році в Автономній республіці Крим і продовжується донині на території України.

Намагаючись об'єктивно оцінити міжнародно-правові взаємини Російської Федерації та України, варто, перш за все, дати відповіді на поширені дискусійні питання.

Зокрема, щодо того, чи здатні Україна та Російська Федерація побудувати такі взаємини, при яких вони були би рівноправними партнерами, то відповідь буде, однозначно, - так. Але за умови, якщо в обох державах прийдуть до влади глибокомислячі, незаангажовані, «нові» люди, які вільні від банальних стереотипів.

Відповідаючи на запитання, як впливають на даному етапі міжнародно-правові відносини України та Росії на внутрішнє і зовнішнє життя обох держав, варто зазначити, що у стані сучасної війни на Сході України, їх вплив однозначно негативний. Останні події дуже ослабили економіку, як України, так і Росії, що стало причиною затяжної економічної кризи. Зовнішні взаємини постраждали не менше, ставлення інших держав до України і Росії позначається обережністю, що заважає розвитку міцних довготривалих зв'язків з ними.

Щодо впливу українсько-російських відносин на загальну ситуацію у світі, то його можна помітити навіть неозброєним оком звичайної людини. Усі держави світу поділились на два «табори» - одні підтримують Росію, інші – Україну, що зумовлено різними відносинами цих держав з нашими.

Що ж принесе більше користі Україні: співробітництво з Росією чи з Євросоюзом? На даному етапі більше користі, спокою і стабільності будуть приносити українсько-європейські відносини, адже Україна як демократична держава бачить своє майбутнє у вільному громадянському суспільстві. Але відносини з Росією теж не варто відкидати, як можливість здобути в майбутньому могутнього партнера, якого проте, зважаючи на минулий досвід, доведеться тримати на дистанції.

Щодо відповіді на питання, які існують ризики для України та Росії при існуванні та відсутності дружніх відносин між ними, то для Росії при існуванні відносин з Україною, ризиків немає, а от Україні навпаки, варто постійно бути на сторожі своєї незалежності і територіальної цілісності. За відсутності таких взаємин ризики присутні для обох держав, це проблеми в зовнішній торгівлі, постачанні ресурсами, міграції населення, втраті людських та грошових ресурсів.

Література

1. *Задорожній О.В.* Міжнародне право в міждержавних відносинах України і Російської Федерації, 1991 – 2014: монографія / О.В. Задорожній; Укр. асоц. міжнар. права, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар.

відносин. – Київ : К.І.С., 2014. – 959 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://play.google.com/books/reader?id=37HtCgAAQBAJ&printsec=frontcover&output=reader&hl=ru&pg=GBS.РА6>.

2. *Сидорова Н.П.* Российско-украинские отношения: проблемы и перспективы сотрудничества: Политологический анализ: диссертация кандидата политических наук: спец. 23.00.04 / Н.П. Сидорова, Москва, 2000. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/rossiisko-ukrainskie-otnosheniya-problemy-i-perspektivy-sotrudnichestva-politologicheskii-an>.
3. *Камінський Є.* Сутнісні концептуальні аспекти побудови відносин з Російською Федерацією (або, що усвідомив Барак Обама і чого не сприйняв Віктор Ющенко) / Є. Камінський // Україна та Росія: потенціал взаємодії та співробітництва. Збірник наукових праць. — К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2010. — 208 с. — С. 55-68.

Іванна КОВАЛЬЧУК
e-mail: kovalchuk.ivanna7@gmail.com

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ В ДЕРЖАВНОМУ МЕХАНІЗМІ

Протягом останніх років, в Україні постійно відбуваються різкі зміни, а особливо зміни законодавчої бази, які спрямовані на зміцнення демократії та створення правової держави. Це обумовлено на сам перед процесом інтегрування до норм країн Європейського Союзу. Як і в усіх країнах забезпечення законності, верховенства права, захист прав та інтересів громадян є одним із основних завдань нашої країни. Але відсутність чіткого механізму додержання законів не дає можливості виконувати це завдання в повному обсязі. Це породжує збільшення кількості злочинів які негативно впливають на забезпечення правопорядку і внутрішньої безпеки держави. А останні події в нашій країні остаточно встановлюють зневагу до закону та повну недовіру правоохоронній системі. Захист прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави покладено на прокуратуру України.

Прокуратура України – це єдина централізована система органів державної влади, яка відповідно до Конституції та законів України забезпечує захист від неправомірних посягань на державний та суспільний лад, захист прав та свобод громадян а також здійснює обвинувальну, представницьку, контрольно-наглядову та інші функції передбачені Конституцією України.

Питання інституту прокуратури розглянуті в працях різних українських та іноземних вчених-юристів, працівників органів

прокуратури та інших правоохоронних органів, які поєднують практичну роботу з науковою діяльністю в різних сферах гуманітарного знання – юридичному, соціологічному, економічному, філософському, психологічному та інших. Значний вклад у дослідження інституту прокуратури зробили такі вчені як: Сухонос В.В, Алексеев С.С., Бабкова В.С., Бандурка О.М., Веретенников В.І., Грицаєнко Л.Р., Грошевський Ю.М., Голова Н.А., Додонов В.Н., Іванович В.І., Каркач П.М., Коні А.Ф., Коробейников Б.В., Косюта М.В., Ларін О.М., Малюга В.І., Марочкін І.С., Мичко М.І., Мурашин Г.О., Ніколаєва Л.А., Полянський Ю.Є., Толочко О.М., Ястребов В.Б. та інші.

Вивчаючи праці вчених встановлюється що історія прокуратури налічує понад сім століть. Цей державний інститут виник з потреб та інтересів королівської влади (як відомо, батьківщиною прокуратури вважають Францію) і від початку формувався як незалежна установа [2].

Звичайно ж, прокуратура не існувала в тому ж вигляді, що і зараз, як розгалужена мережа державних органів і єдина централізована система, і, крім того, в момент її утворення вона не мала каральних повноважень, а лише призначалася для забезпечення справедливості та законності [4].

Інститут прокуратури формувався під впливом політичних, соціальних та економічних факторів. Тому кожна країна склала власну модель інституту прокуратури.

Реформування прокуратури має бути спрямоване на забезпечення національної безпеки й надійності механізму додержання законів.

Для формування будь-якого інституту в державі повинні поєднатися два важливі фактори: об'єктивна необхідність та усвідомлення такої необхідності законодавцем. Тривалий час на теренах сучасної України важливих передумов для створення інституту, аналогічного сучасній прокуратурі, не було, що було пов'язано з декількома факторами. По-перше, державні утворення не були значними за територією, по-друге, незначним за кількістю був адміністративний апарат, а по-третє, населення користувалося правом подання чолобитної, тобто скарга на діяльність посадовця могла подаватися одразу до монарха, оминаючи будь-які інші інстанції [1].

Поступово, із розростанням державних утворень як за територією, так і за кількістю населення, відбувалося ускладнення побудови державного апарату, значно збільшувалася кількість державних посадовців, а отже, і кількість скарг на порушення законності, які вже один правитель не в змозі був розглянути та відреагувати на них [3].

Поступово на найвищому рівні починається усвідомлення необхідності запровадження спеціалізованого постійного органу з

наглядними повноваженнями, оскільки в межах великої держави питання додержання законності, особливо в діяльності місцевих органів влади, набуло надзвичайної актуальності, і передусім це стосувалося боротьби з корупцією місцевих посадовців. Із цієї метою із самого початку запровадження спочатку Інституту фіскалів, а згодом – і прокуратури, відстоювалася ідея щодо їх незалежності і створення механізму гарантій її забезпечення. Ці ідеї відстоювалися аж до 1917 р., коли прокуратуру як інститут царизму було ліквідовано, а щодо відновленої з 20-х рр. ХХ ст. прокуратури незалежність спочатку взагалі не проголошувалася. Подальше закріплення цієї засади в законодавстві мало декларативний характер, особливо в умовах проголошеної керівної ролі комуністичної партії. Демократичні зміни у другій половині 80-х років та прийнятий після здобуття незалежності Україною Закон про прокуратуру 1991 р. закріпили принцип незалежності прокуратури та наповнили його порівняно з попередніми періодами реальним змістом [6].

Водночас лише суттєве оновлення у 2014 р та 2015 р. з усіма його змінами та доповненнями законодавства про прокуратуру визначило внутрішню незалежність прокурорів, тобто їх незалежність від втручання в діяльність з боку інших прокурорів та керівництва прокуратури [5].

У цілому реалізація змін у законодавстві у правовому статусі прокуратури України має підвищити її роль як самостійної системи органів державної влади в механізмі сучасної Української держави, підвищити її авторитет у суспільстві та сприяти розбудові демократичних, правових, соціальних інститутів.

Література

1. *Добровольський Д.М.* Незалежність як засада організації та діяльності органів прокуратури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.10 "судоустрій, прокуратура, адвокатура" / Добровольський Дмитро Миколайович – Одеса, 2016. – 195 с.
2. *Литвак О.* Становлення та розвиток прокуратури України / О. Литвак, П. Шумський. // Вісник національної академії прокуратури України. – 2012. – №3. – С. 10–15.
3. *Литвак О.М.* Функції прокуратури України / О.М. Литвак, П.В. Шумський. – Хмельницький: Хмельницький інститут регіонального управління та права, 1998. – 392 с.
4. *Сухонос В.В.* Прокуратура в системі державних органів України: теоретичний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку: Монографія. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2008. – 448 с.

5. *Шумський П.В.* Проблеми сучасної концепції основних функцій органів прокуратури України / П.В. Шумський // Сучасні проблеми науки: мли наук. конф. (9 квітня 2010 року, НАУ). – К.: Національний авіаційний університет, 2010. – С. 220–221.
6. *Шумський П.В.* Прокуратура України / П.В. Шумський. – К.: Вентурі, 1998. – 336 с.

Сімона КУХАР

e-mail: martinis100@ukr.net

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ЯК ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перед Українською державою проблема торгівлі людьми реально постала на початку 90-х рр. ХХ ст., після розпаду СРСР. Власне тоді правоохоронні органи України зіткнулись з одним з найбільш небезпечних видів міжнародного злочинного бізнесу, що брутально порушує права людини, - торгівлею людьми. Головними передумовами поширення цього ганебного явища були недосконале правове поле, соціальна та економічна нестабільність, відсутність дієвого механізму та методики протидії даному виду злочину.

У правовій літературі нерідко можна зустріти думку про те, що власне торгівля людьми – це злочин, який в основному вчиняється організованими злочинними групами та злочинними організаціями. Так, Я.Г. Лизогуб вказує, що торгівля людьми та організована злочинність – категорії, які треба розглядати в одній площині, оскільки переважна більшість злочинів, пов'язаних з купівлею-продажем «людського товару», вчиняються власне організованими злочинними групами [1]. Учений А.М. Орлеан під торгівлею людьми розуміє «купівлю-продаж, або іншу оплатну передачу (отримання) людини з метою незаконного використання (сексуальної експлуатації, експлуатації праці, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність тощо)» [2].

Виходячи з аналізу різних позицій вчених щодо визначення поняття «торгівля людьми», слід погодитися з О.В. Полуляховим, котрий вказує, що «особливим для поняття «торгівля людьми» є однобічне його трактування. Так, під торгівлею людьми розуміють: 1) работоргівлю; 2) вивезення на продаж людей тільки за кордон; 3) продаж людини з метою незаконного вилучення її органів. Діяння, котрі відповідають змісту поняття: заволодіння – переміщення особи. Іноді під торгівлею людьми розуміють звідництво, проституцію в межах країни, контрабанду

людей та окремі дії по заволодінню людиною, відірвані від інших дій, обов'язкових для торгівлі згідно з наведеною схемою» [3, с. 53].

Так, на відміну від трактування вчених, у Законі України «Про протидію торгівлі людьми» (далі – Закон) від 9 грудня 2015 р. №3739-17 закріплено, що торгівля людьми – здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у т. ч. сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином [4]. Можемо стверджувати те, що дане тлумачення є найбільш влучним та широко описує всі види можливих незаконних дій, пов'язаних із продажем людини.

Торгівля людьми як правове явище в українських землях зафіксоване вже на початку другого тисячоліття нашої ери – за часів Стародавньої Русі. Перша національна правова пам'ятка – Руська Правда кийівського князя Ярослава Мудрого, дані про яку дійшли до наших днів, у своїх статтях містила інформацію щодо наявності купівлі-продажу людей. Утім, поняття «торгівля людьми» у Руській Правді, як власне, і в подальших правових джерелах, не визначалося,

З метою ліпшого розуміння аналізованої проблеми, варто звернути увагу на судову практику. Так, вирок винесений Галицьким районним судом м. Львова 14 січня 2014 р. по справі № 1304/117/2012 щодо підсудного Абдули, громадянина Туреччини, який перебуваючи у м. Львові, куди прибув у червні 2011 р., з метою отримання грошової винагороди від торгівлі людьми, займався вербуванням молодих дівчат у сфері надання платних сексуальних послуг у Республіці Туреччина. Так, Абдула, увійшовши в довіру потерпілої Наталі, яка на той час, за її поясненнями, шукала роботу, запропонував їй роботу в Туреччині у м. Анталія. При цьому неоднозначно пояснив, що робота полягатиме у наданні сексуальних послуг. Зважаючи на сімейні проблеми, важке матеріальне становище Наталі погодилась на пропозицію Абдули, який в подальшому за власні кошти придбав для неї залізничний квиток, білети на літак та передав їй 200,0 гривень на проїзд до аеропорту «Бориспіль».

У відповідності до наданих показань та свідчень суд визнав турка Абдулу винним у вчиненні злочину, передбаченого ч.1 ст.149 КК України із застосуванням ст.69 КК України та призначив покарання: позбавлення волі на строк два роки шість місяців [5].

Личаківським районним судом м. Львова 16 січня 2013 р. було встановлено, що підсудна Аліна, будучи вагітною наприкінці грудня 2010 р., маючи умисел на здійснення незаконної угоди, об'єктом якої мала бути її майбутня дитина, за попередньою змовою із другою підсудною Оксаною, домовилась про передачу останній дитини, всупереч вимогам ст. 150,152,155,164 Сімейного кодексу України.

Суд критично постаився до показань підсудної Аліни, якими вона заперечувала вчинення інкримінованих їй злочинів, виходячи з відношення останньої до суспільно-корисної праці, Аліна протягом тривалого часу займається незаконним наданням сексуальних послуг, є особою, позбавленою батьківських прав відносно однієї із трьох попередньо народжених нею дітей, проявила байдужість до долі щойно народженої нею дитини.

Суд також не має віри до доводів підсудної Оксани, яка щиро кається у вчиненому, і наполягає, що її дії обумовлені бажанням усиновити дитину Аліни через власну неможливість народити в майбутньому дитину. Суд не приймає до уваги таку позицію підсудної Оксани, оскільки в Україні існує офіційно встановлений порядок процедури усиновлення, ця інформація вільно доступна для широкого кола громадян.

Проаналізувавши встановлені фактичні обставини справи, показання свідків, дослідивши всі зібрані по справі докази, які перевірені. Суд приходить до переконання, що дії підсудних Аліни та Оксани мали цілеспрямований і обдуманий характер, їх винність у здійсненні незаконної угоди, об'єктом якої є малолітня особа, за попередньою змовою групою осіб, доведена повністю. Кваліфікація дій обох підсудних за ч.3 ст.149 КК України є вірною за кваліфікуючими ознаками - щодо малолітнього, за попередньою змовою групою осіб.

У результаті розгляду справи Аліну було засуджено за ч.3 ст. 149 КК до позбавлення волі на строк вісім років, а Оксану визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст.149 КК України та призначено їй покарання - 8 (вісім) років позбавлення волі без конфіскації майна [6].

Детальний аналіз конструкції ст. 149 КК, санкції, аналіз судової практики, зокрема м. Львова та м. Києва, встановлені за скоєння даного злочину та реальні приклади торгівлі людьми доводять, що наведені цінності не завжди ставляться під загрозу, а тим більше потерпають від торгівлі людьми. Як ми спостерігаємо, суд здебільшого призначає покарання у виді від п'яти до восьми років позбавлення волі, враховуючи особу винного та усі пом'якшуючі обставини. Спираючись на традиційну для кримінального права правову позицію, згідно з якою основним об'єктом певного злочину є лише той, котрий в усіх без

винятку випадках вчинення цього злочину ставиться під загрозу, обґрунтовується неможливість визнання волі, честі або гідності об'єктом торгівлі людьми.

Таким чином, побіжний розгляд явища торгівлі людьми в історичному аспекті та у реаліях сьогодення дає можливість дійти висновку, що торгівля людьми має глибоке історичне коріння. Воно тісно пов'язано з рабством, работоргівлею та експлуатацією тіла, проституцією. Ставлення до цієї проблеми з боку органів державної влади в різні часи і в різних країнах було різноманітним, а іноді навіть полярним – від офіційного дозволу до заборони, яка нерідко підкріплювалася жорстокими репресіями до винних осіб.

Література

1. *Лизогуб Я.Г.* Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». – К., 2003. – 20 с.
2. *Орлеан А.М.* Соціальна обумовленість криміналізації та кримінально-правова характеристика торгівлі людьми: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». – Х., 2003. – 20 с.
3. *Полуляхов О.В.* Проблеми вдосконалення протидії злочинним угрупованням, пов'язаних з торгівлею людьми // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2003. – № 23. – С. 52–57.
4. Про протидію торгівлі людьми: закон України від 20.09.2011 р. №3739-VI, у редакції від 09.06.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>
5. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 14 січня 2014 р. по справі № 1304/117/2012 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37359514>
6. Вирок Личаківського районного суду м. Львова від 16 січня 2013 р. по справі № 1304/117/2012 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37359514>

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВЧЕНЬ ПРО ВІТЧИЗНЯНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО В ПЕРІОД ІМПЕРІЙ

Необхідність наукового історико-правового дослідження становлення вчення про процесуальне право України складі Російської та Австро-Угорської імперій обумовлена пізнавальними, теоретичними та практичними вимогами подальшого удосконалення процесуального законодавства України, що передбачає його системне реформування відповідно до міжнародних стандартів. Це сприятиме впровадженню дієвого механізм своєчасного розгляду і вирішення цивільних, кримінальних та адміністративних справ з метою захисту порушених або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних і юридичних осіб.

Початок становлення вітчизняної бібліографії з цивільного процесу зазвичай пов'язується в часі із проведенням відомої судової реформи ХІХ століття, яка, на думку багатьох її дослідників, кардинально змінила юридичне життя: з'явилися мирові судді, суд присяжних; були сформовані на нових засадах нотаріат, адвокатура, суддівське співтовариство; прийняті нові процесуальні правила [1, с. 105].

Малишев К. визначав цивільний процес як систему судових дій, метою якої є охорона приватних прав та інтересів у випадку їх порушення чи оспорювання [2, с. 3]. Васьковський Е. давав наступне визначення цивільного процесуального права: «це сукупність юридичних норм, які визначають механізм і діяльність цивільних судів та їх допоміжних органів, а наука, яка вивчає це право – наука цивільного процесуального права» [3, с. 39].

У науці цивільного процесу тогочасними науковцями приділялась значна увага питанням взаємозв'язку цивільного процесуального права з матеріальним правом. Так, Малишев К. зауважив, що історичний розвиток цивільного права та його наукова розробка знаходились у тісному зв'язку із цивільним судочинством. При розробці науки цивільного права необхідно враховувати його тісний зв'язок із цивільним судочинством [2, с. 4-5].

Правознавцями була розпочата розробка таких тем: поняття та сутність цивільного процесу, правова природа, структура і функціональна роль цивільних процесуальних правовідносин, їх співвідношення; вчення про позов; право на судовий захист, види позовів, підстави позову, зустрічний позов; поняття доказів та у зв'язку з цим поняття і зміст матеріальної істини; проблема судового рішення – або з позицій практичної значущості і виконуваності, або з теоретичних позицій – змісту і сутності судових постанов.

Першочергове значення для становлення науки цивільного процесу мала концептуальна розробка проблеми єдності й сутності цивільного процесу. Вперше у вітчизняній теорії ідею про єдність цивільного процесу запропоновано було розуміти як юридичні відносини. Цивільне судочинство визнавалося заснованим на приватних інтересах, тому зацікавленій особі надавалося право не тільки порушити провадження у справі, але й призупинити його тоді, коли вона вважатиме за потрібне права [1, с. 108].

До реформи 1864 р. кримінальний процес в Російській імперії залишався інквізиційним. Кримінальне судочинство, ґрунтоване на інквізиційних началах, не знало чітких понять кримінально-процесуальних функцій і правового статусу учасників кримінального процесу. У законодавстві була відсутня яка-небудь класифікація учасників процесу. Провідна роль в кримінальному процесі дореформеної Росії, як і раніше, відводилася суду, повністю підконтрольному виконавчій владі [4, с. 522].

Аналіз праць та підручників науковців-криміналістів середини XIX – початку XX ст. дає підстави вважати, що законодавець при проведенні судової реформи звертав увагу на необхідності побудови такої моделі кримінального процесу, яка ґрунтується на принципах рівності учасників судового процесу, справедливості та розумних строків. Так, Фойницький І. вважав, що Устав кримінального судочинства має на меті «усунення повільного кримінального процесу» [5, с. 45]. Коні А. зазначав також, що «судова реформа покликана завдати удару по найгіршому виду самоправства, а саме судовому, який приховується за маскою формальної справедливості». [6, с. 111].

Баршєв Я. визначив науку кримінального процесу як систематичний та науково обґрунтований виклад правил здійснення кримінального процесу [7, с. 51].

В науці кримінального процесу у Російській імперії були відомі дві основні форми судочинства: змагальний або обвинувальний та розшуковий або слідчий. Сутність змагального (обвинувального) процесу полягала у спорі двох рівноправних сторін перед третьою стороною – суддею. Слідчий (розшуковий) процес складався з поєднання процесуальних функцій суду та розслідування, тобто суддя не тільки вирішував питання про винуватість особи, але й здійснював досудове розслідування по відношенню до такої особи [5, с. 67-77].

Загалом, в працях вчених-юристів було представлено опис кримінального судочинства до реформи 1864 р. та проведено ґрунтовний аналіз змін та нововведень у пореформений період. Визначено основні поняття та принципи кримінального процесу, процесуальний статус

учасників та суду, детально проаналізовано форми кримінального судочинства та обвинувачення.

Формування концепцій процесуально-правової регламентації адміністративно-правових відносин обумовлено еволюцією розвитку науки адміністративного права. Слід визнати, що ця наука з моменту її виникнення і становлення досліджувалася переважно як галузь матеріального права. Таке явище домінувало до другої половини XIX ст. Розвиток вчення про адміністративно-процесуальне право почало зароджуватись на початку другої половини XIX ст. і отримало широкий розвиток вкінці XIX і на початку XX ст. [8, с. 164].

Аналіз праць науковців даного періоду дає підстави вважати, що у багатьох випадках поняття «поліцейське право» та «адміністративне право» ототожнювались. Так, поняття «поліція» спочатку використовували для позначення сукупності заходів, які застосовувались владою для забезпечення та зміцнення правопорядку та суспільної моралі [9, с. 9].

Деякі вчені [10, 11] відзначали, що у російській літературі відсутні системні дослідження науки адміністративного права або науки про управління, хоча існують праці, присвячені вивченню окремих питань цієї науки.

Однак, можна констатувати, що в Російській державі, частиною якої була і Україна, наприкінці XIX – початку XX ст. (до 1917 року) склалася стійка тенденція щодо обґрунтування адміністративного права як відносно самостійної галузі, а погляди вчених на зміст процесуального аналога адміністративного права, визначалися тим, що його норми були покликані стати регулятором суспільних відносин, які виникають між адміністративними органами та громадянами, з метою всебічного захисту прав останніх через систему адміністративної юстиції [8, с. 171].

Наука австрійського цивільно-процесуального права з кінця XVIII ст. і впродовж XIX ст. формувалася та розвивалася еволюційним шляхом, зберігаючи історично-правову спадкоємність при одночасному врахуванні суспільних потреб.

У принципах австрійського цивільного процесу, які поширювалися, зокрема, і на Галичину, відображені найбільш характерні особливості цивільного судочинства й соціально-юридична спрямованість австрійського права та його провідних інститутів. За визнанням тогочасних законодавців, безпосередній і визначальний вплив на еволюцію цих принципів справили історичні обставини, зумовлені впливом політичних та соціально-економічних перетворень, еволюцією правової думки [12, с. 41].

Австрійське цивільно-процесуальне право відповідало принципіві *iura novit curia*, згідно з яким передбачалося, що судді апріорі знають закони і застосовують їх *ex officio* (принцип законності). Такий принцип слугував не лише забезпеченню особистих прав, але й застосуванню правопорядку загалом. Повноваження суду приймати докази *ex officio* відповідало правовій концепції Ф. Кляйна і виступало ефективним засобом встановлення істини у цивільній справі [13, с. 179].

Аналіз норм та інститутів австрійського кримінально - процесуального кодексу 1873 р. дає право стверджувати, що вони були доволі демократичними, незважаючи на те, що австрійське кримінально-процесуальне законодавство, яке діяло на території Галичини, було застарілим і недосконалим та сприяло утвердженню позицій Австрії та Австро-Угорщини у Галичині.

Позитивним моментом розвитку кримінального процесуального права науковці відзначають розмежування адміністративного процесу від кримінального, який здійснювався адміністративними органами (такими як поліція чи фінансова установа), які розглядали справи про проступки, а також демократизацію процесу, яка виражалася у скасуванні тілесних покарань чи можливості позбавлення громадянських прав внаслідок вчинення особою злочину [14, с. 33].

Зародження адміністративного процесу в Австро-Угорській імперії припадає на період з 1872 по 1883 роки. Проте необхідно зазначити, що при тлумаченні поняття «судова влада» право австрійської держави йшло в розріз з ідеєю Монтеस्क'є про поділ влади. Дане право виходило з того, що цісар був носієм всієї державної влади, а отже, і такої гілки влади, як судова. У ст. 1 Закону про судову владу проголошувалось, що все правосуддя в державі здійснюється від імені цісаря [15, с. 28].

Створення адміністративних судів, а також практичне втілення теорії розподілу влади, встановлення конституційних форм правління, проголошення у законах взаємних прав держави та громадян, звуження термінів «поліція» та «поліцейська діяльність» стали основою на якій відбувалось зародження нового адміністративного процесуального права, яке регламентувало управлінські відносини в численних сферах державної діяльності. Поліцейське право (або ж право поліції, поліцейської діяльності) з цього моменту не зникло, а лише трансформувалося у нову «форму» - адміністративну юстицію [16, с. 352].

Формування науки адміністративного права та її відокремлення від поліцейського права було пов'язано із поступовим відокремленням таких понять, як органи державної влади, адміністрація, державна служба, адміністративна юстиція, що, безумовно, розширювало зміст науки

поліцейського права та створювало передумови для формування науки адміністративного права. Таким чином, адміністративне право поступово почало відокремлюватися від наук управління, державного та конституційного права, стаючи самостійною частиною дисципліни публічного права [17, с. 169].

Таким чином, наука процесуального права України у складі імперій розвивалася еволюційним шляхом відповідно до соціально-політичних умов та потреб того часу. У працях науковців було представлено детальний опис судочинства та проведено ґрунтовний аналіз змін та нововведень відповідно до проведених реформ у Російській та Австро-Угорській імперіях, зокрема, визначено основні поняття та принципи судочинства, процесуальний статус учасників та суду, детально проаналізовано форми судочинства тощо.

Література

1. *Курило М.П.* Наука цивільного процесу на межі століть: нарис розвитку ідеї єдності процесу / М. П. Курило // Судова апеляція. – 2015. – №3(40). – С. 104-112.
2. *Малишев К.И.* Курс общего гражданского права России / К.И. Малишев. – С.-Петербург : Типография М. Стасюлевича, 1878. – 373 с.
3. *Васьковский Е.* Курс гражданского процесса. Т. I. Субъекты и объекты процесса, процессуальные отношения и действия / Евгений Васильковский. – М. : Издание Бр. Башмаковых, 1913. – 572 с.
4. *Стецюк Б.Р.* Кримінальний процес в Російській та Австрійських імперіях у першій половині ХІХ ст.: порівняльний аналіз / Б.Р. Стецюк // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2013. – №27. – С. 521-526.
5. Курс уголовного судопроизводства / И.Я. Фойницкий. – С-Петербург: Типография т-ва «Общественная польза», 1912. – Т. 1. – 577 с.
6. *Кони А.Ф.* Отцы и дети судебной реформы / А. Ф. Кони. – Издание Т-ва И.Д. Сытина. – 1914. – 382 с.
7. *Баршев Я.И.* Основания уголовного судопроизводства / Я.И. Баршев. - СПб.: Тип. П отд. Собственной е.и. в. канцелярии, 1841. – 297 с.
8. *Ткаченко В.І.* Становлення адміністративно-процесуального права в Російській імперії / В.І. Ткаченко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. – 2010. – №4. – С. 163-173.
9. *Елистратов Аркадий Иванович.* Основные начала административного права. Изд. 2-е, испр. и доп.. – 1917. – 288 с.

10. *Ивановский В. В.* Наука административного права в ее прошлом и настоящем / В.В. Ивановский // – Журнал министерства юстиции. – 1903. – №9. – С. 286-329.
11. *Тарасов И.Т.* Учебник науки полицейского права. Выпуск первый / И.Т. Тарасов. – Высочайше утвержденное Т-ство «Печатня С.П. Яковлева», 1891. – 630 с.
12. *Godlewski W.* Austriackie prawo procesowe cywilne. Podręcznik systematyczny dla nauki i praktyki / Włodzimierz Godlewski. – Lwów : Nakładem K. S. Jakubowskiego, 1900. – 516 s.
13. *Коллер К.* Преобладающие точки зрения на цели гражданского судопроизводства / Кристиан Коллер // Гражданский процесс в межкультурном диалоге: Евразийский контекст: Всемирная конференция Междунар. ассоциации процессуального права, 18–21 сентября 2012 г., Москва, Россия : сб. докл. / под ред. Д. Я. Малешина. – М. : Статут, 2012. – С. 169–191.
14. *Кульчицький В.С.* Застосування кодексів австрійського права на території Галичини / В.С. Кульчицький // Третя Всеукраїнська конференція «Стан кодифікаційного процесу в Україні: системність, пріоритети, уніфікація» : тези. – К., 1995. – С. 32–34.
15. *Кобилянський К.М.* Становлення адміністративних судів на землях сучасної України / К.М. Кобилянський // Наше право. – 2009. – №1. – С. 27-31.
16. *Проневич О.С.* Поліцейська діяльність як вид державно-поліцейської діяльності / О.С. Проневич // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 350-356.
17. *Куплеваский Н.* Административная юстиция в Западной Европе / Н. Куплеваский. – Т. 1. – Харьков, 1879. – 349 с.

Наталія ЛЕСЬКО
e-mail: leskonataly@gmail.com

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-ЖЕРТВ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Торгівля дітьми є одним з найсерйозніших злочинів проти людини, брутальним порушенням її базових прав, насамперед, права на життя, свободу та особисту недоторканість, права на свободу від рабства, катувань, жорстокого чи нелюдського поводження, права на свободу проживання та пересування, рівності перед законом, права на відповідний рівень життя.

За даними Дитячого фонду ООН, щороку в світі понад 1 млн дітей стають жертвами торгівлі людьми. Експерти Європолу стверджують, що

торгівля людьми приносить дохід понад 10 млрд доларів США на рік [1, с.53].

У національному законодавстві поняття торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини визначаються у Законі України «Про протидію торгівлі людьми» від 20.09.2011 р. № 3739-VI, Кримінальному кодексі України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» торгівля людьми розуміється як здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином [2].

Згідно зі ст. 149 КК України торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи, – караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

Кваліфікований склад ст. 149 КК України передбачає відповідальність за вищезазначені дії вчинені щодо неповнолітнього або щодо кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або особою, від якої постраждалий був у матеріальній чи іншій залежності, або поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я постраждалого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства [3].

Під експлуатацією людини розуміють всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.

Торгівля людьми може відбуватися за різними формами експлуатації. Так, у правовому полі виокремлюється: трудова; сексуальна, використання в порнобізнесі; примусова вагітність, вилучення органів; проведення дослідів над людиною без її згоди; усиновлення (удочеріння) з метою

наживи; втягнення у злочинну діяльність; використання у збройних конфліктах тощо.

Відмітимо, що в Україні запроваджено систему кримінального аналізу ризиків торгівлі людьми, сумісну зі стандартами ЄС. У складі Інтегрованої інформаційно-пошукової системи Національної поліції України створено інформаційну підсистему «Трафік» та підготовлено навчальний курс для її користувачів.

Незважаючи на досить потужну нормативно-правову базу щодо протидії торгівлі людьми, в тому числі дітьми, в Україні є факти потрапляння дітей у ситуацію торгівлі ними. За даними Міністерства соціальної політики України з 2012 р. по листопад 2016 р. 32 дітям встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми. Основними країнами призначення у випадках торгівлі дітьми є Україна, Польща, Російська Федерація та Іспанія [4].

Про те, в нашій державі, існує проблема ідентифікації жертв торгівлі дітьми. Діти, які постраждали від торгівлі людьми, можуть бути влаштовані до центрів соціально-психологічної реабілітації дітей або притулків для дітей. Результати моніторингу закладів, де можуть отримати допомогу постраждалі від насильства в сім'ї та торгівлі людьми, проведеного громадською організацією «Ла Страда-Україна» разом з Міністерством соціальної політики в Україні у 2012–2013 рр., показали великі прогалини в державній системі ідентифікації дітей, яким надаються соціальні послуги. Так, з 18 відвіданих закладів 13 не змогли надати даних щодо категорій дітей, які перебували в них [5].

На жаль, кримінальне законодавство не зараховує до торгівлі людьми передачу дитини іншій особі за винагороду чи інше відшкодування без мети експлуатації. Саме тому, необхідно визначити різницю між поняттями «торгівля дітьми» та «торгівля дітьми з метою експлуатації», як це встановлено у Факультативному протоколі до Конвенції ООН про права дитини. Стаття 150 КК України визначає відповідальність за експлуатацію дітей, передбачає лише трудову експлуатацію дітей, інші види експлуатації взагалі не розглядаються.

Щодо сексуальної експлуатації дітей, видається за доцільне запровадити кримінальну відповідальність за купівлю, обмін, розповсюдження, збут і зберігання матеріалів, що містять дитячу порнографію, зокрема, в Інтернеті. Окрім того, необхідно вдосконалити практику розгляду в судах справ про сексуальне насильство над дітьми, адже кількість дітей, визнаних судом жертвами сексуального насильства, значно менша, ніж справжня кількість дітей, постраждалих від таких злочинів.

Література

1. Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні спеціальна доповідь уповноваженого верховної ради України з прав людини. До 20-річчя ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www1.ombudsman.gov.ua>.
2. Про протидію торгівлі людьми : Закону України від 20.09.2011 р. № 3739-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
4. Державна доповідь про становище дітей в Україні «Реалізація конвенції ООН про права дитини в Україні: досягнення, проблеми, перспективи» (за період 2009-2016 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.msp.gov.ua/timeline/Konvenciya-OON-z-prav-ditini.html>.
5. Де і як можуть отримати допомогу постраждалі від насильства в сім'ї? Звіт за результатами моніторингу спеціальних закладів / А. Баннікова, Н. Бочкор, Т. Бугаєць та ін. – К. : Агентство «Україна», 2013. – 79 с.

Марина ЛИКУШ

e-mail: marisha25likush@ukr.net

ГЕНЕЗА ВІТЧИЗНЯНОЇ ІНСТИТУЦІЇ НОТАРІАТУ

Проблеми формування та функціонування інституту нотаріату в Україні, насамперед, потребують з'ясування поняття та сутності нотаріату, а також його завдань та функцій.

Походження терміна «нотаріус» пов'язане із Стародавнім Римом. Саме в ті часи у Римі існували службові особи – писці, в обов'язки яких входило ведення судових журналів та різних публічно-правових записів. Крім того, у заможних патриціїв домашніми секретарями були приватні писці, в обов'язки яких входило ведення ділової переписки та оформлення різних юридичних угод. Цих писарів називали нотаріусами, оскільки з латинської мови «нотаріус» означає «писар». Через деякий час виникла окрема категорія вільних людей – табеліонів, які, не перебуваючи на державній службі, у вигляді вільного промислу займалися складаннями юридичних актів. Саме в цьому інституті римського права міститься зародок того нотаріату, який був рецесійований європейськими народами.

В різні історичні періоди, в країнах Європи існували відмінності щодо назви, призначення на посаду, кваліфікаційних вимог щодо тих осіб, які займалися зазначеним видом діяльності, але при цьому вони не втрачали своєї важливості [1, с.79-80].

Перші формальні ознаки нотаріальних функцій на Русі виявляються в діяльності «печатника» княжої адміністрації, який складав та реєстрував письмові документи, здійснював «перший контроль» за якістю та достеменністю документів. Зародження правового інституту нотаріату за часів Київської Русі підтверджують договір Русі з Візантією 911 року, численні норми «Руської правди», а також духівниці Климента і Антонія Римлянина та два заповіти князя Володимира Васильковича Волинського. Ці документи є відправним пунктом у процесі розвитку українського нотаріального законодавства та зародження праорганів нотаріату, а точніше прирівняних до нотаріальних органів – квазінотаріату.

Правове регулювання нотаріальної діяльності у Галичині у складі Польського королівства (1387–1569 рр.) простежується вплив західної традиції права, зокрема на ґрунті канонічного права.

Знання про підвалини правового регулювання нотаріальної діяльності в Українській Козацькій державі, сформалізованої, зокрема, в Інструкції судам гетьмана Д. Апостола від 13 липня 1730 року, що регулювала порядок складання духовних записів (заповітів) та у Кодексі 1743 р. «Права, за якими судиться малоросійський народ», що встановлював порядок укладення договорів і заповітів та їх реєстрації.

Нотаріальна діяльність на західноукраїнських землях, які перебували в складі Австро-Угорської монархії, здійснювалося переважно за Нотаріальним порядком 1871 року, відповідно до якого нотаріат вважався корпорацією, водночас не відокремлюючись від судових органів. Тобто розвиток нотаріату як в Австро-Угорщині, так і на західноукраїнських землях під її юрисдикцією, відповідав європейській (латинській) моделі. Цей порядок діяв на території Галичини і після розпаду Австро-Угорщини: як у Західній Українській Народній Республіці, так і після передачі у 1923 р. Галичини до складу Польщі – до 1 липня 1934 року.

Проголошення незалежності України як суверенної держави, прийняття Конституції України обумовлюють потребу держави в утворенні міцної та стабільної системи захисту прав та законних інтересів своїх громадян. Нотаріат став одним з правозахисних інститутів державної гарантії дотримання законності прав та інтересів кожної людини.

Характеристика Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. як одного із проявів правової реформи в Україні, що створив правові підстави для впровадження в державі нотаріальної діяльності латинського

типу. Цей Закон став початком правової реформи у сфері нотаріату та змінив існуючу організаційну структуру нотаріату в Україні, наблизивши її до світових стандартів латинського нотаріату, забезпечив паралельне функціонування державного нотаріату та приватного нотаріату, підняв престиж професії нотаріуса [6, *ст.1*].

Разом з цим, уже з 1997 року в системі нотаріату утворений і діє Єдиний реєстр заборон відчуження нерухомого майна. Враховуючи це, відповідно до Указу Президента України від 23.08.1998 "Про врегулювання діяльності нотаріату в Україні", прийнятого в порядку пункту 4 розділу XV "Перехідні положення" Конституції України, приватні нотаріуси набули право посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти всі інші нотаріальні дії, які вчиняються державними нотаріусами, за винятком видачі свідоцтва про право на спадщину та вжиття заходів до охорони спадкового майна [7, *ст.5*].

З 2000 року утворений та діє Єдиний реєстр заповітів та спадкових справ, у зв'язку з чим відпала необхідність у збереженні виключних повноважень по вчиненню таких нотаріальних дій лише за державними нотаріусами. Тобто з прийняттям нового Закону "Про нотаріат" особа, яка має намір оформити свої спадкові права, матиме можливість звернутися до будь-якого нотаріуса за власним вибором в порядку, встановленому цивільним та нотаріальним законодавством.

Віднедавна дедалі більшого значення набуває функція надання правової допомоги особам, які звернулися по вчинення нотаріальних дій. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про нотаріат» та з метою забезпечення доступності населення до нотаріальних послуг та поліпшення роботи з надання таких послуг Міністерством юстиції України 7 липня 2014 року за № 1066/5 прийнято наказ «Про забезпечення організації доступності населення до нотаріальних послуг та поліпшення роботи з надання таких послуг». Зокрема, особливу увагу в наказі приділено проведенню постійної та ефективної правороз'яснювальної роботи серед населення з питань вчинення нотаріальних дій [4, *с.248*].

Правоохоронна діяльність нотаріату реалізується шляхом учинення лише тих нотаріальних дій, які передбачені законом. Нотаріус виступає органом превентивного (попереджувального) правосуддя, захищаючи права та інтереси учасників правочину, щоб їхня необізнаність не могла бути використана їм на шкоду

За загальним правилом, застосування права – це особлива форма права, владна правова діяльність органів держави, спрямована на реалізацію правових принципів, яка відбувається в особливому порядку і

має результатом видання правозастосовних актів дій. На нотаріусі лежить обов'язок забезпечити належні правові умови для правореалізаційної функції учасників нотаріальної дії, зокрема шляхом забезпечення умов правомірної поведінки учасників цивільного обігу, щодо яких учиняються нотаріальні дії. Нотаріус, вчиняючи нотаріальні дії, виконує, використовує та дотримує вимоги правових норм (матеріального та процесуального характеру) у зв'язку з наданими йому повноваженнями.

Отже, нотаріальна діяльність — це різновид юридичної, що має превентивний (попереджувальний) характер і містить сукупність постійно або систематично здійснюваних публічних дій, спрямованих на юридичне закріплення безспірних цивільних прав і фактів (надання офіційної сили, вірогідності юридичним правам, фактам і документам), які виконуються органами нотаріату та квазінотаріату з метою забезпечення захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які звернулися по вчинення нотаріальних дій та надання правової допомоги. Відтак, нотаріус, реалізуючи нотаріальну діяльність, не лише вчиняє нотаріальні дії, але й здійснює інші, передбачені законом, повноваження.

Література

1. *Ясінська Л.К.* Становлення нотаріальної діяльності в Римі та її поширення на країни Західної Європи // Л.К. Ясінська // Актуальні проблеми держави і права: Вип. 17. — зб. наук. праць / за ред. С.В. Ківалова; Одеська нац. юрид. академія. — Одеса: Юридична література, 2003. — С. 79–80.
2. *Кальницький М.* Нариси історії нотаріату України / М.Г. Кальницький; Укр. нотар. палата. — К.: Гопак, 2008. — 144 с.
3. *Черниш В.М.* Цивільно-правові засади розвитку нотаріату в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / В.М. Черниш; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. — К., 2003. — 20 с.
4. *Долинська М.С.* Українське нотаріальне право: навч. посіб. / М.С. Долинська. — К.: Юрінком Інтер, 2015. — 248 с.
5. *Долинська М.С.* Особливості вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування / М.С. Долинська // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2011. — Вип. 53. — С. 197–203.
6. Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р.- 1ст.
7. Указ Президента України від 23.08.1998 «Про врегулювання діяльності нотаріату в Україні». — ст. 5.

ПРАВО НА ОСВІТУ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

У сучасному світі право на освіту є одним з базових принципів всезагального розвитку людини. Відповідно до Закону України “Про освіту”: “Освіта – це основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями” [1]. Слід зауважити, що подібне трактування є універсальним, а відтак застосовним у національному законодавстві переважної більшості країн світу. Оскільки право на освіту є надзвичайно важливим для людини, тому виникає необхідність в його гарантуванні для всіх і для кожного без будь-якої дискримінації й обмеження.

Впродовж ХХ ст. відбулися значні зміни у галузі освіти і саме тоді вперше звернулися до проблеми забезпечення права на освіту для людей з особливими потребами. Втім, незважаючи на історичну тяглість зазначеної проблеми, навіть на початку ХХІ ст продовжувала існувати низка проблемних аспектів і перепон у сфері доступності освіти для людей з інвалідністю, що потрібно було удосконалити й усунути. З цією метою у 2006 році Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята Конвенція про права осіб з інвалідністю (Україна ратифікувала Конвенцію в 2009 р). Стаття 24 цієї Конвенції проголошує, що: “Держави-учасниці визнають право осіб з інвалідністю на освіту. Для цілей реалізації цього права без дискримінації та на підставі рівності можливостей держави-учасниці забезпечують інклюзивну освіту на всіх рівнях і навчання протягом усього життя, прагнучи при цьому: **а)** до повного розвитку людського потенціалу, а також почуття достоїнства та самоповаги та до посилення поваги до прав людини, основоположних свобод і людської багатоманітності; **б)** до розвитку особистості, талантів і творчості осіб з інвалідністю, а також їхніх розумових і фізичних здібностей у найповнішому обсязі; **с)** до надання особам з інвалідністю можливості брати ефективну участь у житті вільного суспільства” [2].

Важливо наголосити на тому, що право на освіту для людей з інвалідністю закріплено як на універсальному так і на регіональному міжнародно-правовому рівнях. Так, згідно з ст. 2 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: “Нікому не може бути відмовлено у праві на освіту. Держава при виконанні будь-яких функцій, узятих нею на себе в галузі освіти і навчання, поважає право батьків забезпечувати таку освіту і навчання відповідно до їхніх релігійних і світоглядних переконань” [3].

Однак на практиці держави часто порушують взяті на себе міжнародні зобов'язання. У випадку порушень Європейської Конвенції з прав людини передбачений контролюючий механізм – Європейський суд з прав людини (далі за текстом – ЄСПЛ). Дотепер практика діяльності ЄСПЛ щодо прав людей з інвалідністю була спрямована здебільшого на такі сфери як: соціальний захист, пенсійне забезпечення, охорона здоров'я, пільги тощо. Люди з інвалідністю неодноразово подавали скарги до ЄСПЛ проти Високих Договірних Сторін через порушення ними конвенційних стандартів. З численного обсягу порушень прав людини на котрі скаржаться заявники, особливо критичним і тривалим у плані судових позовів до ЄСПЛ є порушення такого права, як доступ до освіти. Варто зауважити, що все більше свідчень вказують, що інклюзивна освіта не тільки забезпечує найкраще середовище навчання, у тому числі і для дітей з розумовими порушеннями, а й допомагає зруйнувати перепони і кинути виклик соціальному виключенню і стереотипам. Є певні випадки, коли роздільне навчання може мати місце, але важливо, щоб ЄСПЛ встановив інклюзивне навчання як базовий принцип. В одному з останніх висновків у справі *ДН та інші проти Чеської Республіки* (з приводу роздільного навчання дітей ромської національності) Велика палата згадала, що сегреговане навчання виявилось дуже «тривожним» [4, с.32-33]. Питання освіти для людей з особливими потребами включає не лише сегрегацію, а й право батьків дати освіту своїм дітям. У декількох судових процесах були спроби домогтися, щоб з належної поваги до світоглядних переконань батьків дітей з інвалідністю щодо принципів цілісності і включеності держава давала дитині загальноприйняту освіту. Жодна з цих справ не увінчалася успіхом. Звичайною відповіддю в подібних випадках є такі висловлювання: «Комісія зазначила, що все більше людей дотримуються думки, що, по змозі, дітей-інвалідів слід виховувати з нормальними дітьми їхнього віку. Усе ж Комісія визнає, що таку тактику не можна застосувати до всіх дітей-інвалідів. Також вона визнає, що відповідним органам влади слід залишати широку свободу дій у тому, як найкраще використовувати доступні їм ресурси в інтересах усіх дітей-інвалідів. Влада повинна поважати переконання батьків, але не можна

сказати, що згідно з другим реченням статті 2 необхідно помістити дитину з серйозними труднощами в навчання у звичайну школу (з витратами на додатковий вчительський склад, якщо буде потрібно), за умови наявності вільного місця у спеціалізованій школі» [4, с. 36]. Хоча згідно з рішеннями ЄСПЛ право на початкову освіту за ст. 2 Протоколу №1 не перешкоджає державі вводити систему обов'язкової початкової освіти, тобто запроваджувати обов'язкове навчання. У заяві № 10233/83 батьки чотирьох дітей, які страждали на дислексію (нездатність оволодіти навичками читання), вирішили навчати своїх дітей вдома, а не в державних школах, які не мали (але могли мати) у достатній кількості засобів, необхідних для спеціального навчання дітей з таким захворюванням. Однак органи влади залишили за собою право контролювати успіхи дітей в оволодінні базовими знаннями. Батьки оскаржили це рішення, вважаючи його порушенням їхніх прав згідно зі ст. 2 Протоколу №1. Комісія не погодилася з цим, зауваживши, що держава має право на законних підставах вимагати від батьків співпраці у процесі оцінювання знань, набутих їхніми дітьми, тому що початкова освіта є обов'язковою для всіх дітей [5, с. 34].

Підсумовуючи вище зазначене, доходимо висновку, що проблема забезпечення права на освіту для людей з інвалідністю є гострою й актуальною у зв'язку з наявністю прогалин та колізій, що значно гальмують, а подекуди навіть унеможливають повноцінний розвиток людей з особливими потребами.

Література

1. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 №2145-VIII. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006. Документ 995_g71 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_g71/page
3. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 17.07.1997. Документ 994_535 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_535
4. Протидія дискримінації за ознакою інвалідності: посібник для громадських організацій / за ред. М. Ясеновської; ХОФ «Громадська Альтернатива». – Х., 2011. – 80 с.
5. *Мацькевич М.М.* Право на освіту як конституційне культурне право: практика ЄСПЛ / М.М. Мацькевич // Бюлетень Міністерства юстиції України: Офіційне видання. - 2012. - № 2. - С. 30-36.

ПРАВО ВІЙНИ: ВИТОКИ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ДО ПОЧАТКУ ХХІ ст.

У юридичній літературі до права на війну було звернено надзвичайно багато уваги суспільства. Адже у всі історичні періоди були війни, і з метою встановлення правил їх ведення, а згодом і з метою обмеження чи недопустимості збройних конфліктів здійснювалось правотворення концепцій і положень цього права війни та нормативне закріплення законів та звичаїв війни.

Так, до прикладу, якщо у стародавні роки війна сприймалась «безжалісним взаємознищенням», то з градацією цивілізації, з встановленням у державах і суспільстві загалом поваги до людини й усвідомлення її цінності, вона поступово починала дотримуватись узагальнених взаємоприйнятних правил. Важливо, що ні в літературі, ні в перших кодифікованих міжнародних актах війна не заборонялася. Більш того, ще у міжнародному праві ХІХ ст. за допомогою війни вирішувались міжнародні суперечки, однак саме такий спосіб вирішення конфліктів був крайнім способом захисту прав. Зважаючи на підстави виникнення війни, доцільно стверджувати, що вона є природним правовим інститутом.

Важливими є напрацювання вчених-юристів й істориків, які не лише опрацьовували відповідну наукову проблематику, а й виступали ініціаторами прийняття важливих міжнародних конвенцій щодо законів і звичаїв війни. Незважаючи на те, що в реальності воюючі сторони здавна використовували певні неписані правила, процес кодифікації законів і звичаїв війни розпочався лише у ХІХ ст. [1]. Попри те, згадки про війну сягають ще часів античності.

Вже в античності, зокрема, Аристотель визначає війну як мистецтво оволодіння (мистецтво полювання як частина його), що направлене як на диких тварин, так і на частину людства, які від природи народжені підкорятися, але відмовляються це робити; така війна є справедливою. Анонімний автор свідчить про те, що Аристотель давав поради Олександрі Македонському щодо використання піхоти та кавалерії і їхнього озброєння, щоправда, дослідники піддають сумнівам автентичності цього джерела. Учень Аристотеля Клеарх із Сол був автором підручника з тактики [2].

Я погоджуюсь з позицією Аристотеля. Війна є лише вираженням агресії, тобто вирішенням проблеми чи сутички за допомогою емоцій.

Однак, Бог все ж створив людину розумною і немає сенсу допускати значних людських втрат, матеріальних ресурсів задля встановлення переможця. Адже не завжди перемога є істотною.

Розглядаючи в трактаті «Про обов'язки» взаємини різних народів, Цицерон зазначає, що в разі зіткнення їх інтересів перевагу слід віддавати мирному способу врегулювання спірних ситуацій, бо саме він притаманний людині, а застосування сили властиво диким тваринам; проте якщо не можна скористатися першим способом, то потрібно звернутися до другого, маючи на це лише вагомі причини. Це пов'язано з тим, що підсумком війни, як вказує римський мислитель, є образа богів, загибель великої кількості людей, руйнування міст [3].

Дотичний і до права війни Кодекс лицарської честі. З одного боку, рицарі проголошували й характеризувались такими чеснотами, як міцним духом, відвагою та вірністю, такими собі гідними чеснотами, як для війни і суцільного негативу, який вона собою несе. Проте, з іншого боку, зважаючи на те, що лицарство зазнало значного поширення у період феодалізму й середньовіччя, які уособлювали Бога і він був «покровителем і очільником» усього суцільного, то незрозумілим залишається сам факт виникнення Хрестових походів і воєн в цілому. Війна – збройний конфлікт, який являє собою кровопролиття й неугodne Богу людиновбивство, сварки й непримиренні ситуації, які варто вирішувати мирно, більше того всі прикроці й образи слід пробачати й не акцентувати на них увагу. Натомість, що ми бачимо, війна, агресія, мала місце і тоді, коли церква Христова возвеличувалась і нічого не вирішувалось без неї. Очевидно, чи то рівень розвитку суспільства був не достатнім для розуміння Божої істини, чи то віра була слабка і зрештою люди начебто вірили, однак в, здавалось, б безвихідній ситуації брали все у свої руки, а варто було вірити до кінця.

Не менш важливими є напрацювання Гуго Гроція, який звернувся до аналізу концептів війни і миру в своїй фундаментальній праці «Про право війни та миру. Три книги, в яких пояснюються природне право і право народів, а також принципи публічного права». Гроцій однозначно засуджує безглузді жорстокість і віроломство, що супроводжували війни між сучасними йому державами, зокрема Тридцятирічній війні. Він заявляє, що серця людей, втомлені війною, прагнуть встановлення миру. Виправданням війни може бути, за Гроцієм крайня необхідність. Гуго Гроцій переконує в тому, о війну хибно вважати мистецтвом через її жахливість. Він з'ясовує, що саме може вести до воєн і що є кінцевою метою війни: «Всі заємні суперечки осіб, не пов'язані в дине загальним внутрішньодержавним правом, стосуються стану війни чи миру; такими є

суперечки тих, які ще не об'єднані в народ, чи тих, хто належить до різних народів, - як приватних осіб, так і самих правителів, а також осіб, що мають такі ж права, як і правителі, а саме – осіб знатного походження і вільних громадян у республіках ... Сама ж війна приводить нас до миру як до своєї кінцевої мети» [4].

У своїй найбільш відомій праці «Так казав Заратустра» Ніцше оспівав війну як найвищий прояв людського духу. Він писав: «Любіть мир як засіб до нових війн. А короткий мир - ще дужче, аніж тривалий. Я закликаю вас не до праці, а до боротьби. Я закликаю вас не до миру, а до перемоги. Хай вашою працею буде борня, а мир - вашою перемогою! Можна мовчати й сидіти тихо тоді лише, коли є стріли і лук - інакше панують балаканина і чвари. Хай буде ваш мир перемогою! Ви кажете, добре діло навіть війну освячує? А я вам кажу: то добра війна, коли вона будь-яке діло освячує. Війна і мужність звершили більше великих справ, аніж любов до ближнього» [5]. І нарешті, Ніцше передбачав виникнення якоїсь еліти, яка завоює світ і породить надлюдину [6].

Подальший розвиток права війни закріплювався і у номативно-правових актах. Так, у 1856 році було прийнято Паризьку декларацію про морську війну, яка заборонила каперство (захоплення, пограбування, потоплення суден нейтральних або таких, що воюють, держав) і проголосила нейтральним Чорне море [7]. У 1864 році була оприлюднена Женевська конвенція про покращення долі поранених і хворих у діючих арміях, яка передбачає необхідність за будь-яких обставин гуманно ставитися до осіб, які не беруть активної участі у воєнних діях, зокрема до тих осіб зі складу збройних сил, які склали зброю, а також тих, які припинили участь у воєнних діях у зв'язку з хворобою, пораненням, триманням під арештом чи з удь-якої іншої причини [8]. Також 1868 року видана Петербурзька декларація про скасування застосування вибухових і запалювальних куль, яка встановила, що Договірні Сторони зобов'язуються в разі війни між собою відмовитися взаємно від вживання як сухопутними, так і морськими військами снарядів, які при вазі менше 400 грамів мають властивість вибуховості або споряджені ударним або пальним складом [9]. У 1874 світ побачила Брюссельська декларація про закони і звичаї війни, яка закріпила, що державі, чие ійсько зайняло територію, слід уважати себе розпорядником, який лише має право користуватися громадськими будинками, нерухомим майном, лісами та угіддями, що знаходяться в зайнятій країні та надаються ворожій державі. Вона мусить піклуватися про зберігання в цілості цього майна і може ним розпоряджатися та керувати на чітко визначених засадах про користування ним [10]. У 1899 році відбулась Гаазька мирна конференція, на якій було

схвалено Заключний акт Міжнародної мирної конференції, Гаазька конвенція (I) про мирне розв'язання міжнародних зіткнень, Гаазька конвенція (II) про закони і звичаї сухопутної війни, Гаазька конвенція (III) про поширення положень Женевської конвенції 1864 р. на морську війну, Декларація про незастосування снарядів, маючих єдиним призначенням розповсюджувати задушливі чи шкідливі гази, Декларація про незастосування куль, що легко розвертаються або сплющуються (кулі «дум-дум»). А у 1907 році відбулась ще одна Гаазька мирна конференція, на якій було прийнято 19 конвенцій, Декларацію про заборону метання снарядів и вибухових речовин з повітряних куль та Заключний акт Другої міжнародної мирної конференції. Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних та інших подібних газів і бактеріологічних засобів прийнятий 1925 року засудив і застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів, так само як і будь-яких аналогічних рідин, речовин і процесів, і з метою повсюдного визнання увійшов в міжнародне право як заборона «равна обязательного для совести и практики народов»

Ці акти є надважливими для розвитку права війни. Адже сприяли формуванню нормативної бази, в подальшому не лише декларативної, а й зобов'язальної для країн. Можна стверджувати, що у них висвітлюється гуманізм.

8 серпня 1945 року був прийнятий Статут Нюрнберзького міжнародного військового трибуналу, який закріпив правила для справедливого і швидкого суду і покарання головних військових злочинців європейських країн.

Не менш важливим є Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. Згаданий Статут закріпив в собі норми, які заперечують війну. Вже з першої статті, Статут передбачає, що «метою діяльності ООН є підтримання міжнародного миру і безпеки і з цією метою приймати ефективні колективні заходи для запобігання та усунення загрози миру і придушення актів агресії або інших порушень миру, і проводити мирними засобами, в згоді з принципами справедливості і міжнародного права, залагоджування або вирішення міжнародних суперечок або ситуацій, які можуть привести до порушення миру; розвивати дружні відносини між націями на основі поваги принципу рівноправності і самовизначення народів, а також вживати інших відповідних заходів для зміцнення загального світу; здійснювати міжнародне співробітництво у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру і в заохоченні та розвитку поваги до прав людини і основних свобод для всіх

незалежно від раси, статі, мови, релігії, і бути центром для узгодження дій націй у досягненні цих загальних цілей» [12].

Також Гельсинський акт є надзвичайно цінним документом для світової спільноти. Він закріпив ті найважливіші десять принципів, які неможливо не визнати всім. У цьому й полягає його цінність і «велич».

Незважаючи на такий прогресивний розвиток права війни й необхідності його обмежити або ж використовувати лише у самооборонних цілях у XXI столітті знайшлося місце й війні. Мова йде про агресивну війну, яку Російська Федерація веде проти України вже забрала життя тисяч героїв захисників нашої Батьківщини і мирних громадян, змусила сотні тисяч осіб залишити свій дім, зруйнувала господарський комплекс регіону, підірвала економіку нашої країни, боляче вдаривши насамперед по незахищених верствах населення. Вона супроводжується грубими порушеннями базових прав і основних свобод людини у Криму та на Сході країни. Ці та інші жахливі наслідки війни зумовлюють її центральне місце в порядку денному світ.

Російська воєнна агресія проти України продемонструвала зневагу офіційної Москви до міжнародного права, поставила під загрозу основи системи безпеки, сформованої у післявоєнний період, породила її глибоку кризу, стала логічним завершенням тривалої «геостратегії реваншу», розпочала новий виток переділу планети.

Література

1. *Міхневич А.* Право війни / А. Міхневич // Ракурс. – 2016. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://racurs.ua/ua/1089-pravo-viyny>.
2. *Лобода Ю.А.* Антична філософія війни / Ю.А. Лобода. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://journal.kdpu.edu.ua/apd/article/viewFile/2451/2044>.
3. *Демина С. С.* Древний Рим / С.С. Демина // Проблемы истории, филологии, культуры. – №4. – 2015. – с. 33–38.
4. *Гроций Г.* О праве войны и мира: Репринт с изд. 1956 г. – М.: Ладомир. – 1994. – 868 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://grachev62.narod.ru/huig_de_groot/content.html.
5. *Ніцше Ф.* Так казав Заратустра / Ф. Ніцше. – 1993. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.e-reading.club/chapter.php/1000184/22/Nicsh_Fridrih_-_Tak_kazav_Zaratustra_ch.1_.html.
6. *Гришко В.І., Романюк І. І.* Особливості видозміни антропологічного вчення Ф. Ніцше про «надлюдину» в умовах зростання ідей націоналізму в Німеччині у 30-х роках XX століття / В.І. Гришко, І.І. Романюк //

- Молодий вчений. – № 5.1 (45.1). – 2017. – С. 15-19. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/5.1/4.pdf>
7. Малишко В.М. Паризька декларація про морські війни 1856 року та скасування каперства / В.М. Малишко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – №1. – 2014. [Електронний ресурс]. Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/.../cgiirbis_64.exe.
  8. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях: за станом на 08 лютого 2006 року / Верховна Рада України. - Офіц. вид. - К.: Парлам. вид-во, 21 серпня 2010. – № 62. – стор. 177. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_151.
  9. Декларація про скасування застосування вибухових і запалювальних куль від 29 листопада 1868 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_195.
  10. Брюссельська декларація про закони і звичаї війни 1874 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_764
  11. Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних та інших подібних газів і бактеріологічних засобів 1925 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_198.
  12. Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе на 01 серпня 1975 року / Офіційний вісник України. — Офіц. вид. — К.: Парлам. вид-во, 11 лютого 2005. — № 4. — стор. 403. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_055.

**Володимир МАРКОВСЬКИЙ,
СЮЗАНА КРАСЬКО**

e-mail: markovskyj1976@gmail.com

ХРОНОЛОГІЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО ДИСКУРСУ ЩОДО СТАТТІ 7 «МОВА ОСВІТИ» ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ОСВІТУ» 2017 РОКУ В УКРАЇНІ ТА ЄС

Стаття 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту» 2017 року (далі – Закон про освіту) [1] викликала доволі інтенсивний політико-правовий дискурс, у якому переважають політичні оцінки, аніж правовий аналіз.

Дослідження цього дискурсу має як теоретичний, так і практичний інтерес, оскільки у квітні 2018 року ухвалою Колегії Конституційного Суду України (далі – КСУ) відкрито конституційне провадження у справі за поданням 48 народних депутатів щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року, зокрема статті 7 «Мова освіти» вказаного Закону [2]. Правові позиції

висловлені під час цього політико-правового дискурсу, очевидно використовуватимуться сторонами під час слухання справи в КСУ. Тобто йдеться про вплив вказаного дискурсу на процеси судочинства, зокрема на вказане вище конституційне провадження. Особливо це стосується критичних заяв, що межують з неприхованим тиском та втручанням у внутрішні справи України, таких держав як Угорщина, Румунія та Росія.

У дослідженні ми в першу чергу звернули увагу на документи і публікації, що містять правові оцінки статті 7 «Мова освіти» Закону про освіту, або такі, що пов'язані з цією проблематикою. Це, зокрема, рішення Конституційного Суду України та відповідні конституційні подання, позиції представників іноземних держав, національні меншини яких проживають в Україні, і висловлювали свою критику щодо статті 7 Закону про освіту. У цій публікації ми зосередимося на періоді, після прийняття ВРУ Закону про освіту (05.09.2017) і до квітня 2018.

11.09.2017 Міністр закордонних справ Угорщини Пейтер Сійярто викликав до себе посла України в Угорщині Любов Непоп, щоб повідомити, що вважає новий український Закон «соромом і ганьбою». Позиція Угорщини викладена на сайті Міністерства закордонних справ цієї держави. Таке офіційне повідомлення містить абсолютну маніпуляцію з боку нашого Європейського партнера, з огляду хоча б на таку тезу: «Угорськомовні школи, яких на сьогоднішній день налічується 71 (в Україні – *авт.*), у строк 4 роки - до 2022 року, мають бути закриті» [3].

12.09.2017 року угорське видання «Mardiner» опубліковано інтерв'ю в.о. Міністра охорони здоров'я України Уляни Супрун під назвою «Національні меншини в Україні також є й українцями». Офіційна позиція українського урядовця заслуговує на цитування дослідниками, оскільки містить роз'яснення основних правових принципів мовної політики у сфері освіти і їх відповідність міжнародним стандартам [4]. Значний обсяг роботи щодо роз'яснення положень мовної статті Закону про освіту здійснило МЗС України (матеріали на сайті).

14.09.2017 Глави МЗС Угорщини, Болгарії, Румунії і Греції підписали листа українському колезі Павлу Клімкіну з критикою статті 7 «Мова освіти» Закону про освіту 2017 року. У цьому листі дипломати висловили занепокоєння щодо нового українського Закону про освіту. Про це заявили інформаційні українські агентства та інші Інтернет-ресурси [5].

15.09.2017 Міністр освіти заявила про те, що ст. 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту» буде направлена на експертизу до Ради Європи (Європейська Комісія «За демократію через право»). На думку Л. Гриневич, це необхідно для того, щоб підтвердити відсутність порушень міжнародних зобов'язань Україною. Зокрема, під час спільного

з Т.в.о. Міністра закордонних справ (Вадим Пристайко) брифінгу для представників дипломатичного корпусу, акредитованого в Україні було заявлено, що Закон «жодним чином не спрямований на порушення прав національних меншин, не передбачає закриття їхніх освітніх закладів, а лише запроваджує поступове збільшення вивчення державної мови. Водночас представникам національних меншин буде надано можливість вивчати у середній школі предмети, як українською мовою так і мовою меншин» [6].

20.09.2017 Президент Румунії Клаус Йоханніс заявив про скасування візиту до України через ухвалений Верховною Радою Закон про освіту [7]. Парламент Румунії офіційно засудив новий закон про освіту в Україні, який, як вважають у Бухаресті, обмежує використання мов національних меншин у школах, включно з румунською. Обидві палати законодавчого органу Румунії на спільному засіданні одностайно проголосували за заяву з проханням до президента України не підписувати закон, створити парламентську делегацію для поїздки до Києва для обговорення ситуації, що виникла.

26.09.2017 - Міністр закордонних справ Угорщини (Петер Сіятро) заявив про блокування будь-яких ініціатив України, спрямованих на зближення з ЄС через прийняття статті 7 Закону про освіту у чинній редакції. Це нашкодить Україні (Ukrajnának ez fájni fog) – офіційна заява МЗС Угорщини [8].

У рішенні, прийнятому 27.09.2017, Російська Державна Дума висловила позиції, подібні до угорських та румунських заяв: «Представители коренных народов и нацменьшинств на Украине полностью лишаются права обучаться на родных языках в государственных учебных заведениях. Такая возможность останется только в коммунальных учреждениях дошкольного и общего образования. А с 2020 года система образования станет полностью украиноязычной, что приведет к исчезновению русскоязычных школ и классов, а также школ для национальных меньшинств» [9].

06.10.2017 до КСУ надійшло конституційне подання 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про освіту» від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII. Суб'єкт права на конституційне подання вважає, що Закон про освіту порушує права національних меншин на навчання рідною мовою та запроваджує необґрунтовані привілеї для корінного народу України [10].

12.10.2017 оприлюднено Резолюцію ПАРЄ «Новий український закон про освіту – головна перешкода для викладання рідних мов національних

меншин». Головні тези резолюції: «новий закон не здається таким, що встановлює належний баланс між державною мовою і мовами національних меншин», а в п. 9 констатується, що новий закон призведе зменшення раніше визнаних за національними меншинами прав, що стосуються освіти їхніми власними мовами. Відтак у резолюції ПАРЄ № 2189 (2017) Україні було рекомендовано надіслати вказаний Закон про освіту, точніше статтю 7 «Мова освіти», та деякі його перехідні положення на експертизу Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеціанської Комісії) [11].

27.10.2017 Міністерство освіти і науки України оприлюднило «Офіційну позицію щодо ст. 7 «Мова освіти» Закону України про освіту», де обґрунтувало правові положення Закону на відповідність Конституції та міжнародним зобов'язанням України [12].

11.12.2017 офіційно оприлюднено висновок Європейської Комісії «За демократію через право» (Висновок № 902/2017 від 11.12.2017) щодо положень Закону України «Про освіту» 2017 року стосовно використання державної мови та мов меншин, а також інших мов в освіті [13]. Формулюючи свої правові позиції Венеціанська комісія серед іншого опиралася і на Закон України «Про засади державної мовної політики» 2012 р. який був чинним на той момент (жовтень-грудень 2017 року), але згодом був визнаний неконституційним.

28.02.2018 Рішенням КСУ Закон України «Про засади державної мовної політики» від 03.07.2012 визнаний як такий що не відповідає Конституції України. Відтак необхідно врахувати, що станом на 01.03.2018 українське мовне законодавство перебуває на порозі суттєвого оновлення у зв'язку із довгоочікуваним рішенням КСУ від 28.02.2018 про визнання неконституційним ЗУ «Про засади державної мовної політики» 2012 року [14].

У лютому 2018 року Міністерство освіти і науки України оприлюднило розроблену відомством «Дорожню карту імплементації статті 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту». У цьому документі деталізовано кроки з імплементації в українське законодавство рекомендацій Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеціанської Комісії), які містяться у висновку щодо положень Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 стосовно використання державної мови та мов меншин, а також інших мов в освіті [15].

Замість висновків. Вказані матеріали можуть використовуватися як джерельна база у дослідженні мовних відносин в Україні, а правові позиції та оцінки викладені у вказаних документах можуть слугувати для підтримки та обґрунтування необхідності імплементації правових положень статті 7

«Мова освіти» Закону про освіту, спростування закидів щодо недотримання Україною власної Конституції чи міжнародних зобов'язань.

Література

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 №2145-VIII // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 16.04.2018).
2. Конституційні подання за станом на 18 травня 2018 року // Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України. URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyini-podannya-za-standom-na-18-travnya/2018-roku> (дата звернення: 20.04.2018).
3. Протест проти нового українського закону про мову // Офіційний веб-сайт посольства Угорщини в Україні. URL: <https://kijev.mfa.gov.hu/ukr/news/tiltakozas-az-uj-ukran-oktatasi-toerverny-ellen> (дата звернення: 25.04.2018).
4. Національні меншини в Україні також є й українцями: інтерв'ю Міністра охорони здоров'я України Уляни Супрун угорському виданню «Mandiner» // Офіційний веб-сайт посольства України в Ниредьгазі. URL: <http://nyiregyhaza.mfa.gov.ua/ua/news/embassy-news/59685-az-ukrajnai-kisebbsgek/is-ukrnok-ukrn-miniszter-a-mandinernek-ulana-suprun-ukrn-egszsggyminiszternek/intery-a-mandiner-cm-magyar-kiadsban> (дата звернення: 25.04.2018).
5. У Міносвіти відреагували на критику та занепокоєння низки держав через закон про освіту: новини від 15 вересня 2017 року // Сайт Тиждень.ua. URL: <http://tyzhden.ua/News/200095> (дата звернення: 27.04.2018).
6. Закон України «Про освіту» спрямований на забезпечення рівних можливостей для всіх громадян України на здобуття вищої освіти: брифінг для представників дипломатичного корпусу, акредитованого в Україні // Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. URL: <http://mfa.gov.ua/ua/press/center/news/59779-zakon-ukrajini-pro-osvitu-spryamovani-na-zabezpechennya/rivnih-mozhливостей-dlya-vsikh-gromadyan-ukrajini-na-zdobuttya-vishhoji-osviti> (дата звернення: 30.04.2018).
7. Президент Румунії скасував візит до України через новий закон про освіту: новини від 22 вересня 2017 року // Сайт Громадського радіо. URL: <https://hromadskeradio.org/news/2017/09/22/prezident-rumuniyi-skasuvav-vizyt-do-ukrayiny-cherez-novyuy-zakon-pro-osvitu> (дата звернення: 05.05.2018).
8. Це нашкодить Україні (Ukrajnának ez fájni fog): офіційна заява // Офіційний веб-сайт Міністерства закордонних справ Угорщини. URL:

- <http://www.kormany.hu/hu/kulgazdasagi-es-kulugyminiszterium/hirek/ukrajnanak/ez-fajni-fog> (дата звернення: 11.05.2018).
9. Принято заявление о недопустимости нарушения фундаментального права коренных народов и нацменьшинств Украины обучаться на родных языках // Офіційний веб-сайт Державної Думи Росії. URL: <http://duma.gov.ru/news/14345/> (дата звернення: 11.05.2018).
  10. Конституційне подання 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII: Доступний у PDF форматі. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/3_4072.pdf (дата звернення: 10.03.2018).
  11. Новий український закон про освіту – головна перешкода для викладання рідних мов національних меншин: Резолюція ПАРЄ 2189 (2017) // Офіційний веб-сайт Парламентської Асамблеї Ради Європи. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTMLen.asp?fileid=24218&lang=en> (дата звернення: 12.04.2018).
  12. Позиція щодо статті 7 Закону України «Про освіту» // Єдиний веб-портал органів виконавчої влади. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/250386583> (дата звернення: 10.04.2018).
  13. Висновок Венеційської комісії від 11.12.2018 № 902/2017 Available from: [cited 2018 Apr 18] // Офіційний веб-сайт Ради Європи. URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)030-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)030-e) (дата звернення: 15.04.2018).
  14. Рішення Конституційного Суду України у справі за поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики» від 28.02.2018 № 2-р/2018 // Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2-p_2018.pdf (дата звернення: 15.04.2018).
  15. Дорожня карти з імплементації статті 7 «Мова освіти» Закону України про освіту від 14 лютого 2018 року // Офіційний веб-сайт Міністерства освіти та науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/dorozhnya-karta-implementaciyi-statti-7-mova-osviti-zakonu-ukrayini-pro-osvituroadmapimplemen-tation-article-7-language-education-law-ukraine-education> (дата звернення: 15.04.2018).

МІСЦЕ РАДЯНСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА У РАДЯНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ: окремі аспекти проблеми

Формування в Україні основ радянського права, як і радянської правової системи в цілому безпосередньо пов'язується з поширенням на її територію радянської влади і будівництвом радянського державного апарату. За спостереженнями дослідників, впровадження нового типу права (названого згодом "соціалістичним") в Україні однозначно було підпорядковане правотворчій і правозастосувальній практиці РРФСР [3].

Ідейні засади формування в Росії нового «червоного» права було вироблено після Жовтневого перевороту, коли російські більшовики відмовилися від попередньої державно-правової системи. В умовах відсутності нових писаних норм згідно із широко розповсюдженою в цей час теорією «соціальних функцій права», основним джерелом права, зокрема кримінального, ставала т.зв. «революційна правосвідомість». Це означало, що нове кримінальне право повинно було формуватися за принципом доцільності, який протиставлявся принципу законності. Поміж законодавців тоді набула сили тенденція відмови від особливої частини кримінального кодексу, оскільки припускалось, що суди, керуючись революційною правосвідомістю і принципом доцільності, будуть вирішувати справи лише на основі норм загальної частини кримінального кодексу [4, с. 54].

Прийняття кримінальних норм у Росії у перші роки радянської влади здійснювалась шляхом прийняття окремих нормативно-правових актів, якими були інструкції, декрети, ухвали (звідти і походить термін «декретний період»). Прийняті Радами у той час правові акти кримінального характеру, які були спрямовані на боротьбу з контрреволюцією, бандитизмом, спекуляцією та саботажем, в цілому закріплювали відповідальність за окремі види злочинів. Даний напрям політики кримінально-правового характеру фактично дублювався в Україні. На нашу думку, цей факт, а саме запровадження в Україні російського законодавства, обмежував можливість формування та встановлення національного законодавства, зокрема і кримінального. Тим самим це унеможливляло розвиток держави як незалежного і самостійного утворення [4, с. 55].

Варто наголосити, що законодавчі акти кримінально-правового характеру доби революції або поширення на Україну радянської державності мали виключно класовий характер. Так, до актів із

кримінального права слід віднести перш за все "Керівні начала по кримінальному праву РСФРР", видані у грудні 1919 р., які були введені в дію і на території УСРР. Цей акт містив положення загальної частини радянського кримінального права. У той же час приймалися нормативні акти, які містили норми, що належали до особливої частини кримінального права, зокрема, про так звані контрреволюційні злочини, державну зраду, шпигунство, про злочини по службі, про саботаж і спекуляцію, про відповідальність за посягання на державну власність, хабарництво [1].

Ще однією характерною рисою розвитку кримінального цього періоду є та обставина, що тогочасне служило не суспільству, а державі. Свідченням цього, зокрема, є те, що органи влади дозволяють застосовувати аналогію закону і права і для кожного, хто не дотримується вимог партійної системи і влади, тобто для «ворога народу», можна було підібрати відповідну статтю. Відповідно, під впливом часу та змін суспільно-політичних реформ, що проходять у державі поняття та значення кримінального права спотворюється. Визначальною рисою законодавства, яке прийняте в УСРР, що заклало основи різних галузей права, була рецепція законодавства РСФРР. У перших декретах та інших нормативно-правових актах радянської держави питання кримінально-правового характеру формулювалися неконкретно та безсистемно. У них навіть не було тлумачення поняття злочину. Кримінальна відповідальність інколи наступала не лише за злочини, а й за проступки. За загальним правилом, до кожного із співучасників застосовувалися тотожні міри покарання [2].

У процесі становлення кримінально-правових норм, які передбачали кримінальну відповідальність, була повна невизначеність щодо призначення покарання за вчинені злочини. У більшості керівників більшовицьких Рад не було спеціальних юридичних знань. Скасувавши російські царські кримінальні закони, більшовицька держава дозволила судовим органам на власний розсуд тлумачити склади злочинів і постановляти вирoki. При визначенні покарання керувалися ідеями «небезпечного стану» та «соціальною небезпечністю особистості». На практиці це призводило до численних зловживань. Мало їй місце притягнення до кримінальної відповідальності без вини особи. Людей притягували до кримінальної відповідальності за те, що вони спілкувалися з особами, проти яких було порушено кримінальні справи, або голосували проти конкретно визначеної владою кандидатури. За вирокom суду, зокрема, винним заборонялося виступати на зборах, на них накладали зобов'язання пройти курс політграмоти, оголошувалася догана [6].

Вирішальне значення в утвердженні радянської державності в Україні кримінальному праву надавалося у 1930-х рр. Вважалося, що за допомогою жорстоких покарань, шляхом посилення репресій можна швидко та ефективно розв'язати будь-яке завдання. Тим більше, що наприкінці 20-х рр. партійно-державне керівництво на чолі зі Сталіним розпочало штучно відроджувати властиве періоду громадянської війни протистояння соціальних сил і розкручувати масові репресії, аби повернутися до більш зручної для них воєнно-комуністичної політики.

Подальший крок у посиленні ролі загальносоюзного законодавства було зроблено в Конституції СРСР 1936 р., яка віднесла все кримінальне законодавство до відання Союзу РСР, передбачивши створення й видання єдиного для всього СРСР Кримінального кодексу. Однак через те, що такий кодекс не було видано, в УРСР продовжував діяти Кримінальний кодекс УРСР поряд з окремими загальносоюзними кримінальними законами й указами Президії Верховної Ради СРСР. Тому всі кримінально-правові акти, видані в період 1937-1941 рр., можна поділити на дві групи: загальносоюзні кримінально-правові акти, що не включалися до КК УРСР, і кримінально-правові акти, прийняті в УРСР на підставі загальносоюзних законів і спрямовані на внесення змін до чинного КК республіки [1].

Отже, процес організації особливої правової системи, яка б відповідала потребам нового політичного режиму, в Україні був тісно пов'язаний з насильницьким насадженням радянської державності. Разом з більшовицькими інституціями на територію України розповсюджувалися законодавчі акти Російської держави, що заміняли собою скасовані нормативні акти Української Народної Республіки. Радянська правова система в Україні фактично складалася на вироблених російськими більшовиками ідейних засадах у спосіб примітивної рецепції загальної системи права більшовицької Росії. Кримінальному праву відводилася особлива роль, до певної міри, інструменту в руках каральних структур, які мали спільну мету - поширення, закріплення та утвердження радянської державності в Україні або її радянізацію.

Література

1. *Гончаренко В.Д.* Історія держави і права України : підручник / В.Д. Гончаренко, В.М. Єрмолаєв, В.О. Рум'янцев та ін.; за ред. В.Д. Гончаренка. – Х.: Право, 2013. – 704 с.
2. *Захарченко П.П.* Історія держави і права України: підручник / П.П. Захарченко. – К.: Атіка, 2004. – С.307.

3. *Терлюк І.Я.* Історія держави і права України: навч. посіб. / І.Я. Терлюк. – К.: Атіка, 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/knigi/418-storya-derjavi-prava-ukrani-terlyuk-ya.html>
4. *Терлюк І.Я.* Огляд історії кримінального права України. Навчальний посібник. - Львів: Ліга-Прес, 2007. – 92 с.
5. *Фріс П.А.* Ідеологічні основи кримінально-правової політики // П.А. Фріс. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1517/Фріс.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
6. *Яремко О.* Інститут виконання покарань України у радянський період: репресивно-каральна парадигма / О. Яремко. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://apj.tneu.edu.ua/index.php/apj/article/viewFile/127/127>

Ірина ПЕРІВ
e-mail: iryna98@gmail.com

«СКЛЯНА СТЕЛЯ» ЯК ПРОЯВ ГЕНДЕРНОЇ НЕРІВНОСТІ

У багатьох країнах світу останні десятиріччя ХХ ст. стали епохою суттєвих змін щодо паритетності прав і можливостей чоловіків та жінок. Особливо щодо доступу до економічних, політичних та освітніх ресурсів. Проте гендерна рівність, що має на увазі утвердження основ гендерної рівноваги та гендерної демократії, все ще залишається метою, досягти якої, вочевидь вдасться в цьому тисячолітті.

Принцип рівності статей передбачає, що усі ці ресурси повинні розподілятися без суттєвих невідповідностей. Реальна ж ситуація цьому не відповідає. Наявна в соціумі сегрегація за ознакою статі виявляється в нерівних можливостях чоловіків і жінок. Наше суспільство продовжує залишатися гендерно нерівним, де більшість власності, влади і загального впливу належить чоловікам, зокрема на ринку праці. Найчастіше це проявляється при кар'єрному просуванні, так звана «скляна стеля».

Скляна стеля – це метафора, яка використовується для позначення невидимого, але незламного бар'єру, який перешкоджає просуванню людини «кар'єрною драбиною», стає на шляху до успіху щодо престижних посад у бізнесі, чи політиці. Першою цей термін (“glass ceiling”) використала під час свого виступу у 1978 році консультант з питань менеджменту Мерилін Лоден. Минуло майже 40 років, проте скляні стелі позбавляють мільйони українських жінок можливості для економічного та особистісного розвитку. Якщо ще у далекому 1978 році загальною скаргою в організаціях було те, що жінкам «не вистачало

повноважень та досвіду» необхідного для того, щоб ефективно працювати, то сьогодні ця критика більше не може бути використана для виправдання цього повільного підйому на кар'єрні «вершини». Протягом останніх десятиліть жінки закрили цей розрив у сфері освіти, перейшли до нетрадиційних робочих місць з надзвичайно високими темпами зайнятості, одночасно управляли сім'єю та складною кар'єрою, а також продемонстрували свою здатність до інновацій, надихати та ефективно виконувати усі свої посадові повноваження. Проте, на превеликий жаль, українські жінки, після закінчення різних навчальних закладів мають набагато менше шансів на ринку праці, ніж чоловіки. Працедавці не хочуть наймати молодих жінок, побоюючись, що ті незабаром підуть в декрет. Вони не хочуть брати на роботу і жінок зрілого віку, тому що, на їх думку – вони занадто старі, щоб відповідати вимогам, що пред'являються до співробітників в компанії, що динамічно розвивається. Працедавці також зазвичай дотримуються переконання, що родинні обов'язки жінки, що має дітей, негативно впливають на ефективність її роботи [4, с. 252]. Переважними залишаються традиційні сфери життєдіяльності для жінки – освіта, культура, охорона здоров'я, виховання тощо. Головним чином, це є наслідком структурних передумов: горизонтальної сегрегації (жінки займаються менш престижними видами праці) і вертикальної сегрегації (жінки рідше посідають керівні посади високого рівня). Жінок набагато менше серед представників більш високооплачуваних професій і в бізнесі. Натомість найбільша концентрація жінок спостерігається у сфері послуг, дрібній торгівлі і бюджетній сфері з їхніми низькими доходами і високою часткою прихованого безробіття [5, с. 71]. А усіма іншими, більш технологічно складними та інноваційними сферами (політикою, економікою, безпекою, підприємництвом тощо), за стереотипним визнанням, можуть успішно займатися тільки чоловіки.

Жінки складають більше половини випускників середніх загальноосвітніх шкіл – 57 %, студентів вищих навчальних закладів – 52 %, а також ледве менше половини тих, хто вчиться в аспірантурі – 46 %. Статистика показує навіть перевагу жінок серед осіб з вищою та середньою спеціальною освітою, але частка жінок із вищою освітою, що займають керівні посади всіх рівнів – менше 20 %. Відповідно до статистичних даних, вищою або середньою фаховою освітою в Україні володіють 43 % працюючих жінок і тільки 34 % працюючих чоловіків. Ідеться про те, що дуже часто, навіть за умови наявності однакової кваліфікації, за умови, що жінка має більше досвіду та ініціатив, на роботу наймають чоловіка. Державні службовці це загалом жінки – 72,7 % (чоловіків – 27,3 %), але першу (найвищу) категорію серед керівників державних служб мають 91,7 % чоловіків і лише 8,3 % жінок [5, с. 91]. Так, жінки в середньому

заробляють менше, ніж чоловіки. Співвідношення зарплат жінок і чоловіків у 2010 році становило 77,2% [6, с. 55-56]. Але і в межах професій, де переважає жіноча праця, чоловіки частіше стають керівниками. В результаті середній дохід жінок у таких випадках також є нижчим, ніж у чоловіків. Наприклад, у 2007 році 82,6% зайнятих у сфері соціального забезпечення складали жінки, але їхня середня плата складала 85,6% чоловічої. У фінансуванні, страхуванні, кредитуванні 69,3% зайнятих жінки, їхня середня плата – 65,7% від чоловічої. У громадському харчуванні відповідні показники складали 71,3 і 74,5%, у торгівлі – 65,3 і 75,7%. У 2014 році середня заробітна плата жінок становила 76,3% від середньої заробітної плати чоловіків, жіноча пенсія становить 67% від чоловічої пенсії. У 2013 році жінкам належало 20-22% малих і середніх підприємств, і лише 2% - великих. Жінки і діти складають дві третини від 1,6 мл. офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб. Щороку реєструється близько 90000 випадків насильства відносно до жінок [7, с. 176].

Законодавство та механізми в Україні не є досконалими, проте дозволяють стати на курс забезпечення гендерної рівності. Підписавши цілу низку міжнародних документів як універсального, так і регіонального рівня, наша держава зобов'язалася просувати гендерну рівність в якості рушійної сили сталого розвитку країни. Реальним виміром удосконалення законодавства у сфері гендерної рівності в Україні має стати збільшення участі жінок у суспільно-політичному житті країни та органах державної влади всіх рівнів. Відповідно до статті 2 Конституції України, громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Норма, яка проголошує рівність усіх громадян (як чоловіків, так і жінок) підсилюється конституційним положенням, згідно з яким не може бути обмежень чи привілеїв за ознакою статі [1]. Статтею 24 Конституції України гарантується таке: громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [1]. Окрім цього, в Україні діють спеціальні закони: Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» та «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Конституція є лише правовою базою для розвитку гендерного законодавства. Практичне втілення принципу рівності статей у всі сфери життя покликаний забезпечити Закон про рівність, який набрав чинності 1 січня 2006 року - по факту є первинним практичним втіленням основних принципів рівності статей у спеціальному законодавчому акті. Основною

метою цього Закону є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України (з Преамбули Закону) [2].

У Законі України від 6 вересня 2012 року «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», який з усіма змінам та доповненнями висвітлює більш загально проблеми дискримінації хоч і відносно, проте вносить свої особливості у розуміння цієї теми. Так, у ст. 1 Закону «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» надається загальне визначення дискримінації: дискримінація - ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі - певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [3]. Також у цьому Законі доцільно виділено поняття «непряма дискримінація», що є досить прогресивним: непряма дискримінація - ситуація, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для особи та/або групи осіб за їх певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та/або групами осіб, крім випадків, коли їх реалізація чи застосування має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [3].

У одній зі своїх статей відома українська правозахисниця Катерина Левченко аналізуючи проект Закону зазначила, що введення поняття «утиск» є невиправданим. Оскільки, утиск визначається як «небажана для особи або групи осіб поведінка, метою або наслідком якої є приниження їхньої людської гідності за певними ознаками або створення щодо такої особи або групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери» [3]. При корегуванні визначення поняття «дискримінація» у відповідності із зазначеними міжнародними документами поняття «утиск» втрачає необхідність. Поки ж це поняття є

більш широким порівняно із поняттям «дискримінація», формою якого пропонується розглядати утиск [8].

Отож, як вже зазначалось - гендерне законодавство та механізми в Україні не є досконалими, але забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків залежить не лише від якості законів, постанов і розпоряджень центральної влади і механізмів їх реалізації, а і від практичного їх втілення з боку державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування [2]. Необхідними є напрацювання чітких механізмів співпраці відповідальних інституцій з населенням та їх поступова реалізація. Законодавцям необхідно звернути особливу увагу щодо проблеми домашнього насильства і насильства щодо жінок. В умовах збройного конфлікту значна частина чоловіків після повернення додому з зони ведення військових дій зазнають труднощів у працевлаштуванні та соціальній адаптації до звичайного життя, що у свою чергу значно підвищує загрозу насильства (фізичного, психологічного, економічного) у сім'ї. Тому, забезпечення рівних прав, можливостей та результатів діяльності між жінками і чоловіками передбачає застосування комплексного підходу у розв'язанні зазначеної проблеми. Паритетне представництво жінок і чоловіків у парламенті держави може стати першим кроком до вирішення проблеми гендерної нерівності [9, с.142].

Література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сес. Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К.: Преса України, 1997. – 80 с
2. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2866-15>
3. Закон України "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>
4. Чуйкова О.В. "Скляна стеля" і "липка підлога" як прояв гендерної нерівності в кар'єрі: нейробіологія про жіночий потенціал керівника / О.В. Чуйкова // Гілея: науковий вісник. - 2016. - Вип. 109. - С. 252-256.
5. Возьний К. Гендерні аспекти зайнятості: українські реалії і світовий досвід / К. Возьний // Вісник ТНЕУ. – 2009. – №1. – С. 69–80.
6. Івченко Ю. В. Гендерна рівність в Україні (національні особливості) / Ю. В. Івченко // Філософські та методологічні проблеми права. - 2013. - № 1-2. - С. 52-59.

7. National Human Development Report 2011 "Ukraine: Towards Social Inclusion" [Електронний ресурс] / [E. Libanova, Yu. Levenets, O. Makarova et al.]. 2011. – 124 p. – Accessed at: <http://hdr.undp.org/en/reports/national/europethecis/ukraine/Ukraine%202011.pdf>
8. Правовий аналіз законопроекту "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні" / Левченко К. Б. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-1-2012/item/25-pravovyy-analiz-zakonoproektu-pro-zasady-zapobihannya-ta-protydiyi-dyskryminatsiyi-v-ukrayini-levchenko-k-b>
9. Гетьман-П'ятковська І. А. Теоретико-прикладні аспекти проблеми гендерної нерівності в діяльності парламенту України / І.А. Гетьман-П'ятковська // Альманах права. - 2017. - Вип. 8. - С. 138-143. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ap_2017_8_35.

Микола ПОЛІКОВСЬКИЙ,
Оксана КОКОЦЬ
e-mail: oksanka_kokots@ukr.net

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ЇХ ЗАХИСТ В УКРАЇНІ

Україна вважається правовою державою і у своїй Конституції декларує, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю». Таке формулювання означає, що Україна гарантує всі базові права людини. Також Україна бере активну участь у світовій та європейській співпрацях, у т. ч. шляхом ратифікації відповідного міжнародного законодавства. Звичайно цей шлях не простий, бо пов'язаний із системною кризою, гібридною і гарячою війнами, які переживає Україна.

Генасамблея ООН 10 грудня 1948 р. ухвалила Загальну декларацію прав людини, а через два роки запропонувала всім державам відзначати цю дату як Всесвітній день прав людини. З 1950 року у цей день проводиться пленарне засідання ООН, на якому відзначають тих, хто зробив вагомий внесок у захист людських прав і свобод, а в Осло щороку 10 грудня вручають Нобелівську премію миру.

Слід зазначити, що Загальна декларація прав людини не є міжнародним договором, тому не обов'язкова до виконання державами. Незважаючи на це, документ вважається універсальним механізмом захисту прав людини в світовому масштабі. На сьогодні Декларація перекладена на 360 мов, а на її базі розроблено понад 80 міжнародних договорів. В результаті її дотримання перетворилось у міжнародне правило, яке ніде

офіційно не закріплене, але повинно виконуватись під страхом застосування санкцій за її порушення.

Україна ратифікувала більшість найважливіших міжнародних актів у сфері прав людини – Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Факультативний протокол до нього 1966 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права 1966 р., Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р., Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р., Конвенцію про права дитини 1989 р., Конвенцію ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. та ін.

Що таке права людини? Права людини як своєрідна броня - вони захищають нас; вони як певні загальноприйняті правила - говорять нам, як себе поводити; і вони як арбітри - ми можемо до них звертатися. Вони абстрактні - як емоції, і як емоції вони належать всім й існують об'єктивно, що б навколо не відбувалося. Вони подібні до природи, тому що їх можна зневажити; та до духу, тому що їх неможливо зруйнувати. Подібно до часу, вони однаково ставляться до всіх нас: багатих і бідних, старих і молодих, білих і чорних, високих і низьких. Вони пропонують нам гідність, повагу, і вимагають від нас ставитися з повагою до інших. Вони подібні до суспільних цінностей: до доброти, правди і справедливості: ми можемо розходитися в думках стосовно їхнього визначення, але ми впізнаємо їх, коли бачимо, що їх порушують. Право - це вимога, про яку ми справедливо заявляємо. Ми маємо право на товари в магазинному кошику, якщо ми за них заплатили. Громадяни мають право обирати президента, якщо це гарантовано конституцією їхньої країни, а дитина має право відвідати зоопарк, якщо її батьки це їй пообіцяли. На все це люди вправі розраховувати при умові, що інша сторона дала відповідні обіцянки або гарантії. Однак права людини - це вимоги вищого рівня, які мають одну відмінність. Вони не залежать від обіцянок або гарантій іншої сторони. Право людини на життя не залежить від обіцянки іншої людини не вбивати цю людину: життя людини може від цього залежати, але не саме право на життя. Її право на життя залежить тільки від одного: а саме, від того, що це людина.

Кожного разу, коли вмирає справедливість, це немов би так, як би її ніколи не існувало. Визнання прав людини означає визнання права кожного заявити: я володію цими правами, що б ви не говорили і не робили, тому що я, точно так само як і ви, людина. Права людини притаманні всім людям за правом народження і вони, здебільшого, мають природний характер.

І тому це твердження повинне вимагати певної поведінки. Претензії щодо прав людини, в кінцевому рахунку є моральними претензіями, і спираються на існуючі в суспільстві моральні цінності. Моє право на життя насправді означає те, що нікому не дозволено позбавити мене мого життя, це просто неприпустимо. При такому формулюванні це твердження навряд чи потребує особливого обґрунтування. Напевно, немає читача, який би з цим не погодився, оскільки по відношенню до себе ми всі визнаємо, що в нашому житті, в нашому бутті є такі сторони, які мають бути непорушними і яких ніхто інший не повинен торкатися, оскільки вони життєво важливі для нашого буття, для усвідомлення того, хто ми такі і що ми таке; вони життєво важливі для нашої людської природи і нашої людської гідності. Без прав людини, як визнаних непересічних цінностей, ми не можемо розкрити увесь свій природний потенціал. Права людини, як феномен, всього лише переносять це розуміння на індивідуальний рівень, на всіх інших людей планети. Якщо окрема особистість може висувати подібні вимоги, тоді це може зробити і будь-хто інший. «Якщо ми називаємо щось правом людини, ми маємо на увазі, що вона обґрунтовано претендує на свій захист з боку суспільства у своїй можливості володіти цим правом, силою закону, або через освіту і формування суспільної думки» казав свого часу Джон Стюарт Мілл видатний англійський мислитель.

Статистика показує, що кількість позовів до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у Страсбурзі від українських громадян кожного року зростає. У європейських країнах також трапляються різноманітні порушення прав людини, але їхня кількість є дуже незначною, порівняно з Україною вони не мають систематичного характеру. Згідно з даними, які подані на сайті ЄСПЛ, на стадії розгляду перебуває 16 тис. 150 скарг від українських позивачів, що становить 19 % від кількості справ з усіх 47 європейських країн. У цій статистиці Україна лідирує. На другому місці – Італія, на третьому – Росія.

В цілому потрібно підкреслити, що з метою забезпечення дотримання в державі прав і свобод людини і громадянина, потрібно, щоб на всіх рівнях влади та кожним громадянином була глибоко усвідомлена важливість дотримання прав і свобод людини.

З огляду на триваючу євроатлантичну інтеграцію України, надзвичайно важливо, щоб нові проекти нормативно-правових актів, які вносяться до парламенту, а також зміни, які пропонуються внести до чинного законодавства, в жодному разі не звужували зміст та обсяг існуючих прав і свобод людини і громадянина.

За визначенням Вольтера: "Свобода полягає в тому, щоб залежати тільки від законів". Тому головна функція органів державної влади та правозахисників у царині забезпечення прав та свобод людини – це забезпечення верховенства права й незалежного справедливого судочинства. У цьому процесі надзвичайну роль відіграє забезпечення прямої дії Конституції України – як основного закону держави і суспільства.

Потрібно цілеспрямовано і наполеглива адаптувати українське право до європейських стандартів, при цьому не цуратися позитивних здобутків українських правників та напрацювань зарубіжної практики. Нам є чому вчитися, але й нам є чому навчити.

У будь-якому разі і багатонаціональне, полікультурне, регіоналізоване українське суспільство, і недосконала держава, «молода демократія» приречені на пошук компромісів та консенсусу: за словами Джона Рескіна, ми маємо шукати не те, що нас виокремлює від інших людей, а те, що у нас з ними спільного, заради майбутнього нашої країни.

При цьому саме розвинутий комплекс прав людини може бути міцним фундаментом новітньої європейської України – її справжньою, не надуманою національною ідеєю, – що об'єднає усіх громадян в українську політичну націю і розвинене громадянське суспільство, в якому комфортно жити кожній людині, а громадяни пишатимуться своєю державою. На цьому шляху Україну чекає багато випробувань, пов'язаних з холодною та гібридною війнами.

Література

1. Конституція України, Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
2. «Національна стратегія у сфері прав людини в Україні: оцінки експертів», джерело: http://www.nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=805:prava-lyudini&catid=8&Itemid=350
3. Council of Europe, джерело: <https://www.coe.int/uk/web/compass/what-are-human-rights->
4. Українська рада блогів, джерело: <https://blogs.pravda.com.ua/>

ЗАСОБИ ДОКАЗУВАННЯ В АДМІНІСТАТИВНОМУ ПРОВАДЖЕННІ У 1928-1939 РОКАХ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ У СКЛАДІ ІІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Питання забезпечення справедливого розгляду звернень фізичних та юридичних осіб до органів влади за отриманням адміністративних послуг, з огляду на практичну відсутність законодавчо закріплених можливостей заявників відстоювати власну позицію, спираючись на належний комплекс засобів доказування, як і загалом питання належного правового регулювання здійснення неюрисдикційних адміністративних проваджень, є одними з найактуальніших питань, які упродовж тривалого часу стоять перед сучасною наукою адміністративного права. Протягом останніх п'ятнадцяти років в Україні розроблялися законопроекти, якими пропонується комплексне вирішення цих питань. Зокрема, у 2004 р. [2], у 2008 р. [3] та у 2012 р. [4] Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України вносились проекти Адміністративно-процедурних кодексів. Наприкінці 2014 р. Міністерством юстиції України на публічне громадське обговорення було винесено проект Закону України «Про адміністративну процедуру» [5]. Проте, нажаль, доводиться констатувати відсутність політичної волі щодо їх прийняття. Необхідність реформування законодавства щодо здійснення адміністративного провадження та прийняття кодифікованого адміністративно-процедурного закону обґрунтовувалась у дисертаційних дослідженнях Д.С. Астахова [1], В.П. Тимощука [6] у наукових працях А.М. Школика [7, с.151] та інших науковців.

Підтримуючи позицію науковців, якою обґрунтовується необхідність прийняття загального законодавчого акту, який би детально врегульовував порядок здійснення адміністративних (неюрисдикційних) проваджень, вважаємо за необхідне нагадати, що подібне правове регулювання здійснення адміністративного провадження уже діяло протягом 1928-1939 рр. на західноукраїнських землях.

22 березня 1928 р. Президентом Республіки Польща було видано Розпорядження «Про адміністративне провадження» [9] (надалі також – РпАП), яке вступило у дію з 1 липня 1928 р. У польських наукових джерелах цьому нормативно-правовому акту надається значення кодифікації, а також вживається щодо нього термін «кодекс адміністративного провадження» [8, с. 150]. У РпАП достатньо докладно, з огляду на тогочасні технічні можливості, було врегульовано питання доказування в

адміністративному провадженні, що велось за зверненням фізичних та юридичних осіб.

Розпорядження «Про адміністративне провадження» [9] містило низку загальних принципів, спрямованих на здійснення адміністративного провадження органами влади. Зокрема в ст.68 зазначалося, що адміністративні справи слід розглядати та вирішувати без непотрібної затримки, притому так, щоб не порушувався ані публічний інтерес, ані законні інтереси приватних осіб. справи, що не вимагали збору попередньої інформації, проведення перевірки, експертних висновків і т. п., повинні були вирішуватись невідкладно, по можливості в усній формі та безпосередньо в присутності осіб котрі звернулись до органу влади, так саме і підчас виїзду службовців на місце (до заявника, чи на об'єкт щодо якого здійснюється провадження, для з'ясування обставин справи). Складніші справи вирішувались письмово, в термін до трьох місяців, якщо справа розглядалась одним органом, та до п'яти місяців, якщо для вирішення справи залучались й інші адміністративні органи (ст. 68) [9].

Засобом доказування в адміністративному провадженні могло слугувати все, що могло посприяти з'ясуванню обставин справи, та не було заборонено законом (ст.49) [9]. Провівши аналіз Розпорядження «Про адміністративне провадження» [9] можна виокремити такі основні засоби доказування, як пояснення зацікавленої особи, дослідження документів, покази свідків, висновки експертів, огляд місця.

Питання про те чи певна обставина могла бути сприйнята як доказ, вирішував орган влади, на підставі свободної оцінки результатів з'ясувального провадження (ст.50) [9].

У ст.32 РпАП закріплювався обов'язок зацікавленої особи особисто з'явитись для надання пояснень. Такий обов'язок був передбачений у випадках, коли з огляду на винятковий публічний інтерес справи, адміністративний орган визначав особисту явку необхідною, за умови, якщо справа розглядалась органами гміни (магістрату); коли викликана особа проживала чи перебувала у межах гміни (магістрату), або у справах, що розглядалися через повітові адміністративні органи чи вищими органами в межах повіту, де проживала чи перебувала викликана особа. Зауважимо, у разі виклику особи, що проживала на відстані понад 15 км, за нею зберігалася заробітна плата та повертались транспортні витрати. В інших випадках адміністративний орган міг отримати пояснення такої особи за допомогою рівноцінного органу за місцем її проживання, або особа могла послати на слухання свого представника чи скласти письмові пояснення. Зацікавлена особа не мала права ухилятися від дачі

письмового пояснення, окрім випадків т. зв. «іммунітету свідка», передбаченого ст. ст. 59, 60 РпАП.

Одним з найважливіших засобів доказування відповідно до РпАП були документи. Якщо, на думку органу влади, існувала обґрунтована підозра, що представлений документ неправдивий, то цей орган міг, залежно від значення документу для справи, повністю або частково зупинити адміністративне провадження до часу з'ясування справжності документу, чи продовжити розгляд справи (ст. 51) [9].

Документи відповідно до РпАП поділялись на публічні та приватні.

Публічним документом в розумінні РпАП був документ, визнаний публічним зобов'язальними приписами законодавства, або документ прийнятий органами публічної адміністрації, у межах їх компетенції, або виданий особою публічної довіри. Публічний документ, виданий у відповідній формі, був цілковитим доказом того, що вказана у документі реалізація владних повноважень, була констатована, оголошена чи реалізована (ст.52) [9]. Тобто, владне рішення що містилось у поданому як доказ документі, не підлягало сумніву.

Під приватним документом, відповідно до ст. 53 РпАП розумівся документ підписаний приватною особою, що видала цей документ. Він був цілковитим доказом того, що подані в ньому відомості походять саме від автора цього документу [9]. Для прикладу приватним документом була заява, чи письмові пояснення.

Якщо зацікавлена особа, посиалась на обставини, які можна було встановити на підставі службових актів, що є у володінні інших органів влади, або польських установ, і вона вказала, в якому саме органі влади або установі, є ці службові акти, тоді орган влади, який розглядає справу, міг ці акти витребувати або оглянути на місці (ст.56) [9].

Наступним засобом доказування, передбаченим в РпАП, були покази свідків. Органи влади могли залучати свідків як з власної ініціативи, так і на пропозицію сторони. Свідки, покази яких досліджувались за пропозицією сторони, могли бути викликані органом влади, чи стороною, за згодою органу влади. Орган влади, замість допиту свідків, міг обмежитись отриманням від них письмових показів. Якщо обов'язкова явка свідка була ускладнена, у зв'язку із значною віддаленістю місця проживання свідка від місця проведення опитування, або у зв'язку із хворобою свідка, орган влади міг замість його виклику, вимагати надання письмових показів, або отримати його покази самостійно чи через рівноцінний чи нищестоячий орган влади, що був розташований поблизу місця проживання свідка. Свідок, який через хворобу не міг з'явитись до органу влади, повинен був бути допитаний за місцем свого перебування (ст.57) [9].

Надання свідчень було обов'язковим, а не правом. Відповідно до ст. 60 РпАП ніхто не міг відмовитись від надання показів у якості свідка, однак свідок міг відмовитись від відповіді на питання, якщо відповідь могла б мати наслідком притягнення його до кримінальної відповідальності, або наразити на ганьбу, або заподіяти йому, його дружині (чоловікові), його близькому родичу, усиновленій дитині, прийомним батькам, а також особам, щодо яких свідок здійснював догляд або опіку значну майнову шкоду, або якщо надання свідчень спричинило б порушення юридично визнаної професійної таємниці [9].

Також РпАП визначало коло осіб, які не могли бути опитані як свідки. Так відповідно до ст. 59 РпАП, не могли бути опитані в якості свідків: 1) особи, не здатні передати свої спостереження, а також особи нездатні, до спостереження факту, що мав бути доведеним; 2) священики щодо відомостей, які їм були повідомлені на сповіді чи під духовною таємницею; 3) військові, державні службовці, а також працівники комунальних служб, щодо відомої їм державної таємниці, за винятком випадків, коли вони отримують дозвіл на надання відповідних свідчень від свого керівника [9].

Перед отриманням показів, орган влади повинен був попередити свідка, про відповідальність за неправдиві свідчення. У разі необхідності допиту свідка під присягою, орган влади звертався до найближчого повітового суду, перед яким свідок повинен був заприсягнутися. Свідки, від яких присяги не відбиралася, складали перед адміністративним органом, взамін присяги, обіцянку свідчити правдиво, згідно совісті, та попереджалися, що їх обіцянка має силу присяги (ст.61) [9].

Сторона могла також залучати експерта для надання висновків щодо обставин справи з метою обґрунтування власної позиції. Щоправда, орган влади мав право не допускати до адміністративного провадження експерта, запропонованого стороною, якщо виникав обґрунтований сумнів в його безсторонності (ст. 63) [8]. Виклик та допит експерта відбувався на цих самих засадах, що й виклик та допит свідків.

За нез'явлення на виклик адміністративного органу, чи відмову в наданні пояснень на сторону, свідків і експертів міг накладатись штраф до 50 злотих, а у разі повторного невиконання вимоги адміністративного органу — до 100 злотих. Крім того, передбачалась можливість примусового приводу зазначених осіб до адміністративного органу (ст. 108) [9].

Ще одним засобом доказування було проведення адміністративним органом огляду на місці. Проведення такого огляду було важливим для доказування та всебічного розгляду справи, особливо в адміністративних

справах, що стосувалися землекористування, будівництва та ін. подібних питань.

Підсумовуючи, варто зазначити, що РпАП, детально, з огляду на тогочасні технічні можливості, врегульовувало питання доказування в неюрисдикційному адміністративному провадженні. Проаналізувавши РпАП, доходимо висновку, що значна частина положень, які нині пропонуються для новелізації та вдосконалення сучасного українського адміністративно-процесуального законодавства, з огляду на необхідності законодавчого закріплення належного комплексу засобів доказування, задля забезпечення можливостей заявникам відстоювати власну позицію в неюрисдикційному адміністративному провадженні мають під собою надійне історичне підґрунтя, оскільки подібні законодавчі положення реально діяли на західноукраїнських землях у 1928-1939 роках.

Література

1. *Астахов Д. С.* Кодифікація адміністративно-процедурного законодавства України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Запоріжжя, 2011. – 19 с.
2. Проект Адміністративно-процедурного кодексу України (2004 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=17973
3. Проект Адміністративно-процедурного кодексу України (2008 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=33073
4. Проект Адміністративно-процедурного кодексу України (2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44893
5. Проект Закону України "Про адміністративну процедуру" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/file/42462.docx>
6. *Тимошук В.П.* Процедура прийняття адміністративних актів: питання правового регулювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право – К., 2009. – 21 с.
7. *Школик А.М.* Предмет правового регулювання Адміністративно-процедурного кодексу // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2010. – Вип. 50. – С. 147–152.
8. J. Ronowicz Zasady postępowania administracyjnego w Polsce międzywojennej i w latach 1944-1960 // Studia Lubuskie. - T. 5 (2009), s. 137-158.

9. Rozporządzenie Prezydenta RP z 22 marca 1928 r. o postępowaniu administracyjnym // Dziennik Ustaw Nr 36, poz. 341.

Леся ТЕРЕЩЕНКО

e-mail: tereshe4k@ukr.net

ПРАВОВА ПРИРОДА ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

В умовах сьогодення, для забезпечення належного здійснення господарської діяльності, надзвичайно важливе значення має встановлення відповідальності учасників господарських відносин. Зрозуміло, що це слугує необхідною умовою функціонування всього механізму забезпечення законності і правового господарського порядку в Україні.

Як відомо, в Україні господарсько-правова відповідальність є комплексним правовим інститутом господарського права.

Метою дослідження є визначення сутності, правової природи і значення господарсько-правової відповідальності.

Більшість учасників господарських правовідносин заінтересована в правомірній поведінці – як власній, так і своїх партнерів. Це відповідає і моральним засадам суспільства, і прагматичному ставленню до будь-якої справи, адже застосування будь-якої юридичної (в тому числі господарсько-правової) відповідальності тягне для правопорушника негативні наслідки. Проте відсутність правопорушень – це ідеальний, а не реальний стан суспільного (в тому числі економічного) життя.

Доречно зауважити також, що захист прав суб'єктів господарювання та споживачів в юридичній літературі визначається як впровадження в дію системи правових та організаційно-технічних заходів, що спрямовані на те, щоб забезпечити реалізацію прав відповідних суб'єктів та недопущення порушення цих прав. Сукупність взаємопов'язаних правових засобів, способів і форм, за допомогою яких поведінка суб'єктів господарювання, їх контрагентів (у тому числі споживачів) та державних органів у ході їх правовідносин приводиться у відповідність до вимог і дозволів, які містяться в нормах права, і тим самим забезпечується захист законних прав суб'єктів, безпосередньо і становить механізм захисту. Отже, захист прав суб'єктів господарювання є однією з найважливіших категорій теорії господарського і господарсько-процесуального права, без з'ясування якої неможливо розібратися в характері й особливостях господарсько-правових санкцій, механізмі їхньої реалізації та інших питаннях, що виникають у зв'язку з порушенням прав у сфері господарювання [7, с. 49].

Відповідальність має розглядатися в якості одного з діючих важелів механізму господарювання, що здійснює вплив на прискорення економічного розвитку нашого суспільства.

В юридичній літературі сформувалось багато різноманітних понять, якими позначається господарсько-правова відповідальність.

Господарсько-правова відповідальність може бути визначена як правовідносини, які виникають внаслідок вчинення господарського правопорушення між суб'єктами господарювання або між суб'єктом господарювання та органом державної влади чи органом місцевого самоврядування, в результаті чого суб'єкт господарювання, винний у вчиненні правопорушення зазнає несприятливих наслідків майнового або організаційного характеру, які передбачені господарсько-правовими санкціями [1, с. 144-148].

Тобто зміст господарсько-правової відповідальності проявляється як: санкція, покарання, перетерпівання, реакції на правопорушення, гарантія забезпечення, охоронного інституту права, що виконує охоронну функцію, і складається з двох взаємопов'язаних і взаємозабезпечувальних елементів: 1) компенсаційного впливу; 2) штрафного (репресивного) впливу [4].

Найбільш розповсюдженою є думка, відповідно до якої господарсько-правова відповідальність існує у формі додаткового обов'язку, що покладається на зобов'язаного суб'єкта після порушення ним зобов'язання і полягає у сплаті неустойки, відшкодування збитків, завданих управленому суб'єкту. [2, с. 171-177].

На погляд В.К. Мамутова, господарсько-правова відповідальність є перетерплювання або несення господарським органом несприятливих економічних наслідків в результаті застосування до правопорушника передбачених законом заходів відповідальності економічного характеру [5, с. 27].

В.С. Щербина розуміє під відповідальністю в господарському праві (господарсько-правовою відповідальністю) комплексний правовий інститут, який має свій особливий предмет регулювання – господарські правопорушення. Відповідальність – це застосування до правопорушника встановлених законом або договором санкцій, внаслідок чого він зазнає майнових втрат. Таким чином, поняття господарсько-правової відповідальності включає в себе насамперед майнові наслідки застосування відповідних санкцій [6, с. 161-164].

Ця точка зору на сьогоднішній день підтримана і законодавцем, що знаходить своє відображення в Господарському кодексі України.

Необхідно зазначити що господарсько-правовій відповідальності властиві особливі ознаки, а саме: юридичність, матеріальність,

протиправність, стимулювання. Щодо такої ознаки, як стимулювання то у функціональному відношенні господарсько-правова відповідальність покликана стимулювати належне виконання господарських та інших зобов'язань.

Для інституту господарського права важливим є удосконалення господарських санкцій, які хоча і забезпечують окремі сфери господарювання, але потребують розвитку. Це стосується, зокрема, деяких адміністративно-правових санкцій, що передбаченні у Господарському кодексі України, але не знайшли закріплення в інших законах [3, с.180-185].

Таким чином, стає очевидним, що господарсько-правова відповідальність покликана стимулювати належне виконання вказаних зобов'язань, гарантувати законні права та інтереси контрагентів, споживачів та самої держави, в тому числі і відшкодування збитків учасників товарообігу самої держави. Окрім цього, господарсько-правова відповідальність є одним із важелів механізму господарювання, і в цьому визначається його особливість.

Література

1. *Бабак О.* Основні види відповідальності суб'єктів господарювання у зовнішньоекономічній діяльності // Підприємництво, господарство, право – 2011. – №10. – С. 144-148.
2. *Заярний О.А.* Деякі особливості господарсько-правової відповідальності за порушення організаційно-господарських зобов'язань, що виникають з договорів // Вісник господарського судочинства – 2009. - №7. – С. 171-177.
3. *Щербина В.С.* Адміністративно-господарські санкції в системі заходів господарсько-правової відповідальності. // Вісник господарського судочинства – 2012 . – № 2. – С. 180-185.
4. *Шишка Р.Б.* Окремі аспекти господарсько-правової відповідальності / Р.Б. Шишка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/UV/article/viewFile/8203/9811>
5. *Мамутов В.К., Овсиенко В.В., Юдин В.Я.* Предприятие и материальная ответственность. – Киев: Наук. думка, 1971.
6. *Щербина В.С.* Господарське право України: Навч. посібник. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 384 с.
7. *Мамутова В.К.* Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / В.К. Мамутова. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ В УЯВЛЕННЯХ ПРЕДСТАВНИКІВ ТРЬОХ ПОКОЛІНЬ ЛЬВІВ'ЯН:

головні результати авторського соціологічного дослідження

У лютому-травні 2018 року я провела соціологічне опитування з **метою** виявлення особливостей розуміння та інтерпретації європейських цінностей у представників трьох поколінь населення міста Львова. Погоджуюсь з проф. А. Кудряченком, що європейські цінності слід розуміти як частину загального європейського цивілізаційного надбання, історичні витoki якого сягають настанов раннього християнства, античності, епохи Відродження і європейських буржуазно-демократичних революцій, а нині – ще й охоплюють досвід самої європейської інтеграції [1, с. 62]. Для нас, ці цінності - своєрідне духовне мірило, що вбирає у себе певні уявлення про добро і зло, справедливість і несправедливість, допустиме і недопустиме у практиці взаємовідносин, але при цьому ці уявлення ще не здатні формувати будь-які суспільні відносини за відсутності критичної маси їх носіїв.

Основи методології дослідження.

Перше. Проведено дев'ять бесід з респондентами методом глибинного інтерв'ю. Зауважимо, що головною перевагою методу глибинного інтерв'ю є отримання більш детальної інформації про уявлення, досвід та діяльність респондента, оскільки внаслідок індивідуальної співбесіди та концентрації дослідника на одній людині у респондента формується більш серйозне ставлення до поставлених йому питань [Див., напр.: 2, с. 62-63].

Друге. Вивчаються три покоління населення міста Львова: 1) 18-35 років – молодше покоління; 2) 36-59 років – середнє покоління; 3) 60 + років – старше покоління. Припускаємо, що обрані вікові групи найкраще відповідатимуть трьом поколінням та дадуть можливість найяскравіше прослідкувати відмінності у розумінні європейських цінностей.

Вибір респондентів здійснювався за допомогою *квотної вибірки за критеріями віку й статі*. Відзначимо, що за даними Головного управління статистики у Львові станом на 2017 рік проживає 44 % чоловіків та 56 % жінок. Відповідно до цього був здійснено пропорційний відбір. З кожного покоління було відібрано по трьох респондентів: з молодшого покоління – два чоловіки і одна жінка; з середнього - один чоловік та дві жінки; старшого - два чоловіки і одна жінка.

Третє. В часі дослідження відбулося трьома етапами: у лютому 2018 р. - на *підготовчому* (проведення пілотажного дослідження; післяпідготовче

коригування інструментарію дослідження); у березні-квітні 2018 р. – на *польовому* (пошук та інтерв'ювання респондентів) та у травні 2018 р. – на *післяпольовому* (транскрибування, опрацювання та інтерпретація матеріалів дослідження).

Четверте. Для здійснення аналізу отриманих даних застосовано метод контент-аналізу тексту проведеного інтерв'ю. Контент-аналіз – це кількісно-якісний вид аналізу документів, що припускає систематичну і надійну фіксацію певних елементів змісту деякою сукупності документів з подальшою обробкою отриманих даних [Див., напр.: 3, с. 153]. Контент-аналіз проведено у такі етапи: 1) виявлення категорій аналізу; 2) виділення субкатегорій аналізу; 3) виокремлення індикаторів (частота, відсотки). А за основу аналізу взято *транскрибоване розшифрування записів інтерв'ю*.

П'яте. Відзначимо також використану у дослідженні т. зв. *проективну методику*. Про це нижче.

Основні завдання дослідження.

Означена загальна мета соціологічного дослідження конкретизується дослідницькими завданнями. А саме:

- з'ясувати механізми формування уявлень про європейські цінності серед різних поколінь дорослого населення міста Львова;
- визначити приналежність респондентів до однієї з трьох моделей цінностей (за Є. Головахою) [Див. докл.: 4, с. 87].
- виявлення міри інтеріоризації представниками різних поколінь мешканців Львова цінностей європейського гатунку в їхні ціннісні моделі.

Основні результати дослідження.

Одразу відзначимо, що проведене дослідження засвідчує неоднозначне розуміння жителями Львова європейських цінностей.

Так, для третини усіх респондентів в принципі не існує такого поняття взагалі. Натомість, вони вважають, що існують «загальнолюдські цінності», які мають мати місце незалежно від держави. Вважаємо, що таке розуміння не підкріплюється віковим фактором, оскільки її висловили як представники молодшого, так і середнього покоління. Стосовно представників старшого покоління, то європейські цінності вони артикулювали більш чітко, розділяючи їх з українськими. Гадаю, пояснення цього - високий рівень освіченості респондентів. Отож, наша гіпотеза щодо вищої освіти у представників трьох поколінь населення Львова як фактору більш глибокого розуміння європейських цінностей підтверджується.

Варто зазначити, що третина опитуваних в розумінні європейських цінностей опираються на соціальний комфорт, загальний порядок в державі та впевненість у завтрашньому дні. При тому, 67% з них - це представники молодого покоління. В такому випадку можемо говорити про певну матеріалістичну спрямованість розуміння європейських цінностей представниками молодого покоління. Відзначимо, що лише 22% респондентів розуміють та виділяють європейські цінності, які максимально наближені до переліку, що міститься в «Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу». Знову ж таки, ми пояснюємо це високим інтелектуальним рівнем та викладацькою професією респондентів. Таким чином можна зробити висновок, що більшість пересічних львів'ян, чия професія не вимагає таких знань, сутність європейських цінностей розуміє на поверхневому рівні.

Що стосується механізмів формування уявлень про європейські цінності серед різних поколінь дорослого населення міста Львова, то відзначимо головні чинники цього процесу.

Насамперед, очевидно, це *відвідуваність країн Європи*. Так, за результатами опитування 88% респондентів мали можливість відвідати європейські країни, з них – 78% здійснюють поїздки закордон регулярно. Звідси можемо сказати, що особистий досвід респондентів є основним механізмом формування їхніх уявлень про європейські цінності. Ще одним вагомим чинником - *користування Інтернет-мережею*. Такий спосіб отримання інформації про Європу та європейський простір підтримують 67% респондентів. Варто підкреслити тут значний вплив вікового фактору: усі опитувані представники старшого покоління зазначили, що взагалі не користуються мережею. Натомість, представники середнього та особливо молодшого покоління позначають Інтернет своїм основним інформативним джерелом, до якого вдаються щоденно. Натомість, для представників старшого покоління такими джерелами є телебачення та преса. Ще одним важливим механізмом формування уявлень респондентів про європейські цінності є *найближче соціальне середовище* (оточення). 66% опитаних жителів Львова вважають, що їхнє найближче оточення поширює європейські цінності. В основному це представники молодшого покоління. Також варто зазначити, що 44% респондентів підтримують зв'язок із родичами та близькими друзями, що проживають в країнах Європи. В цьому випадку також можна говорити про певний вплив на формування уявлень про європейські цінності та європейський простір. Стосовно культурних практик, то лише 22% респондентів частково формують своє уявлення про європейські цінності шляхом читання літератури європейських авторів. Проте такі практики ми можемо

пояснити професійними потребами респондентів. Відтак наша гіпотеза, що серед механізмів формування уявлень про європейські цінності представників трьох поколінь населення Львова основними будуть особистий досвід та відстежування новин підтвердилась.

Важливим завданням дослідження було визначення приналежності респондентів до однієї з трьох відомих у соціології моделей цінностей. Зауважимо, що авторитетний вітчизняний соціолог Є. Головаха виділяє три ціннісні моделі - *Європейську, Пострадянську та модель Цінностей-медіаторів*.

Аналіз приналежності до конкретної ціннісної моделі здійснювався відповідно до визначених Є. Головахою ціннісних критеріїв, яких є шість.

Щодо першої низки цінностей «Зрівняльність (пострадянські) – Еквівалентність соціального обміну (медіанні) – Рівність перед законом (європейські)» абсолютно всі респонденти висловили думку з приводу правильності «Еквівалентності соціального обміну», визначивши тим самим свою приналежність до медіанної ціннісної моделі.

Наступна низка цінностей «Кар'єризм (пострадянські) – Професіоналізм (медіанні) – Самореалізація (європейські)». Тут відповіді вже не були такими однозначними. Лише 11% респондентів обрали кар'єру важливішою, ніж самореалізацію. Варто зазначити що в 33% опитуваних можна прослідкувати яскраво виражену цінність професіоналізму, що відносить їх до представників моделі «Цінностей-медіаторів». Однак все ж таки третина респондентів вважала за головне в житті - максимально розвинути свої здібності, тобто самореалізуватись в житті. Також зауважимо, що п'ята частина респондентів вважають, що не буває самореалізації без кар'єри, а тому ці явища мають відбуватись паралельно.

Трете співвідношення цінностей виглядає наступним чином: «Ізоляціонізм (пострадянські) – Неприйняття агресії (медіанні) – Толерантність (Європейські)». Тут варто сказати що більша частина респондентів (56%) проявляє цінність толерантності. Стосовно інших 44%, то 33% з них – носії швидше медіанних цінностей, оскільки висловили частково своє упереджене ставлення до представників інших національностей та сексуальних орієнтацій, однак вважають що будь-які конфлікти потрібно вирішувати без агресії та з повагою до оточуючих. Також 11% респондентів виявляють цінність Ізоляціонізму, а тому належать до «Пострадянської ціннісної моделі». Вплив вікового фактору при цьому не прослідковується.

Наступна низка цінностей: «Безвідповідальність (пострадянські) – Послідовність у стратегічному виборі (медіанні) – Відкритість до змін

(європейські)». Наголосимо на тому, що лише 22% респондентів виявили європейську цінність «Відкритості до змін». Важливо наголосити, що всі вони - представники молодшого покоління. Цінність консерватизму простежується лише у 11% опитуваних, серед яких – старше покоління. Відповідно, 78% респондентів це представники моделі «Цінностей-медіаторів», серед яких більшість респондентів це середнє покоління.

Щодо аналізу такого співвідношення цінностей як «Безвідповідальність (пострадянські) – Самостійність (медіанні) – «Індивідуальна відповідальність» (європейські)», то більшість респондентів, а саме 67% проявляють цінність самостійності. Цікаво відмітити, що серед 22% опитуваних, які виявляли європейську цінність індивідуальної відповідальності, - представники старшого покоління. Молодше покоління, враховуючи цей критерій, у свою чергу можна віднести до моделі «Цінностей- медіаторів». Також, 11% респондентів є носіями пострадянської цінності «Безвідповідальності», оскільки зазначають про очікування допомоги зі сторони оточуючих у скрутному становищі.

Остання низка цінностей пов'язана з баченням державного розвитку: «Патерналізм (пострадянські) – Соціальна підтримка слабких (медіанні) – Взаємодопомога (європейські)». Відповіді респондентів виявились дуже цікавими. Схильність до європейських цінностей прослідковується у всіх представників старшого покоління (33%). 56% - представники моделі «Цінностей-медіаторів», а також 11% опитаних – прихильники цінності патерналізму.

Проміжні підсумки щодо приналежності респондентів до однієї з трьох моделей цінностей, отримані методом глибинного інтерв'ю, такі. *Перше*, і головне. Ми не можемо віднести респондентів до лише однієї ціннісної моделі через неоднозначність їхніх ціннісних орієнтацій та міри інтеріоризації європейських цінностей в особистісні ціннісні моделі. *Друге*. Можемо стверджувати, що 44% респондентів відносяться до яскраво вираженої моделі цінностей медіаторів, 33% - респонденти, що знаходяться між «Європейською ціннісною моделлю» та «Цінностями-медіаторами», 11% респондентів є схильними до «Пострадянської ціннісної моделі» та стільки ж (11%) - яскраво виражені представники «Пострадянської ціннісної моделі». Останні два показники представлені респондентами молодшого та середнього поколінь, та частково пояснюються російським походження респондентів і відповідно – міграційним чинником. *Третє*. Причинно-наслідковий зв'язок між приналежністю респондента до однієї з трьох ціннісних моделей та віковим фактором не прослідковується. Однак, варто підкреслити, що серед представників старшого покоління немає

респондентів з приналежністю до «Пострадянської ціннісної моделі», а це у свою чергу спростовує нашу гіпотезу про приналежність молодшого покоління більшою мірою до ціннісної моделі «Цінностей-медіаторів» в той час як середнє і старше покоління до «Пострадянських цінностей».

Ще одним завданням нашого дослідження було виявлення міри інтеріоризації представниками різних поколінь мешканців Львова цінностей європейського гатунку в їхні ціннісні моделі. 44% респондентів вважають себе носіями європейських цінностей, серед яких спостерігаємо рівну кількість представників різних поколінь, в той час, як 33% протилежної думки. Варто також зазначити, що 22% опитаних не можуть відповісти на це питання. Таким чином, гіпотеза щодо позиціонування молодшим поколінням себе як активного носія європейських цінностей, коли середнє та старше покоління більшою мірою належать до пасивних носіїв європейських цінностей не підтвердилась.

Важливо зазначити, що серед основних, притаманних респондентам, європейських цінностей абсолютно всі опитувані виокремили таку цінність як гідність. Поширеними є також цінність толерантності (78%) та справедливості (89%). Інші цінності, виокремлені молодшим поколінням – законність, свобода, солідарність. Серед основних цінностей середнього та старшого поколінь – рівноправність, законність, громадянськість та солідарність. Такі дані у свою чергу спростовують гіпотезу, що серед основних європейських цінностей молодшого покоління будуть соціальні (толерантність, рівноправність, справедливість), середнього та старшого поколінь – політичні цінності (демократія, законність). Оскільки не прослідковується контрасту в цьому плані між різними поколіннями. Також спростовується гіпотеза щодо того, що жінки більшою мірою підтримують цінності свободи, а чоловіки – гідності. Ці цінності підтримуються однаковою мірою що жінками, що чоловіками.

Сутність використаної у дослідженні *проективної методики*. Респондентам потрібно було заповнити таблицю за значенням того, що для них є найважливішим у житті. Отримані дані класифікували за трьома поколіннями. Основні результати - *молодше покоління* на перше місце ставить саморозвиток, духовний розвиток, на друге місце – сім'ю, і третю позицію займає фінансова стабільність/успіх у роботі. У представників *середнього покоління* відповіді різняться. Перше місце – родина, друге – здоров'я, на третьому місці – ситуація в країні/батьківщина. Цікавими є дані, отримані від *старшого покоління*:

найважливішою є родина, на другому місці робота/освіта, на третьому – батьківщина.

Основні висновки дослідження.

Незважаючи на глобалізаційні процеси в сучасному українському суспільстві та стійкий євроінтеграційний курс держави, львів'яни все ж найважливішим в житті вважають традиційні українські цінності. Разом з тим, варто зазначити прогресивний характер молодшого покоління, оскільки більшість його представників найважливішим в житті вважає саморозвиток, а також дещо матеріальну спрямованість зазначених представниками трьох поколінь цінностей. Це в свою чергу можна пояснити складною економічною ситуацією в країні.

Остаточного підсумовуючи вважаю, що маємо підстави говорити про виокремлення четвертої ціннісної моделі «Особистісних цінностей» на основі класифікації ціннісних моделей представників трьох поколінь дорослого населення міста Львова. У цій моделі виокремлюємо такі цінності: родина, робота/фінансове становище, батьківщина. Вважаємо, що ця ціннісна модель відображає наявні пріоритетні цінності львів'ян у трьох поколіннях та допомагає краще зрозуміти їхню ціннісну систему.

Насамкінець наголосимо на власному переконанні, що усі цінності здебільшого залишаються тільки уявленнями, образами чи анти образами значущості лише таких відносин, які вкорінюються у побуті та практиці суспільного життя. За певних обставин ці відносини можуть стати прологом модельованої реальності, однак це вже інша тема.

Література

1. *Кудряченко А.І.* Європейські цінності та їх вплив на розбудову країн молодшої демократії / А.І. Кудряченко // Науковий вісник Дипломатичної академії України. - 2012. - Вип. 19. - С. 62-68.
2. *Ньюман А.* Неопросные методы исследования // Социологические исследования. - 1998. - № 6. - С. 119-129.
3. *Костенко Н. В.* Масова комунікація // Соціологія: навч. посібник. За ред. С. О. Макеева. - К.: Українська енциклопедія, 1999. - С.153.
4. Ціннісна складова модернізаційних процесів у сучасному соціумі України : кол. моногр. / [Балакірєва О.М., Гесць В.М., Сіденко В.Р. та ін.]; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". – К., 2014. – 340 с – С. 87.

ІДЕЇ ПОЛЬСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ У ТРАКТУВАННІ ТЕОРІЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

(«Teoria i filozofia prawa» A. Dyrda, N. Ghasal, R. Nowak, O. Pogorzelski, Samonek A.)

Проблема визначення того, що таке «справедливість», має велике значення не тільки в контексті наукових суперечок і філософських міркувань. Наукові дискусії на цю тему завжди є дуже емоційними. Це зумовлено тим, що спроби визначити поняття «справедливого соціального ладу», «справедливої дії» чи «справедливого закону» мають величезне практичне значення. Відтак, суперечки про «справедливість» належать до найдавніших філософських проблем, які нерозривно пов'язані з філософією права та соціальною філософією.

1) Класичне представлення цієї проблеми зустрічаємо вже у «Піком ах о вій етиці» Аристотеля (384–322 р. до н. е.), який виокремив два можливі способи (не обов'язково логічно протилежні) розуміння справедливості: справедливість в сенсі розподіляючому (т. зв. розподільна справедливість) та справедливість у сенсі комутативному (т. зв. зрівняльна справедливість);

2) З часів Аристотеля здійснено багато уточнень і модифікацій цих пропозицій, однак цей поділ досі має велике значення [1, с. 15].

Зрівняльна справедливість, полягає зокрема у відповідній оплаті чи відплаті за конкретне добро або зло, тоді як розподільна справедливість стосується розподілу благ або розподілу тягарів між тими суб'єктами, щодо яких потрібно вчинити справедливо. Формально беручи, зрівняльну справедливість можна звести до спеціальної формули розподільної справедливості («кожному відповідно до добра (зла), яке він нам зробив»). Проте вже Аристотель помітив, що сама ця формула є окремою проблемою, яка заслуговує на окреме висвітлення.

Згідно з Хаїмом Перельмандом (1912–1984), завдання філософії полягає в тому, щоб пояснювати «розмиті поняття», що має зменшити емоційний заряд, пов'язаний із ними. Поняття «справедливість» вимагає такого пояснення перш за все.

Окремі концепції справедливості відрізняються т. зв. формулами конкретної справедливості, що визначають критерії, з огляду на які суб'єкти слід трактувати однаково, на підставі наявності у них відповідної ознаки, яку послідовник даної концепції вважає «сутнісною ознакою» (тобто, що належить до певної категорії). На думку Х. Перельмана, існує, щонайменше шість формул конкретної справедливості:

- кожному те саме — всі одиниці, до яких має бути застосована справедливість, належать лише до однієї сутнісної категорії (суто егалітарна формула);

- кожному за заслугами — суб'єкти, які належать до однієї сутнісної категорії, з огляду на подібність їхніх заслуг (в однаковій мірі) повинні трактуватися однаково;

- кожному за ділами — однаково слід ставитися до тих, чий вчинки, на думку конкретного судді, мають однакову цінність, а отже, і до тих, хто належить до однієї сутнісної категорії (наприклад, постулат рівної оплати праці працівникам) [*Там само*];

- кожному за потребами — формула, яка зобов'язує однаково ставитися до людей, які належать до однієї сутнісної категорії, з огляду на їхні потреби;

- кожному за його становищем — в основі цієї концепції лежить припущення, що люди поділяються на класи, які перебувають не обов'язково в ієрархічній структурі; а ми повинні ставитися по-різному до представників різних класів, проте однаково до представників одного класу, носіїв сутнісної категорії;

- кожному згідно з законом — людина, яка керується цією формулою, не може віддавати перевагу довільній концепції справедливості; вона повинна дотримуватися діючих правових норм.

Хаїм Перельман не зупиняється на визначенні перелічених шести різних формул справедливості. Він також шукає спільне, формальне визначення справедливості. Остаточно в його розумінні, формальна справедливість — це «принцип дії, згідно з яким до людей, які належать до однієї сутнісної категорії, потрібно ставитися однаково».

Наведені вище декларативні формули справедливості зрідка зустрічаються в чистому вигляді. Соціальна реальність вимагає застосування складніших формул, які складаються з декількох простих формул. Більше того, ці формули, для їх раціонального використання, вимагають якомога докладнішого уточнення сутнісної риси (вимагається уточнення визначення суб'єкту: «кожен» і предмету: «це», «згідно цього...» і т. п.). Окремим і широко обговорюваним питанням, яке викликає подальші суперечки, є досягнення соціального консенсусу, згідно однієї головної і складної формули справедливості [1, с. 16].

Одна із широко відомих теорій справедливості у соціальній філософії ХХ століття, яка досліджує питання досягнення такого консенсусу, була запропонована Джоном Роулзом (1921–2002). Головна теза його вчення полягає у твердженні, що вірною формулою справедливості, яка буде прийнята всіма, хто робить вибір «з-за завіси незнання», тобто ще не

знаючи, яке місце в суспільному житті випаде йому, а тому приймаючи (як можна було б очікувати) такі рішення, згідно з якими доля людей, які опиняться на найгірших позиціях буде в кожному разі терпимою. Концепція Дж. Роулза, з огляду на її ліберальне походження, постулює максимально можливу сферу свободи, яку можна погодити з натуральною свободою інших людей, встановлюючи лише заборону на порушення цієї свободи іншими суб'єктами та порядок її захисту державними органами. Додатковою рисою цієї теорії є те, що вона відстоює інтереси найслабших, у випадку соціальної нерівності.

Саме поняття «завіса незнання» уміщує концепцію Д. Роулза в ряд концепцій т. зв. суспільного договору, який є своєрідним ідеальним конструктом. Це значить, що теорія Роулза, як і кожна інша теорія справедливості, в своїх припущеннях передбачає окрему соціальну теорію *[Там само]*.

Загальні визначення поняття справедливості у філософії права та соціальній філософії, мають продовження у розумінні справедливості, яке використовується конкретними галузями права або втілилися в існуючі державні устрої чи діючий соціальний лад. Справедливість є серцем етики, і така її роль вимагає, щоб вона мала істотний вплив, хоч би й критичний, на кожную конкретну філософську чи правову позицію. Концепції природного права шукатимуть джерел справедливості у надлюдському порядку або обмежуватимуться виведенням поняття справедливості з такого, а не іншого бачення світу. Відповідно позитивістські теорії розглядатимуть справедливість як суто людський конструкт.

Відмінність між позитивістським та ідеалістським розумінням справедливості яскраво проглядається, серед іншого, на прикладі концепції «законного беззаконня» Густава Радбруха.

Література

1. Dyrda A., Ghasal N., Nowak R., Pogorzelski O., Samonek A. Teoria i filozofia prawa. Warszawa, 2011. 179 s.

Мар'яна ХОРКАВЦІВ
e-mail: maryanka1322@gmail.com

ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ІДЕОЛОГІЯ КОНСЕРВАТИЗМУ: ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК

Вивчаючи суспільно-політичні характеристики різних ідеологій в історії вчень про державу і право XVIII ст., серйозні дослідники аж ніяк не можуть обминути таку основну і відому політико-правову течію, як консерватизм.

Важливо наголосити, консерватизм зазвичай розглядається як один з найважливіших структурних компонентів сучасних політико-правових ідеологій. Однак є великі труднощі у визначенні основного змісту консерватизму як ідеології. Сам термін "консерватизм" походить від латинського "conserve" - зберігати, охороняти. Однак його ідейне та політичне значення доволі не просто ідентифікувати, що пов'язано з багатьма причинами. По-перше, в процесі розвитку відбулася інверсія історичних значень лібералізму та консерватизму. Так, багато принципових положень класичного лібералізму - вимога свободи ринку і обмеження державного втручання – сьогодні, внаслідок глобальних змін, розглядаються як консервативні. У той же час ідея сильної централізованої регулюючої влади могутньої держави, висунута раніше консерваторами традиціоналістського типу, нині стала найважливішим компонентом ліберальної свідомості.

По-друге, спостерігається наявна внутрішня різноманітність, гетерогенність політичної ідеології консерватизму, що включає різні напрями, об'єднані загальною функцією - виправдання і підтримання стабільного стану усталених, традиційних суспільних структур.

Кожен історичний період свої оригінальні ідеї, які відразу чи згодом можна назвати консервативними, проте течія консерватизму остаточно вилилася у виразний напрям політичної думки, починаючи з доби Просвітництва і Великої французької революції (1789-1794 рр.). Прихильники такої варіації походження консерватизму вважають, що ця політична доктрина заявила про себе в історії політичних та правових учень після опублікування праці британського мислителя Едмунта Берка "Роздуми про Французьку революцію" (1790 р.) і праць французьких мислителів Ж. де Местра і Л. де Бональда. Так, Е. Берк писав: «традиція базується на мудрості багатьох поколінь і пройшла випробування часом, тоді як раціональний розум може бути маскою, за якою приховуються уподобання однієї людини, а в найкращому разі представляє тільки невипробовану мудрість одного покоління», «держави, нездатні до змін, не здатні й до збереження». Він наполягав на тому, що будь-які подальші зміни будуть все ж більше органічними, ніж революційними [1, с. 411].

В основі консервативної політико-правової ідеології лежать такі соціально-психологічні установки, як пріоритет охоронної свідомості, перевага старого перед новим в суспільному розвитку, а також ідеї громадського порядку і соціально - політичної стабільності, повага до національних, історичних, культурних і релігійних традицій.

На основі таких визначених положень й сформувались основні політичні характеристики консерватизму:

1. Суспільство - це система норм, звичаїв, традицій, інститутів, які змінюються з плином історії. Якщо якесь соціальне явище зберігається протягом століть, незважаючи на будь-які соціальні перетворення (в т. ч. революційні), воно має загальнолюдську цінність. Давність - доказ цієї цінності. Не можна вважати, що індивід, група, клас, нація, покоління або навіть суспільство на певному етапі розвитку мудріше всього людського роду з його історією.

2. Суспільство є зв'язком людей в просторі і в часі, від якого залежні усі покоління. Будь-яка поспішна і радикальна (революційна) зміна суспільного (і державного) порядку є нерозумною та протиприродною.

3. Недоторканність привілеїв вищих верств суспільства, неминучість наявності в суспільстві соціальної ієрархії, його поділу на вищих і нижчих, тобто існує т. зв. станова система.

4. Непорушність інститутів, які лежать в основі «здорового і природного» соціального порядку - сім'ї, релігії, національної величі та приватної власності. Приватна власність - священний гарант особистої свободи і стабільного соціального порядку.

5. Мета політики - захист від будь-яких радикальних намірів революціонерів; вироблення реформаторського типу соціальних змін; пошук в історії таких ідеалів, які є похідними від порядку і наступності як головних цінностей та їх пропаганда та популяризація.

6. Зневага до парламентаризму і виборних інститутів влади [2, с. 768].

Головними завданнями консерватизму вважається захист конкретних класів, соціальних верств і держав від соціального і політичного радикалізму, що не завжди символізує вірність старому і ворожнечу до всього нового: адже не всяке старе є віджиле. Саме так: не всяке нове є прогресивним і йде на користь громадянам і суспільству. У цьому сенсі консерватизм є вираженням сполучення наступності з позитивним досвідом. Крім того, для розуміння поняття консерватизму, важливу роль відіграє поняття "традиціоналізм". На противагу ідеям Просвітництва традиція протиставляється розуму і ставиться над ним, оскільки підкорення їй означає дію відповідно до природного стану і вікової мудрості. Традиціоналізм лежить в основі розуміння зміни, поновлення, реформ, однак, проведення яких не повинно порушувати природного стану речей, нормальному перебігу природних законів.

Консерватори-традиціоналісти прагнуть забезпечити широкий національний консенсус, апелюючи до традиційних уявлень і міфів, авторитету і релігії. Соціальну та економічну проблематику вони не рідко переводять в релігійно-етичну площину. Так, в 80-ті роки ХХ ст. Р. Керк виділив наступні принципи традиціоналістського консерватизму: віру в

порядок більш високого рівня, ніж людська здатність пристосовуватися, і переконання в тому, що економіка переходить в політику, політика в етику, етика в релігійні поняття. Важливим союзником традиціоналістського консерватизму виступають в останні десятиліття "нові праві".

Лібералістська течія в консерватизмі, на думку його представників, успадковує класичну ліберальну традицію XVIII-XIX ст. Лібералізм з цих позицій покликаний, з одного боку, сприйняти і продовжити прагнення до свободи, яке склалося в минулі епохи, а з іншого боку виключити поширення соціалістичних ідей, що набули поширення на Заході з середини XIX ст. Зрослу популярність соціалістичних ідей згодом пов'язували з економічним підйомом повоєнних років (після Другої світової війни). Провідні представники лібералізму Ф. Хайек, М. Фрідман, Дж. Гилдер, І. Крістол, А. Бауер доводять, що ерозія вільного підприємництва, індивідуальної і сімейної відповідальності веде до стагнації і бідності, тому необхідно відродити класичну традицію лібералістського індивідуалізму та вільної ринкової економіки. На їхню думку, на зміну "вмираючому соціалізму" прийшов відроджений класичний лібералізм. Прихильники лібералістського консерватизму розглядаються нерідко як частина нового інтелектуального руху, «Нового Просвітництва» . Представники останнього - Д. Юм, А. Фергюссон, А. Сміт, Дж. Міллар, У. Робертсон.

Класичним представником і засновником українського консерватизму вважається В'ячеслав Липинський (1882-1931 рр.), котрий обґрунтував ідеї активної участі української шляхти в політичному та національному відродженні модерної Української держави. Суттєвим внеском ученого і громадського політичного діяча в історію політичних і правових учень є його типологія та аналіз форм державного устрою [3, с. 580].

Загалом ідеї В. Липинського все ще не знайшли широкої підтримки в українському суспільстві. Однак багато його висновків щодо утвердження України як самостійної суверенної держави зберегли своє значення, викликаючи інтерес у сучасних вітчизняних політиків і політологів, істориків, правників, особливо фахівців з історії вчень про державу і право. Щодо консервативних політичних сил у сучасній Україні, то варто розрізняти власне консерватизм та неоконсерватизм. На сьогоднішній день відомі такі неоконсервативні партії, як «Булава», Українська платформа «Собор» (УП «Собор»), Українська народна партія (УНП) та партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (ВО «Батьківщина»), до якої 2001 р. влилася Українська консервативна республіканська

партія (УКРП). Відверто зазначимо: партії такого спрямування не мають суттєвого впливу на суспільне політичне життя в Україні.

Підсумовуючи, констатуємо, що консерватизм зосереджується на збереженні традиційних правил, норм поведінки, ієрархії влади, соціальних і політичних структур та інститутів. Однак це абсолютно не означає, що дана політична доктрина відкидає можливість і необхідність урахування змін і пристосування до них існуючих структур та інститутів.

Література

1. *Осталець Ю.* Консерватизм // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. - К.: Парламентське видавництво, 2011. - 411 с.
2. Консерватизм // Політологічна енциклопедія : навч. посібник : у 9 т. / *А. О. Карасевич.* — Умань: ФОП Жовтий О. О., 2016. - Т. 3 : Ж...Л. - 768 с.
3. *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. Писані 1919-1926 рр. -Відень, 1926. - 580 с.

Христина ХОРОЗ

e-mail: Khrystyan@i.ua

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ПИТАННЯ В УКРАЇНІ ЧАСУ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921рр. : законодавчий аспект

Одним із найбільш пекучих проблем доби Української революції 1917-21 рр. була проблема справедливого вирішення земельного питання. Свій «рецепт» рішення цього важливого, для переважно селянської за складом населення країни, питання мали в усіх, без винятку, державних формацій революційної України, як національно-демократичного спрямування («Перша» УНР, «Українська Держава» та «Друга» УНР), так і більшовики.

За часів «Першої» УНР аграрна проблема була чи не найпоширенішою і найбільш глобальною з-поміж багатьох соціально-економічних проблем, які потребували нагального урегулювання. Проте Українська Центральна рада реальний процес вироблення правових основ урегулювання соціально-економічних проблем країни розпочала щойно після III Універсалу, який уперше обнародував її соціальну програму. У цьому документі, зокрема, йшлося про скасування права власності на поміщицькі, удільні, монастирські, кабінетські, церковні та інші землі нетрудових господарств. З метою роз'яснення декларованих намірів

Генеральний секретаріат і Земельне секретарство через тиждень після оприлюднення Універсалу видали Роз'яснення Генерального секретаріату з земельного питання. У ньому зазначено, що III універсал лише проголошує загальні підвалини для наступних законів про землю, які мають виробити уряд та Українські Установчі Збори. Також зазначалося, що віднині землю забороняється продавати, купувати, заставляти, дарувати і передавати будь-якими іншими способами. До скликання Українських Установчих Зборів порядкувати на землях мали виборні земельні комітети [5, с. 449].

Про необхідність аграрних перетворень – скасування приватної власності на землю; соціалізація землі; передача землі трудовому народу без права викупу до початку весняних робіт через 463 земельний комітет – ішлося й у IV Універсалі [3, с.70].

Загалом земельне законодавство УЦР закріплювало політичний курс держави на соціалізацію землі, скасування права приватної власності і передачу земельних ділянок тільки у користування, гранична норма якого складала 30 десятин, запровадженням обмеженого застосування найманої праці при обробітку землі, створенням українського земельного фонду і його диференціацією на землі загальнонародного культурного призначення (державна власність) та землі трудового населення (загальнонародна власність), законодавчим закріплення принципу рівності прав землекористувачів, узаконенням спадкування права користування землею, а також відзначалось залежністю земельної політики на початковому етапі державотворення від Тимчасового уряду, відсутністю детального регулювання всіх сторін земельних відносин, нестабільністю, декларативністю багатьох нормативних приписів [1, с.17].

Суттєво новий етап розвитку земельних відносин почався з приходом до влади 29 квітня 1918 р. правоконсервативного уряду П. Скоропадського. Перший законодавчий акт нового режиму – Грамота до всього українського народу – заклав фундаментальні основи, у т. ч. земельної реформи. Це, насамперед, відновлення права приватної власності на землю як фундамент культури і цивілізації; свобода укладення договорів з купівлі-продажу землі; відчуження земель за дійсною їх вартістю від великих власників та наділення земельними ділянками малоземельних селян. Даним документом скасовувалося законодавство УЦР та Тимчасового уряду. Проте, чи не найважливішим «земельним» нормативним актом Гетьманату був Закон про право продажу й купівлі землі у сільській місцевості (14 червня 1918 р.). У ньому визначалися особливості набуття землі у власність різними соціальними категоріями. Зокрема, право продажу без обмеження розміру надавалося кожному

власнику сільськогосподарських та лісових маєтностей у повітах, однак розмір куплених або набутих земельних ділянок не повинен був перевищувати визначених 25 десятин. Виключне право скуповувати сільськогосподарські та лісові угіддя без обмеження їх кількості мав лише спеціально створений Державний земельний банк (23 серпня 1918 р.), однак за умови подальшого розпродажу земельних ділянок на підставах цього Закону. Гетьманська влада через реалізацію цього закону поставила за мету вирішення суспільно-політичного завдання – створення середнього класу селян-власників, які мали стати її опорою [2, с. 9].

Окрім цього земельне законодавство відзначалося рецепцією норм дореволюційного права, одноосібним затвердженням гетьманом нормативно правових актів, зосередженням виконавчих повноважень у компетенції Міністерства земельних справ, відсутністю чіткого розмежування між законами та підзаконними актами на фоні переважання останніх, неприйняттям окремого земельного закону. Слід відзначити чіткість і послідовність загальних директив земельної політики гетьманського уряду поряд з недостатнім їх втіленням у актах земельного законодавства [1, с. 18].

Уряд Директорії («Друга» УНР) вирішувати земельне питання розпочав зі скасування відповідних законів доби Гетьманату П. Скоропадського і відновлення чинності законів «Першої» УНР. Зміст земельного законодавства Директорії УНР формували нормативні приписи щодо заборони укладення договорів купівлі-продажу та довгострокових договорів оренди земельних ділянок; першочергового наділення землею козаків Української Народної Республіканської Армії; запровадження безстроковості землекористування; встановлення нижньої та верхньої меж землекористування (відповідно 5 та 15 десятин); утворення запасного земельного фонду УНР; визначення мінімального 10-річного строку оренди сільськогосподарських земель; дозволу спадкування землекористування; вилучення необроблених земель у розпорядження земельних управ; введення обов'язкових робіт із землеустрою. Негативною рисою законодавства була наявність певних колізій, зокрема щодо врегулювання орендних відносин [1, с. 16].

Загалом, аграрна політика Директорії УНР була яскраво вираженою класовою політикою, спрямованою на забезпечення землею безземельного та малоземельного селянства. Вона постійно балансувала між економічною доцільністю і популізмом, між реаліями життя та ідеологічними догмами соціалістів.

В свою чергу, більшовицька влада в Україні мала на меті націоналізацію усіх земель. Першоджерелами виникнення українського

радянського земельного законодавства були програмні документи Всеросійських з'їздів Рад, які заклали первісне спрямування не на соціалізацію, а на націоналізацію землі [4, с. 15].

З метою вирішення земельного питання в окупованій Україні, початково більшовики спробували перенести практику створення колективних господарств, яку використовували у РРФСР. Так, у резолюції Першого Всеросійського з'їзду земельних відділів, комітетів бідноти і комун, ухваленій 18 грудня 1918 р., зазначалося: “Найголовнішим завданням земельної політики є послідовне неухильне проведення широкої організації сільськогосподарських виробничих комун, радянських господарств і спільного обробітку землі, які у своєму розвитку неминуче приведуть до єдиної комуністичної організації всього сільського господарства”. На підставі цієї резолюції ВЦВК РРФСР розробив і 14 лютого ухвалив “Положення про соціалістичний земельний устрій і про заходи переходу до соціалістичного землеробства”. Як бачимо, більшовики не відмовилися від планів комунізувати село. Але на зміну терміну “комуна”, до якого селяни відчували відразу, був винайдений термін “колективізація”. Але хоч термін змінився, суть залишилася попередньою: створення в селі великого виробництва, яким державні органи могли б управляти так, як управляли “командними висотами” в промисловості. Цей термін визначив аграрну політику більшовиків на всі наступні десятиріччя радянської влади в українському селі [3, с. 5].

У підсумок зазначимо, що загалом земельні перетворення в Україні доби Української революції (1917–1921 рр.) здійснювалися досить повільно й хаотично. У нормотворчому процесі всіх досліджуваних держав спостерігаються як певні спільні моменти, так і суттєві відмінності. Спільними є передумови створення актів земельного законодавства, що полягали у необхідності задоволення потреб населення у землі, а також наступність нормотворчого процесу та запозичення основних положень земельної реформи (крім Гетьманату П. Скоропадського) щодо скасування приватної власності на землю, зрівняльного розподілу, націоналізації землі тощо, ситуативність створення актів земельного законодавства. Також неоднаковими були форми, у які втілювалися волевиявлення існуючих у цю пору в Україні державних формацій щодо врегулювання земельних відносин, способи надання юридичної сили нормативно-правовим актам, а також структура законодавства, що розкривається через співвідношення між законодавчими і підзаконними актами.

Література

1. *Заріцька І.М.* Особливості земельного законодавства владних режимів доби Української революції (1917 – 1921 гг.) / І.М. Заріцька // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право. - 2012. - Вип. 173(3). - С. 16-20. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnuau_prav_2012_173%283%29__4
2. *Пиріг Р.Я.* Земельна реформа Павла Скоропадського: німецький вплив / Р.Я. Пиріг // Український селянин: Зб. наук. праць. - Черкаси, 2008. - Вип. 11. - С. 9-15.
3. *Кульчицький С.В.* Концепція “кооперативного соціалізму” / С.В. Кульчицький // Український історичний журнал. - 1995. - № 2. - С. 3-10.
4. *Малик Я.І.* Аграрна політика радянської влади в Україні в 1919 – 1920 рр. / Я.І. Малик // Ефективність державного управління. - 2014. - Вип. 40. - С.13-21. - Режим доступу: [file:///C:/Users/%D0%A5%D0%A5%D0%A5/Downloads/efdu_2014_40_3%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/%D0%A5%D0%A5%D0%A5/Downloads/efdu_2014_40_3%20(3).pdf)
5. Українська Центральна рада: Документи і матеріали : у 2 т. – Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р. [Електронний ресурс] / Упоряд.: В.Ф. Верстюк (керівник) та ін. / НАН України. Інститут історії України. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – К.: Наук. думка, 1996. – 590 с. – Режим доступу: <http://history.org.ua/LiberUA/966-00-0012-%D0%A5/966-00-0012-%D0%A5.pdf>

Сергій ЦИГУЛЬСЬКИЙ
e-mail: tsdominion88@gmail.com

«ШУКАННЯ КОЗАЦТВА» В КІНЦІ ХVІІІ- НА ПОЧАТКУ ХІХ СТ. ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ІМПЕРСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО

В 1782 році на території Лівобережної України було проведено імперською владою ревізію, яка мала значний вплив на життя населення, оскільки вже через рік на її основі значна частина українства була покріпачена [3]. Лівобережні козаки, що компактно проживали на теренах Полтавської та Чернігівської губерніях (були утворені після інкорпорації Гетьманщини до складу імперії), в своїй більшості перейшли до категорії державних селян, залишились особисто вільними. Водночас, частина козацтва (здебільшого найбідніша, так звані підсусідки, що не мали власних господарств) помилково була записана як кріпаки.

Відтоді розпочався процес «шукування козацтва», коли покріпачені козаки подавали позови, намагаючись відновити справедливість. Показовим проявом напруги в суспільстві стало Турбаївське повстання. Всіх селян-турбаївців зареєстрували як кріпаків панів Базилевських, разом із тими, хто міг претендувати на звання лівобережного козацтва. Такі кріпаки подавали скарги до Сенату, що, у червні 1788 р. прийняв рішення, згідно з яким усіх тих селян, представників роду яких 1738 р. миргородським полковником Капністом внесено до козацьких списків, кріпаками вважати ніяк не можна. Однак, Базилевські скористалися власним впливом на місцевому владному рівні, і справа звільнення представників 76 козацьких родів з кріпацтва значно затягнулася через численні бюрократичні перепони [1, с. 376–383]. Все вилилось в селянське повстання 1789 р., в результаті Базилевських вбито, їхній фільварок спалено.

Невдоволення окремих категорій населення намагався нівелювати Павло I через уповільнення процесів інтеграції земель Гетьманщини до складу імперії. Він запропонував ідею «губерний, на особых правах и привилегиях состоящих», відповідно до якої було частково реставровано колишні інституції, особливо в судовій сфері [6, с. 64]. Виданий указ від 30 грудня 1796 р. «О восстановлении в Малороссии правления и судопроизводства сообразно тамошним правам и прежним обрядам», а згодом і коронаційний маніфест імператора Олександра I від 15 вересня 1801 р. значно активізували діяльність шукачів козацтва [4, с. 212–213]. Перший відновлював українську «доінкорпораційну» судочинну систему, що підсилило претензії кріпаків на основі Литовського статуту, другий закріплював надані під час попереднього царювання пільги. Саме тому кількість шукачів козацтва значно зростає. Місцева влада звернулася до центральних властей з проханням визначити чіткі уніфіковані норми щодо розгляду цих справ [5, с. 461].

Указом від 2 липня 1803 р. Сенат ухвалив, що запорукою позитивного рішення щодо клопотань про козацтво слід уважати два основних докази – або точна довідка із компутів (козацьких поіменних реєстрів), або усні свідчення за умовою підтвердження їх під присягою. Проте, найважливішим було тлумачення терміну позовної давності стосовно таких позовів: «...указами, 1796 г. ноября 30 дня, 1801 г. сентября 15 дня... Малороссии предоставлены прежние их права, а Статута Литовского, коим Малороссия судится.., давность десятилетия на таковые дела не простирается.., то на дела ищущих свободы от владения помещиков десятилетней давности относить не должно» [5, с. 462].

Дії влади, спрямовані на нормалізацію ситуації, упорядкування розгляду справ шукачів козацтва призвели до діаметрально протилежного результату. Через норму про строк давнини (Лівобережна Україна судилася за Литовським статутом, що не містив обмежень строку давності в подібних справах) кріпаки масово стали судитись за право зватись козаком. Малоросійський генерал-губернатор О. Б. Куракін з цього приводу доносив Сенату: «по силе указа Сената о неотнoшении по делам ищущих вольности людей десятилетней давности, малороссийский народ, будучи подстрекаем тамошними юриспрудентами, целыми селениями поднялся на подачу просьб об отыскании козачества, и многие из них вообразили, что подав просьбу, можно уже и не слушаться помещиков» [5, с. 462].

Враховуючи турбаївський прецедент, влада вирішила зробити більш жорсткими умови клопотань щодо шукання козацтва і обмежити потенційне коло позивачів. В грудні 1803 року вийшов новий указ Сенату, за яким клопотання про реєстрацію в козацький стан слід приймати й розглядати тільки від тих із кріпаків, що мали можливість підтвердити свій статус виборного козака 1782 р. Відтоді право відновити свій статус мали лише виборні козаки, які за певних причин були закріпачені (в XVIII ст. козацтво стратифікувалося на виборних, котрі служили у полках, під помічників та підсусідків). У зв'язку із звуженням кола осіб, що мали право подібного клопотання, ситуація перейшла повністю під контроль місцевої адміністрації [2, с. 243]. Навіть для тих, хто мав право на отримання козацького статусу, доказова база грудневим указом значно ускладнювалася, що практично унеможливляло прийняття позитивного рішення.

Таким чином, імперська влада оперативно реагувала на кризові ситуації, що виникали на місцевому рівні в інкорпорованих регіонах держави. Разом з тим, царат керувався виключно власними інтересами безпеки тощо. Таким чином нове законодавство значно погіршувало навіть теоретичну можливість кріпаків отримати свободу, довівши приналежність до козацької верстви.

Література

1. Ефименко А. Я. Турбаевская катастрофа. *Киевская старина*. 1891. № 3. С. 373–401
2. Когут З. Російський централізм і українська автономія: Ліквідація Гетьманщини, 1760–1830. К.: Основи, 1996. 317 с.
3. О податях с купечества, мещан, крестьян и других обывателей губерний Киевской, Черниговской, Новгород-Северской, Харьковской, Могилевской, Полоцкой, Рижской, Ревельской и

Выборгской; о сборе пошлин с дел и с продаваемых недвижимых имений в губерниях малороссийских и о распространении на оные губернии права выкупать недвижимые имения ближайшим родственникам, по общим государственным узаконениям. 3 мая 1883. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1. СПб., 1830. Т. XXI. № 17724. С. 907–911.

4. О восстановлении в Малороссии правления и судопроизводства сообразно тамошним правам и прежним обрядам. 30 ноября 1796 г. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1. СПб., 1830. Т. XXIV. №17593. С. 212–213.
5. *Стороженко Н. В.* Реформы в Малороссии при графе Румянцеве // Киевская старина. 1891. №9. С. 455–465.
6. *Шандра В. С.* Українські суспільні інститути у взаєминах із російським самодержавством // Український історичний журнал. 2010. № 4. С. 59–83.

Олексій ШАРАН

e-mail: alex24sharan@ukr.net

ПРАВОВИЙ СТАТУС РАДЯНСЬКОЇ ПРОКУРАТУРИ ЗА КОНСТИТУЦІЯМИ СРСР-УРСР 1936-1937 рр.

Впродовж фактично двадцяти років - від другої половини 1930-х і до другої половини 1950-х рр. - статус радянської прокуратури загалом визначався низкою законодавчих актів, а саме: Законом про судоустрій СРСР, союзних і автономних республік 1938 р., Постановою РНК СРСР «Про структуру прокуратури Союзу РСР» від 5 листопада 1936 р. та конституційними актами СРСР-УРСР 1936-1937 рр. [2, с. 92-93]. Між іншим, в історії радянського конституціоналізму уперше правовий статус органів прокуратури, що були другою після суду ланкою системи радянських правоохоронних (каральних) органів, визначався у Конституціях СРСР та УРСР 1936-1937 рр.

Зокрема, у т.зв. «сталінській» Конституції СРСР, що була прийнята 5 грудня 1936 р., суду і прокуратурі присвячено спеціальний розділ (IX) [3, с. 358-359], в якому стаття 113 покладала на прокуратуру вищий нагляд за точним виконанням законів СРСР усіма міністерствами й відомствами, окремими посадовими особами, а також громадянами СРСР. Конституція декларувала принцип суворої централізації прокуратури, що означало безумовне підпорядкування кожного нижчестоящего прокурора вищестоящому, а всіх органів прокуратури – Прокурору СРСР.

Принцип суворой централізації органів радянської прокуратури відображено також і у наступних ст. 114–117 згаданої Конституції. Наприклад, ст. 117 встановлює, що органи прокуратури здійснюють свої функції незалежно від будь-яких місцевих органів, підпорядковуючись тільки Прокурору СРСР. Це, на думку законодавця, найкраще мало б забезпечити проведення єдиної «соціалістичної законності» у всьому Союзі.

Конституція СРСР встановила відмінний, в порівнянні з судовими органами, порядок комплектування органів прокуратури. Прокурори в СРСР не обираються як судді, а призначаються Прокурором СРСР або, з його утвердження, прокурорами союзних республік. Союзна Конституція (1936 р.) також визначила порядок призначення на основні прокурорські посади і терміни перебування на цих посадах.

Що стосується органів прокуратури на Україні, то Конституція республіки (1937 р.) статтями 112-116 фактично продублювала положення союзної Конституції. Зокрема, відповідно до Конституції УРСР 1937 р. [3, с. 377-378] прокурор республіки та обласні прокурори призначалися союзним прокурором на п'ять років (ст.114). Районні і міські прокурори, затверджені на той самий строк (ст.115), також не могли уникнути жорсткої централізації: формально вони призначалися республіканським прокурором, але із наступним затвердженням прокурором Союзу РСР.

Відтак, як бачимо, загальна авторитарна система породила якнайсуворіший централізований режим нагляду за дотриманням законності. Відомий вітчизняний правознавець І. Усенко цілком логічно стверджує, що цей принцип в основі своїй правильний тільки для унітарної держави чи федерації, складові частини якої не проголошуються суверенними. Для союзу суверенних республік він був неприйнятний, оскільки в одних руках зосереджувалися важелі керівництва системою прокурорського нагляду [1, с. 178]. Якщо врахувати, що ці руки були до того ж ще й брудними, то не могли залишитися чистими й усі елементи механізму. Більшість прокурорів в Україні, як і в інших республіках, ретельно дотримувалася лінії центру, а ті, хто від неї відхилявся, нещадно зміталися зі шляху.

Отже, союзно-республіканські конституційні акти середини 1930-х рр., що стали правовою основою діяльності радянської прокуратури, забезпечили сувору централізацію прокуратури й у підсумку, - створили умови щодо формування прокурорів т. зв. радянської школи, в якій державна необхідність стояла вище Закону.

Література

1. Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929-1941 рр.). / За ред. О.М. Мироненка, І.Б. Усенка. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 220 с.
2. Сухонос В.В. Організація і діяльність прокуратури в Україні. Історія і сучасність. – Суми: Університетська книга, 2004. – 348 с.
3. Хрестоматія з історії держави і права України У 2-х т. / Укладачі В.Д. Гончаренко, А.П. Рогожин, О.Д. Святоцький; За ред. чл.-кор. АПрН України В.Д. Гончаренка. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Ін Юре, 2000. – Т. 2. – 800 с.

В'ячеслав ШЕВЧЕНКО

e-mail: svs.vin@ukr.net

ПОЗИЦІЯ ЩОДО ПРОЕКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ» № 5670-Д ВІД 9 ЧЕРВНЯ 2017 РОКУ

28 лютого 2018 Рішенням Конституційного Суду України № 2-р/2018 Закон України «Про засади державної мовної політики» був визнаний таким, що не відповідає Конституції України (неконституційним) [1].

В Україні виникла правова прогалина, коли мовна сфера суспільних відносин на законодавчому рівні регулюються лише нормами Основного Закону держави. Тобто, із цього моменту і до прийняття в майбутньому нового законодавчого акта у сфері мовних відносин в Україні, особливого значення набувають положення Конституції України та Рішення Конституційного Суду України, які стосуються правового регулювання застосування мов.

Очевидно, що ця сфера суспільних відносин не може бути поза правовим регулюванням надто довго, а Верховна Рада України (далі – ВРУ) має розробити новий закон про державну мову. В Україні загальнообов'язковість рішень Конституційного Суду України зобов'язує органи, які видали нормативний акт, упродовж певного часу розпочати процедуру прийняття нового акта [2, с. 102].

Станом на 7 травня 2018 року у Верховній Раді України зареєстровані чотири законопроекти, що внесені до порядку денного восьмої сесії Верховної Ради України 8-го скликання, і які можуть стати основою для правового регулювання мовної сфери суспільних відносин, а саме: проект Закону України «Про мови в Україні» № 5556 від 19.12.2016; проект Закону України «Про функціонування української мови як державної та

порядок застосування інших мов в Україні» № 5669 від 19.01.2017; проект Закону України «Про державну мову» № 5670 від 19.01.2017; проект Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» № 5670-д від 09.06.2017.

Щодо третього і четвертого законопроектів необхідно уточнити, що проект Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» №5670-д від 09.06.2017 є доопрацьованим варіантом проекту Закону України «Про державну мову» № 5670 від 19.01.2017. (Цікаво, що на тій сторінці офіційного сайту ВРУ, де розміщено зареєстрований проект Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» № 5670-д від 09.06.2017 відсутній відповідний висновок науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України, що викликає певне здивування).

Метою прийняття першого і другого законопроектів, як видно з їх назви, преамбули, та змісту правових норм є встановлення правового режиму української мови, мов корінних народів та національних меншин у різних сферах суспільних відносин нашої держави. Тобто законопроекти урегульовують питання застосування у публічних відносинах державної мови і мов національних меншин, корінних народів. Однак проаналізувавши правові приписи вказаних законопроектів (№ 5556 від 19.12.2016 і № 5669 від 19.01.2017) можемо стверджувати, що вони не відповідають статтям 10 і 53 Конституції України та міжнародним зобов'язанням держави в частині захисту мовних прав національних меншин, зокрема у сфері освіти [3].

Свою порцію критики від Головного науково-експертного управління ВРУ отримав і законопроект № 5670 від 09.06.2017 [4], який став основою для проекту Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» № 5670-д від 09.06.2017 [5].

Як вбачається, розробка і прийняття нового мовного закону в Україні продиктована необхідністю підвищити правовий статус української мови як державної, відповідно до статті 10 Конституції України. Відтак у першу чергу необхідно вирішити проблему формування інституту державної мови. Такий Закон мав би врегулювати порядок застосування та захисту державної мови у публічних сферах суспільних відносин.

На відміну від попередніх законопроектів проект Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» №5670-д від 09.06.2017 якраз і вирізняється тим, що має на меті забезпечити ефективне функціонування і застосування лише української мови як державної у публічних сферах суспільних відносин. Завдання закону (стаття 3 законопроекту) стосуються в основному державної мови і не стосується

питань застосування в Україні мов національних меншин чи корінних народів.

На нашу думку, законопроект «Про державну мову» №5670-д від 09.06.2017, після внесення низки правок, може забезпечити дієвий правовий механізм реалізації статусу державної мови. Законопроект містить низку очікуваних новел, зокрема, створення Національної комісії зі стандартів державної мови, також у законопроекті передбачено запровадження посади Уповноваженого із захисту державної мови (статті 48-56). Вважаємо, що вирішення питання забезпечення правового режиму державної мови наблизить законодавця до вирішення питання про оновлення Закону України «Про національні меншини».

Необхідно зазначити, що нововведення в частині створення Національної комісії зі стандартів державної мови та запровадження посади Уповноваженого із захисту державної мови, яке до слова, міститься у вказаних вище законопроектах, була розкритикована Головним науково-експертним управлінням Апарату Верховної Ради України.

Процитуємо критичні положення, які наведені вказаною експертною установою Апарату Верховної Ради України у висновку щодо законопроекту № 5670 від 19.01.2017: «3. Проектом пропонується створити: Національну комісію зі стандартів державної мови (ст.ст. 39-44), Центр української мови (ст.ст.45-46), Термінологічний центр української мови (ст. 47), Уповноваженого із захисту державної мови (ст.ст. 48-50, 52, 55, 57, 58), Службу мовних інспекторів (ст.ст. 51, 59), з чим напевно чи можна погодитися. Адже створення різноманітних органів, наділених відповідними владними повноваженнями контрольного характеру, створює передумови для поширення корупції. 3.1. Так, у проекті передбачається, що з метою сприяння функціонуванню української мови як державної у всіх сферах суспільного життя на всій території України діє Уповноважений із захисту державної мови (ч.1 ст.48 проекту). Уповноваженого із захисту державної мови призначає на посаду та звільняє з посади Кабінет Міністрів України (ч.1 ст.49 проекту).

Насамперед зазначимо, що відповідно до положень Конституції України Верховна Рада України є вищим органом держави, повноваження якого визначаються виключно Основним законом України. Це означає, що Верховна Рада України не може брати на себе вирішення питань, які не віднесені до її повноважень Конституцією України» [6].

На нашу думку така заява Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України є дещо некоректною.

Зокрема, не зрозуміло на підставі, яких правових норм зроблений висновок про те, що завданням законів України є регулювання суспільних

відносин у відповідних сферах шляхом встановлення норм права, а не утворення тих чи інших органів виконавчої влади. Згідно п. 12 ст. 92 Конституції України Виключно законами України визначаються організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби, організації державної статистики та інформатики. Тому, на нашу думку, дане твердження потребує додаткового обґрунтування бо не зовсім зрозуміло на основі чого воно зроблено.

Що стосується позиції про те, що порядок створення і діяльності Комісії, як органу виконавчої влади, має відбуватись за правилами, передбаченими п. 9-1 ч. 1 ст. 116 Конституції України та Законом України «Про центральні органи виконавчої влади», вона також викликає ряд питань. Порядок організації та діяльності центральних органів виконавчої влади дійсно передбачений п. 9-1 ч. 1 ст. 116 Конституції України та Законом України «Про центральні органи виконавчої влади», але не зрозуміло чому автори висновку, Національну комісію зі стандартів державної мови, відносять саме до центральних органів виконавчої влади? Система центральних органів виконавчої влади є досить розгалуженою, однак ні в Законі України «Про центральні органи виконавчої влади» ні в Постанові Кабінету міністрів України № 442 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» не передбачено такого центрального органу виконавчої влади як Комісії. Згідно п. 9-1 ч. 1 ст. 116 Конституції України, Кабінет міністрів України утворює, реорганізовує та ліквідовує відповідно до закону міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади. Тобто мова йде тільки про центральні органи виконавчої влади, що поряд з іншими органами виконавчої влади, складають систему органів виконавчої влади в Україні.

Тому, говорити про те, що Верховна Рада України у втручається у компетенцію Кабінету Міністрів України та про врегулювання суспільних відносин, які виходять за межі законодавчого регулювання немає правових підстав.

Отже, в українському законодавстві наявні прогалини у правовому регулюванні мовних відносин. Вважаємо, що саме проект Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» № 5670-д від 9 червня 2017 року може усунути цей правовий вакуум у сфері мовних відносин.

Література

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України

- (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики» від 28.02.2018 № 2-р/2018 // Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2-p_2018.pdf (дата звернення: 15.05.2018).
2. Конституційна юрисдикція : підручник/ Ю.Г. Барабаш, І.І. Дахова, О.П. Євсєєв та ін. / за ред. Ю.Г. Барабаша та А.О. Селіванова. Харків: Право 2012. 168 с.
  3. *Марковський В.Я., Демків Р.Я.* Про забезпечення права національних меншин та корінних народів України на освіту рідною мовою в проекті закону «Про мови в Україні» № 5556 від 19 грудня 2016 року / В.Я. Марковський, Р.Я. Демків // Місцева влада й самоврядування в Україні та державах світу: історія та сучасність (аспекти права): матеріали Шостої Всеукраїнської науково-теоретичної Інтернет-конференції / Наук. інтернет-конференції. Вип. 6 / Терлюк І.Я. (укладач) / ІНПП НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2017. С. 117-123.
  4. Про державну мову: проект Закону України № 5670 від 19 січня 2017 року // База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60953
  5. Про забезпечення функціонування української мови як державної: проект Закону України № 5670-д від 9 червня 2017 року // База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61994
  6. Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України «Про державну мову» (реєстр. № 5670 від 19.01.2017 р// База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60953

Учасники конференції

АВРАМИШИН ДАРИНА ОЛЕГІВНА, студентка 3 курсу ІНПП

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к.ю.н. М.Ф. Поліковський)

АНДРУСЯК ІРИНА ПАВЛІВНА, асистент кафедри історії держави і права,

кандидат юридичних наук

(НУ «Львівська політехніка»).

АНДРУСЯК ТАРАС ГРИГОРОВИЧ, доцент кафедри історії держави, права та політико-правових вчень

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський національний університет ім. І.Франка).

БАЗАРНИК БОГДАН ІГОРОВИЧ, суддя Нетішинського міського суду Хмельницької області, здобувач кафедри теорії та філософії права

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н., проф. Т.З.Гарасимів)

БАЗАРНИК МАРТА ВОЛОДИМИРІВНА, асистент кафедри права і підприємництва Львівського національного аграрного університету, здобувач кафедри теорії та філософії права

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н., проф. Т.З.Гарасимів).

БАРАШКОВА ТЕТЯНА ПАВЛІВНА, студентка 3 курсу ІНПП

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к.ю.н. М.Ф. Поліковський).

БЕЛІЧЕНКО ОЛЕКСАНДРА ВАЛЕНТИНІВНА, аспірант кафедри історії держави і права

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н., доцент Б.Р. Стецюк).

БІЛІНЬСЬКА ЛЮДМИЛА ВОЛОДИМИРІВНА, викладач кафедри кримінально-правових дисциплін

(ПВНЗ «Буковинський університет», м. Чернівці; науковий керівник: д.ю.н., проф. Т.З.Гарасимів)

БОЙКО ТЕТЯНА АНДРІЇВНА, студентка 4 курсу ІНПП

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н., доцент Б.Р. Стецюк).

ВОВКОВИЧ МАР'ЯНА МИХАЙЛІВНА, студентка 4 курсу ІНПП

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к.ю.н. М.Ф. Поліковський).

ВОЙТКО ДІАНА ВІКТОРІВНА, студентка 4 курсу ІНПП

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н., проф. В.С. Макаруч).

ВАТАМАНЮК ЛЮБОВ ВАСИЛІВНА, аспірантка кафедри теорії та історії держави і права

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н., проф. Т.З.Гарасимів).

ВОВК ОЛЕКСАНДР ЙОСИПОВИЧ, доцент кафедри історії права та держави

кандидат юридичних наук, доцент

(Київський національний університет ім. Т.Шевченка).

ВОЛОВЕЦЬ ЮЛІЯ ІГОРІВНА, студентка 3 курсу ІНПП

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к.ю.н. М.Ф. Поліковський)

ГАРАСИМІВ БОГДАН ТАРАСОВИЧ, студент 2 курсу ІНПП

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н., проф. С.С.Сливка).

ГАРАСИМІВ ТАРАС ЗЕНОВІЙОВИЧ, професор кафедри теорії та філософії права,

доктор юридичних наук, професор

(НУ «Львівська політехніка»).

ГЕЙ КАТЕРИНА ВАСИЛІВНА, студентка 3 курсу ІНПП
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к.ю.н. М.Ф. Поліковський)

ГЕРИЛО АДРІАНА ВАСИЛІВНА, студентка 3 курсу ІНПП
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к.ю.н. М.Ф. Поліковський)

ГОРБОВСЬКА ЮЛІАНА ВОЛОДИМИРІВНА, студентка 3 курсу ІНПП
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к.ю.н. М.Ф. Поліковський)

ГОРДУЗ ОЛЕНА АНАТОЛІЙВНА, старший викладач кафедри фундаментальних та приватно-правових дисциплін
(ПВНЗ Кропивницького інституту державного та муніципального управління, м. Кропивницький)

ГУК НАЗАР ІГОРОВИЧ, магістр права
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н., проф. Т.З.Гарасимів).

ЗАХАРЧЕНКО ПЕТРО ПАВЛОВИЧ, професор кафедри історії права та держави
доктор юридичних наук, професор
(Київський національний університет ім. Т.Шевченка).

ЗОЗУЛЯ ЄВГЕН ВІКТОРОВИЧ, професор кафедри загальноправових дисциплін,
доктор юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України).

КОЗАК ІРИНА БОГДАНІВНА, суддя Господарського суду Львівської області, здобувач
кафедри теорії та історії держави і права
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н., проф. А.С. Токарська).

КОЗАК ОЛЕНА ОЛЕГІВНА, аспірант кафедри теорії та філософії права
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н., проф. Т.З.Гарасимів).

КОКОЦЬ ОКСАНА СЕРГІЙВНА, студентка 3 курсу ІНПП
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к.ю.н. М.Ф. Поліковський).

КОВАЛЬЧУК ІВАННА ВОЛОДИМИРІВНА, студентка 4 курсу ІНПП
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н., доцент Б.Р. Стецюк).

КРАСЬКО СЮЗАНА АНДРІЙВНА, студентка 2 курсу ІНПП
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к.ю.н. В.Я. Марковський).

КРИЛЕНКО МАРІНА ОЛЕКСАНДРІВНА, студентка 2 курсу ІНПП
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н., доцент Б.Р. Стецюк).

КРИНИЦЬКИЙ ІГОР ЄВГЕНОВИЧ, доц. кафедри кримінального та адмін. права і процесу,
доктор юридичних наук
(Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого)

КОРИТКО ЛІЛІЯ ЯРОСЛАВІВНА, доцент кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін
доктор юридичних наук, доцент
(Івано-Франківський юридичний інститут НУ «Одеська юридична академія»).

КУХАР СІМОНА ЮЛІАНІВНА, студентка 4 курсу ІНПП
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к.ю.н. М.Ф. Поліковський).

ЛЕБЕДЬ МАРТА ТАРАСІВНА, студентка 4 курсу ІНПП
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н., доцент Б.Р. Стецюк).

ЛЕСЬКО НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА, доцент кафедри адміністративного та інформаційного права, кандидат юридичних наук
(НУ «Львівська політехніка»).

ЛИТВИН ІВАН ІВАНОВИЧ, директор

(ПВНЗ Кропивницького інституту державного та муніципального управління, м. Кропивницький)

ЛИКУШ МАРИНА АНАТОЛІЇВНА, студентка 4 курсу ІНПП

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н., доцент Б.Р. Стецюк).

ЛУКАСЕВИЧ АННА ВІКТОРІВНА, студентка 2 курсу ІГСН

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: ас. кафедри ІДП О.Л. Андреєнко).

ЛУЦИК ГАЛИНА ВОЛОДИМИРІВНА, студентка 4 курсу ІНПП

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н., проф. В.С. Макарчук).

МАКАРЧУК ВОЛОДИМИР СТЕПАНОВИЧ, завідувач кафедри історії держави і права,
доктор юридичних наук, професор

(НУ «Львівська політехніка»).

МАРИСЮК КОСТЯНТИН БОГДАНОВИЧ, професор кафедри кримінального права і процесу
доктор юридичних наук, доцент

(НУ «Львівська політехніка»).

МАРКОВСЬКИЙ ВОЛОДИМИР ЯРОСЛАВОВИЧ, зав. відділенням практичного навчання, к.ю.н.
(Львівський державний університет внутрішніх справ).

МАРЧУК МИКОЛА ІВАНОВИЧ, завідувач кафедри конституційного і міжнародного права
кандидат юридичних наук, доцент

(Харківський національний університет внутрішніх справ)

МИСИК ОЛЕСЯ СТЕПАНІВНА, студентка 3 курсу ІНПП

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к.ю.н. М.Ф. Поліковський).

МИХАЙЛИШИН ЛАРИСА ВАСИЛІВНА, студентка 4 курсу ІНПП

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к.і.н., доц. І.Я. Терлюк).

МІТІНА ОЛЕНА МИХАЙЛІВНА, завідувач кафедри іноземних мов,
кандидат філологічних наук, доцент

(Одеський державний університет внутрішніх справ).

МУЧІЙ НАТАЛІЯ ЮРІЇВНА, студентка 4 курсу ІНПП

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н., проф. В.С. Макарчук).

ОЛЕКСИШИН СОФІЯ ЗІНОВІЇВНА, студентка 3 курсу ІНПП

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к.ю.н. М.Ф. Поліковський).

ОЛЬХОВСЬКА АННА АНАТОЛІЇВНА, студентка 3 курсу ІНПП

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к.ю.н. М.Ф. Поліковський)

ПАВЛОВСЬКА ІРИНА ВІКТОРІВНА, заступник директора музею з наукової роботи,
кандидат юридичних наук

(Музей МВС України Національної академії внутрішніх справ, м. Київ)

ПЕРІВ ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА, студентка 2 курсу ІНПП

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к.ю.н., ас. І.П. Андрусак).

ПОЛКОВСЬКИЙ МИКОЛА ФЕДОРОВИЧ, доцент кафедри історії держави і права, к. ю. н.
(НУ «Львівська політехніка»).

РУДОЙ КАТЕРИНА МИКОЛАЇВНА, професор кафедри адміністративного права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

(Одеський державний університет внутрішніх справ).

СЛИВКА БОГДАН СТЕПАНОВИЧ, протоієрей, аспірант,
асистент кафедри педагогіки та соціального управління
(НУ «Львівська політехніка»).

СЛОТВІНСЬКА НАТАЛІЯ ДМИТРІВНА, асистент кафедри кримінального права і процесу,
кандидат юридичних наук
(НУ «Львівська політехніка»).

СОРОЧКІН ОЛЕГ ВІКТОРОВИЧ, асистент кафедри історії держави і права
(НУ «Львівська політехніка»).

СТЕПАНОВ ПАВЛО ЛЕОНІДОВИЧ, зав. кафедри адміністративного, кримінального права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент
(ПВНЗ Кропивницького інституту державного та муніципального управління, м. Кропивницький)

СТЕЦЮК БОГДАН РОМАНОВИЧ, доцент кафедри історії держави і права,
доктор юридичних наук, доцент
(НУ «Львівська політехніка»).

СТІНСЬКИЙ МИРОСЛАВ ПАВЛОВИЧ, студент 4 курсу ІНПП
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н., доцент Б.Р. Стецюк).

СТРОЇЧ ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ, аспірант кафедри кримінального права і процесу
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н., проф. О.М. Гумін).

ТАТУЛИЧ ІРИНА ЮРІЇВНА, доцент кафедри процесуального права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Чернівецький університет ім. Ю.Федьковича)

ТЕРЕЩЕНКО ЛЕСЯ ОЛЕКСАНДРІВНА, старший викладач
(ПВНЗ Кропивницького інституту державного та муніципального управління, м. Кропивницький)

ТЕРЛЮК ІВАН ЯРОСЛАВОВИЧ, доцент кафедри історії держави і права,
кандидат історичних наук, доцент
(НУ «Львівська політехніка»).

ТЕРЛЮК ОЛЕКСІЙ ІВАНОВИЧ, студент магістратури ІНПП
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н., проф. В.С. Макарчук).

ТЕРЛЮК ОРИСЯ ІВАНІВНА, студентка 4 курсу
(Львівський нац. університет ім. І. Франка, науковий керівник: д.соціол. н., проф. Н.Й. Черниш).

ТОКАРСЬКА АНТОНІНА СЕМЕНІВНА, професор кафедри теорії та філософії права,
доктор юридичних наук, професор
(НУ «Львівська політехніка»).

ТРАЧ ІРИНА РОМАНІВНА, студентка 3 курсу ІНПП
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к.ю.н. М.Ф. Поліковський).

ФІЦИК СОФІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА, старший викладач кафедри цивільного права та процесу
(Львівський торговельно-економічний університет).

ХОРКАВЦІВ МАР'ЯНА ЮРІЇВНА, студентка 4 курсу ІНПП
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к.ю.н. М.Ф. Поліковський).

ХОРОЗ ХРИСТИНА ВОЛОДИМИРІВНА, студентка 4 курсу ІНПП
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к.і.н., доц. І.Я. Терлюк).

ЦИГУЛЬСЬКИЙ СЕРГІЙ МИКОЛАЙОВИЧ, доцент кафедри фундаментальних та приватно-правових дисциплін,
кандидат історичних наук

(ПВНЗ Кропивницького інституту державного та муніципального управління, м. Кропивницький)

ЦЕБЕНКО СОЛОМІЯ БОГДАНІВНА, доцент кафедри історії держави і права,

кандидат юридичних наук

(НУ «Львівська політехніка»).

ЧОРНОПИСЬКА ВІКТОРІЯ ЗІНОВІЇВНА, асистент кафедри цивільного права і процесу,

кандидат історичних наук

(НУ «Львівська політехніка»).

ШАК РОМАН ІГОРОВИЧ, магістр права

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н., проф. Т.З.Гарасимів).

ШАРАН ОЛЕКСІЙ ОЛЕГОВИЧ, студент 4 курсу ІНПП

(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к.і.н., доц. І.Я.Терлюк).

ШЕВЧЕНКО В'ЯЧЕСЛАВ СТАНІСЛАВОВИЧ, аспірант кафедри теорії та історії держави і права, конституційного та міжнародного права

(Львівський держуніверситет внутрішніх справ, науковий керівник: к.ю.н., доцент Р.Я. Демків).

ШУЛЬЖЕНКО ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА, аспірант кафедри адміністративного права та адміністративного процесу

(Одеський державний університет внутрішніх справ, науковий керівник: к.ю.н., доцент К.М. Рудой).

ЯРЕМЧУК СВІТЛАНА ВОЛОДИМИРІВНА, асистент кафедри педагогіки та соціального управління, кандидат історичних наук, доцент

(НУ «Львівська політехніка»).

Зміст

ЧАСТИНА І.

Судова влада:

політико-правові питання історії та сучасності

АНДРУСЯК Т.Г.

СУДДІ-УКРАЇНЦІ В ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК ІЛЮСТРАЦІЯ РОЗПОДІЛУ ВЛАДИ В АВСТРО-УГОРСЬКІЙ ІМПЕРІЇ.....3

БАЗАРНИК Б.І.

МОРАЛЬНО-ПРАВОВА НОРМАТИВНІСТЬ ПОВЕДІНКИ СУДДІВ.....7

БАЗАРНИК М.В.

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ (СУДОВОЇ) ЕЛІТИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....10

БЕЛІЧЕНКО О.В.

ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ Я.І. БАРШЕВА НА ЗДІЙСНЕННЯ СУДОЧИНСТВА В КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ.....14

ВАТАМАНЮК Л.В.

НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СУДОУСТРІЙ І СТАТУС СУДДІВ: ПРОБЛЕМА ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ.....17

ВОВК О.В.

СТАТУТ КОРОННОГО ТРИБУНАЛУ ЯК ПАМ'ЯТКА СУДОУСТРОЮ ТА СУДОЧИНСТВА ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ УКРАЇНИ.....21

ВОВКОВИЧ М.М.

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СПРАВАХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ.....25

ГАРАСИМІВ Б.Т.

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ СОЦІОНОМІЧНОГО ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВ.....29

ГАРАСИМІВ Т.З.

МОДЕРНІЗАЦІЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ЕТАПИ ГАРМОНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....32

ГЕЙ К.В.

КОРУПЦІЯ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ.....36

ГЕРИЛО А.В.

СУДОВА ВЛАДА В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ.....40

ГОРБОВСЬКА Ю.В.

СУДОВА ВЛАДА У ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.....43

ГОРДУЗ О.А.

СУД ПРИСЯЖНИХ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ.....48

ГУК Н.І.

СУДОВА РЕФОРМА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ.....52

ЗАХАРЧЕНКО П.П.

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО СЕНАТУ – ВИЩОЇ СУДОВОЇ ІНСТАНЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (1918 р.).....56

ЗОЗУЛЯ Є.В.

РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ : ПЕРШІ ПІДСУМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ.....60

КОЗАК І.Б.	
КОНФЛІКТ У СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ.....	63
КОЗАК О.О.	
ПОВЕДІНКА СУДДІ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ.....	65
КОКОЦЬ О.С.	
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ.....	69
КОРИТКО Л.Я.	
СУДОВА ПРАКТИКА В КОМЕРЦІЙНОМУ ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ (XIX СТ.).	72
КРИЛЕНКО М.О.	
ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ.....	75
КРИНИЦЬКИЙ І.Є.	
ФІНАНСОВИЙ СУД В РЕСПУБЛІЦІ КАЗАХСТАН: ПОШУК КОНЦЕПЦІЇ.....	80
ЛИТВИН І.І.	
ОСОБЛИВОСТІ НОВИХ ВИДІВ ПРОВАДЖЕНЬ ПРИ РОЗГЛЯДІ ГОСПОДАРСЬКИХ СПРАВ.....	83
МАКАРЧУК В.С.	
АДВОКАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РОСІЙСЬКОГО РЕВОЛЮЦІОНЕРА В. ЛЕНІНА.....	87
МАРИСЮК К.Б.	
СУВЕРЕННА РАДА ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСТАННЬОЇ З ВИЩОГО ПРЕДСТАВНИЦЬКОГО ОРГАНУ КАНАДИ У ПРОТОТИП ПЕРШОГО ВЕРХОВНОГО СУДУ (1663-1666 рр.).....	91
МАРЧУК М.І.	
СТРУКТУРА СУДОВОЇ ВЛАДИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА.....	94
МИСИК О.С.	
СУДОВА РЕФОРМА: ПЕРЕДУМОВИ, СУЧАСНИЙ СТАН СУДОВОЇ ПІАКИ ВЛАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	97
МІТІНА О.М., РУДОЙ К.М.	
СИСТЕМА АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ В УКРАЇНІ.....	101
МУЧІЙ Н.Ю.	
МІЖНАРОДНИЙ СУД ООН ТА ЙОГО РОЛЬ У РОЗВ'ЯЗАННІ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ МИРНИМ ШЛЯХОМ.....	105
ОЛЕКСИШИН С.З.	
РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ТЕСТ ДЛЯ ВЛАДНОЇ КОМАНДИ....	108
ОЛЬХОВСЬКА А.А.	
УСПІШНЕ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ ПІАКИ ВЛАДИ В УКРАЇНІ – ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОСТІ УСІХ ІНШИХ РЕФОРМ.....	111
ПАВЛОВСЬКА І.В.	
ПРАВОВІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОГО СУДОЧИНСТВА ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ.....	114
ПОЛІКОВСЬКИЙ М.Ф., АВРАМИШИН Д.О.	
ПРОЦЕС СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ: ЕТАПИ РОЗВИТКУ.....	118
ПОЛІКОВСЬКИЙ М.Ф., ВОЛОВЕЦЬ Ю.І.	
СУДОВА РЕФОРМА В УКРАЇНІ ЯК СКЛАДОВА РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ....	122
СЛИВКА Б.С.	
СУДОВО-ЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ У ХРИСТІЯНСТВІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ.....	126
СЛОТВІНСЬКА Н.Д.	
ОРГАНІЗАЦІЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В АНГЛІЇ ПІСЛЯ НОРМАНСЬКОГО ЗАВОЮВАННЯ..	129

СТЕПАНОВ П.Л.

ПЕРШІ ЗГАДКИ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРШЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ
КОНФЛІКТІВ: ЗАРОДЖЕННЯ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ.....131

СТЕЦЬОК Б.Р.

ПОНЯТТЯ СУДОВОГО ВИРОКУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ГЕТЬМАНЩИНИ.....134

СТІНСЬКИЙ М.П.

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ТА СУДОЧИНСТВА В КИЇВСЬКІЙ РУСІ.....138

СТРОЙЧ В.В.

ПРОБЛЕМА КОРУПЦІЙНОЇ ЗАОЧНОСТІ В СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ.....141

ТАТУЛИЧ І.Ю.

УМОВИ УХВАЛЕННЯ ЗАОЧНОГО РІШЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....145

ТЕРЛЮК І.Я.

ЕВОЛЮЦІЯ СУДОВОГО УСТРОЮ ІМПЕРСЬКОЇ АВСТРІЇ НА
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ.....148

ТЕРЛЮК О.І.

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВЕ ПРАВОСУДДЯ: ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНОЮ
ГАРАНТІЙ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....151

ТРАЧ І.Р.

РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: НАГАЛЬНА ВИМОГА ЧАСУ.....156

ФІЦИК С.О.

В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПИНСЬКИЙ ПРО СУДОВУ ВЛАДУ У КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ.....159

ЦЕБЕНКО С.Б.

ЗАСТОСУВАННЯ І ВИКОНАННЯ ВЕРХОВНИМ СУДОМ РІШЕНЬ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....163

ЧОРНОПИСЬКА В.З.

ПРОБЛЕМА РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ У КОНТЕКСТІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ:
ТЕОРЕТИКО-НАУКОВИЙ ДИСКУРС.....167

ШАК Р.І.

РОЛЬ СУДОВОЇ ВЛАДИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА.....171

ШУЛЬЖЕНКО О.В.

ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ УКРАЇНИ.....175

ЯРЕМЧУК С.В.

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ У СУДДІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....178

ЧАСТИНА II.**Асоційовані питання****АНДРУСЯК І.П.**

ЮРИДИЧНА АРГУМЕНТАЦІЯ: ДОКАЗ В ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ.....183

БАРАШКОВА Т.П., ПОЛІКОВСЬКИЙ М.Ф.

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ПРАВА НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ.....186

БІЛІНСЬКА Л.В.

НЕОБХІДНІСТЬ КОНСОЛІДАЦІЇ ЗУСИЛЬ У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ.....189

БОЙКО Т.А.	
ПОГЛЯДИ НА ВІТЧИЗНЯНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО В ЧАСИ РАДЯНСЬКОЇ КОДИФІКАЦІЇ (20-ТІ РР. ХХ СТ.).....	192
ВОЙТКО Д.В.	
ІСТОРИКО-ПРАВОВА ОЦІНКА ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД.....	196
КОВАЛЬЧУК І.В.	
ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ В ДЕРЖАВНОМУ МЕХАНІЗМІ.....	200
КУХАР С.Ю.	
ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ЯК ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	203
ЛЕБЕДЬ М.Т.	
ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВЧЕНЬ ПРО ВІТЧИЗНЯНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ІМПЕРСЬКОГО ПЕРІОДУ.....	207
ЛЕСЬКО Н.В.	
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-ЖЕРТВ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ.....	212
ЛИКУШ М.А.	
ГЕНЕЗА ВІТЧИЗНЯНОЇ ІНСТИТУЦІЇ НОТАРІАТУ.....	215
ЛУКАСЕВИЧ А.В.	
ПРАВО НА ОСВІТУ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	219
ЛУЦИК Г.В.	
ПРАВО ВІЙНИ: ВИТОКИ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ДО ПОЧАТКУ ХХІ ст.	222
МАРКОВСЬКИЙ В.Я., КРАСЬКО С.А.	
ХРОНОЛОГІЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО ДИСКУРСУ ЩОДО СТАТТІ 7 «МОВА ОСВІТИ» ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ОСВІТУ» 2017 РОКУ В УКРАЇНІ ТА ЄС.....	227
МИХАЙЛИШИН Л.В.	
МІСЦЕ РАДЯНСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА У РАДЯНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ: окремі аспекти проблеми.....	233
ПЕРІВ І.В.	
«СКЛЯНА СТЕЛЯ» ЯК ПРОЯВ ГЕНДЕРНОЇ НЕРІВНОСТІ.....	236
ПОЛІКОВСЬКИЙ М.Ф., КОКОЦЬ О.С.	
ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ЇХ ЗАХИСТ В УКРАЇНІ.....	241
СОРОЧКІН О.В.	
ЗАСОБИ ДОКАЗУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 1928-39 рр. НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ДРУГОЇ РЕЧІПОСПОЛИТОЇ.....	245
ТЕРЕЩЕНКО Л.О.	
ПРАВОВА ПРИРОДА ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	250
ТЕРЛЮК О.І.	
ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ В УЯВЛЕННЯХ ПРЕДСТАВНИКІВ ТРЬОХ ПОКОЛІНЬ ЛЬВІВ'ЯН: головні результати авторського соціологічного дослідження.....	253
ТОКАРСЬКА А.С.	
ІДЕЇ ПОЛЬСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ У ТРАКТУВАННІ ТЕОРІЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ («Teoria i filozofia prawa» A. Dyrda, N. Ghasal, R. Nowak, O. Pogorzelski, Samonek A.).....	260

ХОРКАВЦІВ М.Ю.	
ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ІДЕОЛОГІЯ КОНСЕРВАТИЗМУ: ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК.....	262
ХОРОЗ Х.В.	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ПИТАННЯ В УКРАЇНІ ЧАСУ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921рр. : законодавчий аспект.....	266
ЦИГУЛЬСЬКИЙ С.М.	
«ШУКАННЯ КОЗАЦТВА» В КІНЦІ XVIII– НА ПОЧАТКУ XIX СТ. ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ІМПЕРСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО.....	270
ШАРАН О.О.	
ПРАВОВИЙ СТАТУС РАДЯНСЬКОЇ ПРОКУРАТУРИ ЗА КОНСТИТУЦІЯМИ СРСР-УРСР 1936-1937 рр.	272
ШЕВЧЕНКО В.С.	
ПОЗИЦІЯ ЩОДО ПРОЕКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ» № 5670-Д ВІД 9 ЧЕРВНЯ 2017 РОКУ.....	275
Учасники конференції.....	280

Наукове видання

СУДОВА ВЛАДА В УКРАЇНІ ТА ІНШИХ ДЕРЖАВАХ:
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ (АСПЕКТИ ПРАВА).

Матеріали Сьомої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції

www.historylaw.lp.edu.ua

www.lp.edu.ua/idp/naukova-diyalnist-kafedry

www.lp.edu.ua/idp/zbirnyky-naukovyh-internet-konferenciya-kafedry

Відповідальний за випуск – проф. *Макаруч В.С.*

Упорядкування й макетування – доц. *Терлюк І.Я.*